శ్రీమ్యై శ్రీపద్మావత్యై నమః.

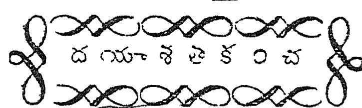
శ్రీ, శ్రీనివాస పరబ్రహ్మణే నమః.

శ్రీమతే రామానుజాయ నమః.

శ్రీమతే నిగమాన్త మహాదేశికాయ నమః.

శ్రీమత్కవికథకకణ్ఠీరవ, శ్రీమన్నిగమాన్తమహాదేశికప్రణీతమ్

శ్రీహయగ్రీవస్తోత్రమ్.



శ్రీవాత్స్యరామానుజార్యవ్యాఖ్యాసహకృతం సత్.

శ్రీమన్మహీశూర దివ్యరత్నసింహాసనారూఢ

శ్రీమచ్చామఘామీన్ద్ర దేశికానామ్, శ్రీమద్వేదమార్గప్రతిష్ఠాపనాచార్యేత్యాద్యపారబిరుదావలిసంశోభితానామ్, శ్రీమత్తార్కికకవికణ్ఠీరవ శ్రీమన్నిగమాన్త మహాదేశిక చరణయుగళ విన్యస్తసమస్తాత్మభరాణామ్, శ్రీ శ్రీకృష్ణబ్రహ్మతన్త్రపరకాలమహాదేశికేన్ద్రాణాం దివ్యనియమనానుసారేణ, శ్రీమత్త్రయ్యన్తవిద్యావివర్ధినీ

సామాజికానాం ద్రవ్యసహాయేన.

బెంగళూరు, తులసీవనవాసినా

తూప్పుల్ వేఙ్కటాచార్యదాసేన

యథాకోశం యథామతి చ పరిష్కృత్య

బెఙ్గళూరు- వాగీశ్వరీ ముద్రాక్షరశాలాయామ్,

ముద్రితం సద్విజయతేతరామ్.

(౪౯౯౨, తమేకలో) ౧౮౯౪ వసమ్.

శ్రీః

శ్రీమతే నిగమాన్త మహాదేశికాయ నమః.

శ్రీమత్త్రయన్త విద్యావివర్ధినీ సదస్యాః.

——(*)——

శ్రీపరకాల గురు పరంపరారాధిత శ్రీ హయగ్రీవాస్థాన నిర్వ
హణ ధురన్ధర శ్రీ శ్రీ-కృష్ణబ్రహ్మతన్త్ర పరకాల మహాదేశికన్-
శ్రీ—ఉ—బెంగళూర్ సవార్‌కచ్చేరి షెరషన్ బక్షి వెంకటాచార్యర్.
,,-,,- సోసలై యజమానర్ తిరుమలై శ్రీరఙ్గాచార్యర్ సముఖత్తిన్
విద్వాంసర్. (చార్యర్.
,,-,,- ఉక్కలకెరె జోడీదార్ తిరువంగమాండాన్ శ్రీనివాసరాఘవా
,,-,, సోసలై శ్రీమన్నల్లాన్ చక్రవర్తి శ్రీనివాస చక్రవర్త్యాచార్యర్.
,, ,, కేతాణ్డపట్టి శ్రీమన్నల్లాన్ చక్రవర్తి లక్ష్మీనృసింహ చక్రవర్త్యా
చార్యర్.
,,-,, లక్ష్మీపురం-దళవాయ్ కొత్తపల్లి జోడీదాల్ శ్రీనల్లాన్ చక్రవర్తి
గరుడాచార్యర్.

తూప్పుల్. వెఙ్కటాచార్యదాసః,
కార్యదర్శీ.



శ్రీమైత్రేయీపద్మావత్యైనమః.



—(*) శ్రీ శ్రీ ని వా స ప్ర సీ ద (*)—

శ్రీ మ తే ని గ మా న్త మ హా దే శి కా య న మః.

శ్రీ మద్దయాశతకాన్తర్గత శ్లోకానాం అకారాది సూచీపత్రికా.





శ్రీయైనమః.

శ్రీలక్ష్మీహయవదనపరబ్రహ్మణేనమః.

శ్రీమతేరామానుజాయనమః.

శ్రీమతే నిగమాన్త మహా దేశికాయ నమః.

శ్రీహయగ్రీవస్తోత్రంసవ్యాఖ్యానమ్.

శ్రీమాన్ వేంకటనాథార్యః కవితార్కికకేసరీ ।
వేదాంతాచార్యవర్యోమే సన్నిధత్తాంసదాహృది ॥

మూ— స్వతస్సిద్ధం

ఇందిరామందిరోరస్కమిందాద్రిసురవందితమ్ । వందారుబృందమందారం వందేగోవిందబాలకమ్॥౧॥ కందర్పసుందరాకారం బృందావనవిభూషణమ్। ఆనందకందజంనందనందనంవందిషీమహి ॥ ప్రణిపత్యగురూత్తంసం శ్రీమద్వేదాంతదేశికమ్ । హయగ్రీవస్తవ వ్యాఖ్యాంకుర్వేహంతత్ప్రసాదతః ॥ ఇహఖలు శ్రీమాన్ వేదాంతదేశికః, సమ్యగుపాసన విశేష వశీకృత హృదయ పుండరీక మధ్య మండనాయిత తాండవప్రచండ తురంగముఖ మార్తాండమండలః, సకల పండితనికురుంబ ముక్తాతపత్రితకీర్తిమండలః, సర్వతంత్రస్వతంత్రః, కవితార్కికకేసరీ, పరమకారుణికః, భగవత్కల్యాణగుణ గణానుసంధానేనానాదిసంసారసఞ్చితదౌష్కర్మ్యపాశబందీకృతప్రాణిబృందం సంతితారయిషుః,శ్రీహయగ్రీవ మభిష్టోతుంప్రతిజానీతే (స్వత)ఇతి- స్వతస్సిద్ధం - స్వప్రకాశం, నను సిద్ధశబ్దస్యభావార్థవిహితక్తప్రత్యయాంతత్వే స్వతఇతిపంచమ్యర్థభూత హేత్వర్థవిహితతసిల్ప్రత్యయ

స్యానన్వయస్స్యాత్- సిద్ధశబ్దస్య ప్రకాశమాత్రార్థకత్వేన స్వశబ్ద
స్యాపిప్రకాశార్థకత్వేనతసః పంచమ్యర్థహేత్వర్థకత్వేనచప్రకాశాధీన
ప్రకాశార్థలాభాత్- ప్రకృతేప్రకాశస్యనిత్యత్వేనస్వాత్మానంప్రతిస్వ
స్యహేతుత్వాసంభవేనచతదసంభవాత్ - కర్త్రర్థవిహితకృత్ప్రత్య
యాంతత్వేపూర్వోక్తరీత్యాస్వాధీనప్రకాశవత్త్వమర్థస్స్యాత్- త
థాచస్వస్యైవస్వప్రకాశస్యాపినిత్యత్వేన పూర్వోక్తదూషణగ్రాసాది
తిచేన్నైవమ్ - ఉభయథాపి దోషాభావాత్ - తథాహి - ఆద్యపక్షే
ప్రకాశస్యస్వాధీనత్వే తాత్పర్యాభావాత్ - అన్యానధీనత్వే తా
త్పర్యాత్ - ద్వితీయపక్షే స్వాధీనప్రకాశవత్త్వేతాత్పర్యాభావాత్-
అన్యానధీనప్రకాశవత్త్వే తాత్పర్యాత్- ఉభయథాపి మణిప్రకాశ
మణ్యాదివ్యావృత్తిసిద్ధేః; స్వతః- స్వస్మాత్, సిద్ధం-సిద్ధిః - జ్ఞానం, ప్ర
కాశస్వరూపం; సిద్ధంజ్ఞాతంప్రకాశితంవా; స్వాధీనప్రకాశాభిన్నం
అన్యాధీనప్రకాశరహితంవేత్యర్థః - సార్వవిభక్తికతసిల్ ప్రత్య
యాంతత్వేతుప్రథమార్థవర్ణనసంభవేన స్వయంప్రకాశార్థలా
భాన్నకోపిదోషగంధః. యద్వా - స్వతః-స్వస్మాత్, సిద్ధం-ఉత్పన్నం,
కారణాంతరాపాదితోత్పత్తిశూన్యమిత్యర్థః - నిత్యమితియావత్-అ
థవా నిత్యత్వం నాన్యాధీనమిత్యాహ -(స్వత)ఇతి- అనేన నిత్యముక్తా
దివ్యావృత్తిః - తేషాం స్వరూపస్వభావస్థితిప్రవృత్తీనాం భగవదా
యత్తత్వాత్- నను నిత్యముక్తస్వరూపస్వభావాదీనామపి నిత్యత్వాత్క
థంభగవదాయత్తత్వమితిచేన్న - నిత్యానామపి తద్వ్యతిరేకప్రసంజి
తవ్యతిరేకప్రతియోగిత్వరూపభగవదాయత్తత్వసమ్భవాత్ - తథా
చశ్రుతిః-"కోహ్యేవాన్యాత్కః ప్రాణ్యాత్ - యదేషఆకాశఆనందో
నస్యాత్" ఇతి-పరమాణుగత పారిమాండల్యస్యనిత్యత్వేప్యాశ్రయా
ధీనావస్థాయా న్యాయవిద్భిరంగీకారాచ్చ; నను సిద్ధశబ్దస్యనిత్యప
ర్యాయత్వంకథమితి చేదుచ్యతే - "సిద్ధేశబ్దార్థసంబంధే" ఇత్య

శుద్ధస్ఫటికమణిభూభృత్ప్రతిభటం సుధాసధ్రీచీభిర్ద్యుతిభిరపతా
పత్రిభువనమ్ । అనంతైస్త్రయ్యంతైరనువిహితహేషాహలహలం

త్ర మహాభాష్యే సిద్ధశబ్దస్యనిత్యపర్యాయత్వేన వ్యాఖ్యానాత్- త
థాహి సిద్ధశబ్దస్య కః పదార్థః ? నిత్యపర్యాయవాచీ సిద్ధశబ్దః క
థంపునర్జ్ఞాయతే ? యత్కూటస్థేష్వవిచాలిషుభావేషువర్తతే త
ద్వచ్చసిద్ధంసిద్ధాపృథివీ సిద్ధమాకాశమిత్యలంబహునా - (శుద్ధస్ఫటి
కమణిభూభృత్ప్రతిభట)మితి - శుద్ధస్య - నిర్మలస్య, స్ఫటికమణి
భూభృతః- స్ఫటికమయపర్వతస్య, ప్రతిభటం- తతోప్యతిశయిత
కాంతిమత్త్వేనతంతిరస్కుర్వంతమిత్యర్థః ; సుధాసధ్రీచీభిః- అ
మృతసహచరీభిః- ద్యుతిభిః - కాంతిభిః, అపతాపత్రిభువనం- అపగ
తః తాపః- ఆధ్యాత్మికాధిదైవికాధిభౌతికాది సమస్తదుఃఖాత్మక స్తా
పోయస్మిన్తత్ ; త్రయాణాంభువనానాం సమాహారస్త్రిభువనం,
(పాత్రాదిత్వాన్నజీప్)అపతాపంత్రిభువనంయస్యతథోక్తః; హ
యగ్రీవ కాంతయశ్చంద్రమండలమధ్యవృత్తిసుధాసహితాస్సత్యస్త్రి
లోకీసంతాపహారిణ్యోభవంతి; " మండలస్థ స్సుధాంశోః - పుంసాం
కర్మానలార్తానాం పాపినాంక్లేశశాంతయే। స్వదేతేందుస్సముద్రేణ
హ్లాదయన్గోగణేనవే" త్యాదివచనాత్- అనంతైః - నిరవధికైః, త్ర
య్యంతైః-వేదాంతైః,అనువిహితహేషాహలహలం,అనువిహితః- అ
నుసృతః, హేషా-హేషాఖ్యోహలహలః, (అశ్వధ్వనివిశేషోయస్యత
థోక్తమ్) యథోక్తంభాగవతద్వితీయస్కంధే బ్రహ్మనారదసంవా
దే - "వాచోబభూవురుశతీశ్శ్వసతోస్యనస్త" ఇతి- " తస్యహవాఏత
స్యమహతోభూతస్యనిశ్వసితమే తదృగ్వేద" ఇతిశ్రుతేః - హతాశే
షావద్యం - హతాని- పరిహృతాని, అశేషావద్యాని - సమస్తదో
షాః , యేనతత్తథోక్తమ్. ఆశ్రితానామితి శేషః-యద్వా - ఆశ్రి
తాపరాధాపేక్షకత్వమత్రవివక్షితమ్. "నస్మరత్యపకారాణాం శతమ

హతాశేషావద్యంహయవదనమీడీమహిమహః॥౧॥ప్రాచీసంధ్యా
కాచిదంతర్నిశాయాఃప్రజ్ఞాదృష్టేరంజనశ్రీరపూర్వా । వక్త్రీ

ప్యాత్మవత్తయే " త్యుక్తేః- హతాని-అత్యంతాసంశ్లిష్టాని, అశేషా
వద్యాని- సమస్తహేయాని, యస్మిన్ తథోక్తమ్. నిఖిలహేయప్రత్య
నీకత్వాత్తత్రదోషా నసంభవంతీతిభావః; తథాచశ్రుతిః- "అపహ
తపాప్మావిరజోవిమృత్యుర్వి శోకోవిజిఘత్సోపిపాసస్సత్యకామస్స
త్యసంకల్ప "ఇతి- హయవదనం-హయస్యవదనమివవదనంయస్యతథో
క్తమ్, శాకపార్థివాదిత్వాన్మధ్యమపదలోపీసమాసః(మహ)ఇతి-పరం
బ్రహ్మజ్యోతిషామపిజ్యోతిరయంపురుషస్స్వయంజ్యోతిః- "తేజస్తేజ
స్వినామహ" మిత్యాద్యుక్తేః-ఈడీమహి-స్తువీమహి, [ఈడస్తుతౌలికా
త్మనేపదమ్]నిత్యత్వ, తేజిష్ఠత్వ, సకలదోషాపహారిత్వ, వేదప్రవక్తృ
త్వ,నిర్దోషత్వాదిగుణకంశ్రీహయగ్రీవంస్తుమఇత్యర్థః; స్వభావోక్తి
రలంకారః. "స్వభావోక్తిరలంకారోయథావద్వస్తువర్ణన" మితిలక్ష
ణాత్- అత్రస్వాతంత్ర్యాభిమాననివృత్తయేకర్తురనుపాదానమ్॥౧॥

భగవంతం స్తోతుం తదావిర్భావ ప్రార్థనయా తమభి
ముఖీకరోతి. ప్రాచీతి- వాసుదేవస్య - "సర్వత్రాసౌ సమస్తంచవ
సత్యత్రేతి వైయతః। తతస్సవాసుదేవేతివిద్వద్భిఃపరిపఠ్యత "ఇత్యాద్యు
క్తస్యపరమాత్మనః, వాజివక్త్రా- హయవదనా, వాగీశాఖ్యా- వాగీ
శేతి ఆఖ్యా యస్యాస్సాతథోక్తా ; వేదాన్ ఋగ్యజుస్సామాథర్వణ
రూపాన్, వక్త్రీ-వ్యంజయంతీ,శ్రుతిః "ఋచస్సామానిజజ్ఞిరే ఛం
దాంసిజజ్ఞిరేతస్మాత్ " ఇతి-"ప్రవక్తాఛందసాంవక్తాపంచరాత్రస్య
యస్స్వయ "మిత్యాది వచనాత్-అత్ర[నలోకావ్యయనిష్ఠాఖలర్థతృ
ణా]మితి షష్ఠీనిషేధః- అంతర్నిశాయాః-అజ్ఞాననిశీథిన్యాః,కాచిత్-
లక్షణావిసంధ్యా,ప్రాచీసంధ్యా-విభాతసంధ్యా,అజ్ఞానాంధకార
నివర్తనేతియావత్; ప్రజ్ఞాదృష్టేః- ప్రజ్ఞా - తత్వహితపురుషార్థ

వేదాన్ భాతుమేవాజివక్త్రీవాగీశాఖ్యా వాసుదేవస్యమూర్తిః
॥౨॥ జ్ఞానానందమయందేవంనిర్మలస్ఫటికాకృతిమ్। ఆధారం
సర్వవిద్యానాంహయగ్రీవముపాస్మహే ॥౩॥ విశుద్ధవిజ్ఞాన

విషయిణీధీ-సైవదృష్టిః-ఈక్షణం, తస్యాః-అపూర్వా- ప్రసిద్ధా విలక్ష
ణా, అంజనశ్రీః-అంజన సంపన్మూర్తిః, తనుః మేభాతు-స్ఫురతు,[భా
దీప్తౌ లోట్] తాదృశమూర్తిసాక్షాత్కారే స్వస్యాప్యజ్ఞాన ని
వృత్తిపూర్వక జ్ఞానవృద్ధిర్భవేదిత్యాశయః - రూపకాలంకా
రః- "ఆరోప్యవిషయస్యస్యాదతిరోహిత రూపిణః। ఉపరంజితమారో
ప్యమాణంతద్రూపకంమత" మితిలక్షణాత్॥ ॥౨॥

పూర్వస్మిన్ శ్లోకేహయముఖసన్నిధానంప్రార్థితమ్- ఇదానీం
సన్నిహితం భగవంత ముపాస్మహఇత్యాహ (జ్ఞానానందేతి) జ్ఞా
నానందమయమ్-జ్ఞానానందప్రచురమ్,[తత్ ప్రకృతవచనేమయడితి
ప్రాచుర్యార్థేమయట్] యద్వా -జ్ఞానానందమయం- జ్ఞానానం
దస్వరూపం- [స్వార్థేమయట్]ప్రాణమయఇత్యాదివత్-శ్రుతిః" స
త్యంజ్ఞానమనంతంబ్రహ్మ-కోహ్యేవాన్యాత్కః ప్రాణ్యాత్ యదేష
ఆకాశఆనందోన"స్యాదిత్యుక్తేః- నిర్మలస్ఫటికాకృతిం-నిర్మలఃజాజ్వల్య
మానః,స్ఫటికః-స్ఫటికమణిః,తస్యాకృతిరివాకృతిర్యస్యతం;సర్వవిద్యా
నాం-సకలకలానాం,ఆధారం-నిలయం,"ఛందోమయో మఖమయోఖిల
దేవతాత్మే"త్యుక్తేః- హయగ్రీవం దేవముపాస్మహే - ధ్యాయామః,
[ఆసఉపవేశనే]॥ ॥౩॥

గురులఘూపాయభూతయోర్భక్తిప్రపత్త్యోర్మధ్యేప్రచరామీ
త్యాహ (విశుద్ధ) మితి- అహం-దాసభూతః, దయాయాఃనిధిం-అక్ష
యస్థానం,తం అతఏవదేహభృతాం-ప్రాణినాం,శరణ్యం-రక్షకం,వి
శుద్ధవిజ్ఞానఘనస్వరూపం-విశుద్ధేన-నిర్మలేన,విజ్ఞానేనఘనం-నిబిడం,
అన్తర్బహిజ్ఞానమయమిత్యర్థః; యద్వా- విజ్ఞానరూపోఘనః-

మూ ॥ ఘనస్వరూపం విజ్ఞానవిశ్రాణనబద్ధదీక్షమ్ । దయా
నిధిం దేహభృతాం శరణ్యం దేవం హయగ్రీవమహం ప్రపద్యే ॥౪॥
సమాహార స్సామ్నాం ప్రతిపద మృచాం ధామ యజుషాం
లయః ప్రత్యూహానాం లహరివితతి ర్బోధజలధేః। కథాదృప్యత్కౌ-

షండః, తద్రూపమిత్యర్థః; "విజ్ఞానఘన ఏవ" ఇతి శ్రుతేః-స్వరూపం యస్య
తం - విజ్ఞానవిశ్రాణనబద్ధదీక్షం- విజ్ఞానస్య-జ్ఞానయోగస్య, విశ్రా
ణనే-వితరణే, బద్ధా-ధృతా, దీక్షా-సంకల్పః, యస్య తమ్ "తేషాం సతత
యుక్తానాం భజతాం ప్రీతిపూర్వకం । దదామి బుద్ధియోగం తం యేన
మాముపయాంతి తే" ఇత్యాదివచనాత్-హయగ్రీవం ప్రపద్యే- శరణం
యామి, [పదల్ గతౌ లడాత్మనేపదం]-జ్ఞానస్వరూపస్య జ్ఞానప్రద
స్య దయాళోః సర్వభూత శరణ్యస్య శరణాగతా స్మత్స ంరక్షణం కి
యదితి భావః ॥ * * * ॥౪॥

వ్యా ॥ భగవతి హయాస్యే భక్తి ప్రపత్తిరూపోపాయద్వయం విధా
య సంప్రతి చికీర్షిత స్తోత్ర పరిసమాప్తి ప్రతిబంధకాజ్ఞానాంధకారని
వృత్తిం సర్వ విఘ్నోపశమార్థ యముఖ హేషారవసకాశాత్స్వస్య
ప్రార్థయతి-(సమాహార)ఇతి-సామ్నాం-సామశాఖానాం, సమాహా
రః-సంఘాతః, తత్స్వరూపమితి యావత్; "ప్రణవోద్గీథవచస" ఇత్యు
క్తేః-ఋచాం-ఋక్ఛాఖానాం, ప్రతిపదం-తదర్థబోధకపర్యాయపదం,
యజుషాం-తైత్తిరీయశాఖానాం, ధామ-వాసస్థానం, ప్రత్యూహానాం-
విద్యాప్రతిబంధకవిఘ్నానాం, లయః- ధ్వంసః, బోధజలధేః- జ్ఞానసా
గరస్య, లహరివితతిః-తరంగపరంపరా, హయవదన హేషాహలహ
లః - హయవదనస్య-హయగ్రీవస్య, హేషాఖ్యో హలహలః- అశ్వధ్వ
నిః, కథాదృప్యత్కౌతుక-తకలహకోలాహలభవం - కథాసు-వా
దకథాసు, దృప్యంతః కౌతుకతాః-కుతః కుత ఇతి వాదినః, స్తూ [క
సాదిత్వాత్సః] తేషాం కలహకోలాహలేన- అయథార్థవాదకల

తసుహృతకలహ కోలాహలభవంహరత్వం తద్ధ్వాంతం హయవ
దనహేషాహలహలః ॥౫॥ అపౌరుషేయైరపివాక్ప్రపంచైర
ద్యాపి తేభూతిమదృష్టపారాం।స్తువన్నహం ముగ్ధఇతిత్వయైవకా
రుణ్యతో నాథకటాక్షణీయః ॥౬॥ దాక్షిణ్యరమ్యా

హేన, భవః-జన్యః, తం అంతర్ధ్వాంతమ్- హరతు-నివర్తయతు,[హృఞ్
హరణే]-హేషాహలహలస్య సమాహారాద్యభేదోక్త్యా భేదరూప
కాలంకారః ॥౫॥

సాక్షాత్కృతే భగవతి వివిధవిచిత్రానంతాశ్చర్య సనకస
నందనాదిధ్యానాగోచరదివ్యస్వభావం దృష్ట్వా స్వస్య భగవద్గుణానువ
ర్ణనే ప్రయత్నః పరిహాసాస్పదఇత్యభిప్రేత్యాహ (అపౌరుషేయై)
రితి - హేనాథ- హేహయగ్రీవ, అద్యాపి-ఇదానీమపి, అపౌరు
షేయైః-నిత్యైః, "అనాదినిధనా హ్యేషా వాగుత్సృష్టా స్వయంభువే,,
త్యాద్యుక్తైః-వాక్ప్రపంచైరపి-వేదజాలైరపి,అదృష్టపారాం- అదృష్టం-
ప్రతిపాదనావిషయీభూతం,పారమ్అవధిః, యస్యాస్తాం,తథోక్తాం-"
యవాచోనివర్తంతే-అప్రాప్యమనసాసహ"ఇతిశ్రుతేః-"నాంతోస్తిమ
దివ్యానాం విభూతీనాం పరంతప" ఇత్యాదిస్మృతేశ్చ- తే-తవ,భూతిం-గుణాద్యైశ్వర్యం,స్తువన్- వర్ణయన్,అహం ముగ్ధః-బాలః,కృమ
త్యసాధ్యేయతమానఇతియావత్; ఇతిహేతోః, త్వయా కారుణ్యాతఏ
వ- కృపావశాదేవ, నహ్యస్మదాదిషు కటాక్షనిమిత్తం కించిదస్తీతి
భావః; కటాక్షణీయః-బాలేష్వకించిత్కుర్వత్స్వపి పరమకారుణిక
స్యపితుఃకరుణాకటాక్షః స్వాభావికఇతిభావః- * ॥౬॥

లోకే యేవిద్యాధికాః తేసర్వేపి భవదీయాశక్త్యంశైఃస్ఫు
రంతీత్యాహ(దాక్షిణ్యే)తి- హేనాథ-హేహయగ్రీవ, గిరిశస్య-రు
ద్రస్య,దాక్షిణ్యరమ్యా- దాక్షిణ్యేన- సుఖప్రియవచనాదినా,రమ్యా
మనోహరా,యద్వా- దాక్షిణ్యేన-విద్యాప్రదానసామర్థ్యేన,రమ్యా

మూ—గిరిశస్యమూర్తిర్దేవీసరోజాసనధర్మపత్నీ।వ్యాసాదయో
పివ్యపదేశ్యవాచస్స్ఫురంతిసర్వేతవశక్తిలేశైః ॥౭॥ మందో భవి
ష్యన్నియతంవిరంచోవాచాంనిధేవంచితభాగధేయః। దైత్యాపనీ
తాందయయైవభూయోప్యధ్యాపయిష్యోనిగమాన్నచేత్త్వమ్॥౮॥

మనోజ్ఞా,మూర్తిః- సరోజాసనస్య-చతుర్ముఖస్య, ధర్మపత్నీ-సహ
ధర్మచరీ, దేవీ-సరస్వతీ, వ్యపదేశ్యవాచః - ప్రసిద్ధగ్రంథకర్తారో
వ్యాసాదయః, వ్యాసవాల్మీకిశుక పరాశరాదయోపి సర్వే పూర్వ
సముదితవ్యతిరిక్తాః-తవశక్తిలేశైః-విద్యాశక్త్యంశైః, స్ఫురంతి-భాం
తి, "నతత్రసూర్యోభాతి నచంద్రతారకం నేమావిద్యుతోభాంతి కు
తోయమగ్నిః - తమేవభాంత మనుభాతిసర్వం తస్యభాసాసర్వమి
దం విభాతీ"తిశ్రుతేః - "యద్యద్విభూతిమత్సత్త్వం శ్రీమదూర్జితమేవ
వా । తత్తదేవావగచ్ఛత్వంమమతేజోంశసంభవ" మితిస్మృతేశ్చ-

బ్రహ్మాదీనామపి ప్రమాదకాలే త్వమేవ గతిరిత్యాహ -
(మంద)ఇతి-హేవాచాంనిధే-వాగీశ, త్వం- భవాన్,దైత్యాపనీతాన్-
దైత్యేన - అసురేణ,అపనీతాన్ - అపహృతాన్, నిగమాన్ -వే
దాన్,భూయోపి-పునరపి,దయయా-కారుణ్యేనైవ, నహ్యన్యత్కిం
చిన్నిమిత్తమస్తీతిభావః; నాధ్యాపయిష్యశ్చేత్- నాధ్యాపయిష్యో
యది, విరించః - బ్రహ్మా, వంచితభాగధేయః - ప్రతారితభాగ్య
స్సన్, మందః-జడః, కార్యాకార్యవివేకశూన్యః; అభవిష్యత్-[హే
తుహేతుమతోర్లృఙ్] నియతం- ధ్రువం,"ఆపన్నానాంపరాగతి"రి
త్యుక్తరీత్యాబ్రహ్మాదీనామప్యాపత్కాలేత్వమేవగతిరితిభావః;అత్రమ
ధుకైటభాభ్యాం చతుర్ముఖంప్రతార్యవేదాఅపహృతాః-తతఃప్రబుద్ధే
నబ్రహ్మణాభగవాన్ప్రసాదితఃమత్స్యరూపేణావతీర్యతౌహత్వావే
దాన్సంగృహ్యధాత్రేవ్యతరదితిపౌరాణికీకథానుసంధేయా ॥ ౮ ॥
ఇన్ద్రాదీనామపిచాధికారస్య స్థిరీకరణంత్వదాయత్తమేవేత్యాహ-

మూ॥ వితర్కడోలాంవ్యవధూయసత్త్వేబృహస్పతిం వర్తయసే యతస్త్వమ్ । తేనైవదేవత్రిదశేశ్వరాణా మస్పృష్టడోలాయితమాధిరాజ్యమ్ ॥౮॥ అగ్నౌసమిద్ధార్చిషిసప్తతన్తోరాతస్థివాన్మన్త్రమయంశరీరమ్ । అఖణ్డసారైర్హవిషాంప్రదానై

(వితర్కే)తి - హేదేవ- హేహయగ్రీవ, యతః - యస్మాత్కారణాత్, త్వం - బృహస్పతిం - ధిషణం, వితర్కడోలాం - వితర్కాః - దురూహాః, డోలాం- చిత్తచంచలతామ్, రజస్తమః కార్యభూతాన్; తాం వ్యవధూయ - నివార్య, సత్త్వే - సత్త్వమార్గే, వర్తయసే- ప్రతిష్ఠాపయసే, తేనైవ - త్రిదశేశ్వరాణామ్ - ఇంద్రాదీనామ్, ఆధిపత్యమ్ - స్వర్గాధిపత్యమ్, అస్పృష్టడోలాయితమ్- అస్పృష్టమ్- అనధిగతం, డోలాయితంయేనతత్తథోక్తమ్ , స్థిరమిత్యర్థః; అభూదితి శేషః - బృహస్పతిః తత్ప్రదర్శితసన్మార్గనిష్ఠస్సన్ తేనైవ మార్గేణ ఇంద్రాదీన్వర్తయసే - అన్యథా అసురపక్షైః సురవంశోపి అలబ్ధశ్రీరాజ్యకోశఃక్షయంయాయాదిత్యాశయః; సంశయోహి హేయగుణః, "అజ్ఞశ్చాశ్రద్ధధానశ్చ సంశయాత్మావినశ్యతి। నాయంలోకోస్తినపరో నసుఖంసంశయాత్మనః ॥ యోగసన్న్యస్తకర్మాణం జ్ఞానసఞ్ఛిన్నసంశయమ్ । ఆత్మవన్తంనకర్మాణినిబధ్నన్తి ధనఞ్జయ" ఇత్యాది భగవదుక్తేః. ।౮।

ఇన్ద్రాదిదేవానాం హవిర్భాగప్రదాన ముఖేన తృప్తికరోపి భవానేవేత్యాహ (అగ్నా)వితి - హేదేవ - హేహయగ్రీవ, సప్తతన్తోః సంబంధిని సమిద్ధార్చిషి - సమిద్ధాని - ప్రజ్వలితాని, అర్చీంషి- తేజాంసి, యస్యతస్మిన్నగ్నౌ; మంత్రమయం- మంత్రాత్మకమ్, శరీరం - విగ్రహం, ఆతస్థివాన్ - సంప్రాప్తవాన్సన్, "అహంక్రతురహంయజ్ఞస్స్వధాహమహమౌషధమ్ । మంత్రోహమహమేవాజ్యమహమగ్నిరహంహుత" మిత్యాద్యుక్తేః అఖండసారైః - అఖం

త్వాప్యాయనంవ్యోమసతాంవిధత్సే ॥౧౦॥ యన్మూలమీదృక్ప్రతి
భాతితత్త్వం యామూలమామ్నాయమహాద్రుమాణామ్ । త
త్త్వేనజానన్తివిశుద్ధసత్త్వాస్త్వామక్షరామక్షరమాతృకాం తే ॥౧౧॥
అవ్యాకృతాద్వ్యాకృతవానసిత్వం నామానిరూపాణిచయాని
పూర్వమ్ । శంసన్తితేషాంచరమాంప్రతిష్ఠాంవాగీశ్వరత్వాంత్వ

డాః - అవిచ్ఛిన్నాః, సారాః – మాధుర్యాదిరసాః, యేషుతైః హ
విషాం – పురోడాశాదిహవిషాం, ప్రదానైః – వితరణైః, వ్యోమ
సతాం – ఇంద్రాదిదేవానాం, ఆప్యాయనం – తృప్తిం, విధత్సే –
విదధాసి, [డుధాఞ్ ధారణపోషణయోః] “ అహంహిసర్వయజ్ఞా
నాంభోక్తాచప్రభురేవచ – సతేఽయమాసభగవాన్ హయశీర్షఏవ
సాక్షాత్సయజ్ఞపురుష స్తపనీయవర్ణః।ఛందోమయస్సోఖిలదేవతా
త్మావాచోబభూవురుశతీశ్శ్వసతోస్యనస్త ”ఇత్యాదివచనాత్ ॥౧౦॥
ప్రపంచస్యమూలకారణమపిత్వమేవేత్యాహ (యన్మూలమితి) -
హేదేవ – విశుద్ధసత్త్వాః – విశుద్ధం - నిర్మలం,సత్త్వం – సత్త్వ
గుణః, యేషాంతేతథోక్తాః; ఈదృక్ – దేవతిర్యఙ్మనుష్యస్థావరా
త్మనా అబాధితత్వేనప్రమాణసిద్ధం, తత్త్వం – చతుర్వింశతిమహ
దాదితత్త్వం, యన్మూలం – యత్ మూలం యస్యతథోక్తమ్; ఆ
మ్నాయమహాద్రుమాణాం – ఆమ్నాయాః – వేదాఏవ, మహాద్రు
మాః – వృక్షాః, తేషాం యామూలం–తాం అక్షరాం – నిత్యాం,
అక్షరమాతృకాం – అకారాద్యక్షరసమష్టిం, తే – త్వత్సంబంధినీం,
తత్త్వేన – యాథార్థ్యేన, జానంతి-విదంతి,[జ్ఞా అవబోధనే] “వే
దేనరూపేవ్యకరోత్సతాసతీ ప్రజాపతిః – వేదశబ్దేభ్యఏవాసౌదేవా
దీనాంచకారసః ” ఇతి వేదస్య జగత్సృష్టి హేతుత్వాత్తన్మూలభూ
తాయా అక్షరమాతృకాయా అపిత్వదధీనత్వాత్సాక్షాత్పరంపరయా
వా కృత్స్నమపి ప్రపంచజాతం త్వత్తఏవోత్పన్నమితిభావః; “ య

తోవా ఇమానిభూతాని జాయంతే – తదైక్షత – బహుస్యాంప్ర జాయేయేతి – తత్తేజోఽసృజత – యస్మాలాస్సోస్వేమాస్సర్వాః ప్రజాస్సదాయతనాస్సప్రతిష్ఠాః – ఋచస్సామానిజజ్ఞిరే- ఛందాగ్ సిజజ్ఞిరేతస్మాత్– కార్యాణాం కారణంపూర్వ౯ " మిత్యాద్యర్థాత్రి నుసంధేయమ్. ॥౧౧॥

ఉత్పన్నప్రపంచస్య పర్యవసానస్థానమపి త్వమేవేత్యాహ (అవ్యాకృతాది)తి - హేవాగీశ్వర - త్వం-అవ్యాకృతాత్ - ప్రధానాత్, పూర్వకం – ప్రథమం, యానినామాని – వాచకాని, రూపాణి-పృథివ్యాది సంస్థానానిచ, వ్యాకృతవాన్ – ప్రణీతవానసి, " ఇమాస్తిస్రోదేవతాః అనేనజీవేనాత్మనానుప్రవిశ్య నామరూపేవ్యాకరవాణి,, తిశ్రుతేః - తేషాం - నామరూపాణాం, చరమాం ప్రతిష్ఠాం - పర్యవసానభూమిం భవంతం, త్వదుపజ్ఞవాచః_ త్వత్- తవ, ఉపజ్ఞాని – త్వదుపజ్ఞాని – త్వయా ఆదౌదృష్టాని, [ఉపజ్ఞోపక్రమం తదాద్యాచిఖ్యాసాయామితి నపుంసకత్వమ్] తానివాచశ్చ తథోక్తాః, వేదాఇత్యర్థః; శంసంతి – వదంతి, [శంసుస్తుతౌ] శరీరభూతానాం పృథివ్యాదీనాం శరీర్యాయత్తస్థితిత్వాత్ ; నామ్నాంవాచకానాం ప్రకారద్వారా ప్రకారిపర్యంతవృత్తికత్వాదితి భావః; " యస్యపృథివీశరీరం యస్యాపశ్శరీరం యస్యతేజశ్శరీరం యస్యవాయుశ్శరీరం యస్యాకాశశ్శరీరం యస్యాక్షరంశరీర,, మిత్యాదిశ్రుతేః – " వచసాంవాచ్యముత్తమ,,మిత్యాదిస్మృతేశ్చ॥౧౨॥

యోగినో మోక్షరూపఫలావాప్తయే త్వామేవచింతయంతీత్యాహ (ముగ్ధే) తి_ హేవాగీశ్వర! తవఆనందసుధాప్రసూతిం– ఆనందఏవసుధా – అమృతం, తస్యాః ప్రసూతిర్జన్మ యస్యాస్తాం తథోక్తామ్; "రసోవైసః - రసగ్ హ్యేవాయంలబ్ధ్వానందీభవతి –

తవానందసుధాప్రసూతిమ్ । విపశ్చితశ్చేతసి భావయంతే వేలాముదారామివ దుగ్ధసింధోః ॥౧౩॥ మనోగతం పశ్యతి యస్సదా త్వాం

ఏష హ్యేవానందయాతి" ఇతిశ్రుతేః - ముగ్ధేందునిష్యందవిలోభనీయాం - ముగ్ధేందోః, నిష్యందవత్ - ప్రవాహవత్, (అభూతోపమా) విలోభనీయాం - స్పృహణీయాం, దుగ్ధసింధోః - ఉదారాం శ్రేష్ఠాం, వేలామివ - సేతుమివస్థితాం, మూర్తిం - విగ్రహం, విపశ్చితః - జ్ఞానినః, చేతసి - హృదయే, భావయంతి - పరిశీలయంతి, ఆనన్ద సుధాకరత్వాదితరవిషయాన్ పరిహృత్య తత్రైవ రమంత ఇత్యర్థః; "మహాత్మానస్తు మాం పార్థ దైవీం ప్రకృతిమాశ్రితాః । భజంత్యనన్యమనసో జ్ఞాత్వా భూతాదిమవ్యయం - సతతం కీర్తయంతో మాం యతంతశ్చ దృఢవ్రతాః । నమస్యంతశ్చ మాం భక్త్యా నిత్యయుక్తా ఉపాసతే - తత్రైకాగ్రం మనః కృత్వా యతచిత్తేంద్రియక్రియః । రమంతే యోగినోఽనంతే నిత్యానందే చిదాత్మని" త్యాది వచనాత్; తదుక్తం భగవతా - "అనన్యాశ్చింతయంతో మాం యే జనాః పర్యుపాసతే । తేషాం నిత్యాభియుక్తానాం యోగక్షేమం వహామ్యహ" మితి. ॥౧౩॥

హయగ్రీవముపాసీనః పుమాన్ ప్రయత్నం వినైవ విద్యాం లభత ఇత్యాహ (మనోగత)మితి - మానసరాజహంసం - మానసం - మనఏవ మానసం, మానసాఖ్యసరః; తత్ర రాజహంసం - రాజహంసవద్విహరణోత్సుక మిత్యర్థః; త్వాం మనీషిణాం మధ్యే - యః - పుమాన్, సదా - సర్వదేశ సర్వకాలసర్వావస్థాసు, "తస్మాత్సర్వేషు కాలేషు మామనుస్మర యుధ్య చ - యన్ముహూర్తం క్షణం వాపి వాసుదేవో న చింత్యతే - సా హానిస్తన్మహచ్ఛిద్రం సా భ్రాంతిస్సా చ విక్రియే" త్యుక్తేః; మనోగతం - హృదయస్థం, పశ్యతి - సాక్షాత్కరోతి, మనసా చింతయతీత్యర్థః; తస్య - జనస్య, గిరః - వాచః, స్వ

సనిషణ్ణం మానసరాజహంసమ్ । స్వయంపురోవాదవివాదభా
జః కింకుర్వతే తస్య గిరో యథార్హమ్ ॥ ॥౧౪॥
అపి క్షణార్ధం కలయంతి యే త్వా మాప్లావయంతం విశదైర్మ
యూఖైః ॥ వాచాం ప్రవాహైరనివారితైస్తే మందాకినీం మందయితుం
క్షమంతే ॥౧౫॥ స్వామిన్ భవద్యోగసుధాభిషేకాద్వహంతి ధన్యాః
పులకానుబంధమ్ । అలక్షితే క్వాపి నిరూఢమూలమంగేష్వివానం

యః - యత్నం వినైవ, పురోవాద వివాదభాజః - పురోవాదే-
ప్రాథమికోపస్థితౌ, వివాదం-అన్యోన్యకలహం, భాజః-భజంతః, అ
హమహమికయా ప్రథమం స్ఫురంత ఇత్యర్థః; తాస్సత్యః యథార్హం-
యథాయోగ్యం, కింకుర్వతే-కింకరత్వం భజంతే, (డుకృఞ్ కరణే) ॥౧౪
. న కేవలం త్వాముపాసీనస్య విద్యాఫలమాత్రమపి త్వ తివాచాలక
త్వమపీత్యాహ (అపీ)తి- హే వాగీశ! విశదైః- స్వచ్ఛైః, మయూ
ఖైః - కిరణైః, ఆప్లావయంతం - హ్లాదయంతం, సేవకాని శేషః-
త్వాం, యే-భక్తాః, క్షణార్ధమపి- సూక్ష్మకాలమపి, కలయంతి- ధ్యా
యంతి, తే-భక్తాః, అనివారితైః - ప్రతివాదిభి ర్నిరోద్ధుమశక్యైః,
వాచాం - గిరాం, ప్రవాహైః- పరంపరాభిః, మందాకినీం-గంగాం,
మందయితుం - అల్పవేగాం కర్తుమ్, క్షమంతే- శక్నువంతి, తేషాం
వాగ్వేగో గఙ్గాప్రవాహ వేగాదప్యతిశయిత స్స్యాదితి భావః ॥౧౫॥
ధన్యానామేవ త్వయి లాభ ఇత్యాహ (స్వామిన్ని)తి- హే స్వామిన్-
వాగీశ, భవద్యోగ సుధాభిషేకాత్- భవతస్సంబంధియోగః- భక్తి
యోగః, స ఏవ సుధా - తయా అభిషేకః - స్నపనం, తస్మాదిత్యర్థః;
అలక్షితే-అదృష్టే, క్వాపి- క్వచిత్ప్రదేశేపి, "యోగీ యుంజీత సతత
మాత్మానం రహసి స్థితః - ఏకాకీ యతచిత్తాత్మా నిరాశీరపరిగ్రహః।
శుచౌ దేశే ప్రతిష్ఠాప్య స్థిరమాసనమాత్మనః । నాత్యుచ్ఛ్రితం నాతి
నీచం చేలాజిన కుశోత్తర" మిత్యాద్యుక్తైః నిరూఢమూలం-నిరూ

దధుమంకురంతమ్ ॥౧౬॥ స్వామిన్ప్రతీచా హృదయేన ధన్యా స్త్వ
ద్ధ్యానచంద్రోదయవర్ధమానమ్ । అమాంతమానందపయోధిమం
తః పయోభిరక్ష్ణాం పరివాహయంతి ॥౧౭॥ స్వైరానుభావత్వద
ధీనభావా స్సంరబ్ధవీర్యాం త్వదనుగ్రహేణ । విపశ్చితో నాథతరం

ఢమ్-దృఢతరమ్, మూలంయస్యతం; అంగేషు-అవయవేషు, అంకురం
తమ్-ఉద్యంతమ్-అనందధుమివస్థితం-ఆనందమివస్థితం, "స్యాదానంద
ధురానంద" ఇత్యమరః - పులకానుబంధం-రోమాంచం, ధన్యాః -
భాగ్యవంతః, వహంతి - ప్రాప్నువంతి, [వహప్రాపణే] ఉపమా
లంకారః. * * * ॥౧౬॥

త్వాంచింతయన్ పరమానంద మనుభవతీత్యాహ-(స్వామి)న్నితి-
హేస్వామిన్-హయగ్రీవ, ధన్యాః - భాగ్యవంతః, ప్రతీచా "అభ్యా
సయోగయుక్తేన చేతసానన్యగామినే"త్యుక్తరీత్యా అంతర్ముఖేన,
హృదయేన - మనసా, త్వద్ధ్యానం చంద్రోదయః, తేనవర్ధమా
నం - జృంభమాణం, అతఏవ అంతర్హృదయే అమాంతం - అప
ర్యాప్తమ్, ఉద్వేలమితి యావత్; ఆనందపయోధిం - సుధాబ్ధిం, అ
క్ష్ణాం పయోభిః-ఆనందబాష్పైః, పరివాహయంతి-ప్రస్రవంతి. ॥౧౭॥

భవద్యోగినః త్వత్కటాక్షేణైవ మాయాంతరంతీత్యాహ (స్వై
రానుభావే)తి- హేనాథ - హేహయగ్రీవ, స్వైరానుభావత్వ
దధీనభావాః - స్వైరానుభావస్య- స్వేచ్ఛావిహారస్య, త్వత్, తవ,
అధీనం-వశంవదః, భావః - అభిప్రాయః యేషాంతే తథోక్తాః ;
విపశ్చితః - జ్ఞానినః, త్వదనుగ్రహేణ - త్వత్సంకల్పేన, సంరుద్ధవీ
ర్యాం - నిరుద్ధశక్తిం, వైహారికీం - లీలోపకరణభూతాం, మోహ
నపింఛికాం - సకలలోకవ్యామోహనకరీం, మయూరాదిపింఛభూ
తాం - లోకే ఇంద్రజాలికవిద్యావతాంవివిధవిచిత్రానంతాశ్చర్య
కరకార్యజననసమర్థః కశ్చనపింఛవిశేషః ప్రసిద్ధః; "మయాంతుప్రకృ

తిమాయాం వైహారికీం మోహనపింఛికాం తే ॥౧౮॥ ప్రాఙ్నిర్మితానాం తపసాం విపాకాః ప్రత్యగ్రనిశ్శ్రేయససంపదో మే । సమేధిషీరన్ తవ పాదపద్మే సంకల్పచింతామణయః ప్రణామాః ॥౧౯॥ విలుప్తమూర్ధన్యలిపిక్రమాణాం భూయాన్ ప్రసాదో మయి నాథ భూయాత్ । త్వదంఘ్రిరాజీవరజఃకణానాం సురేంద్రచూడా

తింవిద్యాన్నాయినంతుమహేశ్వర" మిత్యాద్యుక్తేః; త్వదనుగ్రహేణ-త్వత్ప్రసాదేన, తరంతి - అతిక్రామంతి. ॥౧౮॥

జన్మాంతరకృత తపశ్శాలినాం మాయాతరణే త్వత్పాదారవింద ప్రణమనమేవ శరణమిత్యాహ (ప్రాగి)తి - హే నాథ - హే హయగ్రీవ, ప్రత్యగ్రనిశ్శ్రేయససంపదః - ప్రత్యగ్రా - నూతనా, నిశ్శ్రేయససంపత్ యేషు తథోక్తాః; ప్రాఙ్నిర్మితానాం - ప్రాక్ - పూర్వజన్మని, నిర్మితానాం - కృతానాం, తపసాం విపాకాః - పరిపాకభూతాః, సంకల్పచింతామణయః - సంకల్పస్య - ఇచ్ఛాయాః, చింతామణయః - ప్రణామాః - తవ - భవతః, పాదపద్మే - పాదారవిందే, సమేధిషీరన్ - సమభివృద్ధా భూయాసురిత్యర్థః, [ఏధవృద్ధౌ] "హరత్యఘం సంప్రతి హేతురేష్యత శ్శుభస్య పూర్వాచరితైః కృతం శుభైః । శరీరభాజాం భవదీయదర్శనం వ్యనక్తి కాలత్రితయేఽపి యోగ్యతా" మిత్యుక్తరీత్యా భూతభవిష్యద్వర్తమాన కాలేషు భవదీయ పాదారవింద సేవాయశస్కరీతభావః - ॥౧౯॥

పూర్వస్మిన్ శ్లోకే ప్రణామాతివృద్ధిః ప్రార్థితా - ఇదానీం పాదారవిందప్రణామానంతరం పాదరజసాం ప్రసాదః ప్రార్థ్యతే (విలుప్తే)తి- హే నాథ- హే హయగ్రీవ, విలుప్తమూర్ధన్యలిపిక్రమాణాం- విలుప్తః - ప్రమృష్టః, మూర్ధన్యః - మూర్ధ్ని జాతః, [శరీరావయవాద్యత్] లిపీనాం -అక్షరాణాం, క్రమః - పఙ్క్తిః, యేషాం తే తథోక్తాః ; " పరిసరవినతానాం మూర్ధ్ని దుర్వర్ణపఙ్క్తిం

పదలాలితానామ్ ॥౨౦॥ పరిస్ఫురన్నూపురచిత్రభాను ప్రకాశ నిర్ధూత తమోనుషంగామ్ । పదద్వయీం తే పరిచిన్మహేఽన్తః ప్రబోధరాజీవవిభాతసంధ్యామ్ ॥౨౧॥ త్వత్కింకరాలంకరణోచితానాం త్వయైవకల్పాంతరపాలితానామ్ । మంజుప్రణాదం మణినూపురం తే మంజూషికాం వేదగిరాం ప్రతీమః ॥ ॥౨౨॥

రిణమయసి శౌరేః పాదుకే త్వం సువర్ణం - అయమ్ అదరిద్రో భవితేతి వైధసీం లిపిం లలాటే ద్విజస్య జాగ్రతీం । మృషా న చ కరోషి తత్ కల్పపాదపః ప్రణయిదారిద్ర్యదరిద్రతాం నలః " ఇత్యుక్తరీత్యా బ్రహ్మణా తత్కర్మానుగుణ్యేన లిఖితాం దారిద్ర్యసూచక లలాటలిపిం స్వాయమతిశయప్రదానేనాన్యథా నయతీత్యర్థః; అతఏవ సురేంద్ర చూడాపదలాలితానాం - సురేంద్రైః - బ్రహ్మాదిభిః, చూడాపదైః - మౌళిభిః, లాలితానాం - శ్లాఘితానాం, త్వత్పాదారవిందప్రణతికాలే శిరోభూషణత్వేన ఉహ్యమానానామిత్యర్థః; త్వదంఘ్రిరాజీవరజఃకణానాం - త్వత్ - తవ, అంఘ్రిరాజీవస్య - పాదారవిందస్య, రజఃకణానాం - పరాగలేశానాం, భూయాన్ - మహాన్, ప్రసాదః - అనుగ్రహః, మయి భూయాత్, [భూయాత్త్వాయి మాశిషి లిఙ్] ॥౨౦॥

అజ్ఞానాంధకార నివర్తకం జ్ఞానోదయ హేతుం త్వత్ పాదారవిందం మనసా ధ్యాయామీత్యాహ (పరిస్ఫురన్ని)తి - హేనాథ - హే హయగ్రీవ, పరిస్ఫురన్నూపురఏవ చిత్రభానుః - సూర్యః, తస్య ప్రకాశేన - తేజసా, నిర్ధూతః - ప్రతిక్షిప్తః - తమోనుషంగః -తమస్సంయోగః, యస్యాస్తాం తథోక్తామ్; ప్రబోధరాజీవ విభాతసంధ్యాం - ప్రబోధః - జ్ఞానమేవ రాజీవం - తస్య- విభాతసంధ్యాం- పూర్వసంధ్యాం, తే పదద్వయీం - చరణయుగళం, అంతః-మనసి, పరిచిన్మహే - పరిశీలయామహే, [చిఞ్ చయనే] ॥౨౧॥

సంచింతయామిప్రతిభాదశాస్థాన్ సంధుక్షయంతం సమయప్రదీ
పాన్ । విజ్ఞానకల్పద్రుమపల్లవాభం వ్యాఖ్యానముద్రామధురం

నూపురమభివర్ణయతి (త్వత్కింకరేతి) తి. హేనాథ ! త్వత్కింక
రాలంకరణోచితానాం- త్వత్-తవ, కింకరాణాం-భక్తానాం,అలం
కరణం- త్వత్పాదారవిందరూప శిరోభూషణమ్, తస్యఉచితానాం-
ప్రతిపాదనయోగ్యానాం, యద్వా-త్వత్కింకరాణాం-బ్రహ్మాదీనాం,
అలఙ్కరణే- అలంకారకరణే, ఉచితానాం-యోగ్యానాం, అనేనవి
శేషణేన వేదగిరామాభరణత్వాకారో వ్యజ్యతే; అతఏవ నూపుర
మంజూషికాత్వేన రూపణం సంగచ్ఛతే ; త్వయ్యేవ - భవత్యేవ, క
ల్పాంతరపాలితానాం- రక్షితానాం, వేదగిరాం- వేదవాక్యానాం,
మంజుప్రణాదం- మంజు-మనోహరః,ప్రణాదః- శింజారవః, యతః
మణినూపురపేటికాగర్భగత వేదవాక్యాని శింజారవత్వేన నిగద్యంత
ఇతిభావః; మణినూపురం- మణిమయ శింజీరం, మంజూషికాం-పేటి
కాం,ప్రతీమః-జానీమః,[ఇణ్ గతౌ]లోకేయథాధనవాన్ పుత్రపౌత్రా
దీనాం రక్షణార్థం సర్వాభరణజాతం సంగోప్య పేటికాం సంగృ
హ్ణాతి తద్వదితిభావః. ||౨౨||

ఇతఃపరం త్రిభిః శ్లోకైః పాణిపంకజ మభివర్ణయతి (సంచింతయా
మీ)తి–హేనాథ! ప్రతిభాదశాస్థాన్- ప్రతిభా-తాత్కాలికోస్థితిః,
సైవదశా- వర్తిః, తస్యాం వర్తమానాన్, సమయప్రదీపాన్ - వే
దావిరుద్ధ సిద్ధాంత ప్రదీపాన్, సంధుక్షయంతం - అభివర్ధయంతం,
వ్యాఖ్యానకాలే ఆవశ్యకప్రబోధముద్రయా అంగుళ్యా దీపవత్సకలసి
ద్ధాంత రహస్యార్థ ప్రకాశనేన సర్వేసిద్ధాంతా అభివృద్ధా భవం
తీత్యర్థః; విజ్ఞానకల్పద్రుమపల్లవాభం- విజ్ఞానమయ భగవచ్ఛరీర
మేవ కల్పద్రుమః-కల్పతరుః, తస్య పల్లవానాం-కిసలయానాం, ఆ[illegible]
వాభా యస్యతమ్;వ్యాఖ్యానముద్రామధురం- వ్యాఖ్యానముద్రయా-

కరంతే ॥౨౩॥ చిత్తేకరోమిస్ఫురితాక్షమాలం సవ్యేతరం నాథ కరం త్వదీయం । జ్ఞానామృతోదంచనలంపటానాం లీలాఘటీ యంత్రమివాశ్రితానాం ॥ ౨౪ ॥ ప్రబోధసింధోరరుణైః ప్రకా శైః ప్రవాళసంఘాత మివోద్వహంతం । విభావయే దేవసపుస్త కం తే వామంకరందక్షిణమాశ్రితానాం ॥ ౨౫ ॥ తమాంసిభిత్త్వా విశదైఃప్రకాశైస్సంప్రీణయంతంవిదుషశ్చకోరాన్ । నిశామయే

బోధముద్రయా, మధురం-మనోహరం, కరం-పాణిం, సంచింతయా మి- ధ్యాయామి, రూపకోపమయోస్సంకరః. ॥౨౩॥

(చిత్త)ఇతి-హే నాథ? త్వదీయం- భవదీయం, స్ఫురితాక్షమాలం. స్ఫురితా - ప్రకాశమానా, అక్షమాలా - జపమాలాయస్యతమ్, జ్ఞానామృతోదంచన లంపటానామ్ - జ్ఞానామృతస్య - ఉదంచనే- ఉద్ధరణే, లంపటాః - ఆసక్తాః, ఆయాసవంతఇతియావత్; తేషాం తథోక్తానామాశ్రితానామ్, లీలాఘటీయంత్రమివస్థితమ్-లీలాచరణా ర్థం నిర్మితోయోఘటీయంత్రవిశేషః - తమివస్థితమ్, సవ్యేతరం- దక్షి ణమ్, చిత్తే-హృదయే, కరోమి - ప్రతిష్ఠాపయామి, ॥౨౪॥

(ప్రబోధే)తి - హే దేవ - హయవదన, తే- తవ, ప్రబోధసింధోః- జ్ఞానసాగరస్య, అరుణైః-తామ్రైః, ప్రకాశైః- కాంతిభిః, ప్రవాళ సంఘాతమ్ - విద్రుమసంఘమ్, ఉద్వహంతమివస్థితమ్ - బిభ్రతమివ స్థితమ్, సపుస్తకమ్-పుస్తకసహితం, ఆశ్రితానాందక్షిణమ్ - విద్యాప్ర దానసమర్థమ్, వామమపి దక్షిణమితివిరోధః -తత్పరిహారః పూర్వో క్తరీత్యా - సవ్యం కరంవిభావయే - ధ్యాయామి, ॥౨౫॥

అవయవ సౌందర్య మభివర్ణ్య విగ్రహ సౌందర్యమభివర్ణయతి- (తమాంసీ) తి- హే దేవ ? తమాంసి - అంతర్బాహ్యాంధకారాన్, విశదైః - స్వచ్ఛైః, ప్రకాశైః- తేజోభిః, భిత్త్వా - ఛిత్త్వా , విదుష శ్చకోరాన్ - పండితానేవచకోరాఖ్యశకునివిశేషాన్, సంప్రీణయం

త్వాం నవపుండరీకె శరద్ఘనె చంద్రమివ స్ఫురంతం ॥ ౧౮ ॥ దిశంతు మే దేవ సదా త్వదీయాః దయాతరంగానుచరాః కటాక్షాః । శ్రోత్రేషు పుంసామమృతం క్షరంతీం సరస్వతీం సంశ్రితకామధేనుమ్॥ ౧౯॥ విశేషవిత్పారిషదేషు నాథ విదగ్ధగోష్ఠీసమరాంగణేషు। జిగీషతో మే కవితార్కికేంద్రాన్ జిహ్వాగ్రసింహాసనమభ్యుపేయాః॥ ౨౦

~~~~~~

తం - సంతోషయంతమ్, నవపుండరీకే - నూతనప్రఫుల్లపద్మే, స్ఫురంతమ్ - అతఏవ శరద్ఘనే- శరత్కాలమేఘే, స్ఫురంతం చంద్రమివ స్థితం త్వామ్, నిశామయే- సాక్షాత్కుర్వే, ఉపమాలంకారః.॥ ౧౮॥

భగవతో విద్యాం ప్రార్థయతే (దిశంత్వి)తి - హే దేవ, త్వదీయాః - దయాతరంగానుచరాః - కృపాకల్లోలసహచరాః , కటాక్షాః - పుంసాం - శ్రోత్రేషు - అమృతమ్- సుధామ్, క్షరంతీమ్-స్రవంతీమ్, శ్రోత్రానందకరీమిత్యర్థః; సంశ్రితకామధేనుమ్ - ఆశ్రితానామభీష్టదాయినీమ్, స్వర్ధేనుమివ స్థితాం, సరస్వతీమ్ , సదా మే దిశంతు - వితరంతు, [దిశ అతిసర్జనే]				॥౧౯॥

కుమతికువాదభంజనార్థం వాదకాలేషు భగవత్సన్నిధానం ప్రార్థయతే (విశేషవిత్పారిషదేష్వి)తి- హే నాథ - హయగ్రీవ, త్వమిత్యధ్యాహారః ; విశేషవిదాం- వాదప్రతివాదవిశేషజ్ఞానాం, పారిషదేషు - పరిషద్యుక్తేషు, విదగ్ధగోష్ఠీసమరాంగణేషు- విదగ్ధానామ్- సమర్థానామ్, గోష్ఠ్యాః-సమాజస్య, సమరాంగణేషు - వాదశాలాసు, కవితార్కికేంద్రాన్ - కవీనామ్ - గద్యపద్యరచనాసమర్థానామ్ , తార్కికానామ్ - ఊహాపోహాదినానావిధయుక్తిచతురాణామ్, ఇంద్రాన్-శ్రేష్ఠాన్, జిగీషతః- జేతుమిచ్ఛతః, మే జిహ్వాగ్రసింహాసనం - జిహ్వాయాః - రసనాయాః, అగ్రమేవ సింహాసనమ్-సింహపీఠమ్, అభ్యుపేయాః-ప్రాప్నుయాః,[ఇణ్ గతౌ]॥౨౦॥

త్వత్సన్నిధానవశాదేవ ప్రతివాదికోలాహలాన్ స్తంభయామీత్యా
~~~~~~

త్వాం చింతయం స్త్వన్మయతాంప్రపన్న స్త్వాముద్గృణన్ శబ్దమ
యేనధామ్నా। స్వామిన్ సమాజేషు సమేధిషీయస్వచ్ఛందవాదా
హవబద్ధశూరః ॥౨౯॥ నానావిధానామగతిః కలానాం నచాపి
తీర్థేషుకృతావతారః । ధ్రువంతవానాథపరిగ్రహాయా నవం న
వంపాత్రమిదందయాయాః ॥౩౦॥ అకంపనీయా న్యపనీతి భేదైర

హ (త్వామి) తి- హే స్వామిన్ - హయగ్రీవ, త్వాం - భవం
తం, చింతయన్, ధ్యాయన్, త్వన్మయతామ్-త్వదాత్మతామ్, ప్రప
న్నః- ప్రాప్తః, శబ్దమయేన - మంత్రమయేన, ధామ్నా - తేజసా,
త్వా ముద్గృణన్- స్తువన్, అహమితి శేషః; సమాజేషు - మహత్స
భాసు, స్వచ్ఛందవాదాహవబద్ధశూరః - స్వచ్ఛన్దవాదానామాహ
వేషు-యుద్ధేషు, బద్ధః-సన్నద్ధః, శూరః-నిపుణః, సమేధిషీయ- వృద్ధిం
ప్రాప్నుయామ్, [ఏధవృద్ధౌ-ఆత్మనేపదమ్]భవంతం ధ్యాయతాం
స్తువతాంచ వాదకథాసు విజయస్స్యాదితిభావః. ॥౨౯॥

భగవతస్సర్వాభీష్టం సంప్రార్థ్య తస్య కృపోదయాయ స్వస్యాన
న్యగతికత్వ మనుసందధాతి (నానావిధానా) మితి- హేస్వామిన్!
నానావిధానామ్- నానాప్రకారాణామ్, కలానామ్-విద్యానామ్,అ
గతిః-అప్రాప్యస్థానమ్, నచాపితీర్థేషు కృతావతారః- తీర్థేషు - గం
గాది పుణ్యతీర్థేషు, కృతావతారః- కృతః-అనుష్ఠితః, అవతారః- అ
వగాహనం యేనస తథోక్తః, స్నాతఇతియావత్; తాదృశోపి నే
త్యర్థః. ఈదృశోహంతవ- అనాథపరిగ్రహాయాః- అనాథానామ్-
దీనానామ్, పరిగ్రహాయాః - అనుగ్రహహేతుభూతాయాః, త్వదీ
యాయా దయాయాః- కృపాయాః, నవంనవమ్- అత్యంతాభినవమ్,
అత్యంతవిలక్షణమితి యావత్; పాత్రమ్-విషయః, అస్మీతి శేషః; ధ్రు
వమ్ - నిశ్చయః, త్వదేక శరణావయం నసాధనాంత రావలంబిన
ఇతి భావః. ... ... ॥౩౦॥

లంకృషీరక్ష హృదయంమదీయం । శంకాకళంకాపగమోజ్జ్వలాని తత్త్వానిసమ్యంచితవప్రసాదాత్ ॥ ౩౧ ॥ వ్యాఖ్యాముద్రాం కరసరసిజైః పుస్తకంశంఖచక్రే బిభ్రద్భిన్నస్ఫటికరుచిరేపుండరీకే నిషణ్ణః।అమ్లానశ్రీరమృతవిశదైరంశుభిఃప్లావయన్మామావిర్భూ

ఇదానీం త్వదేకశరణస్యమే త్వత్ప్రసాదాదేవ సమస్తతత్త్వాని కరతలామలకాయమానానీత్యాహ (అకంపయానీ)తి- హేస్వామిన్- తవప్రసాదాత్- అనుగ్రహాత్, అపనీతిభేదైః- నానావిధాన్యాయైరపి, అకంపనీయాని - అప్రమృజ్యాని, శంకాకళంకాపగమోజ్జ్వలాని- శంకా- అప్రామాణ్యశంకా, సైవకళంకః_ తస్యాపగమః- నిరాసః, తేన ఉజ్జ్వలాని- ప్రకాశమానాని, సమ్యంచి-యథార్థాని, తత్త్వాని, మదీయమ్- మత్సంబంధి, హృదయమ్-మానసమ్, అలంకృషీరక్ష - అలంకుర్వంతు, తవ ప్రసాదవశాత్సర్వ తత్త్వసాక్షాత్కారో భూయాదిత్యర్థః. [డుకృఞ్ కరణే]. ॥౩౧॥

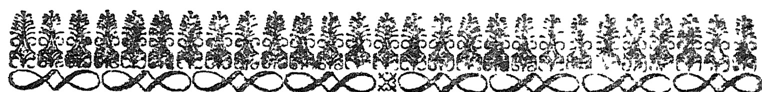
అథ హయగ్రీవమూర్తేరసాధారణ స్వరూప ధ్యాన పదవీమధిరోహతి [వ్యాఖ్యాముద్రామి]తి- కరసరసిజైః- చతుర్భిఃకరారవిందైః, శఙ్ఖచక్రే,పుస్తకమ్-శ్రీకోశమ్,వ్యాఖ్యాముద్రామ్-బోధముద్రామ్, చేతి శేషః; బిభ్రత్- వహన్, భిన్నస్ఫటికరుచిరే- దళితస్ఫటికమనోహరే,పుండరీకే-సితామ్భోజే,నిషణ్ణః-ఆసీనః, అమ్లానశ్రీః- నిత్యశ్రీః, నిత్యశోభః; అతఏవ అనఘమహిమా- అనఘః-నిర్దుష్టః, మహిమా-మాహాత్మ్యమ్, యస్యసతథోక్తః;వాగీశః-హయగ్రీవః, అమృతవిశదైః- అమృతస్వచ్ఛైః, అంశుభిః-కిరణైః, మామ్-సంసారాభితప్తమ్, ప్లావయన్- సేచయన్, మమేత్యధ్యాహారః; మానసే- చిత్తే, ఆవిర్భూయాత్-సన్నిధేయాత్, [భూసత్తాయామాశిషిలిఙ్] మనసి హయగ్రీవావిర్భావే అమృతకల్పతత్కిరణజాలైర్మనోగత సకల సంతాపనివృత్తిర్మేభవేదిత్యాశయః. ॥౩౨॥

యాదనఘమహిమామానసేవాగధీశః ॥౩౨॥ వాగర్థసిద్ధిహేతోః
పఠతహయగ్రీవసంస్తుతింభక్త్యా । కవితార్కికకేసరిణా వేంకట
నాథేన విరచితామేతామ్ ॥౩౩॥

ఇతి కవితార్కికసింహస్య సర్వతన్త్రస్వతంత్రస్య శ్రీమ
ద్వేఙ్కటనాథస్య వేదాన్తాచార్య కృతిషు
శ్రీహయగ్రీవ స్తోత్రం సంపూర్ణమ్.
కవితార్కిక సింహాయ కల్యాణగుణ శాలినె।
శ్రీమతేవేంకటేశాయ వేదాంత గురవేనమః॥
శ్రీమతేనిగమాంత మహాదేశికాయనమః.

స్వగ్రంథస్య విశ్వసనీయత్వాయ స్వనామ ప్రకటయన్ స్వకృతస్తో
త్రస్య ఫలమప్యాహ (వాగర్థే) తి- హేసుధియ ఇత్యధ్యాహారః;
కవితార్కిక కేసరిణా–కవితార్కికశ్రేష్ఠేన, వేంకటనాథాహ్వయే
న; విరచితామ్- నిర్మితామ్, ఏతాం, సమ్యక్ పదవాక్యరచనోజ్జ్వ
లామ్, వాగర్థసిద్ధిహేతుమ్- వాచాం-వాగ్రూపాణామ్,అర్థానాం-
సిద్ధౌ- జ్ఞానే, హేతుమ్- కారణమ్, హయగ్రీవ సంస్తుతిమ్-హయ
గ్రీవస్తవం,భక్త్యా-పఠత-అనుసంధయధ్వమ్. ॥౩౩॥

శ్రీ హయగ్రీవ స్తోత్ర వ్యాఖ్యా సమాప్తా.
శ్రీమతేనిగమాంతమహాదేశికాయనమః.



శ్రియైనమః

శ్రీశ్రీనివాసపరబ్రహ్మణేనమః.

శ్రీమతేనిగమాన్తమహాదేశికాయనమః.

శ్రీ మ న్ని గ మా న్త మ హా దే శి క వి ర చి త మ్.

ద యా శ త క మ్ .

పదామ్బుజపరిష్కృతస్ఫురితపత్రపద్మాసనం కటీతట విరాజితా
కనకవాససాఽలఙ్కృతం। రమాచరణలాక్షయాలసదురస్కమా
విస్మితం కశేశయదృశంస్తుమోవృషగిరీశ్వరంపూరుషమ్॥ ॥౧॥
ఏకంశరేణధనుషాకలయన్త మన్యంమాన్యంకరం స్థితివిశేషవిశేష
రమ్యం। దేవ్యానుజేనచపరిష్కృతపార్శ్వయుగ్మంరామంమదీయ
కులదైవతమాశ్రయామి॥ ౨ ॥అనుసన్ధాతిభావం కౌశికహేతీ
న్ద్ర శ్రీదేశికాల్లబ్ధమ్। రామానుజార్యదాసో దయాస్తుతేర్వేఙ్కటే
శస్య ॥౩॥ ... *— తత్ర "స్వకైర్గుణైస్సైవ
శ్చరిత్రైస్స్వవేదనాద్భజంతియేత్వాంత్వయిభక్తితోభవా । కరి
శ తేషామపి తావకీదయాతథాత్వకృత్త్వేవతు మేబలంమతమ్ "
ఇత్యుక్త ప్రక్రియయాఽకించనాధికారిణో భగవద్దయైక నిష్ఠత్వేన త
స్యాఏవ స్తోతవ్యత్వాత్తాం స్తోతుకామోఽయం కవితార్కిక కేసరీ
వేదాన్త దేశికగ్రప్రథమం సాశ్రయాయా దయాయా ఆవిర్భావభూ
మిత్వేన పరమోపకారకం " ధన్యానిస్థలవైభవేనకతిచిద్వస్తూని "
ఇతి న్యాయేనశ్రీవేఙ్కటపతేరప్యతిశయాధాయకం శ్రీమన్తంవేఙ్కటగి
రింనమస్యతి(ప్రపద్య)ఇతి - అత్రఇతుసారప్రవన్త్యైవస్థితయాశ్రీనివా
సానుకమ్పయాప్రాయోయన్మూర్త్యా శరఙ్గాయితంతంగిరింప్రపద్య

ప్రపద్యే తం గిరిం ప్రాయః శ్రీనివాసానుకంపయా । ఇక్షుసార

ఇత్యన్వయః, అత్రచ "మన్యే శర్కరాధుర్యం ప్రాయోనూనమిత్యేవమా
దిభిః । ఉత్ప్రేక్షా వ్యజ్యతే" ఇత్యుత్ప్రేక్షా వ్యంజక ప్రాయశ్శబ్దాను
గుణ్యాత్ శర్కరాయితమిత్యుత్ప్రేక్షా; తత్సాహచర్యాత్ "ఇవశ
బ్దోపి తాదృశ" ఇతీవశబ్దస్యాప్యుత్ప్రేక్షావ్యఞ్జకత్వాచ్చ ఇక్షుసార
స్రవంత్యేవేత్యత్రాప్యుత్ప్రేక్షైవ, శ్రీనివాసానుకమ్పయా మధుర
త్వశీతలత్వాదినా నిమిత్తేన ఇక్షుసారస్రవన్తీత్వముత్ప్రేక్ష్యతే, గిరే
రపి దయాకార్యత్వమాత్రేణ తత్పరిణామత్వేనాధ్యవసితస్య ఇక్షుసా
రస్రవంతీ పరిణామభూత శర్కరాత్వముత్ప్రేక్ష్యతే; యస్మాద్గ్రా-
య దాత్మనా, [ప్రకృత్యాదిత్వాత్తృతీయా] శర్కరాయితమ్-శర్క
రయాభూతం, [లోహితాది డాజ్భ్యః భవత్యర్థే క్యష్- తతో భా
వే క్తః] యద్వా-ఇక్షుసారస్రవంత్యేవేత్యత్ర ఉపమైవ-యస్మాద్గ్రా
శర్కరాయితమిత్యుత్ప్రేక్షా, శ్రీనివాసానుకమ్పయా ఇక్షుసార
స్రవంత్యాసి పూర్ణసాదృశ్యాత్తద్వచ్ఛర్కరాత్వేన పరిణామోప్యా
వశ్యక ఇతి దయాపరిణామత్వేనాధ్యవసితో గిరిశ్శర్కరాత్వేనోత్ప్రే
క్ష్యతే; యస్మాద్గ్రా- గిరిరూపేణ, శర్కరాయితం-శర్కరయాభూ
తమితి [లోహితాదేరాకృతిగణత్వాద్భవత్యర్థే క్యష్] అథవా-ఉ
భయత్రాప్యుపమైవ-మాధుర్యాదినా ఇక్షుసారస్రవంత్యేవస్థితయా
శ్రీనివాసానుకమ్పయా యస్మాద్గ్రాద్దయాకార్యత్వమాత్రేణ దయాప
రిణామరూపత్వేనాధ్యవసిత యదాత్మనా శర్కరాయితం-ఇక్షుసా
రస్రవంతీ పరిణామభూత శర్కరయేవాచరితమ్, [కర్తుః క్యఙ్సలోప
శ్చేతి ఆచారార్థక్యఙన్తాద్భావే క్తః.] అపరంస్థ శర్కరాదేరుప
మానత్వాత్సమ్భవాదిక్షుసారస్రవంతీ పరిణామభూతేత్యుపమానం వి
శేషణీయ వివక్షితంచ తథా; ఏవంచోభయత్రాపి అభూతోపమా,
ఇక్షుసారస్రవన్త్యాస్తత్పరిణామభూత శర్కరాయాశ్చ అప్రసిద్ధేః;

రస్రవన్త్యేవ యస్మాత్యాం శర్కరాయితమ్ ॥౧॥ విగాహేతీర్థ

అభూతోపమాచానన్వయాలంకారవదనుపమత్వే పర్యవస్యతి- అ
త్రాయం ఫలితార్థః, శ్రీనివాసానుకమ్పా స్వరూపేణ ఇక్షుసారస్ర
వంతీవ భవతి స్వపరిణామత్వేనాధ్యవసిత శ్రీ వేఙ్కటగిరిరూపేణ ఇ
క్షుసారస్రవంతీ పరిణామభూతశర్కరేవ భవతీతి. అస్మిన్పక్షే ప్రా
యశ్ప్రపద్య ఇత్యన్వయః, ప్రాయో బహుశః, " ప్రాయోభూ
మ్న్యన్తగమన "ఇతి నిఘణ్టుః; అస్మిన్దశకేఽన్యత్రాపి ప్రతి శ్లోకంద
యాస్తుత్యన్తర్భావో ద్రష్టవ్యః, అత్రచోభయత్రాప్యుత్ప్రేక్షాపక్షే
ఉత్ప్రేక్షాద్వయస్య అఙ్గాఙ్గిభావేన సఙ్కరః, శర్కరాయితమిత్యు
త్ప్రేక్షాయా ఇక్షుసారస్రవంత్యేవేత్యుత్ప్రేక్షోత్థాపితత్వాత్ ; ఇక్షు
సారస్రవంత్యేవేత్యత్ర ఉపమాయా శ్శర్కరాయిత మిత్యుత్ప్రే
క్షాయాశ్చ వివక్షితత్వే ఉపమోత్ప్రేక్షయో రఙ్గాఙ్గిభావ సంకరః,
ఉపమాయా ఉత్ప్రేక్షోత్థాపకత్వాత్; ఉభయత్రోపమాయా అ
అభిప్రేతత్వే సమప్రాధాన్యసంకరః, పరస్పరనిరపేక్షత్వాత్స్వరూ
రూపేణేక్షుసారస్రవంతీవ కార్యరూపేణ శర్కరేవేతి సంసృష్టిర్వా
విచ్ఛిత్తి విశేష సద్భావాచ్చ, ఏషాంచ త్రయాణాం సంకరాణాం స
న్దేహసంకరః; కవిసందర్భ గోచరత్వస్య దుర్జ్ఞేయత్వాదితి॥ ౧॥

అథగురుసంతతిప్రణామస్య భగవద్దయాప్రీణనత్వాత్ "భగవద్వంద
నంస్యాద్వ్యం గురువందనపూర్వకం" ఇతిన్యాయేన చ ప్రథమ షడ్భిశ్శ్లో
కైర్గురుసంతతం ప్రణంస్యం స్తత్రాద్యశ్లోకేన సర్వేషాం గురూణాం
యుగపన్మనసి సన్నిహిత (పా—త్వేన) త్వాద్యౌగపద్యేన తాన్నమ
స్యతి—(విగాహే) ఇతి—తీర్థబహుళాం శీతళాంగురు సంతతిమేవ
శ్రీనివాసదయామ్భోధిపరీవాహ పరమ్పరాం విగాహ ఇత్యన్వయః, తీ
ర్థబహుళామ్- తీర్థైః- నాథయామునయతీశ్వర ప్రభృతిభిర్దర్శనస్థా
పకైః, పరిపూర్ణామ్, "నిపానాగమయోస్తీర్థ మృషిజుష్టజలే గురౌ"

బహుళాం శీతలాం గురుసంతతిం । శ్రీనివాసదయామ్బోధి పరీవాహపరమ్పరామ్ ॥౨॥ కృతినః కమలావాస కారుణ్యైకాన్తినో

ఇత్యమరః; శీతలాం- శమదమాది గుణసమ్పన్నత్వేన సుఖోపసదనామిత్యర్థః, తాదృశీం గురుసంతతిమేవ శ్రీనివాసదయామ్బోధిపరీవాహ పరమ్పరాం- శ్రీనివాసదయామ్బోధిః- సముద్రః, యద్వా- తటాకాదిః, సముద్రస్య పరీవాహాః ప్రసిద్ధాః, తస్య పరీవాహ పరమ్పరామితి వ్యస్తరూపకమ్, అనేనపరీవాహపరమ్పరాత్వరూపణేన యథా జలాశయ దూరవర్తినామపి సస్యానాం పరీవాహ పరమ్పరా సంజీవనీభవతి ఏవం దురంతదురితవశేనభగవద్దయాదూరవర్తినామస్మాకం గురుపరమ్పరాసంజీవినీతిసూచ్యతే. విగాహే-విశేషేణగాహే, అనేనమానసాది నమస్కార త్రితయం వివక్షితమ్. (పరీవాహపక్షే) తీర్థైః-అవతారైః, బహుళాం-నిబిడామ్, శీతళామ్-శైత్యగుణశోభితామ్, విగాహే-అవగాహ ఇత్యర్థః, వర్తమాననిర్దేశేన ఉభయత్ర విగాహస్యభోగ్యతాతిశయాదనువృత్తత్వం ప్రతీయతే. అత్రచ శ్లేషాది మూలాతిశయోక్తిసఙ్కీర్ణో(క్త్యర్థాపితో) రూపకాలఙ్కారః ॥౨॥

అథైవం సర్వసాధారణ్యేనానుష్ఠితయా నమస్యయా తృప్తిమలభమానః ప్రత్యేకం ప్రణమతి సప్తభిః పద్యైః- తత్ర పరాంకుశ పరకాలాదీన్ భగవద్ధమైక శరణత్వేన ఏకరాశీకృత్య నమస్యతి-(కృతిన)ఇతి- కమలావాస కారుణ్యైకాన్తినః- ఏకాంతః-నియమః, ఏషామస్తీత్యేకాన్తినః, కారుణ్యే-దయాయాం, మేకాన్తినఇతి విషయసప్తమ్యాస్సప్తమీతి యోగ విభాగాత్సమాసః యద్వా కారుణ్యస్యైకాన్తినఇతిసమ్బంధసామాన్యషష్ఠ్యాషష్ఠీతిసమాసః-కరుణైవకారుణ్యమ్. [స్వార్థేష్యఞ్]శ్రీనివాసకరుణైకశరణా ఇత్యర్థః;(అతఏవ)కృతినః- కృతకృత్యాః, కర్తవ్యశేషరహితా ఇతియావత్; తాదృశాన్ పరాఙ్కుశ పరకాలాదీన్, ప్రపన్నాన్ భజే- సేవే, తత్కృతంమహోపకా

భజే | ధత్తే యత్సూక్తిరూపేణ త్రివేదీసర్వయోగ్యతాం ॥౩॥ ప

రమాహ (ధత్తే) ఇత్యాదినా- త్రివేదీ - త్రయాణాం వేదానాం స
మాహారస్త్రివేదీ, [తద్ధితార్థోత్తరపద సమాహారేద్విగుః] య
త్సూక్తి రూపేణ- ఏషాం-పరాంకుశాదీనాం, సూక్తయః- పరమవై
దికైస్సదానుసంధేయతయాపరిగృహీతాశ్చతుస్సహస్రసంఖ్యాః ద్రమి
డ గాథాః, తత్స్వరూపేణ, సర్వయోగ్యతాం- సర్వే చాతుర్వర్ణ్య
జాతాస్త్రీపుంసా యోగ్యాయస్యా ఇతి బహువ్రీహిః, సర్వేషాం
యోగ్యా సర్వయోగ్యేతి షష్ఠీతత్పురుషోవా, బహువ్రీహావధ్యేతౄ
ణామధ్యయన యోగ్యతా సద్భావ ప్రయుక్తాతిశయస్య ప్రతీయతే,
తత్పురుషేతు అధ్యేయస్య సర్వోపజీవ్యత్వ రూపాతిశయః; తస్యా
భావస్సర్వయోగ్యతా, తాం, ధత్తే- పుష్ణాతి, అయంభావః- "వేద
వేద్యేపరేపుంసి జాతేదశరథాత్మజే। వేదః ప్రాచేతసాదాసీత్సాక్షా
ద్రామాయణాత్మనా॥" ఇతి న్యాయేన నిత్యసూరిషు చతుర్వర్ణాత్మ
క సంసారిచేతనోజ్జిజీవయిషయా స్వజన్మానుగృహీత చాతుర్వర్ణ్యే
షు సత్సు త్రివేద్యపి స్త్రీ శూద్రాది జడప్రాయం జగత్సర్వ సమ్బద్ధే
నోజ్జీవయితుం పరాంకుశ పరకాలాది శ్రీసూక్తిరూపేణావతతారే
తి- అత్ర పరాంకుశాది విషయ రతిభావస్య భగవద్దయావిషయ ర
తిభావాంగత్వాత్ " రసాంగభూతోరసవత్ " ఇతి రసవదలఙ్కా
రః. కించ పరాంకుశాదిభజనరూపస్య సమర్థనీయార్థస్య కారుణై్క
కాన్తినఇతిసమర్థనాత్ "సమర్థనీయస్యార్థస్యకావ్యలిఙ్గంసమర్థనమితి"
కావ్యలిఙ్గమ్. పరాంకుశాది భజనస్య సమర్థనీయత్వంచాస్యకవే రి
దానీం దయాస్తుతిప్రవృత్తత్వేన దయాయాఏవ భజనీయత్వాత్, ఏవం
చసతి తేషాం దయైకనిష్ఠత్వేన దయా సమ్బంధాద్భజనీయత్వ ము
పపన్నమితిభావః; అనయోరలంకారయోశ్చాత్రసంసృష్టిః॥　　౩॥

ఏవం శ్రీనివాసదయైకనిష్ఠత్వేన పరాశగాది మునిగణాపేక్ష

రాశరముఖాన్ వందే భగీరథనయేష్ఠితాన్। కమలాకాంతకారుణ్య

యా దయయా అంతరఙ్గభూతానత ఏవ స్వస్యాప్యుద్దేశ్యత్వే త
థా భూతాన్ పరాంకుశాదీన్ప్రణమ్య అనంతరం వేదోపబృహ్మణ
పురాణాది ప్రణేతృత్వేన పరమోపకారకాన్పరాశరాదీన్ప్రణమతి.
(పరాశరముఖా)నితి—కమలాకాంతకారుణ్యమేవ పావనత్వ శీతలత్వ
మధురత్వానర్గళ ప్రవాహత్వాదినాగంగా, తయాప్లావితాః- అభి
షేచితాః; మద్విధాః - ప్రాతికూల్యభూయస్తయా భగవద్దయాదూ
రవర్తినః, అతఏవ "అసన్నేవ" ఇత్యుక్తప్రకారేణాసత్కల్పాయె
స్తాన్; అతఏవ భగీరథనయేష్ఠితాన్, ఏతదుక్తంభవతి- యథాభ
గీరథః అతి కుపిత కపిలదృష్టి దహన దగ్ధాన్ సగర తనయాన్
గంగా స్రోతసాప్లావయిత్వోద జీవయత్ ; ఏవం పరాశర ప్రి
భృతయోపి ప్రాతికూల్య ప్రాచుర్యేణ భగవద్దయా వైదేశికానత ఏ
వాసత్కల్పాన్ మద్విధాన్కమలాకాన్త కారుణ్య గంగాప్లావనేనో
జ్జీవయామాసురితి- అత్రచ మత్సదృశో జ్జీవనమేవ మదుజ్జీవనమిత్యభి
ప్రాయేణమద్విధేత్యుక్తిః. యద్వా-మద్విధేత్యాత్మనఏవ నిర్దేశః,స్వ
స్యప్రాతికూల్యసదృశాంతరవిరహాత్ "ఇన్దురిన్దురివ శ్రీమా"నిత్యాదివ
దాత్మనైవసాదృశ్యకథనమ్,తథాచానన్వయాలఙ్కారః, భగీరథపక్షే
కమలాకాంత కారుణ్యసదృశగంగాప్లావితా మద్విధామత్తుల్యాస్సగ
రతనయా యేనేత్యర్థః, పరాశరాదీనాం భగవద్దయా ప్రవర్తక
త్వంచ ఉపబృహ్మణైర్వేదార్థ విశదీకరణముఖేన బ్రహ్మజ్ఞానోత్పాదక
త్వాదితి మంతవ్యమ్, ఏవం భూతాన్పరాశరముఖాన్ పరాశర పా
రాశర్యప్రాచేతస ప్రభృతీన్, వందే- అభివాదయే, స్తౌమివా; అ
త్రచ భగీరథనయేష్ఠితానిత్యత్ర "పదార్థవృత్తిమప్యేకేవదన్త్యన్యాం
నిదర్శనాం" ఇత్యుక్తలక్షణోనిదర్శనాలఙ్కారః, తథాహి భగీరథన
యేష్ఠితానభినివిష్టాం స్తద్వత ఇతి యావత్; అస్యధర్మస్యాన్యత్రాస

గంగాప్లావితమద్విధాన్ ॥౪॥ అశేషవిఘ్నశమన మనీకేశ్వరమాశ్ర

ష్భవాద్భగిరథనయవత్త్వం పరాశరాదిష్వారోప్యతే, "త్వన్నేత్ర
యుగళంధత్తే లీలాంనీలాంబుజన్మనో" రిత్యాదావివ తద్ధర్మ సమా
న ధర్మవత్త్వాక్షేపాదౌపమ్యే పర్యవసానం, అతో నిదర్శనాలఙ్కా
రః, కించ-కారుణ్యగంగేత్యత్ర ప్రదర్శిత ప్రకారేణరూపక ముపమా
చ, మద్విధానిత్యత్రోపమా సన్వయాలఙ్కారయోస్సందేహ సఙ్క
రః; ఉపమానోపమేయయో ధర్మయోః కమలాకాంత కారుణ్య గంగా
ప్లావిత మద్విధత్వైక శబ్దోపాదాన మాలాభేదాధ్యవసానా దతిశ
యోక్తిశ్చ. ప్రదర్శిత నిదర్శనాయా ఏతైరలఙ్కారై రనుప్రాణిత
త్వాదుభయేషామఙ్గాఙ్గిభావేన సఙ్కరశ్చ. ॥౪॥

అథారోహక్రమేణ విష్వక్సేనాదీనాచార్యా న్నమస్కరోతి
పంచభిః- (అశేషే)తి—అశేషవిఘ్నశమనం- ఐహికాముష్మిక పర
మపురుషార్థలక్షణ మోక్షతత్సాధనాది సమ్బంధినాం సమస్తవిఘ్నా
నాం, శమనం- శాన్తికరం, [నంద్యాదిత్వాత్కర్తరిల్యుః] ఆచా
ర్యత్వేన తదాశ్రయేకృతే "అనిచ్ఛయాపిసంస్పృష్టో దహత్యేవహి
పావకః" ఇతిన్యాయేన సమస్తవిఘ్నాన్ శమయతీతిభావః; అయమ
స్యాసాధారణాకారఉక్తః,అనన్యసాధారణ మాకారాంతరమప్యా
హ-(శ్రీమత)ఇత్యాది-యద్వా చతుర్వర్గప్రవణ సాధారణముపకా
రకత్వముక్తం-(అశేషవిఘ్నశమన)మితి. ముముక్షూన్ ప్రత్యసాధార
ణముపకారకత్వమాహ-(శ్రీమత)ఇత్యాదినా- శ్రీమతఇతిపదంకాకా
క్షిన్యాయేనోభయత్రసమ్బధ్యతే.శ్రీమతోనికేశ్వరం శ్రీమతః కరుణా
మ్బుధావితిచ,శ్రీమతః-శ్రీనివాసస్య,కరుణామ్బుధౌ-కరుణైవామ్బు
ధిః- సముద్రః, పరిపూర్ణతటాకాదిర్వా; తస్మిన్ [తస్మిన్ ప్రజ
హూరితివదధికరణత్వ వివక్షయా సప్తమీ] ఉత్థితం-తతస్స్వయమేవ
నిర్గతం,నతుస్థాపితం; కరుణామ్బుధేః పరిపూర్ణత్వేనాంతర్మ

మూ । శ్రీమతగ్గకరుణామ్బుధౌ శిక్షాస్రోత ఇవోత్థితః ॥

తుమశక్తం, బహిః స్వయమేవ నిస్సృతమిత్యర్థః. యద్వా-ఉత్థితం-ఉదితం, ఉదయాధికరణత్వేన కరుణామ్బుధావితి సప్తమీ. అనేన విశేషణేన ప్రథమనిర్గతత్వమపి వివక్షితమ్. అన్యథా; కరుణామ్బుధేశ్శిక్షాస్రోత ఇవేత్యేవాలం, ఉత్థితమితి వ్యర్థం స్యాత్ తాదృశం శిక్షాస్రోత ఇవ స్థితం, శిక్షాస్రోతో నామ పరిపూర్ణతటాకాదేరన్తరమాణ్ స్వయమేవ నిర్గతః పరీవాహః; "స్రోతోఽమ్బుసరణం స్వతః" ఇత్యమరః. సచ "పూర్ణోత్పీడే తటాకస్య పరీవాహః ప్రతిక్రియా" ఇతి పరిపూర్ణతటాకాదిరక్షకత్వేన హితత్వాత్, శిక్షాస్రోతః, శిక్షారూపం- హితరూపం, స్రోతః, శిక్షార్థం స్రోత ఇతి మధ్యమపద లోపిసమాసో వా, తదివస్థితమిత్యుత్ప్రేక్షా; అత్రచ-విష్వక్సేనస్య గురుపరమ్పరాయాం ప్రాథమ్యాత్పరిపూర్ణ భగవద్దయా ప్రేరితత్వాద్భగవద్దయయా కార్యతః పరమసాదృశ్యేన తదభిన్నత్వాత్పరిపూర్ణత్వేన భగవత్యమాన్త్యాద్దయాయాః పరీవాహన్యాయేన రక్షకత్వాత్ శిక్షాస్రోతః పరీవాహపరమ్పరాద్వారా సస్యాదివర్ధకత్వవద్గురుపరమ్పరాముఖేన సంసారిచేతనోజ్జీవకత్వాచ్చ శిక్షాస్రోత స్సామ్యాద్భగవత్కృపామ్బుధి శిక్షాస్రోతస్త్వేనోత్ప్రేక్షా కృతా, ఏవం చ సతి తాపత్రయాభిహన్యమాన సంసారిచేతన దుఃఖానినిరాచికీర్షన్తీ ప్రతిక్షణం వర్ధమానత్వేనాపరిచ్ఛిన్నాపి దివ్యాత్మ స్వరూపే అమాన్తీ శ్రీనివాస కృపా చేతనోజ్జిజీవయిషయా విష్వక్సేనాత్మనా స్వయమేవ బహిరుత్థితా ఆచార్యక మాచరతి కిమిత్యుత్ప్రేక్షా పర్యవసానమ్, సా చోత్ప్రేక్షా కరుణామ్బుధావితి రూపకోత్థాపితేతి తయోరఙ్గాఙ్గిభావ సఙ్కరః, కించాత్ర విష్వక్సేనాశ్రయణస్య సమర్థనీయస్య శ్రీమతగ్గకరుణామ్బుధావిత్యాది వాక్యేన సమర్థనా ద్వాక్యార్థ హేతుకం కావ్యలింగమ్, అస్య చోత్ప్రేక్షానుప్రాణితత్వాగన

॥౫॥ సమస్తజననీం వందే చైతన్యస్తన్యదాయినీం। శ్రేయసీం శ్రీని

యోరఙ్గాంగిభావ సంకరః. దయా స్తుతౌ విష్వక్సేనస్య సేవ్యత్వం దయాంబోధి శిక్షాస్రోతస్త్వేన సమ్భావనీయత్వహేతుకమితి భావః. అత్రచానేనశిక్షాస్రోతస్త్వోత్ప్రేక్షణేనాయమర్థో లభ్యతే. పరమకారుణికశ్శ్రీనివాసస్సంసారిచేతన విషయయా తదీయం దుఃఖభూయస్త్వం స్వరూపానురూపవృత్తి వైధుర్యంచా సహమానయా ప్రతిక్షణమేధమానయా స్వాత్మన్యమాన్త్యా పరిపూర్ణతటాకాదిన్యాయేన పరీవాహసాపేక్షయాఽఽత్మీయదయయా ప్రేరితస్సన్ తాపత్రయాక్రాన్తాన్ సంసారిచేతనాన్ దయాసాగరపరీవాహాయమానేన శ్రీమతా విష్వక్సేనేనోజ్జీవయితుం ప్రథమగురుత్వేతమభిషిషేచేత్యయమర్థ ఉత్ప్రేక్షారూపేణ చమత్కృతః కవినా. ప్రథమ గురుత్వం చ విష్వక్సేనస్య వకుళధరమునిం ప్రత్యాచార్యత్వాదితి సమ్ప్రదాయః- ఏవం భూతం శ్రీమతశ్శ్రీనివాసస్య, అనీకేశ్వరం-సేనాపతిం, ఆశ్రయే - ఆసమన్తాత్సేవే, సపరికరం శ్రీమద్విష్వక్సేనమ్ సేవ ఇత్యర్థః. ... ... ॥౫॥

ఏవం సమస్తవిఘ్ననిరాసకం ప్రథమాచార్యభూతంచవిష్వక్సేనమాశ్రిత్య ఆరోహక్రమప్రాప్త నమస్కారాం భగవదాశ్రయణపురుషకారభూతాంచ శ్రియమభివాదయతే (సమస్తజననీ)మితి-చైతన్యం-స్వస్వరూపాదిజ్ఞానమేవ, స్తన్యం, తద్దాయినీం; తత్వజ్ఞానస్య, "సంతమేనంతతోవిదు" రితిస్వరూపసత్తాపాదకత్వాత్ స్తన్యత్వేన రూపణంకృతమ్-స్తన్యంతు శరీరసత్తోపయోగి, జ్ఞానమాత్మసత్తోపయోగీతి సత్తోపయోగిత్వముభయసాధారణమేవ; ఇదంచవిశేషణం జననీత్వోపయికమ్ - [సుప్యజాతౌణినిస్తాచ్ఛీల్యే ఇతి దాఞోణినిః, ఆతోయుక్చిణ్ కృతోరితి యుగాగమః, ఋన్నేభ్యోఙీప్ ఇతి ఙీప్] శ్రేయసీమ్- ప్రశస్యతరామ్, శ్రీనివాసాపేక్షయాఽ తిశయేన ప్రశ

వాసస్య కరుణామివ రూపిణీమ్ ॥౬॥ వన్దే వృషగిరీశస్య మహిషీం విశ్వ

స్యామిత్యర్థః; “ హ్రీశ్చ తే లక్ష్మీశ్చ పత్న్యౌ - అప్రమేయం హి తత్తేజో యస్య సా జనకాత్మజా - వేదాన్తాస్తత్త్వచిన్తాం మురభిదురసి యత్పాదచిహ్నైస్తరన్తి - అపాఙ్గా భూయాంసో యదుపరి పరం బ్రహ్మ తదభూ ” దిత్యాదికమనుసన్ధేయమ్- “ మాతృదేవో భవ-పితృదేవో భవ-పితుశ్శతగుణం మాతా ” ఇతి చ; [ప్రశస్యశబ్దాద్ద్వివచనవిభజ్యోపపదే తరబీయసునావితి ద్వయోరేకస్యాతిశయే ఈయసున్ ప్రత్యయః- ప్రశస్యస్య శ్ర ఇతి శ్రాదేశః, ప్రకృత్యైకాజితి సూత్ర ప్రాప్త టిలోపాభావశ్చ, ఉగితశ్చేతి ఙీప్] ప్రసఙ్గ కీదృశీమిత్యత్రాహ—(రూపిణీం శ్రీనివాసస్య కరుణామివ స్థితా) మితి— శ్రీనివాసస్యాతిశయో యస్యా మాయత్తస్తాదృశ దయాత్వేన సమ్భావనార్హయా సమస్తజనన్యాం భగవదపేక్షయా ప్రశస్యతరత్వం కిము వక్తవ్యమితి భావః; శ్రేయసీమితి కరుణావిశేషణం వా; రూపిణీం- రూపం- విగ్రహః, తద్వతీం, [అత ఇని ఠనావితి ఇని ప్రత్యయః- ఋన్నేభ్యో ఙీబితి ఙీప్] తాదృశీం శ్రీనివాసస్య కరుణామివ స్థితాం- అనుగ్రహమయత్వాదజ్ఞాత నిగ్రహత్వాచ్చేయం పద్మాలయా శ్రీనివాసదయాత్వేనోత్ప్రేక్ష్యతే. సమస్తజననీం-లోకమాతరమ్, ఇదం చ విశేష్య సమర్పకం పదమ్, శ్రీనివాస వక్షస్స్థలరసికాం పద్మాలయామ్, వన్దే- అభివాదయే, స్తౌమి. అత్ర రూపకోత్ప్రేక్షయోస్సంసృష్టిః ... ... ॥౬॥

అథ “ యాభిస్త్వం స్తనబాహుదృష్టిభిరివ స్వాభిశ్శ్రియం శ్లాఘసే ” ఇత్యుక్త ప్రక్రియయా లక్ష్మ్యా అవయవప్రాయత్వేన తదన్తర్భూతే భూమినీళాఖ్యే దేవ్యౌ ప్రణమతి శ్లోకద్వయేన - వృషగిరీశస్య- వేఙ్కటపతేః, మహిషీం, విశ్వధారిణీం- భూమిం, వన్దే, క్షమయా- క్షమాఖ్యయా, క్షమాఖ్యగుణవిశేషభూతయా చేతి శ్లేషమూ

ధారిణీమ్ । తత్కృపా ప్రతిఘాతానాం క్షమయా వారణం ద
యా ॥౭॥ నిశామయతుమాంనీలా యద్భోగ పటలైర్ధ్రువం ।

లాభేదాధ్యవసాయాల్లభ్యతే ; దయయా- ఘామ్న్యా, (కరణ భూత
యా, కర్త్ర్యావా) తత్కృపా ప్రతిఘాతానాం- తస్య- వృషగిరి
శస్య,కృపాయాః ప్రతిఘాతానాం, [హన్తేర్ఘాఽ వే ఘఞ్ హన
స్తోచ్చిణ్ణలోరితి తాదేశః. ఉభయ ప్రాప్తౌ కర్మణీతి నియమా
త్కర్మణి షష్ఠీ.] తదాజ్ఞాతిలఙ్ఘనకృత ప్రతిబన్ధానాం,వా
రణం - నివారణం, భవతి, అపరాధైరుపజనిత క్రోధోపి భగవాన్
క్షమాగుణసారత్వాత్క్షమేతి ప్రథితాయాః " క్షమయాపృథివీసమ "
ఇతిక్షమావత్త్వే దృష్టాన్తభూతాయా స్సర్వం సహాయాముఖం నిరీ
క్ష్య తదింగితజ్ఞస్సర్వం క్షమత ఇతి తాత్పర్యమ్, అనేన స్తోతవ్యత్వే
న ప్రస్తుత దయాసహకారిత్వే నాపి విశ్వంభరాత్రివన్దనీయేతి సూ
చ్యతే, ఏవంచ పూర్వార్ధ ప్రతి పాద్యస్య సమర్థనీయస్య ఉత్తరా
ర్ధేన సమర్థనాత్ కావ్యలింగమ్ ; " సమర్థనీయస్యార్థస్య కా
వ్యలిఙ్గంసమర్థనమ్ " ఇతి లక్షణాత్, తచ్చక్షమయేతి శ్లేషమూ
లాభేదాతిశయోక్త్యుపస్కృతమితి తయోరఙ్గాఙ్గిభావసంకరః॥ ౭॥

(నిశామయ)త్వితి—నీలా, మాం, నిశామయతు-వందమాన
మాం " మైత్రేణేక్షస్వ చక్షుషా " ఇత్యుక్తప్రకారేణ వీక్షతామ్,
తత్కృతం కృపాసాహాయ్యమాహ—(యద్భోగపటలై)రిత్యాదినా-
శ్రీనివాసస్య భక్తదోషేష్వదర్శనం, యద్భోగపటలైః - యస్యాః-
నీలాయాః, భోగాః-దర్శనస్పర్శనసంభాషణాద్యనుభవాః, తేషాం
పరమ్పరాభిః, యద్వా- భోగా ఏవ పటలాని- ఛదీంషి, " నీవ్రేతుప
టలంఛది " రిత్యమరః. పటలాఖ్య నేత్రదోషోవా, అదర్శనాపాద
న సామ్యాత్పటలత్వ రూపణమ్, తైః భావితం- జనితమ్, ధ్రువమి
త్యుత్ప్రేక్షా. అత్రచ నీలాయావాల్లభ్యాతిశయేన తత్ప్రీతయే.కృ

భావితంశ్రీనివాసస్య భక్తదోషేష్వదర్శనమ్ ॥ ౮ ॥ కమప్యన

తం శ్రీనివాసస్య భక్తదోషా దర్శనం యద్భోగపటలైర్భావితమి
తి నిరంతర నీళాభోగ పరంపరా హేతుకత్వేనవా తద్భోగాఖ్య నీ
వ్రతిరోధానకృతమితివా తద్భోగరూప నేత్రదోష విశేష జనితమితి
వోత్ప్రేక్ష్యతే, యద్వా- “ అవిజ్ఞాతాసహస్రాంశు ” రిత్యాది సి
ద్ధం భగవతో భక్తదోషాదర్శిత్వం స్వాభావికమ్ యదస్తి తదత్ర ని
రంతర నీళాభోగ పరమ్పరా పారవశ్యాది హేతుకత్వేనోత్ప్రేక్ష్య
త ఇతి హేతూత్ప్రేక్షా; ఏవంచసతి విషయవిషయిభేదేన షడ్విధా
నా ముత్ప్రేక్షాణాం సందేహ సఙ్కరః, కించాత్ర నీళాయా దేవ్య
న్తరాపేక్షయా భోగ్యతమత్వ మాశ్రితదోష దర్శనా సహత్వంచ
స్ఫోర్యతే, విశ్వంభరా భగవతా దృష్టానాశ్రితాపరాధాన్ క్షామ
యతి, నీళాతు భక్తదోష దర్శనమేవనసహత ఇతి విశేషః; ఏవంచ
దయాయా నిరర్గళస్వాశ్రిత విషయీకార స్సిద్ధ్యతీతి దయా సమ్బ
న్ధోఽత్రాపి పురస్కృత ఏవ. ... ॥౮॥

అథక్రమప్రాప్త ప్రణామం గురుపరమ్పరా కల్పలతామూల
భూతం స్తోతవ్య దయాశ్రయం వృషగిరిపతిం ప్రణమతి—(కమపీ)తి-
అనవధిం- దేశకాలవస్తు పరిచ్ఛేద రహితమ్, ప్రసిద్ధవరుణాలయస్తు
పరిచ్ఛిన్న ఏవేతి తతోప్యాధిక్యోక్తిః, కమపి- అవాఙ్మనసగోచరవై
భవమ్, కరుణా వరుణాలయమ్- కరుణాయా వరుణాలయమ్, కరు
ణాపూర్ణసాగరమ్; లౌకిక సాగరస్తుజలపూర్ణః, అయంతు కరు
ణాపూర్ణ ఇతి తతో వైలక్షణ్యమ్, అతఏవక మపీత్యుక్తమ్; కరు
ణావరుణాలయ మిత్యనేన కరుణాయా నిరవధికత్వం ప్రతీయతే, అ
నవధికతోయాశ్రయత్వా ద్వరుణాలయస్య; అనేన వరుణాలయత్వా
ద్వ్యవసానేన శ్రీవేంకటపతే ర్దర్శన మాత్రేణ శ్రమ హరత్వాదికం
వ్యజ్యతే; ఏవంభూతం, వన్దే, వర్తమాన నిర్దేశేన వందనస్య

ధీవందేకరుణావరుణాలయమ్ । వృషశైలతటస్థానాం స్వయం
వ్యక్తిముపాగతమ్ ॥ ౯॥ అకించననిధింసూతిమపవర్గత్రివర్గ

నిత్యానువృత్తత్వం ప్రతీయతే. ఈదృశం వరుణాలయం కీదృశా ఉపజీవంతీతి జిజ్ఞాసాయామాహ— (వృషశైలే) త్యాదినా—వృషశైలతటస్థానాం- వృషశైలతటె వర్తమానానాం జంగమస్థావరాణాం, ఇయం సౌశీల్యస్య పరాకాష్ఠా, స్వయంవ్యక్తిం- అపేక్షానిరపేక్షమావిర్భావం, " స్వయంవ్యక్తమకృత్రిమమ్ " ఇత్యుక్తలక్షణాకృత్రిమమంగళ విగ్రహవిశిష్ట వేషేణావిర్భావమితివా- ఉపాగతం- ప్రాప్తమ్, సముద్రోహిశైలమారుహ్య పశ్యతాం వ్యక్తీభవతి- కరుణా వరుణాలయమిత్యత్ర వరుణాలయమితి నిగీర్యాధ్యవసానాద్రూపకాతిశయోక్తిః, " రూపకాతిశయోక్తిస్స్యాన్నిగీర్యాధ్యవసానతః " ఇతిలక్షణాత్; తదనురోధేన కరుణాయాంజలత్వ రూపణమనుక్తమపి కల్ప్యతే, ఏకదేశరూపకస్యైవ రూపకాతిశయోక్తేరపి స్వోపయోగిరూపకకల్పకత్వాత్; తథాచాత్ర రూపకాతిశయోక్త్యేకదేశ వివర్తి రూపకస్య చాఙ్గాఙ్గిభావసఙ్కరః, యద్వా- కరుణావరుణాలయం- కరుణాపూర్ణ వరుణాలయమితి ప్రసిద్ధ వరుణాలయాపేక్షయాఽఽధిక్య వర్ణన మితి అధికాభేద రూపకాతిశయోక్తిః, ఏవంచాత్రప్రదర్శితాలఙ్కారయోస్సందేహసంకరః॥ ౯॥

ఏవమనుష్ఠిత గురుపరమ్పరాదేవతా ప్రణామశ్శ్రీశీర్షితం పరి చి జానీతే—(అకించననిధి) మితి—అకించననిధిం_అకించనానాం- పరిత్యక్తోపాయాంతరాణామ్, నిధిమ్- స్వతన్త్రపురుషార్థం, పురుషార్థాంతరోపాయంచ; నిధిర్హి స్వయం ప్రయోజనమ్, " సర్వమర్థవతాజితం " ఇతి ప్రయోజనాంతర సాధనంచ భవతి, అకించనానాం- నిర్ధనానామ్, నిధిమితిచ స్ఫురతి; అకించనాధికారిణామేకం భూతామ్, ఉపాయాంతరపరాణామపి ముముక్షూణాంత్రివ

యోః । అఞ్జనాద్రీశ్వరదయామభిష్టౌమి నిరఞ్జనామ్ ॥ ౧౦ ॥

ర్గప్రవణానాంచ తత్తదభీష్టం దదాతీత్యాహ—(సూతిమపవర్గత్రివర్గయో)రితి— అపవర్గః- మోక్షః, త్రివర్గో- ధర్మార్థకామాః, "త్రివర్గో ధర్మకామార్థైశ్చతుర్వర్గస్సమోక్షకైః" ఇత్యమరః, అపవర్గస్య వైలక్షణ్యద్యోతనాయ పృథగుక్తిః; అతఏవాభ్యర్హితత్వాత్పూర్వనిపాతః. తయోస్సూతిమ్, [కర్తృకర్మణోః కృతీతి కర్మణి షష్ఠీ] సూయతేఽనయేతి సూతిః, [స్త్రియాం క్తిన్నితి కరణే క్తిన్] నిరంజనాం- నిష్కల్మషాం, ఆశ్రితాపరాధ దర్శన సోపాధికత్వాదిదోష దూరగామిత్యర్థః; అంజనాద్రీశ్వరదయాం-అంజనాద్రీశ్వరేతి శ్రీరంగేశ్వరాదిదయాతో వ్యావృత్తిః, ఆకరోద్భవా రత్నజాతిరితివదంజనాద్రీశ్వరదయేత్యుక్తే దయాంతరాద్వైలక్షణ్యం ప్రతీయత ఏవ; అభిష్టౌమి - అగాధత్వేన అంతః ప్రవిశ్య స్తోతుం సామర్థ్యాభావాదభితస్తౌమి, (యద్వా) తత్సంబంధీ శ్రీ వేంకటేశోపి స్తుతో భవతీతి తాత్పర్యమ్, వర్తమానసామీప్యే వర్తమానవన్నిర్దేశః; అత్ర అకించననిధిమిత్యాది విశేషణాని స్తోతవ్యత్వోపయిక గుణవిశేషశాలిత్వాభిప్రాయగర్భాణీతి పరికరాలంకారః, "అలంకారః పరికరస్సాభిప్రాయే విశేషణే" రితి లక్షణాత్; కించాత్ర అకించననిధిమితి వ్యస్తరూపకమ్, తత్రచ సూతిమపవర్గత్రివర్గయోరితి సాధారణ విశేషణమ్; "సర్వమర్థవతాజిత" మితి న్యాయేన నిధేరపి సర్వపురుషార్థసాధనత్వాత్, నిరంజనామిత్యాధిక్యోక్తిః నిధేరంజనసాపేక్ష ప్రకాశత్వేన సాంజనత్వమియంతు నిరంజనేత్యాధిక్యాదేవం చాత్రాధికాభేదరూపకం, తచ్ఛ్లేషభిత్తికాతిశయోక్త్యాఽనుప్రాణితమితి తయోరంగాంగిభావసంకరః; అస్యచ ప్రదర్శిత పరికరాలంకారస్యచ ఏకవాచకానుప్రవేశసంకరః ॥ ... ... ॥౧౦॥

అనుచరశక్త్యాదిగుణామగ్రేసరబోధవిరచితాలోకామ్ । స్వాధీన

ఏవం ప్రథమదశకేన ప్రారిప్సితస్యావిఘ్న సమాప్తయే గురుప
రంపరా దేవతా నమస్కారరూపం మంగళ మాచరితమ్, చికీర్షి
తా దయాస్తుతిశ్చ ప్రతిజ్ఞాతా; అథ స్తుతిమారభతే;—(అనుచరే)
తి— అత్ర తావద్దయాయా గుణాంతరాపేక్షయా ప్రాధాన్యం గు
ణాన్తరాణా మేతత్పరికర భూతత్వం కిం బహునా సాక్షాద్వృషగి
రీశస్యాప్యేతదధీనత్వమతఏవ స్వయం ప్రభూతత్వేఽపి సమర్థస్య స్వ
యం ప్రభూతత్వా దేవ స్వాశ్రితసంరక్షణేఽప్యపర ధీనాం తామేవశ
రణయతి- అనుచరశక్త్యాదిగుణామ్- అనుచరాః - అను వర్తమా
నాః; శక్త్యాదయో- భగవత్కల్యాణగుణా యస్యాస్తామ్, ఆదిశబ్దేన
ఔదార్యాదయో గృహ్యన్తే; అనువర్తనీయా హి ప్రభవ ఇతి భావః;
అగ్రేసరబోధ విరచితా లోకాం - అగ్రేసరేణ - అగ్రయాయినా,
బోధేన, విరచితః, ఆలోకః- దయనీయవిషయస్య ప్రకాశః, ఆలో
కశబ్దశ్చ యస్యాస్తామ్; ఆలోకశబ్దవాచినో హ్యగ్రేసరత్వం, ఆలోక
తేఽనేనేత్యాలోకః, ఆలోకనేఽపి శబ్దః [కరణేఘఞ్] అత్రేఽయం
స్థితిః (ప్రథమం దయనీయవిషయం జానాతి తత స్తం దయావిషయీక
రోతి తత స్తద్రక్షణాయ శక్త్యాదిగుణానావిష్కరోతి శ్రీరమణః ఇతి)
(స్వాధీనే)తి—స్వాధీనః- స్వాయత్తః, వృషగిరీశో యస్యాస్తామ్;
తస్య దయాపారవశ్యంచ " వధార్హమపి కాకుత్స్థః కృపయా పర్య
పాలయ " దిత్యాదిషు ప్రసిద్ధమ్, (అతః) స్వయమ్ప్రభూతామ్- స్వ
యం ప్రస్నాం, అత్ర నిర్హేతుకత్వంచ దయాయాధ్వన్యతే, ఏవం
భూతాం దయాం ప్రమాణయామి- ప్రమాణం కరోమి, [ప్రమాణ
శబ్దాత్తత్కరోతీతి ణ్యన్తాల్లట్] స్వయం ప్రభూతత్వా దేవ యథా
మన్యతే తథాకరోమీత్యర్థః; మదీయ హితాహితప్రాప్తి పరిహారా
దౌ తామేవ శరణత్వేనాఽధ్యవస్యామీతియావత్, అత్ర విశేషణ సా

వృషగిరీశాం స్వయంప్రభూతాం ప్రమాణయామిదయామ్॥౧౧॥
అపినిఖిలలోక సుచరిత ముష్టింధయ దురితమూర్ఛనా దుష్టమ్ ।

రూప్యేణ స్త్రీలిఙ్గ మహిమ్నాచ అప్రస్తుత స్వాధీన భర్తృకాఖ్య నాయికాసమాధేర్గమ్యమానత్వాత్సమాసోక్తిః, “ సమాసోక్తిఃపరిస్ఫూర్తిః ప్రస్తుతేఽప్రస్తుతస్యచే ” దితి లక్షణాత్॥ ॥౧౧॥

ప్రమాణయామి దయామితిసమ్యగవోచః యదపేక్షితం తద్బ్రూహీతి దయాయా ఆకాంక్షాం పరికలయ్య స్వాభీష్టం ప్రార్థయతే (అపీ)తి— అంజనగిరినాథస్య రంజనీ- రంజయతీతి రంజనీ- స్వాత్మనితస్య రాగముత్పాదయిత్రీ, [కృత్యల్యుటోబహులమితి కర్తరి ల్యుటి [illegible]త్వాత్ జీప్ భవతి ఉగితశ్చేతి జీప్] నిఖిలేతి- నిఖిలాయే లోకాస్తేషాం యాని సుచరితాని- సుకృతాని, సన్తి; తేషాం ముష్టింధయాని-తానిసర్వాణిముష్ట్యాగృహీత్వాధయన్తి పిబంతీతి తథోక్తాని, [నాడీముష్ట్యోశ్చేతి ఖశ్ ముమాగమశ్చ- సుచరితముష్టింధనేత్యత్ర కర్మణి షష్ఠీ సమాసః] సాక్షాద్వాపరంపరయావా స్వసమ్బన్ధేన సర్వ సుకృత నిశ్శేషశోషకాని; తాదృశాని దురితాని - పాపాని, బ్రహ్మవిదపచారాదీని “ తిమింగిలే ”తి శ్లోకోక్తాని ; తేషాం మూర్ఛనయా- వ్యాప్త్యా, దుష్టమ్-మూర్ఛనారూపదోషయుక్తమిత్యర్థః, (యద్వా) దుష్టత్వమ్- శిష్టైర్గర్హ్యత్వమ్, మూర్ఛనా పదేన దురితానాం భూయస్త్వప్రతీతిః, జుష్టమితి పాఠే సేవితం, స్వాశ్రయరూపాశ్రయలాభజనిత ప్రీతి విషయీకృతంవా ; మూర్ఛనా- మూర్ఛా- మోహ ఇతివార్థః, అత్ర చవ్యాప్తి మూర్ఛయోశ్శ్లేషమూలాభేదాతిశయోక్తిః, అపి శబ్దేన మూర్ఛితత్వాదయ మమృతప్రాయ ఇతి నైరాశ్యేన ఉపేక్షానకార్యేతి ప్రత్యాయ్యతే ; ఏవం భూతంమాం అతిపాప ప్రసక్త్యామృతకల్పమహం సంజీవితశ్చేత్ మదపేక్షయాఽల్పపాపానా మితరేషాం రక్షణం కైముతి న్యాయ సి

(పా—ఋష్టం) | సంజీవయతు దయే మమాంజనగిరినాథరంజనీ భగవతీ॥౧౮॥ భగవతి దయే భవత్యా వృషగిరినాథే సమాప్లుతే తుంగే।

ద్ధమితి భావః; సంజీవయతు- స్వకీయైస్సైస్సైస్స్వైలాస్సైరంజన గిరినాథం రంజయిత్వా దురంత మదీయ దురితక్షామణేన ప్రథమం జీవయతు, తతస్స్వరూపానురూప పురుషార్థ ప్రాపణేన సంజీవయతు; అన్యథా ప్రతిక్షణం మేధమానైర్మదీయదురితశత్రైర్నిఖిలలోకాదూషితా భవేయమితి భావః, అత్రచ లోకే జ్వరాదినా మూర్ఛితం పురుషం తన్మాత్రాదయస్సంపన్నౌషధ వైద్య వశీకరణముఖేన ప్రథమం సమాశ్వాస్యానంతరం తదపేక్షిత మన్నపానాదికమపి దాపయన్తీతి స్ఫురతి; తతశ్చ సారూప్య నిబంధనా ప్రస్తుతదయాయామప్రస్తుత రుగ్ణసమ్బంధిమాత్రాది వృత్తాంత సమారోపరూపా సమాసోక్తిః, సాచ శ్లేషమూలాతిశయోక్త్యుత్థాపితేతి తయోరంగాంగిభావసంకరః॥
॥౧౮॥

రమారమణం రంజయిత్వా మదీయానపరాధవర్గాన్ క్షమయేతి ప్రార్థితం, తదవిచార్యకృతమ్; తే హి త్వదీయే మహాప్రవాహే ప్రవహతి సతి స్వయమేవ నిమజ్యనంక్ష్యంతి, త్వయా మయా వా శ్రీవేఙ్కటపతినా వా కర్తవ్యం నావశేక్ష్యత ఇత్యభిప్రాయేణాహ—(భగవతీ)తి—భగవతి-వ్యవహిత పూర్వపద్య ప్రతిపాదితం భగవద్గుణాంతరాణాం దయాశేషత్వం హృది నిధాయ భగవతీతి సంబోధితమ్, పరికరీభూతజ్ఞాన శక్త్యాదిగుణ పరిష్కృతే! హే దయే! తుంగే- స్వరూపరూప గుణవిభూతిభిః స్వగాధికే, ఉన్నతే చ; వృషగిరినాథే-వృషగిరేర్నాథే, వృషాఖ్యగిరేర్నాథే గిరిశ్రేష్ఠే చ; ఉభయత్ర శ్లేషమూలాభేదాతిశయోక్తిః, భవత్యాం వృషగిరినాథమపి నిమజ్జయితుం ప్రభవంత్యాం, సమాప్లుతే- నిమగ్నే, పరవశే చ సతి; సమాప్లుతత్వ పరవశత్వయోః శ్లేషమూలాభేదాతిశయోక్తిః. భ

అప్రతిఘమజ్జనానాం హస్తాలంబోమదాగసాంమృగ్యః ॥౧౩॥

వత్త్యేతి పాఠే హేతుత్వవివక్షయా తృతీయా, అప్రతిఘమజ్జనానాం-
అప్రతిఘం- అప్రతిబంధమ్, మజ్జనం- అవగాహనం, క్షమావిషయీ
కృతత్వంచ యేషాం తేషాం; తుంగస్య వృషగిరినాథస్య మగ్నత్వేనీ
చైస్సమానానాంమదాగసాం మజ్జనం కిమువక్తవ్యమ్, కించ తుంగస్య
వస్తునః అమగ్నత్వే అవలంబనంస్యాదపి, తస్యాపి మగ్నత్వేన అప్రతి
ఘమజ్జనం జాతమితి భావః; ఆగసాం మజ్జనం నామ తత్తత్కర్మఫ
లప్రదస్య శ్రీనివాసస్య దయా వశీకృతత్వేన దయయా బలాత్కా
రేణ క్షమా విషయీకృతత్వం తస్యచ ప్రతిహతిః ఫలప్రదేన ప
ద్మాపతినా పార్శ్వవర్తినీభిర్వా భావ్యా, తత్ర ఫలప్రద స్తావద్ద
యా పరవశోజాతః, పార్శ్వవర్తినీషు ప్రథమా "కరుణా మితి
రూపిణీ" మితి పూర్వమేవ కరుణాత్వేనోత్ప్రేక్షితా, ద్వితీయా
"తత్కృపాప్రతిఘాతానాం క్షమయా వారణంయయా" ఇతి కృ
పా ప్రతిబంధ నిరాసకత్వేనవర్ణితా. తృతీయా నీళాచ "శ్రీనివా
సస్య భక్తదోషే ష్వదర్శన" మితిభర్తుర్భక్తదోషాదర్శన సహా
త్వేన దర్శితా. తస్మాత్తేసర్వేకృపా ప్రాతికూల్యం నాచరేయుః, త
స్మాదాగసాం క్షమా విషయీకృతత్వంచ ప్రతిఘమితి మంతవ్యమ్; అ
త్రాపి మగ్నత్వక్షమా విషయీకృతత్వయోర్లక్షణామూలాభేదాతి
శయోక్తిర్ద్రష్టవ్యా, ఏవం భూతానాం మదాగసాం యథా "అం
జనాద్రీశ్వరదయా" మితి దయాంతరాద్వైలక్షణ్యప్రతీతిరేవంమదా
గసామితి పాపాన్తరాత్క్రూరత్వం వివక్షితమితి ప్రతీయతే; హ
స్తాలంబోమృగ్యః- సర్వోత్తుంగస్య వృషగిరినాథస్యాపి మగ్నత్వాత్త
తి ఉత్తుంగాభావాచ్చ నకోపిపునరున్మజ్జనాయ హస్తాలంబన దాతా
లభ్యతే ఇతి భావః, ఆగసాం హస్తాలంబోనామ ఫలప్రదేన ఫలదా
నాయ పునర్వీక్షణం, తన్నఘటతే, తస్యాగసాం దాసభూతత్వాదేవ; అ

కృపణజనకల్పలతికాం కృతాపరాధస్య నిష్ప్రియామాద్యాం ।

త్రాపి పునర్వీక్షణ హస్తాలంబయో ర్లక్షణామూలాభేదాతిశయో
క్తిః; అత్రచ విశేషణ సామ్యబలాదప్రస్తుత మహానదీ వృత్తాంతస్య
పరిస్ఫూర్తేర్దయాయాం మహానదీ వృత్తాంత సమారోప రూపా
సమాసోక్తిః, విశేషణ సామ్యంచ సమాప్లుత ఇత్యాది లక్షణా
మూలాభేదాతిశయోక్తి నిబంధన మిత్యతిశయోక్తీనాం సమాసోక్తే
శ్చాంగాంగిభావేన సంకరః. ... ॥౧౩॥

ఇష్టప్రాప్తే రనిష్టనివృత్తిపూర్వకత్వే నానిష్ట నివర్తకత్వం ద
యాయా వర్ణితం ప్రాక్తనపద్యే, అథ మోక్షపర్యన్తైహికాముష్మి
కరూపేష్ట ప్రాపకత్వం వర్ణ్యతే; అనిష్టనివర్తన ప్రకార భేదశ్చ
ప్రదర్శ్యతే. క్వచిద్విషయే దయనీయ తమత్వే నాధికతమా దయా
భగవత స్తద్దోషాదర్శనమాపాదయతి, క్వచిత్తు నిష్ప్రియాస్థాన ని
విష్టాసతీ తద్దోషాన్ క్షపయతీతి తన్నివర్తన ప్రకార ద్వయ మస్తి,
తత్ర పూర్వస్మిన్ పూర్వప్రకారో దర్శితః, తథాహి;(మదాగసా)
మిత్యత్ర మదిత్యనేనస్వస్య దయనీయతమత్వం దర్శితమ్, (భవత్యా)
మిత్యనేన దయాయా అధికతమత్వం స్ఫోరితమ్, (హస్తాలంబో మ
దాగసాంమృగ్య) ఇత్యత్ర భగవతో దయనీయతమ సంబంధి దోషా
దర్శనం ప్రదర్శితమితి; అత్రాపరః ప్రదర్శ్యతే—(కృపణజనే)తి—
కృపణజనానాం- ఐహికాముష్మిక రూప తత్తత్ఫలార్థినాం, తద
లాభప్రయుక్త దైన్యవతాంజనానామ్; కల్పలతికాం- తత్తన్మనోర
థపూరణీమ్, కృతాపరాధస్య-కృతాః-ఆరబ్ధ పరిసమాప్తాః, నత్వా
రబ్ధాపరిసమాప్తా ఆరప్స్యమానావా; అపరాధా విశిష్యనిర్వక్తుమశ
క్యా మహాభాగవతాపచారాదయో యేనసః, తస్య; తత్రాపరాధా
న్ప్రతిస్వతన్త్రకర్తృత్వం ప్రయోజక కర్తృత్వంచ వివక్షితమ్, తే
న స్వయంకృతాఃపరైర్గికారితాశ్చ అపరాధా లభ్యన్తే; రాజభ

వృషగిరినాథదయే త్వాం విదంతి సంసారతారిణీం విబుధాః ॥౧౪॥

స్త్రైణకృతస్య రాజకృతస్య వ్యపదేశవతామనంతానామపి కృతత్వవ్యపదేశోఽయమ్. ఆద్యాం-ముఖ్యామ్, నిష్కృతిం - ప్రాయశ్చిత్తభూతామ్, ప్రపద్యమానా భగవద్దయైవ ముఖ్యా నిష్కృతిరిత్యర్థః, కృతాపరాధస్యేత్యనేన "కృతాపరాధస్యహి తే నాన్యత్పశ్యామ్యహం క్షమమ్ । అంతరేణాంజలిం బధ్వా లక్ష్మ్యాస్యప్రసాదనాత్" ఇతి శ్లోకోస్మారితః, క్షమమ్- యోగ్యాం, ముఖ్యామితి యావత్; "కృతే పాపేఽనుతాపో వై యస్య పుంసః ప్రజాయతే । ప్రాయశ్చిత్తం తు తస్యైకం హరిసంస్మరణం పరమ్" ఏకం హరి సంస్మరణం, పరం- శ్రేష్ఠం ప్రాయశ్చిత్త మిత్యన్వయః, "ప్రాయశ్చిత్తాన్యశేషాణి తపః కర్మాత్మకాని వై । యాని తేషామశేషాణాం కృష్ణానుస్మరణం పరమ్ ॥ హరిర్హరతి పాపాని దుష్టచిత్తైరపిస్మృతః । ప్రాయశ్చిత్తాని ఘోరాణి నారాయణపరాఙ్ముఖైః । ననిష్పునన్తి రాజేంద్ర సురాభాండమివాపగాః" ఇత్యాద్యనుసంధేయమ్, మోక్షస్యానంతస్థిరఫలత్వేన ఐహికాముష్మిక వ్యావృత్తత్వాత్తత్ప్రదత్వం పృథఙ్నిర్దిశతి- (సంసారతారణీ)మితి —తారయతీతి తారణీ, [తరతేర్ణిజన్తాత్కృత్యల్యుటో బహులమితి కర్తరిల్యుట్- కరణాధికరణయోశ్చేతి కరణే వా] తారయత్యనయాభగవానితి తారణీ, సంసార తారిణీమితి పాఠే [ణిజన్తాదస్మాత్సుప్యజాతౌ ణినిస్తాచ్ఛీల్యే ఇతి తాచ్ఛీల్యే ణినిః] అర్వాచీన ఫలప్రదత్వేపి తాచ్ఛీల్యేన పరమం ఫలం దదాతీత్యర్థః, పాఠద్వయేపి [టిత్వాన్నజన్తత్వాచ్చ జీప్] సంసారస్య తారణీ-సంసారతారణీ, తామ్; బుధాః- విద్వాంసః, భగవద్దయావైభవపారదృశ్వానః; విదన్తి- "రత్నపర్వతమారుహ్య యథారత్నాని మానవః । శక్త్యానురూపమాదత్తే తథాకృష్ణాన్మనోరథాన్ ॥ కిమలభ్యం భగవతి ప్రసన్నే శ్రీనికేతనే। చతుర్విధాభజన్త్యేనం జనా స్సుకృతి

వృషగిరిగృహమేధిగుణాః బోధబలైశ్వర్యవీర్యశక్తిముఖాః । దోషా

నోర్జున । అతోఽన్యజిజ్ఞాసురథార్థీ జ్ఞానీ చ భరతర్షభ॥" ఇత్యా
దిప్రమాణబలాజ్జానంతి, విబుధాస్త్వాం కృపణజన కల్పలతికాం కృ
తాపరాధస్యాప్యాం నిఘ్నియాం సంసారతారణీంచ జానన్తీతి వా
క్యత్రయాత్మకమిదం పద్యమ్, సంసారతారిణీమిత్యత్ర అధికార్యనిర్దే
శస్సంసార తారకత్వస్య స్వారసికత్వద్యోతనాయ తత్ర తాపత్రయా
భిహతిం సహమానాన్ సంసారసాగరం తితీర్షూన్ కామాన్ ఉపాసనా
ఙ్గత్వేన స్వాత్మత్రైగుణ్యవానుష్ఠితప్రపత్తీన్ స్వాశ్రితాన్ సంసారతా
రణే నానుగృహ్ణాంతీమిత్యభిప్రాయః, అత్ర కృపణజన కల్పలతికామి
తి కల్పలతాత్వరూపణేన తత్సాధర్మ్యస్య గమ్యమానత్వాదుపమా
లంకారో వ్యజ్యత ఇత్యలంకారేణాలఙ్కారధ్వనిః, కించ దయావి
షయస్య రతిరూపభావస్య విబుధవిషయరతిభావాంగమితి ప్రేయో
లంకారః, ఉభయోశ్చ సంసృష్టిః॥ ... ౧౪॥

చతుర్వర్గ ఫలప్రదత్వేనాస్మదాదీన్ ప్రత్యుపజీవ్యాసీతి కిమి
దమాశ్చర్యమ్, సాక్షాల్లక్ష్మీరమణ గుణానామపి సౌగుణ్య ప్రభృతీ
నాం గుణత్వాపాదకత్వేనోపజీవ్యా భవసీతి త్వమేవ గుణసార్వభౌ
మీత్యభిసందధాన ఆహ— (వృషగిరి) తి— వృషగిరౌ వర్తమానో
గృహమేధీ- గృహస్థః, గృహైః- దారైః, మేధతే- సంగచ్ఛతే, ఇతి
గృహమేధీ, "దారేష్వపి గృహాః" ఇత్యమరః. "జాయా చ
గృహిణీ గృహాః" ఇతి హలాయుధశ్చ ; [మేధృ సంగమే చేతి ధా
తోర్నినిః] అనేన వృషగిరిపతేః పద్మాలయా పారతన్త్ర్యం ప్రకటి
తమ్, తస్య గుణాః, తే చ ప్రధానభూతా జ్ఞానశక్త్యాదయ ఇత్యా
హ—(బోధబలే) తి—ఏతే- "పరాస్య శక్తిర్వివిధైవ శ్రూయతే
స్వాభావికీ జ్ఞానబలక్రియా చ । జ్ఞానశక్తి బలైశ్వర్య వీర్యతేజాంస్యశే
షతః । భగవచ్ఛబ్దవాచ్యాని వినా హేయైర్గుణాదిభిః॥" ఇత్యాదిప్ర

మాణ ప్రసిద్ధాః, త్వయావినా- త్వాం విహాయ, యదినామ- సత్తా
వన్తో యదినామస్యుః; దోషాభవేయుః - త్వత్సాహచర్యాభావే తే
షాం స్వసత్తైవ స్వానర్థకరీతిభావః, వృషగిరిగృహమేధి గుణాదో
షాభవేయురిత్యనేన వశీకృతవల్లభయా సదావక్షస్స్థలవాస్తవ్యయా
పి కమలయా జ్ఞానశక్త్యాదీనాం గుణత్వ ప్రతిష్ఠాపనం నశక్యంకర్తుం
త్వదసన్నిధానఇతి ప్రతీయతే; తత్ర యుగపత్సర్వసాక్షాత్కారాత్మ
కో బోధ ఆశ్రితేష్వపి దోషదర్శనేన నిగ్రహాపాయికత్వాత్; శ్రమ
ప్రసంగ రహితం సర్వధారణ సామర్థ్య రూపం బలమ్, నిగ్రహా
ర్థం ధారణ సంభవాత్; తథా ప్రతిహతిరాహిత్యేన సర్వనియన్తృ
త్వరూపమైశ్వర్యమ్, నిగ్రహాయ నియన్తృత్వ సంభవాత్; సర్వోపా
దానత్వే సర్వధారణే సర్వనియమనేపి వికారరాహిత్యరూపం వీర్యమ్,
నిగ్రహేపి వికారాభావా న్నిగ్రహాపాయికత్వ సంభవాత్; సర్వో
పాదానత్వాత్మకత్వ అఘటితఘటనాసామర్థ్యాత్మకత్వ రూప లక్ష
ణద్వయలక్షితాశక్తిః, నిగ్రహార్థం అస్పృష్టే రఘటితఘటనస్యచ సంభ
వాత్; పరాధీనసహకార్యంతరనైరపేక్ష్య రూపత్వ పరాభిభవ సా
మర్థ్యాత్మకత్వ రూప లక్షణద్వయ లక్షితం తేజశ్చ, అవిరళం నిగ్ర
హేఽభిభవేచ హేతుత్వ సంభవాత్; ఉక్తషాడ్గుణ్యవితతి భూతా
మహతో మన్దైః స్సహనీరన్ధ్రేణ సంశ్లేషః స్వరక్షణీయ తయాఽభి
మతేషు దోషదర్శనవిరోధినీ ప్రీతిరిత్యాదిలక్షణ లక్షితాస్సౌశీల్య వా
త్సల్యాదయోపి నిగ్రహో పకరణభూతేషు నిరంధ్రసంశ్లేష రక్ష
ణీయత్వాభిమత్యాది సంభవాద్దోషా భవేయు రిత్యర్థః, దోషాభ
వేయురిత్యత్ర [జాతుయుటోర్లిజేతి సూత్రేజాతుయదోర్లిఙ్ విధా
నే యదా యద్యో రూపసంఖ్యాన మితి వార్తికేన భూతే లిఙ్,
తథాహి జాతుయద్యదాయది షూపపదేషు అనవక్లృప్త్యాగమ్యమా
నాయామమర్షే వాగమ్యమానే ధాతోర్లిఙ్ ప్రత్యయో భవతి

త్రిషు కాలేషు అనవక్లృప్త్యమర్షయోః రకింవృత్తేపీతి సూత్ర ప్రా
ప్తల్ృటోఽపవాదః, అనవక్లృప్తిరసంభావనా, అమర్షః - క్షమా,
జాతు తత్రభవాన్ వృషలం యాజయేత్, యత్తత్రభవాన్ వృషలం
యాజయేత్, యదా భవద్విధః క్షత్రియం యాజయేత్; యది భవా
ద్విధః క్షత్రియం యాజయేత్; న సంభావయామి, న మర్షయామి వా;
ఇతి సవార్తిక సూత్రార్థః. ప్రకృతే చ కిం వృత్తే లిఙ్ లృటావితి
సూత్ర ప్రదర్శితే కో నామ వృషలః యం తత్రభవాన్ యాజయే దిత్యు
దాహరణే కిం వృత్తోపపదత్వవత్ యది నామ దయే త్వయా వినా
భూతా దోషా భవేయురిత్యత్రాపి యది శబ్ద స్యోపపదత్వాత్ త్వ
యా వినా భూతా యది నామ దోషా భవేయుః. తథా చ త్వయా వినా
భావస్య తత్ప్రయుక్త దోషత్వ భవనం చాసంభావిత మిత్యనవక్లృప్తేర్గ
మ్య మానత్వాచ్చ భూతకాలవివక్షాయాం లిఙ్, అత్ర చ క్రియాతిప
త్తి సద్భావాద్వోతాప్యోరితి సూత్రేణ భూతేవా లృఙపి భవతి, భవి
ష్యత్కాల వివక్షాయాం తు లిఙ్నిమిత్తే లృఙ్ క్రియాతిపత్తావితి సూత్రేణ
నిత్యం లృఙేవ- కుతశ్చిద్వైగుణ్యాత్ క్రియాయా అనిష్పత్తిః క్రియా
తిపత్తిః న చాత్ర యది నామ దయే త్వయా వినా భూతా భవేయు
ర్దోషా భవేయు రితి హేతుహేతుమద్భావ సద్భావాత్, హేతు
హేతుమతోర్లిఙితి లిఙస్త్వితి వాచ్యమ్. తస్య భవిష్యతి విహితత్వా
దత్ర క్రియాతిపత్తేస్సత్త్వాచ్చ లిఙ్ నిమిత్తే లృఙ్ క్రియాతిపత్తావితి భవి
ష్యతి నిత్యం లృఙేవ స్యాత్ ఏవమేవ సంభావనే లమితి చేత్ సిద్ధా ప్ర
యోగ ఇత్యాది సూత్రవిధి విహిత కాలత్రయ లిఙో ప్యత్రానవకాశః,
భూతే భవిష్యతి వా కాలే వివక్షితే లిఙ్ నిమిత్తే లృఙ్ క్రియాతిపత్తౌ
భూతే చేతి నిత్యేన లృఙా భావ్యమ్, దోషా భవేయురిత్యత్ర క్రియాతి
పత్తేస్సద్భావాత్సంభావనే లమితి చేదిత్యాదేరుతాప్యోస్సమర్థయో
ర్లిఙితి సూత్రోపరితనత్వేన వోతాప్యోరితి వికల్పానవకాశాచ్చ, వ

భవేయురేతే యదినామదయేత్వయావినాభూతాః ॥ ౧౫ ॥

ర్తమానకాల వివక్షాచ ప్రకృతే నాతీవస్వరసా. తస్మాద్దోషా భవే
యురిత్యత్ర వా తాప్యోరితి సూత్ర (ప్రా) ప్త వైకల్పిక భూతార్థ లృ
ఙ్భావపక్షే జాతు యదోర్లిఙ్విధానే యదాయద్యోరుపసఙ్ఖ్యాన
మితి భూతే లిఙ్] అలంకారస్తు " సమ్భావనం యదీత్థంస్యా ది
త్యూహో ऽన్యస్య సిద్ధయే । యది శేషో భవేద్వక్తా కథితాస్స్యు గుణా
స్తవ॥ " ఇత్యుక్తలక్షణం సంభావనమ్, గుణాన్తరాణాం దోషత్వసి
ద్ధయే (యదినామదయేత్వయావినాభూతా) ఇత్యూహాత్ ; కిం
చాత్ర శ్లోకే భగవద్గుణాన్తరాణాం గుణత్వం త్వదాయత్తమితి ఫలి
తార్థః, తథాచానేన ప్రస్తుత జ్ఞానశక్త్యాది గుణత్వస్య దయా
సాహచర్య కార్యత్వ వర్ణనేన యత్సాహచర్యాత్ జ్ఞాన శక్త్యాదీ
నామపి గుణత్వం తస్యా దయాయా గుణత్వాతిశయో వాచామ గో
చర ఇతి ప్రస్తుత దయాగుణత్వోత్కర్షస్య జ్ఞాన శక్త్యాది గుణత్వ
కారణభూతస్య ప్రతీయమానత్వాత్తస్య నిబన్ధనా ప్రస్తుత ప్రశం
సా, సాచ సంభావనోత్థాపితేతి తయో రఙ్గాఙ్గి భావ సఙ్కరః.
అథవా అత్ర దయా సాహచర్యా భావే జ్ఞాన శక్త్యాదయో భగవ
ద్గుణా దోషా భవేయురిత్యావత్యేవార్థే కవిసంరమ్భశ్చే దుపాత్త
జ్ఞాన శక్త్యాది దోషత్వసిద్ధయే దయాసంబన్ధాభావస్య ఊహ ఇతి
సమ్భావనాలంకారః. " సంభావనం యదీత్థంస్యాదిత్యూహో ऽన్య
స్యసిద్ధయే " ఇత్యుక్తలక్షణ సమ్భవాత్, యదిచ జ్ఞాన శక్త్యాదీ
నాం దయా సాహచర్యాభావః కదాచిదపి న సంభవతి, తర్హి తే
స్తేషాం దోషత్వమపి దూరోత్సారితమిత్యర్థః; కవివివక్షా విషయ
స్తదా జ్ఞానశక్త్యాది దోషత్వం మిథ్యాత్వ సిద్ధ్యర్థం జ్ఞానశక్త్యా
ది ప్రతిసంబంధిక దయా సాహచర్యాభావరూప మిథ్యార్థాన్తర కల్పనా
న్మిథ్యాధ్యవసితి రలంకారః, " కిఞ్చిన్మిథ్యాత్వసిద్ధ్యర్థం మిథ్యార్థా

ఆసృష్టిసంతతానామపరాధానాంనిరోధినీంజగతః | పద్మాసహా

రవికల్పనమ్। మిధ్యాధ్యవసితిర్వేశ్యాంవశయేత్ఖస్రజంవహన్॥ " ఇతి లక్షణాత్; తతశ్చోభయథాపి సంభవా త్సందేహ సంకరః, “ పిబే యేందుస్సాక్షాదమృతరసవాపీయదిభవే ” దిత్యత్రేవ; ఏవంచ సతి పూర్వత్ర ప్రదర్శితస్య సంభావనా అప్రస్తుత ప్రశంసయో రంగాంగి భావసంకరస్యాస్యచ సందేహసంకరః; కవి వివక్షితస్య దుర్జ్ఞేయ త్వాదితి॥ ... ... ॥౧౫॥

ఏవం జ్ఞానశక్త్యాదీనాం భగవద్గుణాంతరాణాం గుణత్వస్యాత్వ య్యాయత్తత్వేనత్వదుపజీవినో జ్ఞానశక్త్యాదయ ఇతి ప్రత్యపాది - అథోపజీవిత్వేన త్వనుపకరణభూతైస్తైర్గుణైర్జగతః ప్రతి సఞ్చరా ద్యుపకారపరమ్పరాంకరోషీతి ప్రతిపాద్యతే పఞ్చభిః పద్యైః - తత్రార్థక్రమేణదర్శయిష్యమాణేషు జగదుపకారేషు ప్రథమం ప్రతి సఞ్చరః ప్రదర్శ్యతే- తస్యచాసమంజ వ్యాపారసామ్య పరిహారాయ జగద్ధితత్వం విశేషణ ముఖేన ప్రకాశ్యతే—(ఆసృష్టి) తి—హే పద్మా సహాయకరుణే ? పద్మాయాస్సహాయః- జగద్ధిత-చిన్తాయాం సహాయ భూతః, అనేన జగద్ధితచింతాయాం పద్మాయాః ప్రాధాన్యం ప్రతీయతే ; పద్మాసహాయభూతాయస్యేతివా పద్మాసహాయః, అన్యథా దోషాభవేయురితి న్యాయేన జ్ఞానశక్త్యాదయో దోషాస్స్యురితిభావః ; అనేనచ కేశ్యాం సహాయ సమ్పత్తిర్దర్శితా, సృష్టేః ఆ ఆసృష్టి, సృష్టిమారభ్యేత్యర్థః; [ఆఙ్ మర్యాదాభివిధ్యోరిత్యాఙః పఞ్చమ్యంతేనాభివిధావవ్యయీభావః, అవ్యయీభావశ్చే త్యవ్యయ త్వాదవ్యయాదాప్సుప ఇతి పంచమ్యాలుక్] సంతతానాం-అవిచ్ఛేదే నవిస్తృతానాం, స్వయంకృతానా మన్యైః కారితానాంచ; అపరాధానాం- భగవదాజ్ఞాతిలంఘన రూపాణాం , నిరోధినీం- అపరాధకరణసాధన భూతకరణ కళేబర విఘటనరూపత్వేన తన్నిరోధి

నీం, నిరోధోఽస్యాస్తీతి నిరోధినీ; [అత ఇనిఠనావితి ఇనిప్రత్యయే
ఋన్నేభ్యఇతి జీప్] ఇదంచ విశేషణం దయాస్వభావ పరామర్శే
సంహారరూప ప్రతిసంచరస్యదయాంప్రతి కేళిత్వోక్తిర్నఘటతఇతిశం
కామపాకర్తుముదత్తమితి మంతవ్యమ్, తాదృశీం, జగతఃప్రతిసఞ్చ
రకేళిం- ప్రతిసంచరరూపాం లీలామ్, ప్రతిసఞ్చరస్యప్రజానాంపా
పకరణనివర్తకత్వేన సాంసారికదుఃఖనివర్తకత్వేనచ కృపాం ప్ర
తి లీలారసావహత్వాల్లీలాత్వోక్తిః; ఆచరసి- ప్రతిసఞ్చరస్యప్రవా
హనిత్యత్వజ్ఞాపనాయ వర్తమాననిర్దేశః, అత్రప్రతిసఞ్చరగత
కృపాకేళిత్వస్య కృపాస్వభావాననుగుణత్వేన సమర్థనీయస్య అప
రాధానాం నిరోధినీమితి సమర్థనాత్ కావ్యలింగమ్, "సమర్థనీయ
స్యార్థస్య కావ్యలింగంసమర్థన" మితి లక్షణాత్ కించ- సంహా
రాత్మక ప్రతి సఞ్చరస్య దోషత్వేన ప్రసిద్ధస్యదయాలీలాత్వోక్త్యాఅ
పరాధానాం నిరోధినీమితి విశేషణేనచ గుణత్వకల్పనస్య ప్రతీయ
మానత్వాల్లేశాలఙ్కారః, "లేశస్స్యాద్దోషగుణయోర్గుణదోషత్వ
కల్పనమ్" ఇతి లక్షణాత్, తయోశ్చాత్ర ఏకవాచకానుప్రవేశసం
కరః, అత్రచార్థవశసమ్పన్న సమావేశయోరనయోరలఙ్కారయో
ర్నాఙ్గాఙ్గిభావసంకరః, ఏకేనాన్యస్యానుత్థాపనాత్స్వతన్త్ర్యపార
తన్త్ర్యవిశేషదర్శనాచ్చ; నాపి సమప్రాధాన్యసఙ్కరః, సమర్థనీ
యార్థతత్సమర్థన సమర్పకైరేవ శబ్దైర్దోషప్రతిపాదనం తస్యగు
ణత్వకల్పనప్రత్యాయనంచ క్రియతఇతి శబ్దభేదాభావాత్సమర్థనీ
యార్థసమర్థనమేవదోషస్య గుణత్వకల్పనమితివాక్యార్థభేదా
భావాచ్చ; తదుభయభేదనియతత్వాత్సమప్రాధాన్యసఙ్కరస్య;
నాపి సందేహసఙ్కరః, ఏకాలంకారకోట్యా తదన్యాలఙ్కారకో
టి ప్రతిక్షేపాభావాన్నీరక్షీరన్యాయేనాస్ఫుటభేదత్వాచ్చనోభయో
స్సంసృష్టిః, తస్మాదత్ర ప్రతిపాద్యమానోర్థః "సమర్థనీయస్యార్థ

యకరుణె ప్రతిసంచరకేళిమాచరసి ॥ ౧౬ ॥ అచిదవిశిష్టాన్ప్రళ
యేజంతూనవలోక్య జాతనిర్వేదా । కరణకళేబరయోగం వితర

స్య కావ్యలిఙ్గంసమర్థనమ్" ఇతి లక్షణానుసారా త్కావ్యలిఙ్గాల
ఙ్కారరూపః "లేశస్స్యాద్దోషగుణయోర్గుణదోషత్వకల్పన"మితిల
క్షణాల్లేశాలంకారరూపశ్చేతి తయోరేకవాచకానుప్రవేశః॥ ౧౬॥

అథార్థక్రమ ప్రాప్తం సృష్టిరూపం జగదుపకార మాహ—
(అచి)దితి—ప్రళయే- ప్రలీయంతేస్మిన్నితిప్రళయః, ప్రళయకాల స్త
స్మిన్; [ఏదజిత్యధికరణెచ్ప్రత్యయః- భావేవా] తదా ప్రళయేవి
ద్యమాన ఇత్యర్థః, అచిదవిశిష్టాన్- భగవతా పరమ సామ్యాపత్తి
లక్షణ పరమ పురుషార్థ ప్రాప్తి యోగ్యతాయా మప్యచితో-ఽచేత
నాదవిశిష్టాన్, తద్వ్యావర్తకాదహీనాన్; జన్తూన్-చేతనాన్, అ
వలోక్య- విచింత్య, జాతనిర్వేదా- (అయంభావః) చేతనానాం శరీ
రిత్వావస్థాయాం తాపత్రయాభిహతిం తద్ధేతుభూతంతైః క్రియ
మాణం దుష్కర్మచద్రిష్టుమసహమానాసతీ జగత్ప్రతి సంహృతవతీ
భవతీ, తదనంతరంచ ఛిన్నపక్ష పక్షిసదృశాన్ యాదృచ్ఛికాది య
త్కించిద్రక్షణవ్యాజస్యాపి వై దేశికానచితకల్పాంశ్చ జంతూన్ విచి
న్త్యపూర్వకృత ప్రళయ విషయే జాతనిర్వేదేతి, జ్ఞాన శక్త్యాదయ
స్తు తవ పరికరభూతా ఇతి భావః; కరణకళేబరయోగంవితరసి-ప
రమ పురుషార్థ ప్రతిపిపాదయిషయా తద్వ్యాజ సంపాదనా మేతి
భావః, "విచిత్రాదేహసమ్పత్తి రీశ్వరాయనివేదితుం । పూర్వమేవ
కృతాబ్రహ్మన్ హస్తపాదాదిసంయుతా" ఇత్యనుసంధేయమ్, అ
త్రరాగాదినా అస్వాయత్త శరీరేంద్రియానచితకల్పానాత్మజాన్ వీ
క్ష్యతజ్జననీదయార్ద్రహృదయా తేషామారోగ్యాది సంపాదనేనకర
ణకళేబరాణాం వశ్యతామాపాదయతీతిస్ఫురతి, తతస్సమాసోక్తిః;
ప్రస్తుతే కృపావృత్తాంతే వర్ణ్యమానే జననీ సమాధే రప్రస్తుతస్యా

సివృషశైలనాథకరుణే త్వం ॥ ౧౭ ॥ అనుగుణదశార్పితేన శ్రీధర
కరుణే సమాహితస్నేహా । శమయసి తమః ప్రజానాం శాస్త్రై

సారూప్యాదినా పరిస్ఫురణాత్ ; " సమాసోక్తిః పరిస్ఫూర్తిః ప్రస్తుతేఽప్రస్తుతస్య చే " దితి లక్షణాత్ ॥ ॥౧౭॥

అథ కరణ కళేబర వితరణానంతరం వితీర్ణానాం తేషామపథప్రవృత్తి పరికరీకరణేన ప్రజానామాత్మనాశో భవతీతి శాస్త్రప్రదానేన భగవత్స్వరూపరూప గుణవిభూతి విస్తార తత్ప్రాప్త్యుపాయభేదాన్ త్రివర్గఫల తత్సాధన విశేషాంశ్చ విశదతరం ప్రకాశ్య తదజ్ఞానరూపం ప్రజానాం తమశ్శమయసీత్యాహ—(అనుగుణే)తి—సమాహితస్నేహా- సమ్యగర్పితానురాగా, ప్రజాస్వితి శేషః; (అన్యత్ర) దీపపాత్రే సమ్యగాహితః- పూరితః, స్నేహః - తైలం, యయా సా తథోక్తా; త్వమ్, అనుగుణ దశార్పితేన- అనుకూలో గుణ-స్సత్త్వగుణః, యస్యాం సా దశా- ఉవస్థా, (అన్యత్ర) అనుగతా గుణా- స్తంతవో, యాసాం దశా-వర్తిః, తస్యాం దశాయా, మర్పితేన- ప్రజాసు నిక్షిప్తేన, (అన్యత్ర) వర్తికాయా మారోపితేన, శాస్త్రమయేన, [స్వార్థే మయట్- వికారార్థే వా] వికార- శ్శాస్త్రజన్యం జ్ఞానమ్, స్థిరప్రదీపేన- తైలాదినిరపేక్షత్వేపి తస్య స్థిరత్వేన అస్యాపి స్థిరత్వం, ప్రజానాం తమశ్శమయసి- సత్కర్మణి ప్రవృత్తిమసత్కర్మణో నివర్తించ కారయితు కామా సతీ పరోక్షభూతాన్ సదసత్క్రియారూపసహస్రమార్గాన్ శాస్త్రమయప్రదీపేన ప్రకాశ్య తద్గోచరాజ్ఞానం శమయసీత్యర్థః, (అన్యత్ర) తమః-అంధకారః, అత్రానుగుణదశార్పితేనేత్యాది శ్లేషమూలాభేదాతిశయోక్త్యనుప్రాణితం సావయవాధికాభేదరూపకమితి తయోరఙ్గాఙ్గిభావ సంకరః, అత్ర చ ప్రస్తుతే శాస్త్రప్రదానేన ప్రజానామజ్ఞాన నిరసనరూపే దయావృత్తాంతే వర్ణ్యమానే అప్రస్తుతం ప్రసూత ప్రజయా జననా

సమయేనస్థిరప్రదీపేన ॥ ౧౮ ॥ రూఢావృషాచలపతేర్గపాదేము
ఖకాంతిపత్రలచ్ఛాయా । కరుణేసుఖయసివిసతాః కటాక్షవిట

ప్రిజాదృష్టి నిరోధినోఽన్ధకారస్య దీపారోపణేన నిరసనం విశేషణ
సామ్యాత్స్పష్టి ప్రతిపాదక పూర్వశ్లోకోపసారాచ్చ ప్రతీయత ఇ
తి సమాసోక్తిః, "విశేషణానాంసామ్యేన యత్రప్రస్తుతవర్తినాం।
అప్రస్తుతస్యగమ్యత్వం సాసమాసోక్తిరిష్యత" ఇతి లక్షణాత్; సా
చరూపకోత్థాపితేతి తయోరంగాంగిభావ సఙ్కరః. ॥౧౮॥

శాస్త్ర ప్రదానానంతరం తద్దర్శితేన మార్గేణ త్వామాశ్రి
తాం స్త్రైవర్గికాం స్తత్తదభీష్ట ఫలవితరణేన ప్రీణయసీ త్యాహ—
(రూఢా) ఇతి— హే కరుణే? వృషాచలపతేః-శ్రీవేఙ్కటేశస్య, పా
దే-చరణే, రూఢా ప్రాదుర్భూతా, పాదప్రణామా నంతరం ప్రకా
శమానత్వా త్తత్రరూఢేత్యుచ్యతే; పాద సమాశ్రయణా త్పూర్వం
విద్యమానాపి చేతనానాం అనాద్యాజ్ఞాతిలంఘనేనకుపితేన ప్రకాశ
తేపాదప్రణామానంతరం విజృంభతఇతి భావః-(అన్యత్ర) వృషాఖ్య
పర్వతశ్రేష్ఠస్య పర్యంతపర్వతే, రూఢా - అఙ్కురితా, ప్రణిపాతా
నంతరమేవ భగవతోహర్షోన్ముఖవికాసరూపా కాంతిజాయతే-
సైవేంద్రనీలప్రభా సదృశీరూఢాయాసకృపాలతాయాబహుపత్రవైశి
ష్ట్యశోభాభవతీత్యాహ—(ముఖే)తి—భగవతో ముఖకాన్తిరేవపత్ర
లచ్ఛాయా- పత్రలా- బహుపత్రవిశిష్టా, ఛాయా - శోభా, పత్ర
బాహుళ్యకృతా శోభేతి యావత్; పత్త్రలస్యపత్త్రబాహుళ్యవతో
యా శోభాస్తి సాపత్త్రలచ్ఛాయేతివార్థః సాయస్యాస్సాతథోక్తా;
యస్యా- ముఖకాన్త్యాపత్త్రలా- పత్రవతీ, రుచిరదళచయ శ్యామ
లైః- శస్త్రజాలైరితివదుత్ప్రేక్షకమ్, తాదృశీఛాయా- శోభా, యస్యా
స్సేతి, (అథవా) ముఖకాన్తిరేవ పత్త్రలచ్ఛాయా, పత్త్రలస్య-పత్త్రా
ఢ్యస్య, ఛాయా- అనాతపో యస్యాస్సా తథోక్తా, పత్త్రతే [illegible]

పైః కరాపచేయఫలైః ॥ ౧౯ ॥ నయనే వృషాచలేందో స్తారా

[సిధ్మాదిభ్యశ్చేతి మతుబర్థే లచ్] కటాక్షవిటపైః- ముఖప్రసాదానంతరం ప్రణతే భగవతః కటాక్షాః ప్రవర్తంతే, తత ఆశ్రితానాం యథేష్టఫల సిద్ధిర్భవతీతి స్థితిః; ఏవంస్థితే భగవతః ప్రణతవిషయ కటాక్షాః కృపాలతాయా రూఢాయాః పత్రిలాయాశ్చ విటపత్వేన రూప్యంతే, కటాక్షా ఏవవిటపాః, తైః, రూపణ ప్రయోజకం సాధారణధర్మమాహ— (కరాపచెయఫలై) రితి—కరగ్రాహ్యఫల విశిష్టైః, (ఏకత్ర) ఫలాని-ధర్మార్థకామాః, తేషాంకరాపచెయత్వం నామ భగవతః పరిపూర్ణత్వేన స్వారాధనత్వాత్సులభత్వమ్,(అన్యత్ర) వామనాః, సుఖయసి- సుఖితాః కరోషి, [సుఖవచ్ఛబ్దాత్తత్కరోతీతిణిచివిన్మతోర్లుగితి మతుపోలుక్ తతః కర్తరిలట్] అత్రచ నిరీక్ష్య విద్యున్నయనైః పయోద ఇత్యత్ర నయనాన్వయానురోధేన పయోదేద్రష్టృ పురుషత్వ రూపణవత్ పత్రలచ్ఛాయా ద్యన్వయానుసారాద్దయాయాం కల్పలతాత్వరూపణం వివక్షితమితి గమ్యతే, తత ఏకదేశ వివర్తిరూపకమ్; ఇదఞ్చ శ్లేషాది మూలాతిశయోక్త్యనుప్రాణితమితి తయోరంగాంగిభావః, భగవన్ముఖకాన్త్యాదేః కరుణా కార్యత్వేన కరుణాలతాదళత్వాదినా రూపణమితిమంతవ్యమ్॥ ౧౯॥

అథాపవర్గస్య నిరతిశయ పురుషార్థత్వేన త్రివర్గ వైలక్షణ్యమ్ " బహూనాం జన్మనామన్తే జ్ఞానవాన్మాం ప్రపద్యతే।వాసుదేవస్సర్వమితి సమహాత్మాసుదుర్లభ " ఇతి తదధికారిణో దుర్లభ తమత్వం ప్రతిపాద్య తాదృశం ప్రతిగృహీతారం స్వయమేవ సంపాద్యతస్మై పరమపురుషార్థ ప్రదాయాదయాయా ఔదార్యాతిశయ ఇఞ్చ ప్రకటయితుం పృథక్పద్యమాహ—(నయన)ఇతి— వృషాచలేందోః- వృషాచలే వర్తమానస్య ఇందోః; సర్వలోకాహ్లాదకతయా చంద్రత్వేనాధ్యవసాయస్య, నయనే, విషయే, తారాంమైత్రీం - తా

మైత్రీం దధానయా కరుణే । దృష్టస్త్వయైవ జనిమానపవర్గమ

రా- అక్ష్ణఃకనీనికా, తారాయా మైత్రీ- లోచన విషయా వినాభావ
రూపా, తాం; (యద్వా) తారయా సహ మైత్రీం- అవినాభావరూ
పా మైత్రీ, తాం; దధానయా, తారావన్నయనే సదాసన్నిహితే
త్యర్థః; కరుణానయనాభి వ్యజ్యమానత్వాదేవం వ్యపదేశః, (అ
థవా) తారామైత్రీ నామ పరస్పరం తారకాసమ్మేళనానంతరమేవ
నిర్వ్యాజం దైవవశాద్యా మైత్రీ జాయతే సోచ్యతే, తాం-నిరుపాధి
కాం మైత్రీమిత్యర్థః; దయానయనయోః ప్రేర్యప్రేరకభావవ్యం
గ్యవ్యంజకభావాదిర్మైత్రీ- తాం దధానయా- ధారయన్త్యా, ఏతే
న భగవన్నయనస్య విధేయతయా దయాకర్తృకదర్శన కరణత్వం
సమ్భవతీతి గమ్యతే, త్వయైవ, (కర్త్ర్యా) దృష్టః, నతు భగవతా త
త్తత్కర్మానుగుణ ఫలప్రదేన సంసార మోక్ష సాధారణేన, (య
ద్వా) హేతౌ తృతీయా- నయనే తారామైత్రీం దధానయా త్వయై
వ దృష్టః- త్వదధిష్ఠితేనైవ నయనేన భగవతా దృష్ట ఇత్యర్థః; నతు
కేవలేన, అన్యథా అకృష్టపచ్యాపవర్గానుభవాయోగాదితి భావః;
(అథవా) త్వయా దృష్ట ఏవేత్యన్వయః- జాయమాన కటాక్షాదినాఽ
పవర్గయోగ్యతాపాదనమపి త్వదాయత్తమితి భావః; జనిమాన్-ప్ర
శస్తజన్మా, " జాయమానం హి పురుషం యం పశ్యేన్మధుసూదనః "
ఇతి నిర్హేతుక దయార్ద్ర మధుసూదన దర్శన హేతుభూతం జ
న్మ కిముపవక్తవ్యం ప్రశస్తమితి; ఏతాదృశ ఏవహి " సమహాత్మాసుదు
ర్లభః " ఇతి భగవతా ప్రశస్యతే, అకృష్టపచ్యమ్- అకృష్టేస్వయ
మేవ పచ్యత ఇత్యకృష్టపచ్యమ్- అయత్నలభ్యం, అపవర్గం-పరిపూ
ర్ణ బ్రహ్మానుభవజనిత ప్రీతికారిత తచ్చరణారవింద నిత్యకైంకర్య
రస లక్షణమ్, అనుభవతి- జాయమాన కటాక్ష లబ్ధయాఽఽచార్య
త్వయైవానుభవతీత్యర్థః, అత్ర శ్రీప్రపన్నో వివక్షితః; ఇతరేషాము

కృష్టపద్యమనుభవతి ॥ ౨౦ ॥ సమయోపనతైస్తవప్రవాహైర

పవర్గస్య అకృష్టపచ్యత్వాభావాదితి. “ జాయమానంహి పురుషం
యంపశ్యేన్మధుసూదనః । సాత్త్వికస్సతువిజ్ఞేయ స్సవై మోక్షార్థచింత
క ” ఇతి శ్లోకోక్తవివృతః, అలఙ్కారస్తుభగవతి జాయమానకటా
క్షకర్తృత్వస్య ప్రమాణసిద్ధస్య అపహ్నవః త్వయైవేత్యేవకారేణ
వ్యక్తీకృత ఇతి కైతవాపహ్నుతిః, “ కైతవాపహ్నుతిర్వ్యక్తౌ వ్యా
జాద్యైర్నిహ్నుతేర్గదై ” రితి లక్షణాత్; కించత్వయాదృష్ట ఇత్య
స్య సమర్థనీయస్య నయనే వృషాచలేందో రిత్యాదినా సమర్థనా
త్కావ్యలింగమ్, “ సమర్థనీయస్యార్థస్య కావ్యలింగంసమర్థనమ్ ” ఇ
తిలక్షణాత్; తదనుప్రాణితాచ కైతవాపహ్నుతిరితి తయోరంగాం
గిభావసఙ్కరః, (అపిచ) వృషాచలేందోరిత్యత్ర విషయనిగరణపూ
ర్వకం విషయస్య శ్రీ వేఙ్కటపతిరిన్దుత్వేనాధ్యవసిత ఇతి రూపకా
తిశయోక్తిః, “ రూపకాతిశయోక్తిస్స్యాన్నిగీర్యాధ్యవసానతః ” ఇ
తి లక్షణాత్; అంగాంగిభావసంకరస్యాస్యాశ్చ సంసృష్టిః॥ ౨౦॥

ఉక్తందయాస్వీకృత జాయమాన కటాక్షబల లబ్ధసదాచార్య
సమాశ్రయణః మహితమద్వృషాదికంచ ప్రపదనపర్యంత దయాప్రసా
దలభ్యమిత్యాహ—(సమయోపనతై) రితి—సమయోపనతైః- యా
దృచ్ఛికాది తత్తత్సుకృతవిశేషసమయేషూపనతైః, (నదీ ప్రవాహప
క్షే) కృప్యనుగుణ సమయేషు ప్రవృత్తైరిత్యర్థః; తవప్రవాహైః- త
వేత్యత్ర నదీత్వరూపణం విఞ్చితమితిగమ్యతే; ప్రవాహస్యయసు
రోధాత్, ప్రవాహైరిత్యత్ర తత్తచ్చేతన విషయీకారార్థ స్వతస్స్వ
వేగవత్త్వాద్వినా ప్రవాహసుసదృశత్వేన నిగరణ పూర్వం ప్రవాహ
త్వేనాధ్యవసితాః; తైస్సంకృతసంప్లవా, అత్రాపి కృపావిషయీకృతా
నాం ధరిత్రీవర్తినాం చేతనానాం ప్రేమార్ద్రచిత్తస్య సంప్లవత్వే
నాధ్యవసీయతే ; కృతసంప్లవ- స్సకో, యస్యాస్సా తథోక్తా;

నుకంపేక్షకృతసంప్లవాధరిత్రీ। శరణాగతసస్యమాలినీయం వృషశైల

(శరణాగతే) ఇ—కృపావిషయీకారేణ భగవతశ్చరీరాణ్ క్షేత్ర్ణి
పతి తమేవ శరణం గచ్ఛన్తీతి శరణాగతా ఏవ సస్యాని, తన్మాలావ
తీ, ఇయం- అద్యాభ్యుక్తప్రకార విశిష్టత్వేనైవ పరిదృశ్యమానా ధరి
త్రీ, వృషశైలేశకృషీవలం- వృషశైలేశ ఏవ కృషీవలః, తమ్ ; కృషి
ప్రత్ర భగవత స్సంసారిచేతనోజ్జీవయిషయా శ్రీవైకుణ్ఠం పరిత్యజ్య
పురుషకారభూతయా రమయా సహ వృషశైలే సదా సన్నిధిః, ప్రసి
ద్ధకృషిశ్చ; "మాయావిపరమానంద స్త్యక్త్వా వైకుణ్ఠముత్తమం। స్వా
మిపుష్కరిణీతీరే రమయా సహ మోదతే ॥" మాయావీ- పరమ ప
దే అనంత గరుడ విష్వక్సేనాది నిత్యసూరి పరిషత్పరిలోపి ప్రోషితను
త్రోత్సుకపిత్రుర్న్యాయేన సంసారి చేతనగతచేతాః, పరమానందః నిర
తిశయానందస్యైవ నిరపేక్షాపః ఉత్తమం- అప్రాకృత త్వేనానిత్యానిరవ
ద్య నిరతిశయభోగ్యమపి, వైకుణ్ఠం- "వైకుణ్ఠేతు పరేలోకే" ఇత్యా
ది ప్రమాణప్రసిద్ధమ్, స్వాభిమతానురూప దివ్యలోకం, త్యక్త్వా-త్యా
గజ్యవృత్త్యా ఉభయత్ర స్థితిరవ్యనభిమతేతి భావః; స్వామి పుష్కరి
ణీతీరే- స్వానురూప మత్యద్భుతం దివ్యస్థానం విహాయ కస్మింశ్చిత్ప
ర్వతవతీ జలాశయతీరే, రమయా సహ మోదతే- సంసారజంతు స
ముజ్జీవయిషయేతి భావః; ఉత్తమం వైకుణ్ఠం త్యక్త్వా స్వామి పు
ష్కరిణీతీరే మోదత ఇత్యనేన ఉపాయపురుషకారభూతయో దివ్య
దంపత్యో స్సంసారి చేతన సమాశ్రయణానుగుణా స్వామి పుష్కరి
ణీతీర వసతిరప్రాకృత స్వాసాధారణ దివ్య నగరాధిష్ఠానానందా
దపి సహస్రగుణాధికమానంద మనుభవతీతి వ్యజ్యతే ; "సురమ్య
మాసాద్యతుచిత్రకూటం నదీంచ తాం మాల్యవతీంసుతీర్థాం। ననన్ద
హృష్టో మృగపక్షిజుష్టాం జహౌచదుఃఖం పురవిప్రవాసాత్॥" ఇ
తివత్, అత్రచ రఘుపరిబృఢ స్సీతయాసహ శ్రీమదయోధ్యానగరా

లేశకృషీవలంధినోతి ॥ ౨౧ ॥ కలశోదధిసంపదోభవత్యాఃకరుణే

ద్వనవాసాయ నిర్గతస్సురమ్యం చిత్రకూట మాసాద్యతునసంద, జ
నస్థానవాస్తవ్య నిశిచరనిరసన ముఖేన తత్పరిపీడిత మునిజనత్రాణా
నుగుణప్రదేశ (ప్రా) ప్త్యా పితామహాది (ప్రా) ప్త శ్రీమ దయోధ్యానగ
రాధిరాజ్యానందాదపి శతగుణమతిశయితం ఆనంద మవాపేత్యర్థః,
" రాజ్యంవా వనవాసోవా వనవాసోమహోదయ " ఇతిహి రఘు
ధురీణస్యోక్తిః, పురవిప్రవాసాద్దుఃఖం జహౌచ - తాదృశానందపా
రవశ్యా త్పురవిప్రవాసజ దుఃఖంచ విసస్మార, నిరతిశయమపి సుఖ
దుఃఖ మిశ్రం నస్వదత ఇతి భావః; (యద్వా) పురేయద్దుఃఖమస్తి
అరణ్యవాసీ మునిజనః రక్షోభిఃకథంనుపీడ్యంతఇతి తదవనాయ పుర
విప్రవాసాజ్జహా విత్యర్థః ; కృషీవలమిత్యత్ర [రజఃకృషీత్యాదినా
మత్వర్థే వలచ్ప్రత్యయః. వల ఇతి దీర్ఘశ్చ] ధినోతి- ప్రీణయ
తి- త్వమేవోపాయాదృచ్ఛికాది సుకృత కల్పనాదిముఖేన శరణాగతి
యోగ్యతాం సమ్పాద్యశరణాగతించ నిర్వర్త్య తైశ్శరణాగతై స్సు
సమృద్ధాధరిత్రీకృతా - తాం దృష్ట్వా వృషశైలేశోనిరతిశయాం ముద
మువాహేతి తాత్పర్యమ్ ; అత్రరూపకాతిశయోక్త్యనుప్రాణిత మే
కదేశవర్తి రూపకమితి తయో రంగాంగి భావేనసఙ్కరః, అత్ర
చ విస్తరభయా దలంకార చర్చానకృతా॥ ॥౨౧॥

" వైకుణ్ఠేతుపరేలోకే శ్రియాసార్ధం జగత్పతిః | ఆస్తేవిష్ణు
రచింత్యాత్మా భక్తైర్భాగవతైస్సహ॥ " ఇత్యుక్త ప్రకారేణ శ్రీవై
కుణ్ఠమధితిష్ఠన్ పరమకారుణికః పురుషోత్తమస్స్వచరణ కమల పరి
చర్యావిధురేషు సంసారిచేతనేషు శోషితమనస్కతయా స్వాభిమ
తానురూప దివ్య మంగళ విగ్రహ సౌందర్య లావణ్యాదినా తాన్
వశీకృత్య రక్షితుం " మాయావీపరమానంద " ఇత్యుక్తరీత్యా తా
దృశం శ్రీవైకుణ్ఠం పరిత్యజ్య స్వామి పుష్కరిణీతీరమధివసతి తదీయ

స న్మతిమంథసంస్కృతాయాః । అమృతాంశమవైమి దివ్యదేహం

మనోరథ పరిపూరణేన తం ప్రీణయతి భవతీత్యవాది- అత్ర తత్స్వీక
రణ సాధనభూత దివ్య మంగళ విగ్రహ పరిగ్రహేపి కృషీవలమిత్య
త్ర ప్రస్తుతే త్వమేవ హేతుభూతేత్యుచ్యతె- (కలశోదధీ)తి—అఞ్జ
నాచలేందోః- అంజనాచలే వర్తమానస్యేందోః, సకలజన నయన
హృదయానందనతయా చంద్రత్వేనాధ్యవసానమ్; మృతసంజీవనం -
మృతాన్- భగవద్రుచ్యాది వైధుర్యేణ మృతప్రాయాన్, సంజీవయ
తి- రుచ్యాద్యుత్పాదనేనోజ్జీవ యత్యనేనేతి మృతసంజీవనమ్, [కర
ణాధికరణయోశ్చేతి కరణేతిల్యుట్] అనేనచామృతాంశత్వో త్ప్ర
క్షా నిమిత్త భూతం సాదృశ్యందర్శితం భవతి ప్రసిద్ధామృతంతు
మృతజీవన, మిదంతు మృతసంజీవన మితి విశేషః; దివ్య దేహం- అ
త్యద్భుతం సౌందర్య లావణ్యాదినా ప్రతిక్షణ వేధమానంచ దివ్యమ
ఙ్గళవిగ్రహం, (కలశే) తి—కలశోదధేః- క్షీరసాగరస్య, సమ్పదివ స
మ్పత్- శీతలత్వ మాధురత్వ మహత్త్వాది సమృద్ధిర్యస్యాస్సాతథోక్తా;
తస్యాగక్షీరసదృశ్యాఇత్యర్థః, ననుమథనాభావే కథ మమృత ప్రా
దుర్భావ స్తత్రాహ- (సన్మతిమంథసంస్కృతాయా) ఇతి— సతీ-
దివ్య విగ్రహ పరిగ్రహ ద్వారా చేతనోజ్జీవన విషయత్వేన తద్ధేతు
త్వేన వాసమీచీనా, మతి-దివ్యదేహపరిగ్రహవిషయో భగవత్సం
కల్పః, సమంథో- మంధాచలఇవ, తేన సంస్కృతాయాః- స్వ సం
బంధేన దివ్యదేహామృతో త్పాదనోన్ముఖీ కృతాయాః, (అన్యత్ర) మ
థితాయాః, (యద్వా) సతీ- భక్త్యవస్థాపన్నా, మతిర్యేషాం తే; స
న్మతయో- భక్తాః, తైః- మంథరాయమాణైః, [illegible]
పునఃపునఃప్రార్థనం, మథనంచ; తయోః తత్ర [illegible]
తేన సంస్కృతాయాః- కార్యోత్పాదనోన్ముఖీకృతాయాః [illegible]
థాపి పురుషాకారో భక్తానాంత్వంప్రకాశ [illegible]

వృషగిరిసవిధసమంజనాటలేందోః ॥ ౨౨ ॥ జలధిరివ శీతతాదయే

నైవ మహా దివ్యమంగళ విగ్రహ పరిగ్రహాః, (ఏవంవా) సతీ- సూక్ష్మార్థగ్రాహిణీ, మతిః- ఉత్ప్రేక్షకస్య స్వస్యమతిః, సామంథో- మంథానఇవ సమ్మతి మంథః, “ వైశాఖమన్థమంథాన మంథానో మన్థదండకే ” ఇత్యమరః. తేనసంస్కృతాయాః- వివేచితసారాసారాయాః, మథితాయాశ్చ; దయాయాస్సారాసార వివేకే క్రియమాణే దివ్యమఙ్గళ విగ్రహాః దయాసారాంశత్వేనావసీయన్తే, దయా సారత్వంచ దయాసార కృతత్వేన, ఏవం భూతాయా భవత్యాః, అమృతాంశమన్వేమి. కలశోదధి సమ్పదః-క్షీరాబ్ధిసాదృశ్య పౌష్కల్యవత్యా భవత్యాః, అమృతాంశోప్యావశ్యకఇతి దయాసారభూతా దివ్య మంగళ విగ్రహాఃకలశోదధి సారభూతామృతాంశత్వేనోత్ప్రేక్ష్యత ఇత్యర్థః, అత్రోపమాతిశయోక్త్యుత్ప్రేక్షాణామంగాంగిభావసఙ్కరః, తస్య చాంజనాచలేన్దోరితి రూపకాతిశయోక్త్యాసంసృష్టిః ॥ ॥౨౨॥

సంసారజ్వరతాపసంజ్జీవయితుం తద్వశీకరణానుగుణ దివ్యరూపపరిగ్రహాదికం రమారమణేన కృపైక పరతన్త్రేణ క్రియతఇతి ప్రత్యపాది- నను ప్రళయావస్థాయాం భగవతః ప్రళయగోచర సఙ్కల్ప పారవశ్యస్య, సృష్టిదశాయాం ప్రబలాపరాధ హిరణ్యరావణాది విషయ క్రోధపారవశ్యస్యచ, దర్శనాద్దయైకశరణానామస్మాకం కథమాశ్వాసో భవిష్యతి ? కృపాదీనాం సమవధానత్వాత్? ఇతిశఙ్కాం పద్యద్వయేన పరిహరతి—(జలధే) రితి—జలధిశ్శీతతేవ, వృషశైలాధిపతేః, స్వభావభూతాం- స్వోభావస్స్వభావః, అత్రజలధిరివ శీతతేత్యనేన తస్యోష్ణతేవ భగవతఃక్రోధవత్తాన స్వాభావికేతి ధ్వన్యతే, త్వం- గుణసార్వభౌమీ భవతీ, ప్రళయేఽపి- ప్రళయో-మహాప్రళయఏవ, ఆరభటీ - ఉద్ధతనృత్తం తస్యానటీం ప్రళయాఖ్యోద్ధతనృత్తైకనటీమిత్యర్థః, తదీక్షాం - తస్యవృషశైలపతేః, ప్ర

ష్వం వృషశైలాధిపతేస్స్వభావభూతా । ప్రళయారభటీనటీంత

శయేపి పరిపాలన సఙ్కల్పరూపజ్ఞానం, ప్రసభం, ఏవం నృత్యంతీం నటీమవలోక్య కేషు నేనార్థత్వేన ప్రయోజనమ్? ద్రష్టారస్తావన్న సన్తి? తేషాం ప్రలీనత్వాత్? అఙ్గశైథిల్యమపిస్యాత్ "సఏకాకీన రమేత" ఇతి వృషగిరిపతే స్స్వభావ నాయకస్య పునః ప్రీతిః, చేతనానామచిద విశేషితత్వేన తస్యానైర్ఘృణ్యమపి ప్రసజ్యేదిత్యాదిభిర్నిష్ఫలత్వస్యానిగృహ్యత్వాత్యర్థః; ప్రసత్తిలాస్యం- ప్రసత్తిః- ప్రసాదః, సఏవలాస్యం- ఉక్తదోషమారగంసుకుమార నృత్తం గ్రాహయసి, "బహుస్యామి" తి బహుభవన సఙ్కల్ప రూపాంకురోత్పత్త్యర్థః, ప్రళయపరిపాలన సఙ్కల్ప సృష్టిస్థితి విషయం కారయసీతి యావత్; భగవతస్స్వాభావికగుణభూతాత్వం ప్రాణినామపక్షప్రవృత్తి వర్ధనజనితత్వే నాపాధికం ప్రళయసఙ్కల్పం నివృత్యానీతి వాక్యార్థః; ఏవంచ తాదృశ సఙ్కల్పస్య దయాని గ్రాహ్యత్వేనసరయోః స్సముపాశ్రిభాస్యమితి నోక్తశేషాఽపకాశఇతి భావః. అత్ర శ్రీనివాసదయాయా జలధిశతయాశ్చ బిమ్బప్రతిబింబ భావేనైక్యాపన్న జలధి శ్రీనివాస స్వాభావికాకారత్వేన సాదృశ్యవర్ణనా దుపమాలఙ్కారః, "ఉపమాయత్ర సాదృశ్యలక్ష్మీరుల్లసతిద్వయో" రితి లక్షణాత్; కించ దీక్షాయా నటరూప విషయ్యభేద రూపణా ద్విషయ స్యాధిక్యన్యూనతానుక్తేశ్చ అనుభయాభేదరూపకమ్, తచ్చ సావయవమ్; తదీక్షాకార్యస్య ప్రళయస్య ఆరభటీత్వోపమారూపణాత్ప్రసత్తే ర్లాస్యత్వ రూపణాచ్చ "విషయ్యభేదతాద్రూప్య రఞ్జనం విషయస్యయత్ । రూపకం తత్త్రిధాఽధిక్య న్యూనత్వానుభయోక్తిభిః" ఇతి లక్షణాత్; ఏవం చాత్రోపమా రూపకయో స్సంసృష్టిః, కేచిదేతం వ్యాచక్షతే, భగవత స్స్వాజ్ఞాతిలఙ్ఘి జన నిగ్రహ సఙ్కల్ప పారవశ్య... దృశ సంకల్ప హేతుభూత క్రోధ విధేయత్వస్య చ

దీక్షాం ప్రసభం గ్రాహయసి ప్రసక్తిలాస్యమ్ ॥ ౨౩ ॥ ప్రి

దర్శనాత్ప్రచురాపచారానపి దత్తైక నిష్ఠానస్మా నుజ్జీవయి
ష్యతి లక్ష్మీనివాస ఇతి విస్రంభానస్యాత్, క్రోధాదిపారవశ్యేన ద
ణ్డనస్యాపి ప్రసక్తేరితి శంకాయాం స్వాశ్రితవిషయే నిగ్రహ సంక
ల్పాదికం నిగృహ్ణాతి, స్వాశ్రిత విరోధి విషయేతు స్వకింకరీ కరణేనా
నుగృహ్ణాతి కృపేత్యభిసన్ధాయాహ శ్లోకద్వయేన_ (జలధే) రితి—స్వ
భావభూతా- స్వస్యభావః- స్వానుబన్ధీభావః, యాంపత్స్వమజహ
ద్భావ ఇతి యావత్ ; (ప్రళయే)తి— ప్రళయ ఏవ ఆరభటీ - సస
మ్భ్రమనృత్తమ్, తస్యనటీమ్- తన్నటనోచితాం నటీ మిత్యర్థః, అతి
క్రూరత్వేన దుర్నివర్త్యామితి భావః, యద్వా- ప్రళయే-ప్రళయకా
లే, ఆరభటీనటీమ్- ఉద్ధతనృత్తకరీం నటీమ్– తదానీమతి ప్రచణ్డ ప్రళ
యకార్యకరత్వా త్తదీక్షాయా ఆరభటీ నటీత్వ రూపణమ్, తదీక్షా
మ్_ తస్య- వృషశైలాధిపతేః, ఈక్షాం- నిగ్రాహ్యా నిగ్రహసంకల్ప
రూపాం ప్రసత్తిలాస్యం- ప్రసాదమేవలాస్యం, సుకుమారనృత్తం,
ప్రసభం- బలాత్కారేణ, గ్రాహయసి- నిగ్రహ విషయాం తదీక్షాం
వీక్ష్యతానేవ చేతనాపరాధాన్ స్వయముపదాత్వేనోరరీకృత్య ప్ర
త్యుతానుగ్రహ విషయాం బలాత్కారయసీతి భావః, నిగ్రహ విష
యాయా స్తదీక్షాయాగ్ప్రసాదో నామానుగ్రహవిషయత్వమేవ ; బ
లాత్కారశ్చ అనిచ్ఛన్త్యా అపి తదీక్షాయాం అనుగ్రహ విషయత్వా
పాదనమ్, తచ్చబలవత్త్వాద్దయాయా స్సూచకమేవ, అత్ర భగవన్నిగ్ర
హ సంకల్పస్య దయానిగ్రాహ్యత్వోక్త్యా తత్కారణభూత ప్రతిఘా
దేరపి దయానిగ్రాహ్యత్వ ముక్తంభవతి, దయానుగ్రహ విషయత్వం
ప్రతిఘాదే రుత్తరశ్లోకే వక్ష్యతి॥ ... ॥౨౩॥

ఏవం ప్రళయపరిపాలన సంకల్పస్య దయా నిగ్రాహ్యత్వేన ద
యాశేషత్వముక్తమ్, అథసృష్టికాలీనస్య హిరణ్యరావణాది విషయ

ణత ప్రతికూలమూల ఘాతీ ప్రతిఘగ్నకోపివృషాచలేశ్వరస్య । క

కోఽధస్యానుగ్రాహ్యత్వేనదయా శేషతోచ్యతే-(ప్రణతప్రతికూలే)తి-ప్రణతప్రతికూలానామ్- ఆశ్రితవిరోధినామ్, మూలమ్- ఉపజీవ్య వర్గమపి, తాచ్ఛీల్యేనహంతీతి తథోక్తః; ప్రతికూలహననంతు క్షైముతికసిద్ధమ్, మూలఘాతేహివృక్షస్య అపునరుద్భవం వినాశో భవతీతి భావః, ప్రణతప్రతికూలాన్ తన్మూలఘాతాంశ్చ తాచ్ఛీల్యేన హంతీతివా; (యద్వా) ప్రణతప్రతికూలానాం మూలంప్రాతికూల్యహేతుభూతం పాపంహన్తి తచ్ఛీలఇతి, ప్రతికూలాః ననుకూల యతీత్యర్థః, [సుప్యజాతౌణినిస్తాచ్ఛీల్యఇతి ణినిః- హోహంతేరితికుత్వం హనస్తోచిణ్ణలోరితి తాదేశః] కోపి- "క్రుద్ధోహన్యాద్గురూనపి" ఇతి క్రోధపరవశ లౌకికకోపవిలక్షణః, "క్రోధమాహారయత్తీవ్రం కోపస్యవశమేయివాన్" ఇత్యాశ్రిత రక్షార్థ మాహృతత్వేన శ్లాఘనీయత్వాత్, వృషాచలేశ్వరస్య ప్రతిఘః- జలధేరుష్ణతే, తివత్, వృషాచలేశ్వరస్య ప్రతిఘస్యౌష్ణ్యేస్యాప్రతిఘస్య వ్యాపాధికత్వమేతదీయస్య ప్రతీయతే, తత్రిత్వన కిరణ సంసర్గాదిరుపాధిః, అత్రిత్వాశ్రిత విషయాపరాధాదిః; కలమే- సస్యే, యవసాపచాయనేత్యా- యవసమపచినోతీతి యవసాపచాయః, [కర్తర్యణితి కర్తర్యణ్.] తస్యనేత్యా- న్యాయేన, ప్రకారేణే త్యర్థః; సచప్రకారస్సస్య వృద్ధి హేతుభూతయవసోన్మూలనమ్, తత్తుల్య ప్రకారేణేత్యర్థః ; సచప్రకార ఆశ్రితాభివృద్ధికరంతత్ప్రతికూలమూలహననమ్, తేన ప్రకారేణ; అస్యచ యవసాపచాయనేతి తుల్యతారక్షణీయవస్తు విరోధిమూలహననరూపత్వేన; తథాచసాదృశ్య నిబన్ధననేతి ద్వయీ భేదమూలోయం యవసాపచాయనీత్యా తదీయత్వేన వ్యపదేశః; తవకింకరతాముపయాతి, అయమర్థః-యథాకలమే యవసాపచాయ స్సస్యవృద్ధి హేతుభూత యవస న్మూలనేన కర్షణ

కం ప్రతికైఙ్కర్యతాం భజతే తద్వద్వృషగిరిపతేః ప్రతిఘ ఆశ్రితాభి
వృద్ధికరేణ తత్ప్రతికూలమూలహననేన తవ కిం
కరతా ముపయాతీతి ; అత్ర యవసోన్మూలన ప్రతికూల మూల
హననయో ర్బింబ ప్రతిబింబ భావేనైక్యాపత్త్యా యవసోన్మూలనా
ది ప్రయుక్తకింకరత్వయో స్సాధారణ ధర్మతా, తతశ్చయవసోన్మూ
లనకర్తుః ప్రణత ప్రతికూలమూల ఘాతినః ప్రతిఘస్యచ సస్యవృద్ధి
హేతుభూత యవసోన్మూలన ప్రయుక్తకైఙ్కర్యేణాశ్రితాభివృద్ధిక
రతత్ప్రతికూలమూల హననప్రయుక్త కింకరత్వేన చోపమా నోప
మేయ భావః, (యద్వా) కలమేయవసాపచాయసీత్యా ప్రణతప్రతి
కూలమూల ఘాతీత్యన్వయః, యవసాపచాయస్య - యవసోత్ఖనన
స్య, [హస్తాదానే చేరస్తేయఇతి భావే ఘఞ్] సీత్యా - న్యాయే
న, సస్యవృద్ధిఫలకత్వ లక్షణేన ; తత్తుల్యన్యాయేనేత్యర్థః, సచ న్యా
య ఆశ్రితవృద్ధి ఫలకత్వం, తేన ప్రకారేణ ; ప్రణత ప్రతికూల
మూలఘాతీ- ప్రణతప్రతికూలమూల హననశీలః, యథా సస్య వర్ధ
నాయ కలమేయవసాపచాయంకుర్వంతి ఏవమాశ్రితరక్షణాయైతద్వి
రోధిజన మూలహననశీలఇతి భావః; (అథవా) యవసాపచాయసీ
త్యా- యవసాపచయస్య- యవసోన్మూలనస్య, సీత్యా-ప్రకారేణ,ర
క్షణీయ వస్తువృద్ధి హేతుత్వరూపేణ ; సచప్రకారఃక్వచిత్సస్యవృద్ధి
హేతుత్వమన్యత్రాశ్రితాభివృద్ధికరత్వమ్; తేనప్రకారేణ ప్రణత
ప్రతికూలమూలఘాతీత్యర్థః ; కరణభూతే ప్రతిఘే కర్తృత్వో
పచారఃకైఙ్కర్యత్వం వక్తుమ్, కోపి- "ఆత్మవాన్కోజితక్రోధః - న
క్రుధ్యత్యభిశప్తోపి- అరోషణోహ్యసౌదేవః" ఇతి పరిపూర్ణత్వే
న సర్వసమత్వేనచ స్వతః క్రోధాభావేప్యాశ్రిత విరోధినిరసనార్థ
మాహృతత్వాత్కల్యాణగుణేషు ప్రథమగణనీయః, ఏవం భూతస్త్వ
ప్రతిఘ స్తవ కింకరతా ముపయాతి, కైఙ్కర్యత్వోక్త్యా ప్రతిఘస్య

లమేయవసాపచాయనీత్యాకరుణేకింకరతాంతవోపయాతి ॥౨౮॥

దయోపజీవిత్వం దర్శితమ్, తచ్చ దయా సమర్పితాశ్రిత విరోధిరూ
ప విషయ లాభేన లబ్ధసత్తాకత్వాత్, ఏవంచ శ్రీనివాస కారుణ్యస్య
గుణసార్వభౌమత్వమవికలమ్. (ఏవంవా) యవసాపచాయేత్యత్రక
ర్తర్యణ్ ప్రత్యయ ఏవ, యవసాపచాయస్య - యవసోన్మూలనక
ర్తుః, నీత్యా- సస్యాభివృద్ధికరయవసోన్మూలన న్యాయేన, ప్రణత
ప్రతికూలమూలఘాతీ- కృషీవలస్సస్యాభివృద్ధి హేతుత్వేన యవసో
న్మూలనమివాశ్రితాభివృద్ధయే తద్విరోధిహననం కరోతీతిభావః. య
వసోన్మూలనస్య ప్రతికూలమూలహననస్యచ బిమ్బ ప్రతిబిమ్బ భావే
నాభేదాత్సాధారణ ధర్మతా, అలఙ్కారస్తు, ప్రణత ప్రతి
కూలమూలఘాతీతి విశేషణం కృపా ప్రీతికర కార్య కారిత్వాభి
ప్రాయ గర్భమ్, వక్ష్యమాణ కిఙ్కర త్వోపయోగిత్వాత్; ఏవం
చ " అలంకారగ్గ పరికర స్సాభిప్రాయ విశేషణై " రితి పరికరా
లంకారః, తదనుప్రాణితం పదార్థ హేతుకం కావ్య లిఙ్గంచ, కృ
పాంప్రతి కింకరత్వస్య సమర్థనీయస్య ప్రతీయమాన దయాభి మత
కార్యకారిత్వోపస్యాతేన ప్రణత ప్రతికూల మూలహనన రూప ప
దార్థేన సమర్థనాత్; తథాచ తయోరఙ్గాఙ్గిభావేనసఙ్కరః, త
దుత్థాపితాచప్రథమయోజనాయాం కలమేయవసాపచాయనీత్యాకిం
కరతాముపయాతీత్యత్రోపమా, సాచ వాచకలుప్తా; ద్వితీయ తృతీ
య తురీయ యోజనాసు కలమేయవసాపచాయనీత్యా ప్రణతప్రతి
కూలమూలఘాతీత్యత్రోపమా, తత్ర ద్వితీయతృతీయయోర్వాచకో
పమానలుప్తా;తురీయ యోజనాయాంతువాచక లుప్తోపమేతి విశే
షః;కించ పూర్వ ప్రదర్శితస్య పరికరకావ్యలింగయోరంగాంగి భావ
సఙ్కరస్య ద్వితీయాదియోజనాప్రదర్శితోపమాయాశ్చ సమప్రాధా
న్య సఙ్కరః; అత్రచ ప్రథమ యోజనాయాం కిఙ్కరత్వం సాధా

అబహిష్కృత నిగ్రహాన్విదంతః కమలాకాంతగుణాన్ స్వతన్త్ర
తాదీన్ । అవికల్పమనుగ్రహం దుహానాం భవతీమేవ దయే

రణ ధర్మతాః; అన్యత్ర యువసాపచాయ ప్రతికూలమూలహననయో
బింబప్రతిబింబ భావేనాభిన్నయోస్సాధారణ ధర్మతేతి వివేకః, ఉ
పమానోపమేయభావస్తు యువసోస్స్మాలన కతుర్గ్రహణత ప్రతికూల
మూలఘాతినశ్చ సర్వత్ర సమానః, అపిచ ప్రథమయోజనా ప్రదర్శి
తోపమాయాద్వితీయ తృతీయయోజనోపమాయా స్తురీయయోజనో
పమాయాశ్చ సందేహసఙ్కరః॥ ... ॥౨౪॥

ఏవ ముక్తరీత్యా సకల గుణ సార్వభౌమీమజ్ఞాత నిగ్రహకథా
మనుగ్రహైక రసికాంభవతీమేవ సారాసార వివేచన చతురాగుణా
న్తరాణాం నిగ్రహానుగ్రహ సాధారణ్యంనిశ్చితవన్తస్సంతః పరమపు
రుషార్థ ప్రాపకతయాఽధ్యవస్య భజన్తీత్యాహ—(అబహిష్కృ
తే)తి— హే దయే? మాతృనామ గ్రహణవద్రస్యతయా ప్రతిశ్లోకం
సమ్బోధనం, రక్షణీయ జన భూయస్తయా వ్యాసఙ్గ సమ్భావన
యాఽభిముఖీ కరణార్థం వా; స్వతన్త్రతాదీన్- స్వాతన్త్ర్యశక్తిప్ర
ముఖాన్, కమలాకాంతగుణాన్ - అబహిష్కృత నిగ్రహాన్- అబహి
ష్కృతః - అంతర్భావితః, నిగ్రహో యైస్తాన్, అబహిష్కృతేత్య
నేన బహిష్కర్తుం మహత్త్వం ప్రతీయతే, నిగ్రహస్యాప్యనుగు
ణానిత్యర్థః; విదంతః- జానంతః, సంతః- సారజ్ఞాః పురుషాః, అ
వికల్పమ్- కదాచిన్నిగ్రహః కదాచి దనుగ్రహ ఇతి వికల్ప రహితమ
నుగ్రహమేవ, దుహానామ్ - ఊధసో గురుత్వేన తద్భారమసహమా
నాస్వయమేవ భూయసా క్షీరమవసృజంతీ ధేనురివాపేక్షా నిరపేక్షంస
ర్వదా సర్వాననుగృహ్ణంతీం భవతీమేవ, నతు గుణాంతరాణి గుణి
నం వా; తస్యాపి నిగ్రహానుగ్రహ సాధారణత్వావిశేషాత్; భజ
న్తి- ప్రాపకత్వేన నిరతిశయ భోగ్యతయా ప్రాప్యత్వేనచాధ్యవస్య

భజంతిసంతః ॥ ౫౫ ॥ కమలానిలయ స్త్వయాదయాళుఃకరుణే

సేవంతే, పరస్మై పదేన క్రియాఫలం కృపాయాఏవేతి ప్రత్యాయ్య్యతే. అత్ర భవతీమేవ భజన్తీతి ప్రతిపాదితస్య గుణాంతరాది భజన పరిత్యాగ విశిష్టస్య దయాభజన రూప సమర్థనీయార్థస్య అబహిష్కృత నిగ్రహాణీతి పదార్థేనఅవికల్పమనుగ్రహం దుహానామితివాక్యార్థేనచ మిళితేన సమర్థనా త్పదార్థ వాక్యార్థోభయ హేతుకం కావ్యలిఙ్గమ్, అబహిష్కృత నిగ్రహానిత్యత్ర వర్ణ్యేతర గుణాంతరాణాం నిగ్రహరూపైక ధర్మాన్వయ ప్రదర్శనాత్తుల్యయోగితా, "వర్ణ్యానామితరేషాంవా ధర్మైక్యంతుల్యయోగితే" తిలక్షణాత్; తదుత్థాపితత్వాచ్చ కావ్యలిఙ్గస్య తయోరఙ్గాఙ్గిభావ సంకరః. కించ సంత ఇత్యస్య సారాసారవివేచన కుశలాభిప్రాయగర్భత్వాత్పరికరాలఙ్కారః, "సాభిప్రాయేవిశేష్యేతు భవేత్పరికరాంకురః" ఇతి లక్షణాత్; తథాచ తయోస్సంసృష్టిః. ॥౫౫॥

"భవతీమేవ దయేభజన్తిసంత" ఇత్యేవకారేణ కమలాకాన్తోపి వ్యావర్తితః, తత్రచ హేతుర్నకణ్ఠోక్తః, తత్కణ్ఠోక్త్యా తద్వ్యావర్తన మత్రస్థిరీక్రియతే, కణ్ఠోక్తిశ్చత్వ దేవ భీతిరిత్యేవకారేణ—(కమలానిలయ)ఇతి— హే కరుణే! కమలా నిలయ స్త్వయా దయాళుః-త్వద్రూపదయాయుక్త ఇత్యర్థః, ("స్మరేణదయాదయత" ఇతివత్) నిరూపణే క్రియమాణేత్వం నిష్కరుణా, అనవస్థాప్రసఙ్గాదితి భావః; కార్యముఖేనాపి నిష్కరుణత్వం దర్శయతి—(అతఏవహి)ఇత్యాదినా- తావకాశ్రితానామ్-తావకానామాశ్రితానాం,ఇదంచ దురితానామిత్యనేనసమానాధికరణమ్; తావకానామాశ్రితానామితి కర్మధారయశ్చస్ఫురతి; తావకానామాశ్రితానాంసతామ్,దురితానామితి-(స్వాభావికార్థస్తు)తావకానాశ్రితానామితివిశేషణ సమాసః, దురితానామితివ్యధికరణషష్ఠీ, తావకాశ్రితసమ్బ

నిష్కరుణానిరూపణేత్వమ్ | అతఏవహితావకాశ్రితానాం దు

ర్ధినాం సతాం దురితానామిత్యర్థః; త్వదేవ భీతిః-" వ్యాప్యవ్యాప్య స్యసుతరాం వ్యాప్యత్వాత్ " ఇతి న్యాయేన స్వాశ్రితాశ్రితానాం స్వాశ్రితత్వధ్రౌవ్యాత్తేషాం స్వయమేవ నిర్మూలనం కరుణా లేశ వతోఽపినోపపద్యతఇతి భావః, త్వదేవ, నతు తత్తత్పాపానుగుణం ఫలప్రదాన దీక్షితాద్భగవతః; ఆశ్రితసంరక్షణం సమ్యక్కృత మితి భావః, అనేన కమలానిలయస్య దయాళుత్వం దయాయా నిర్దయ త్వం చేత్యుభయ ముపపాదితం భవతీతి ధ్యేయమ్. కించ కమలాని లయ స్త్వయాదయాళుః - త్వత్సాహచర్యేణ దయాళుత్వం జాతమి త్యపి ప్రతీతిః, త్వదుపదేశాద్దయాళు రభూదితి యావత్; హే క రుణే! నిరూపణే క్రియమాణే, త్వం- పరోపదేశ ప్రవృత్తాత్వం, ని ష్కరుణా, తతశ్చ పరస్మై ధర్మరుచిముపజనయతస్స్వయం ధర్మ త్యాగినో డాంభికస్యేవ తవశీల ముపలభ్యత ఇతి భావః; నిరూప ణ ప్రకారమేవ దర్శయతి-(అతఏవహి) ఇత్యాదినా- (యద్వా) త్వయా దయాళు రిత్యత్ర కాకు రనుసంధేయా, త్వయా దయాళుః కిమ్, నభవత్యేవేత్యర్థః; కుత ఇత్యత్రాహ- (నిష్కరుణా నిరూపణే త్వ)మితి—యద్యపి కరుణాయా నిష్కరుణత్వేపి కరుణాశ్రయత్వే న కమలానిలయస్య దయాళుత్వం స్యాదేవ, తథాపి భగవత్కల్యా ణగుణత్వేన ప్రసిద్ధ పరదుఃఖనిరా చికీర్షాది లక్షణ దయా వత్త్వం త్వదాయత్తంనేత్యర్థః; త్వం తాదృశీ దయానేతి యావత్; తత్ర హేతుర్నిష్కరుణేతి-నిష్కరుణత్వ కార్యం ప్రతి, నిరూపణే- త్వత్తాత్క ర్య పర్యాలోచనాయామ్, నిరూపణమేవ దర్శయతి— (అతఏవహి) ఇతి— అతఏవ- నిష్కరుణ కార్యవత్వాదేవ, నతు తత్తద్దురిత ఫల ప్రదానోపయికా ద్గుణాంతరా త్తాదృశ ఫలప్రదా ద్గుణేనో వేతి, అ త్రాశ్రితవర్గం ప్రతిభీతి జనకత్వాదినా నిర్దయా సీతి కరుణాసన్ద

రితానాం భవతిత్వ దేవకీతిః ॥ ౬౬ ॥ అతిలంఘితశాసనే ష్వభీ

యా సహకార్యంతరమనపేక్ష్య స్వాశ్రిత దురిత నిరసనం తవైవో పపద్యతె నాన్యేషామితి కరుణాస్తుతి ర్వ్యజ్యతె, కించాశ్రితానాం దురితానామపి తత్తదుచిత ఫల ప్రదానేన ప్రీణనా త్కమలానిలయ స్య దయాళుత్వం సత్యమేవేతి స్తుత్యా ఆశ్రితానామపి తత్తత్పాపా నుగుణ క్రూర ఫల ప్రదానేన ఖేదయసీతికమలానిలయస్య దయా ళుత్వం వన్ధ్యమేవేతి తన్నిందావ్యజ్యతె, తతశ్చోభయవిధ వ్యాజస్తు తిరత్ర శ్లోకే ద్రష్టవ్యా, కించ దయాళుత్వ నిష్కరుణయో స్సమర్థనీ యయో రుత్తరార్ధేన సమర్థనా త్కావ్యలింగమ్; తతశ్చ తయో రేకవాచకానుప్రవేశ సంకరః, "ఉక్తిర్వ్యాజ స్తుతిర్నిందా స్తుతి భ్యాంస్తుతినిందయోః। కస్స్వర్ధుని వివేకస్తే నయసే పాపినో ది వమ్॥ సాధుదూతిపునస్సాధు కర్తవ్యంకిమతఃపరం। యన్మదర్థే విలూనాసిదన్తైరపినఖైరపి" ఇతి; సమర్థనీయస్యార్థస్యకావ్యలింగం సమర్థనమ్। జితోసిమన్దకందర్ప మచ్చిత్తేస్తిత్రిలోచనః" ఇతిచ ల క్ష్యలక్షణ సంగ్రహాత్; తతశ్చ తత్త త్కర్మానుగుణ్యేన నిగ్రా హకం కమలా కాంత మనాదృత్య భవతీ మేవ భజన్తి సంత ఇతి భావః. ... ... ॥౬౬॥

నన్వేవమాశ్రితానాశ్రితానాదరేణ సర్వనిగ్రాహకత్వే భగవ తో దయా పారవశ్యం బహుశః ప్రతిపాద్యమానంచస్యాత్, స్యా ద్వా; తేన క్రియమాణో నిగ్రహో దయానుమత ఇతి చేత్తత్రా హ- (అతిలఙ్ఘితే)తి—వృషశైలాధిపతిః, అభీక్ష్ణం- పౌనఃపున్యేన, అతి లంఘిత వాసనేషు – ఉల్లంఘిత శ్రుతి స్మృతి రూపాజ్ఞేషు, "శ్రుతిస్మృతిర్మమైవాజ్ఞా యస్తాముల్లఙ్ఘ్యవర్తతే" ఇత్యుక్తేః, స కృదాజ్ఞాతిలంఘనే భగవతః కోప విజృమ్భణాభావం సూచయత్య భీక్ష్ణశబ్దః, అభీక్ష్ణమ్-భృశమ్, (విజృమ్భితోస్మీతి వాన్వయః) విజృ

క్ష్ణం వృషశైలాధిపతి ర్విజృంభితోష్మా । పునరేవదయే క్షమాని

మ్భితోష్మా- అతి ప్రవృద్ధకోపో భవతి, గమ్యమానత్వా దప్రయో
గః, (విజృమ్భితోష్మా వృషశైలాధిపతిరితివాన్వయః) సః, భవత్య
ధీనైః-“ భవతి సమ్బంధదృష్ట్యే” త్యాది ప్రయోగానుసారా త్సర్వ
నామ్నో వృత్తిమాత్రే ఋజువద్భావప్రాయిక ఇతి భావః, త్వదధీ
నైః- త్వమైవసమ్పాదితైరిత్యర్థః, క్షమానిదానైః- క్షమాహేతు
భూతైర్భక్తి ప్రపత్త్యాది రూపవ్యాజైరిత్యర్థః ; (యద్వా)భవత్య
ధీనైః - స్వమైపకల్పితైః, క్షమానిదానైః - క్షమాయా ఆదికారణ
భూతైర్యాదృచ్ఛికాది సుకృతైరిత్యర్థః; పునరేవ- భూయోపి, పూ
ర్వతోఽతిశయేనైవేతివా, భవతీమాద్రియతే- భవత్యా క్షమానిదా
న కల్పనేన ప్రశాంతకోపో యథాపూర్వ మతిశయేనవా భవతీం బ
హుమన్యత ఇత్యర్థః; (యద్వా) భవత్యధీనైః-భవత్యాకల్పనీయైః,
క్షమానిదానై రాద్రియతే-త్వయాఽక్షమా నిదానాని కల్పయితుం త్వా
మాద్రియత ఇత్యర్థః; ఏతదపి దయాపారవశ్య కార్యమేవ ; అయ
మాశయః- (చేతనైః పౌనఃపున్యేన క్రియమాణాజ్ఞాతిలంఘన జనితే
భగవతస్తద్విషయ క్రోధే విజృమ్భమాణేసతి తదానీం కృపాస్వయ
మేవ క్షమానిదాన పరికల్పనాదినా స్వవల్లభస్య తాదృశం క్రోధం
శిశమయిషతి, తతస్తాదృశకోప విజృమ్భణసమయేపి వృషాద్రిపతిర్ద
యా పరవశత్వాత్తామేవ విశేషేణా ద్రియతే, తస్మాద్దయా పారవ
శ్యం తస్యకదాపినాపైతీతి.) కించేయం దయాస్వదయితం నిగ్రహ
ప్రవృత్తం బలాన్నివర్తయితుమపి ప్రభవతి- యథా “ వధార్హ
మపి కాకుత్స్థః కృపయాపర్యపాలయత్ ” ఇతి; (అథవా) సకల
శాస్త్రేషూ ద్ఘుష్యమాణం భగవత స్సమాశ్రయణీయత్వం నస్యాత్త
థాచ శాస్త్రాప్రామాణ్యం ప్రసజ్యేదిత్యతఆహ- (అతిలంఘితే)త్యా
ది- అతిలంఘిత శాసనేషు, అభీక్ష్ణమ్ భృశమ్, విజృమ్భితోష్మా వృష

దానైర్భవతీమాద్రియతే భవత్యధీనైః ॥ ౨౭ ॥ కరుణేదురితే

శైలాధిపతిః భవత్యధీనైః- భవత్యాకల్పనీయైః, క్షమానిదానైః- క్షమయాః ఆదికారణభూతైః ర్వ్యావృచ్ఛికాది సుకృతవిశేషైః, భవత్యా క్షమానిదానాని సమ్పాదయితు మిత్యర్థః; అధ్యయనేన వసతీతి వత్ప్రయోజనస్య హేతుత్వమ్, భవతీం పునరేవాద్రియతే- ద్విగుణమేవాద్రియత ఇత్యర్థః; తథాచ మహాపరాధ దర్శన జనిత మహాక్రోధ దశాయామపి దయాయాం ద్విగుణ మాదరం కరోతీత్యనేన భగవతో దయాయామేవం సహాతన వ్యామోహ ప్రదర్శనేన దయాం పురస్కృత్యైవ భగవత్సమాశ్రయణం శాస్త్రైర్విధీయత ఇతి సూచ్యతే; "భవతీమేవ దయే భజన్తి సన్తః" ఇత్యత్రచ భవత్యాహీనం కేవలం భగవంత మిత్యేవకారార్థః, నతు భవత్యా పరిష్కృతం నభజంతీతి. అత్ర భగవతస్స్వాజ్ఞాతిలంఘి జననిగ్రహశాత్సుక్యస్య వ్యజ్యమానస్య దయాగోచర ప్రేమ్ణశ్చ సంధిః కవేర్దయారూపదేవతా విషయ రతి భావస్యాంగమితి భావ సంధిరలంకారః, కిం చ విజృంభితోష్మత్వస్య సమర్థనీయస్య అతిలంఘిత శాసనేష్వితి పదార్థేన సమర్థనాత్పదార్థ హేతుకం కావ్యలింగమ్, తయోరఙ్గాఙ్గిభావ సంకరః; నిగ్రహౌత్సుక్యస్య కావ్యలింగ వ్యఞ్జితత్వాదితి, (వ్యాఖ్యాంతరమ్) అతి లంఘిత శాసనేష్విత్యత్ర జనేష్వితి విశేష్యపదం వివక్షితమ్, తతశ్చాతిలఙ్ఘిత శాసనేష్వితి విశేషణం నిగ్రాహ్యత్వాభిప్రాయగర్భమ్, ఊష్మవిజృంభణోపయికత్వాదితి పరికరాలఙ్కారః, తదుత్థాపితత్వాచ్చ తయోరఙ్గాఙ్గిభావసంకరః॥ ౨౭॥

ఏవమతి లంఘితశాసనేష్విత్యాది శ్లోకే వృషశైలాధిపతి స్స్వాజ్ఞాతి లంఘి జన విషయ తాదృశ ప్రతిఘ విజృమ్భణ సమయే తత్సమీకరణ సమర్థాం భవతీమేవ ద్విగుణమాద్రియతే, నతు ప్రతిఘం జ్ఞాన శక్త్యాదికంవేతి ప్రత్యపాది, పునరేనేత్యేవకారస్య భవతీమేవే

షుమామకేషు ప్రతికారాంతరదుర్జయేషు ఖిన్నః | కవచాయి

త్యన్వయాత్; అథ కరుణే దురితేష్విత్యాద్యనంతర పద్యే అస్మదా
ది దురిత దుర్జయత్వ ప్రయుక్త నిర్వేదదశాయాం తత్ప్రతికారక్షు
మాం త్వామేవ పురస్కరోతి శార్ఙ్గిన్, సజ్ఞానశక్త్యాదీ నకించి త్క
రానితి ప్రతిపాద్యతే, తథాచ పద్యద్వయేన భగవత స్త్వమే వాప
త్సఖీత్యుక్తం భవతి—(కరుణే)తి—మామకేషు - స్వరూపవత స్స
ఙ్ఖ్యయాచా పరిచ్ఛిన్నేషు, యథా భగవద్గుణా ఏకైకమనవధికాతి
శయా స్సమ్ఖ్యాయాసంఖ్యేయాశ్చ భవంతి ఏవం మదీయదోషా ఏవ
తత్తుల్యాన్మదీయ దోషాభావాత్ప్రత్యేక మపరిచ్ఛిన్నాస్సమ్ఖ్యాయా
సంఖ్యేయాశ్చ భవంతీతిభావః; దురితేషు - అనాది కాలార్జితేషు
పాపేషు,ప్రతికారాంతర దుర్జయేషు-అపరిచ్ఛిన్నాసంఖ్యేయత్వా
దేవ ఫలప్రదానాది ప్రతికారాంతరై ర్దుర్జయేషు నిశ్చితేషుసత్సు,
యథోత్తరత్ర వక్ష్యతి- "అనుభవితుమఘౌఘం నాలమాగామికా
లః ప్రశమయితుమశేషం నిష్క్రియాభిర్నశక్యమ్" ఇతి,ఖిన్నః- "వ్య
సనేషుమనుష్యాణాం భృశం భవతిదుఃఖితః" ఇత్యుక్తపర దుఃఖ
దుఃఖిత్వం ఖేదః, (యద్వా) సంసారిచేతన సంజిఘృక్షయాహి జగ
త్సృష్ట్యాదికంకృతమ్, తదిదానీం నిష్ఫలంజాతమ్, సంసారిణాం దు
రిత గహన సంవృతత్వేన దుర్గ్రహత్వాద్దురితానాంచ వ్యాజం వి
నా దుర్నిరసత్వాదితి నిర్విణ్ణః, శార్ఙ్గిన్- ఆభరణకోటి నివిష్ట శా
ర్ఙ్గాది దివ్యాయుధస్సర్వేశ్వరః, తస్యాం దశాయామితఃపరం త్వ
మైవ శరణమితి మన్వానస్సన్ క్షమా వ్యాజం సమ్పాదయితుం, కవ
చాయితయా-హృదయే దురితవేధ నిరోధిత్వేన కవచవ దాచరన్త్యా
త్వమైవోపలక్షితస్సన్; జ్ఞానశక్త్యాదౌసత్యపి తస్యేదానీ మకించిత్క
రత్వాదుపేక్ష్యేతిభావః, విజయస్థానమ్- శార్ఙ్గిణి వృషాద్రిము
పాశ్రితేసతిససేవిషూణాం జనానా మభిగమనాది క్షమానిదాన సం

తయాత్వమైవ శార్ఙ్గీ విజయస్థాన ముపాశ్రితో వృషాద్రిమ్ ॥

భవాద్భగవతో దురిత విజయస్స్యాదితి విజయస్థానత్వమ్, "వేంకటాద్రిసమంస్థానం బ్రహ్మాణ్డేనాస్తికిఞ్చన" ఇతి ప్రసిద్ధాసాధారణవైభవత్వేన స్వాభిగమన గుణకథనాదినా దురిత క్షయ కరత్వాద్వా; వృషాద్రిముపాశ్రితః- ఆస్తాంతే గుణరాశివద్గుణపరీ వాహాత్మనాంజన్మనాం సంఖ్యాభౌమనికేతనేష్వపికుటీ కుఞ్జేషురంగేశ్వర। అర్చ్యస్సర్వసహిష్ణురర్చకపరాధీనాఖిలాత్మస్థితిగ్రప్రీణీషేహృదయాళుభిస్తవతత శ్శీలాజ్జడీభూయతే" ఇతిహృదయాళుభిరభినంద్యమాన క్షమా వాత్సల్య సౌశీల్య సౌలభ్యాది కాష్ఠా భూతా చార్చావతార రూపేణ సేవితవాన్, అనేన స్వేతర సమస్త సేవనీయస్య భగవతశ్శార్ఙ్గిణస్సేవ్యత్వ కథనేన శ్రీ వేఙ్కటగిరే రష్టోత్తర శత దివ్యస్థానేషు శ్రేష్ఠం భగవత శ్శ్రీనివాస స్యాశ్వైత త్సమ్బం ధాయత్త వైభవత్వంచ వ్యజ్యతే, త్వమేవేతీత్థం భావేతృతీయా, భగవతశ్శ్రీ వేఙ్కట నాథస్య దయైక నిరూపణీయత్వం ప్రకాశ్యతే; అత్ర దుర్జయై శ్శత్రుభిరావృతస్య స్వానబలేనైవ తాన్విజేతుం కిఞ్చిద్గిరి దుర్గంపరైర్దుర్గస్సాధ్య మాశ్రితస్యగృహీత ధన్వనోధృత కవచస్య కస్య చిద్రాజ్ఞోప్రకృతస్య కస్య చిద్వృత్తాన్తస్య ప్రకృతే శార్ఙ్గిణి సమారోప్యతఇతి సమాసోక్తిరలఙ్కారః॥ ॥౭॥

ఏవం మదీయదురిత విజయాయ విజయస్థానం వృషాద్రిముపాశ్రితగ్గకరుణా సహాయ శ్శార్ఙ్గీత్యవాదీత్, అథనూనం మదీయ మహాపరాధ జాతస్య విజయస్థానేపి దుర్జయత్వాన్మాముపేక్ష్యమితమోషానితరాన్విచేతు మారబ్ధా భవేదితి కరుణామతి శఙ్కమానాం ప్రత్యాహ—(మయితిష్ఠతి) ఇతి—అపరాధైరేవ దయాధిక్యవ్యక్తిర్భవతి, తతశ్చయత్రాపరాధ భూయస్త్వం సఏవ దయాపోషకః, ఏవంచ దుష్కృతామ్. దురితైక నిరూపణీయానామ్, దుష్కృతామితి

౫౯ ॥ మయితిష్ఠతిదుష్కృతాం ప్రధానే మితదోషా నితరాన్వి
చిన్వతీత్వమ్ । అపరాధగణైరపూర్ణకుక్షిఃకమలాకాంత దయే

షాంరే- ప్రతిక్షణ ముపచీయమాన దురితానామ్, ప్రధానే- అగ్రేస
రే, మయి, తిష్ఠతి- సులభేసతి, [షష్ఠీచానాదరే ఇతి సప్తమీ] మా
మనాదృత్యేత్యర్థః; (యద్వా) ప్రధానే- నిర్వాహకే, కర్తరి కార
యితరిచేత్యర్థః; మితదోషాన్- అల్పదోషాన్, ఇతరాన్ విచిన్వతీ -
మదితరేసత్స్వపి మత్తోమిత దోషాఏవ, తేచవిచేయా ఏవ; నతుమద్వ
త్సులభా స్తాదృశామార్గ మాణాః, అపరాధగణైః-సమస్తానాం తే
షాం సమస్తైరపరాధవర్గైః, త్వదుదరపూరణాసమర్థైః, అపూ
ర్ణకుక్షిః- అపూర్ణోదరాసతీ, (అథవా) అపరాధగణైః - మదీ
యానామపరాధ గణానాం వర్గైః, అయం భగవదపచారవర్గః
అయం భాగవతాపచారవర్గ ఇత్యపరాధానాం బహుశో వర్గా
స్సంతి, తేషామప్యపరాధవ దసంఖ్యేయత్వాభిప్రాయేణ బహు వ
చనోక్తిః, అపూర్ణ కుక్షిః - ఏవం భూతై స్త్వదుదరం పూరయి
తుం సమర్థైర్మదీయాపరాధ గణైరపూ ర్ణోదరాసతీ, సన్నిహి
తానపి మదీయాపరాధ గణాననాదృత్యాన్యత్ర గమనాదితి భావః;
కథం భవిత్రీ- కింబహునా; అపూర్ణాహారత్వేన క్రమశఃక్షయే స
తి తవసత్తా దుర్లభా భవేదితి భావః; ఏవంసతి మామేవ విషయీ
కృత్య సమ్యగభివృద్ధా భవేతి తాత్పర్యమ్, అపూర్ణకుక్షిరిత్యత్రద
యాశేషత్వేన దయావయవ భూతా క్షమా కుక్షిత్వేనాధ్యవసితా,
భూయోభిరపరాధైర్హి క్షమాయాఃపూర్తిః,యథోక్తం వేదాచా
ర్యభట్టారకైః "అల్పంచేదనవేక్షణీయసరణావాగోప్యతాం మత్కృ
తం కిఞ్చిద్భూరిభవేదిదం యది గురూన్ సంప్రేక్ష్యమేత్యజ్యతాం।
యద్వానంత మనంతవైభవజుషా రంగక్షమావల్లభ త్వత్క్షాన్త్యాగ్నిఖి
లులత్వ్యతా మనుగుణా మానీయతాంత త్త్వయా" ఇతి; ఇదంచ

కథంభవిత్రీ ॥౭౯॥　అహమస్మ్యపరాధచక్రవర్తీ కరుణేత్వంచ

దయాయాం చేతన సమాధినోచ్యతే- అత్రచ సన్నిహితం పూర్ణా
హారం పరిత్యజ్యా సన్నిహిత మల్పాహారమన్వేషయసి కి మిదం త
వాజ్ఞానమితి నిందయా భూయో దోషదూషితం తతఏవ (పాత్రాన్త
రమ్- దయనీయతరమ్) నిగ్రాహ్యతమం యం కంచి జ్జనం సితరా
మను గృహ్ణాసి, హంత కీదృశం కియద్వేద మాశ్రిత వాత్సల్యం భవ
త్యా ఇతి స్తుతిర్వ్యజ్యతే ; తతశ్చ వ్యాజస్తుతి రలఙ్కారః, " వ్య
క్తిర్వ్యాజస్తుతిర్నిందా స్తుతిభ్యాం స్తుతి నిందయోః " ఇతి లక్షణా
త్, అనయావ్యాజస్తుత్యా అనవధికాసంఖ్యే యాపరాధతయా పూ
ర్ణపాత్ర భూతంమా మనుగృహ్ణీష్వేతి ఫలితోర్థః, తతశ్చాలంకా
రేణ వస్తుధ్వనిః॥　　　　...　　　　...　　　　॥౭౯॥

అథాభిలషితో నుగ్రహస్త్వ కీదృశ ఇతి జిజ్ఞాసాయాం వృషశై
లేశ్వర పాదయోర్నామ్నాం సమర్పయేత్యముమర్థం దయారంజనాయ స
మాసోక్త్యలంకారముఖేనాహ—(అహమస్మి) ఇతి—అహమితి చ
క్రివర్తిత్వ ప్రయుక్తమహఙ్కారం స్ఫోరయత్యహం శబ్దః, అపరా
ధచక్రవర్తీ- అపరాధా ఏవ చక్రమ్, ఏకైకస్య శతకృత్వ స్సహస్ర
కృత్వోవా కరణేన కులాల చక్రవ దావర్తమానత్వాత్; తద్వర్తయ
తి-నయతి, తాచ్ఛీల్యేనేతి తథోక్తః; (యద్వా) అపరాధానాం,చ
క్రం- మణ్డలం, తన్మధ్యవర్తీత్యర్థః; అతోఽభయత్ర శ్లేష మహిమ్నా
సార్వభౌమత్వమపి స్ఫురతి, (అథవా) అపరాధానాం చక్రివర్తీ- ని
ర్వాహకః, కర్తాకారయితాచ ; అస్మిన్- " అద్యాపిన హ్యుపరత
స్త్రివిధాపరాధా " దితి న్యాయే నాద్యాప్యేవం భూతోస్మి, ఇ
దానీమపి చక్రవర్తి రూపత్వా న్నాపైతీత్యపి ప్రతీయతే. త్వంచ-
" మోక్షయిష్యామిమాశుచ " ఇతి ప్రతిజ్ఞాతవతీత్వమ్, గుణేషుసా
ర్వభౌమీచ-గుణేషుమధ్యే శ్రేష్ఠాచ, జ్ఞానశక్త్యాది సకల గుణ సమ్ప

గుణేషుసార్వభౌమీ। విదుషీస్థితమీదృశీంస్వయంమాం వృషశైలే

స్నేత్యర్థః. ఇతి ప్రకృతోర్థః, అయంచ తతో వృషశైలేశ్వర పాదసా తుఁర్వితి ప్రకృతార్థహేతుత్వేన వివక్షితః. అప్రకృతార్థస్తు- అహం చక్రితర్తిత్వంచ సార్వభౌమీతి, చస్సముచ్చయార్థః, నహి లక్ష్మీభూమ్యాది దేవీ జనేనసహ సముచ్చేతు మర్హయాస్తవ పరమ నికృష్టేన మయాసహసముచ్చేతవ్యత్వాత్ పరతోనికర్షః*స్తాత్పర్యమితి, అయంచ వృషశైలేశ్వర పాదసా తుఁర్విత్యత్రా ప్రకృతార్థో యస్తద్ధేతుత్వేన వివక్షితః, గుణేషు సార్వభౌమిత్యత్రసార్వభౌమీ. ఈశ్వరీతి ప్రతీయమానార్థః. ఈదృశీంస్థితం- మదీయ మసంఖ్యే యాపరాధత్వం సర్వ పాపేభ్యో మోక్షయిష్యా మీతి భవత్యాగ్ర ప్రతిజ్ఞాం కల్యాణగుణేషు శ్రైష్ఠ్యంచ, అన్యత్ర మామకం చక్రవర్తిత్వం తావకం సార్వభౌమీత్వంచ, ద్వైరాజ్యమితి యావత్; విదుషీ-స్వతస్సిద్ధవైదుష్యాయా స్తవ విజ్ఞాపనీయం నావశిష్యతే, అన్యత్రనహిజ్ఞాత శత్రురుపేక్షణీయః క్షణమపీతి భావః; త్వం జ్ఞాన శక్త్యాది పరికరయోగేన బలవతీత్వమ్, మాం-బలహీనమ్, స్వయం-స్వ ప్రయోజనత్వే నాన్యాపేక్షా నిరపేక్షమ్, వృష శైలేశ్వర పాద సాతుఁరు- వృషశైలేశ్వరస్య భగవతో లక్ష్మీ సఖస్య పాదసాతుఁరు, చరణారవింద పరిచర్యా రసికం కుర్విత్యర్థః, [దేయేత్రా చేతి దేయే తదధినేర్థే సాతి ప్రత్యయః] వృషాఖ్య శైలశ్రేష్ఠస్య పర్యంత పర్వతాధీనం కుర్విత్యప్యర్థః. [తదా తదధీనవచనఇతి తదధీనత్వార్థే సాతి ప్రత్యయః] అత్ర చక్రవర్తి ద్వయం ప్రసక్తం చేత్తత్ర బలవానితరం యత్కించి త్పర్వత పర్యంత పర్వతాదానిగళాదిభిర్నిశ్చలం ప్రతిష్ఠాప్య తస్య రాజత్వం మోచయిత్వైవ స్వయం సార్వభౌమో భవతీత్య ప్రస్తుత రాజ వృత్తాంతస్య ప్రతీయమానత్వా త్సమాసో క్తిరలఙ్కారః. " సమాసోక్తిఃపరిస్ఫూర్తిర్గ

శ్వరపాదచాతుర్యత్వమ్ ॥ ౩౦ ॥ అశిథిలకరణేస్మిన్నక్షతశ్వా

ప్రస్తుతేఽప్రస్తుతస్య చేత్ । అయమైంద్రీముఖం పశ్య రక్తశ్చుంబతి చ న్ద్రమాః ” ఇతి లక్షణాత్ ; సా చ శ్లేష మూలానుప్రాణితేతి తయోరఙ్గాంగిభావ సంకరః॥ ... ... ॥౩౦॥

ఏవం త్వరాపారవశ్యాత్ పరమప్రాప్యం ప్రార్థయమానే సతి- తత్రైవ శరీరావసానే యథా మనోరథం రమారమణ చరణపరిచరణ పరాయణో భవిష్యసి, తావంతం కాలం వృషగిరిప్రభృతి దివ్యదేశేషు నిస్సంశయ స్సుఖమాస్వేత్యభయప్రదానం కృతవతీ కృపా, అథ హంత మహానయమపరాధః క్షమ్యతాం భవత్యా సాక్షాద్దయయా; “ తృషితో జాహ్నవీతీరే కూపం ఖనతి దుర్మతిః । కరస్థముదకం త్యక్త్వా ఘనస్థమభివాఞ్ఛతి” ఇతి న్యాయేన భవత్యాస్సన్నిధానాదాదార్త్రేణ దేశేషు వృషగిరికటకేషు నిత్యవాసం నిరతిశయప్రాప్యభూతమవజ్ఞాయ కాలాంతరదేశాంతరభావినం కిఞ్చిత్పురుషార్థమభిలషతో మందస్యమమే త్యనుసంధాయ తమేవ వృషగిరికటకవాసం ప్రార్థయతే-(యద్వా) ఏవమభయప్రదానే కృపయా కృతే సతి యథా మన్యసే తథా కరిష్యసే, ఇదం తావత్ప్రార్థయే, “యావచ్ఛరీరపాతమత్రైవ శ్రీరంగే సుఖమాస్వ ” ఇతివద్వృషగిరి కటకేషు యావద్దేహపాతం సుఖమాస్వేత్యనుగృహ్ణీష్వే త్యభిసన్ధధాన ఆహ- (అశిథిలే)తి—అస్మిన్వపుషి- అశిథిలకరణేఽక్షతశ్వాసవృత్తౌ గమనయోగ్యే చ సతి, అశిథిలకరణే - వృద్ధభావమప్రాప్తే, అక్షతశ్వాసవృత్తౌ- శ్వాససఞ్చార నిరోధరహితే, మరణరహిత ఇత్యర్థః. కరణశైథిల్యాభావేపి ఝడిత్యేవ మరణే తదభావేపి వా కరణశైథిల్యే జాతే వా సోనలభ్యేత ఇత్యుభయముక్తమ్, ఉభయస్మిన్ సత్యపి వ్యాధ్యాదినా శరీర దౌర్బల్యే సతి నాభీష్ట సిద్ధిరితి గమన యోగ్యే ఇత్యుక్తమ్, ప్రతీతైః-లోకశాస్త్ర విఖ్యాతైః, వారిధారావిశేషైః-

సవృత్తౌ వపుషి గమనయోగ్యే వాసమాసాదయేయమ్ । వృష
గిరికటకేషువ్యంజయత్సు ప్రతీతైర్మధుమథన దయే త్వాం వారి

పాపవినాశ ప్రభృతిభిః, త్వాం వ్యంజయత్సు- నూనమే తే వారిధా
రావిశేషాదయా ప్రవాహాఇతి దయా ప్రవాహత్వోత్ప్రేక్షా ముపజ
నయత్సు, అతఏవ వృషగిరి కటకేషు నతు దివ్యాయతన సమీపేషు,
వాసమూసాదయేయం- నతతోఽధికం ప్రాప్యమస్తీతిభావః, "భా
వోనాన్యత్ర గచ్ఛతీ" తివత్; (యద్వా) అస్మిన్వపుషి- ప్రతిక్షణంక్షీ
యమాణే శరీరే గమనయోగ్యే సతి, వపుషోగమన యోగ్యతానపగ
మ ఏవకదావాతదనపగమఇత్యతఆహ-(అశిథిలే)తి— అశిథిలకరణే
అక్షత శ్వాసవృత్తావితి ప్రథమం జ్ఞానేంద్రియ కర్మేంద్రియాణాం శై
థిల్యం భవతి, తదనంతరం శ్వాసవృత్తేః, శ్వాసస్యన్యూనాధికభావ
రాహిత్యేన వర్తనస్యక్షతిర్భవతి, తతశ్చ వపుషోగమన యోగ్యతా
ఉపగచ్ఛతి, తత్పూర్వమేవేత్యర్థః, అస్మిన్వపుషి అశిథిలకరణె అక్షత
శ్వాసవృత్తౌ అతఏవ గమనయోగ్యేసతీత్యన్వయః, తత్రవాసాసాద
న ప్రార్థనాయాం హేతుమాహ— (వ్యంజయత్సు) ఇత్యాదినా-
ప్రతీతైః- ఐహికాముష్మిక సకలఫలప్రదత్వేన శాస్త్రేషు విఖ్యాతైః,
వారిధారావిశేషైః-ఆకాశగంగాప్రభృతిభిః, త్వాం, వ్యంజయత్సు-
శీతలత్వ మధురత్వ తాపహరత్వ పాపహరత్వాదినా త్వత్సాదృశ్యా
త్తవస్మారకేష్విత్యర్థః. అత్ర శ్రీవేంకటగిరి విషయరతిభావస్య ద
యా గోచరరతిభావోంగమితి ప్రేయోలంకారః. (యద్వా) అత్ర
శాన్తిరసస్యవాసమాసాదయేయమితి వాసాసాదనప్రార్థనా వ్యం
జిత ఔత్సుక్యాఖ్యో వ్యభిచారి భావోఙ్గమితి ప్రేయో లఙ్కారః,
కించ దివ్యాయతన సమీప వాసప్రార్థనం పరిత్యజ్య కటకవాస
ప్రార్థనస్య సమర్థనీయస్య త్వాం వ్యంజయత్స్వితి పదార్థేన
సమర్థనా త్పదార్థ హేతుకంకావ్యలింగమ్, అపిచ వ్యంజయత్స్విప

ధారా విశేషైః ॥ 30 ॥ అవిదిత నిజయోగ క్షేమ మాత్మా

తి విశేషణం కటకవాస రుచ్యత్వా భిప్రాయగర్భ తత్రాపర్థనాపయి
కవిశేషణవత్త్వా త్పరికరాలంకారః, తదుత్థాపితత్వాచ్చ కావలింగ
స్య తయో రంగాంగిభావేన సంకరః, తత్సాపేక్షత్వాత్ప్రేయోల
ఙ్కారస్య తయోరఙ్గాఙ్గిభావేనసంకరశ్చ. త్వాం వ్యంజయత్విత్యత్ర
త్రసాదృశ్య నిబంధనస్య కృపావిషయ స్మరణస్య నిబంధనాత్స్మృతి
మదలంకారశ్చ.॥ ... 30॥

వృషగిరి కటకేషువాసమాసాదయేయ మితి తద్వాసే ప్రా
ర్థితేసతి యస్మిన్ దేశేవససి సఏవ శ్రీవేఙ్కటాద్రి సకల దివ్యస్థా
నత శ్శతగుణితాతిశయశాలీ తత్రైవ సహ భగవతా శ్రీనివాసేన
స్వాయంవసామీతి ప్రతిభాషితం కృపయా, అథతేన వాక్యేన తోషిత
స్సన్ గుణగణలవలేశ దేశాతిగమ శుభగుణ పర స్సహస్రావృతంచ
మామేవం రిరక్షిషన్త్యాస్త దర్థంచ తత్కర్మ ఫలప్రదాన ప్రవణంని
రంకుశ స్వతంత్రం భగవంతం వశీకుర్వంత్యా భవత్యా ఆశ్రిత వా
త్సల్య పతివాల్లభ్యాదిగుణ పరవశ లక్ష్మీభూమ్యాది సపత్నీ క్రియ
మాణో బహుమానో మహాన్ భవిష్యతి, నహి సపత్నీ బహుమా
నా దధికో స్త్రీస్త్రీణా మతిశయ ఇత్యభిసంధాయాహ- (అవిదితనిజ
యోగక్షేమ) మితి—యోగః- ఆచార్యసకాశాదపూర్వార్థస్య శ్రవ
ణమ్, క్షేమం. శ్రుతస్యార్థస్య ధారణమనుష్ఠానంసత్పాత్రేషు ప్ర
తిపాదనంచ, ప్రథమం తావదాత్మీయ యోగక్షేమ స్వరూప జ్ఞాన
మపి నాస్తి, కుతశ్శ్రవణ ధారణానుష్ఠానాదికం, కుతోవా పరకీయ
యోగక్షేమ జ్ఞానాధికమితి భావః; ఆత్మానభిజ్ఞం యోగక్షేమ జ్ఞాన
మూలభూత దేహాత్మవివేక రహితమ్, గుణలవ రహితం, సాత్త్విక
తాస్తిక్యాదిసమస్తాత్మగుణవిహీనం,ఆత్మానభిజ్ఞత్వాదవిదిత నిజయో
గక్షేమం గుణలవరహితంచేతి యావత్; (యద్వా) గుణ లవర హి

నభిజ్ఞం గుణలవ రహితంమాం గోప్తృకామాదయేత్వమ్ । ప

తం- రక్షణవ్యాజ మూలభూత యాదృచ్ఛికాది సుకృతలేశరహితమ్, మాం- "అమర్యాదఃక్షుద్రః" ఇత్యాది ప్రకారేణ సమస్తదోషాకరం చ, ఏవంభూతం గోప్తృకామా- "మనోరథానామగతిర్నవిద్యత" ఇతి న్యాయేన అత్యారూఢోఽభిలాషశ్చక్యాశక్యనిరూపణం కర్తుం నాలమ్ తదిదమాశ్రిత వ్యామోహవిజృంభితం భవత్యాఇత్యాశయః, (అథవా) అఘటితఘటనాసమర్థే శ్రీవల్లభవిధేయేస్థితేసతి కింనామ దుర్లభం భవతా త్విఇభావః. త్వం -మామిత్యుక్తస్య ప్రతి కోటి భూతా సమస్త కల్యాణ గుణాఢ్యా దోషకథోజ్ఝితాచే త్యర్థః; శ్రీనివాసే, చతురైః- వశీకరణ సమర్థైః, తేవిభ్రమైః-సుకుమార తరైర్జగద్వ్యాపారైరన్యైశ్చ వా విలాసైః, తేచ " సతంనిపతి తంభూమౌ ఇతి లోకత్రయీ పరిభ్రమణ శ్రాన్త్యా భూమౌ నిపత నమాత్రేణ శరణాగతత్వమారోప్య మత్ప్రియచికీర్షయా పరిపాలి తవత స్తవమదేక శరణస్యాస్యజనస్య పరిపాలనేకోవా విచారఇత్యా శయః; " ఉచితైరుపాయై " రిత్యుక్తైరపరై ర్విలాసవిశేషైశ్చ, పరవతి- విభ్రమపారవశ్యం గతేసతీత్యర్థః, (యద్వా) విభ్రమై స్తైతుభి స్త్వత్పరవశ ఇత్యర్థః, వక్షసాసపత్నీం బిభ్రాణఏవ పురు షోత్తమే చతురై స్సపత్నీ సమక్షం వల్లభ వశీకరణ దక్షై ర్విలాసై ర్మదర్థం వశీకృతేసతీత్యాశయః, శ్రీధరణ్యోః- దివ్యమహిషీషు ప్ర ధానభూతయోర్లక్ష్మీభూమ్యోస్సపత్న్యోః, [కర్తరిషష్ఠీ] అన పాయాం- నిత్యానువృత్తామ్, బహుమతిం- కియానయమాశ్రిత పక్ష పాతాతి రేకోస్యాః కియతీవావల్లభ వశీకరణ చాతురీత్యాది లక్ష ణాం, విన్దసి-లభసే, నాతోఽధికో స్తిలాభో మానినీనామితి భావః. [వర్తమాన సామీప్యే వర్తమానవద్వేతి వర్తమాన సమీపేభ విష్యతిలట్] అత్రగుణవశీకృత వల్లభాయా ఆశ్రితజన సంరక్షణప్ర

రవతి చతురైస్తైర్విభ్రమైశ్శ్రీనివాసే బహుమతిమనపాయాం విన్దసి
శ్రీధరణ్యోః॥౩౨॥ ఫలవితరణదక్షం పక్షపాతానభిజ్ఞం ప్రగుణమ

వశాయా అతఏవ సపత్నీభిరపి బహుమన్యమానాయాః కస్యాశ్చి
న్నాయికాయా వృత్తాన్తో దయాయామారోప్యత ఇతి సమాసోక్తిః,
కిఞ్చ దయాయా నాయికా సమాధినా సపత్నీభూత శ్రీధరణీబహు
మన్తవ్యత్వస్య సమర్థనీయస్య గోప్త్రీకామేతి పదార్థేన పరవతీ
త్యాదివాక్యార్థేన సమర్థనాత్ కావ్యలింగమ్, ఇదంచ సమా
సోక్తేరుత్థాపకమితి తయోరంగాంగిభావ సంకరః॥ ॥౩౨॥

ఏవం పద్యత్రయేణ పరమప్రాప్యప్రార్థనాదికం కృతం కవినా,
కృపయా చ తద్ద్వైవ త్వదభీష్టప్రాపణేన మనోరథం పూరయిష్యామీ
తి తాత్పర్యతః ప్రతిజ్ఞాతమ్, అథ విశ్వస్తస్య ప్రాప్యలాభస్య ప్ర
తిబన్ధక పాపనివృత్తి పూర్వకత్వాత్తన్నివర్తన ప్రకారం దయ
యా క్రియమాణ మనుసన్ధత్తే, అత్రచ కృపా దురిత జాతయోర్వా
దిప్రతివాది సమాధిః ప్రదర్శ్యతే. వాదేహి జయాపజయానుగుణ ఫ
లప్రదాన చతురమపక్షపాతినం గుణవన్తమనువిధేయం రాజాదికం
సభాపతిం లబ్ధ్వా మహతి విద్వత్సమాజేఽనుమానాది ప్రమాణోప
న్యాస పూర్వకం వాద్యుక్తానుగుణ్యేన ప్రతివాదీ ప్రతివదతి, తదేత
దత్రాపి దర్శయతి—(ఫలే)త్యాది—ఫలవితరణే- పుణ్యపాపరూప
తత్తత్కర్మఫల ప్రదానే, దక్షం- చతురమ్, చాతుర్యం చ వైషమ్య
నైర్ఘృణ్యరాహిత్యేన సాకల్యేన చ ఫలప్రదత్వమ్, (అన్యత్ర)
జయాపజయాది ఫలప్రదానే నిపుణమ్, తత్తదుచితఫలప్రదానం య
థావాది ప్రతివాదినౌ పరస్పరం చ జానీత స్తథా తత్తదనుగుణఫల
ప్రద మిత్యర్థః, పక్షపాతానభిజ్ఞం—"దేవానాం దానవానాం చ
సామాన్యమధిదైవత" మితి సమాశ్రయణీయత్వే పక్షపాత వర్జి
తమ్, రుచౌ సత్యాం సర్వ సమాశ్రయణీయం, "యదివా రావణః

నువిధేయం ప్రాప్యపద్మాసహాయం | మహతిగుణసమాజేమా

స్వయ '' మితి హ్యుక్తమ్, స్వేనైవ " రిపూణా మపి వత్సల "
ఇతి సమ్బోధితశ్చ శ్రీమతా వైనతేయేన, (అన్యత్ర) పక్షపాతో
నామ పక్ష ద్వయే సముత్థితే తత్తారతమ్యా నాదరేణ స్వత ఏవ కు
త్ర చిత్పక్షే ఽభినివేశః, తదనభిజ్ఞం, తత్స్వరూపమేవనజానాతికుత
స్తత్స్వీకారఇతి భావః, ప్రగుణం- ప్రకృష్టజ్ఞానశక్త్యాదిగుణమ్, అను
విధేయం- పరిపూర్ణత్వేన స్వారాధ్యమ్, ఇదముభయ మన్యత్రాపి
సమానమ్, ప్రగుణస్య శ్రేష్ఠస్య, షనోః- మన్త్రరత్నస్య, విధేయం-
వశ్యమితిచార్థః, ఏవం భూతంపద్మాసహాయంప్రాప్య-వశీకృత్య, (అ
న్యత్ర) శ్రీమంతం కంచిద్రాజానం సభానాయకీకృత్యేత్యర్థః, మ
హతి- సంఖ్యయాతి శయేనవా పరిచ్ఛిన్నే, గుణసమాజే-గుణానాం
జ్ఞానశక్త్యాదీనాం, సమాజే-సమూహే, స్థితేసతి, షష్ఠీ చా నాదర
ఇత్యనాదరేసప్తమీ; తత్తత్ప్రాప్యఫల వితరణ జాగరూకాన్ జ్ఞాన శ
క్త్యాదీ ననాదృత్యేత్యర్థః; (యద్వా) పరికర భూతజ్ఞానశక్త్యాదిగు
ణసమాజేస్థితా సతీత్యర్థః; కేచిత్తు గుణసమాజ ఇతి నిర్ధారణే
సప్తమీ, గుణానాంమధ్యే, త్వం, మానఃపూర్వం- మద్విషయాభిమా
న పురస్సరం ప్రతివదసీతి వ్యాచక్షతే, (అన్యత్ర) మహతి- పక్ష
పాతాది దోషానభిజ్ఞే, గుణసమాజే_ నిరూప్యపరిషది, అనేన ప
రిషదో నిర్దోషత్వ కల్యాణ గుణ విశిష్టత్వం చోక్తమ్, మాషకా
నాం పాప్మనాం- ఫలప్రదానత్వరయా దయయా సహ వివద మా
నామితి శేషః, " భజేహం విష్ణోః పాదయో " రితివత్కర్మణి షష్ఠీ,
ఉపసర్గవశా దకర్మకో నా వదతి ధాతుః, మానంపూర్వం - ప్ర
మాణప్రదర్శనపూర్వకం, యథార్హం. యథా యోగ్యంచ య
థాభవతితథా, ప్రతివదసీతి క్రియావిశేషణమ్. ప్రతి వదనంచ ప్ర
కృతె భగవత్క్షమా విషయీకరణ పర్యవసితం కృపయా క్రియమా

నపూర్వ్వందయేత్వం ప్రతివదసి యథార్హం పాప్మనాం మామ

ణాం పాపనిరసనమ్, ప్రతివచనసరసన యోర్లక్షణా మూలాభేదాతి శయోక్త్యా ప్రతివదసీతి వ్యపదేశః; ప్రమాణ ప్రదర్శనం చైవమ్, అప్రారబ్ధ పూర్వాఘస్య అనభ్యుపగత ప్రారబ్ధస్యచ ఉత్తరాఘ స్యమతికృతస్యచ పూర్వకృత ప్రపత్త్యైవ నిరాస ఇతి నపాప్మనాం ఫలప్రదానావకాశః, అభ్యుపగత ప్రారబ్ధ మతి కృతోత్తరాఘయో స్తురాజసు తాపరాధ న్యాయేనాల్పీయానేవావసర ఇత్యాదిరూపే ణేతి- (యద్వా) మానపూర్వం- పద్మాసహాయముద్దిశ్య శపథపూర్వ మ్, తదపి యథార్హమిత్యర్థః, తచ్చ మదాశ్రితాపరాధం నక్షమ సేచేత్వ్వక్షస్థలోషితాం పద్మాం పరిత్యక్తవానసి కింబహునామ త్వా ణానపహృతవానసీత్యాదిరూపమ్, (అథవా) పాపాన్యుద్దిశ్య, మా నపూర్వం-ప్రమాణోపన్యాస పురస్సరమ్, తచ్చయథార్హంతాన్ ప్రతివదసీత్యర్థః, ప్రమాణోపన్యాస ప్రకారశ్చ దర్శితః, అనేన చ పాప్మనాం బలాత్కృత్య నిరసితుం శక్యత్వేపి ప్రమాణోపన్యా స పురస్సరం విజయకథనేన కృపాయా మృదు ప్రకృతిత్వం సూచ్య తే, (అన్యత్ర) మానపూర్వం ప్రతివాదినం ప్రతితత్త త్ప్రమాణోప న్యాసపురస్సరమ్, (యద్వా) వాద్యుక్తార్థస్య తదనువాదేన బహు మాన పురస్సరమ్, యథార్హం- నిగ్రహస్థానాది దోషరహితమ్, ప్రతివదసి- ప్రత్యుక్తిందదాసి. అత్రచ విశేషణ సామ్య నిబంధనా ద యాయాం తదాశ్రిత సంబద్ధిపాపేషుచ వాది ప్రతివాది వృత్తాన్త స మారోపరూపా సమాసోక్తిః, సాచాతిశయోక్త్యుత్థాపితేతి తయో రంగాంగి భావసఙ్కరః, "సమాసోక్తిఃపరిస్ఫూర్తిః ప్రస్తుతేఽప్ర స్తుతస్యచేత్ । అయమైన్ద్రీముఖంపశ్య రక్తశ్చుంబతిచన్ద్రమాః" ఇ తిలక్ష్యలక్షణసంగ్రహాత్, తత్ర చుంబతి పదస్యేవాత్ర ప్రతివదసీత్య స్య ప్రస్తుతాప్రస్తుత సాధారణ్యం ద్రష్టవ్యమ్, తచ్చ లక్షణా మూ

కానామ్ ॥ ౩౩ ॥ అనుభవితుమఘౌఘం నాలమాగామికాలః

లాతిశయోక్తికృతమ్, (అత్రైవమనుసంధేయమ్) స్థితం తావద్దయా
ప్రేరితో భగవాన్ప్రపన్నాపరాధానభ్యుపగత ప్రారబ్ధేతరాన్ప్రా
మాదికానుత్తరానపి క్షమత ఇతి. తత్ర ఫలప్రదిత్సూనాం పాప్మనాం
దయయా సహ వాది ప్రతివాది రీత్యా వివాదే ప్రస్తుతే తత్త దుచి
తాభిః ప్రత్యుక్తిభిరాశ్రిత పాపాని నిరాకృతవతీ కృపేతి కవి ప్రౌ
ఢోక్త్యా కల్పితమితి॥ ... ... ॥౩౩॥

అకించనాధికారిణ ముద్దిశ్య " సర్వపాపేభ్యో మోక్షయిష్యా
మి " త్యుక్తి సిద్ధం ప్రారబ్ధాప్రారబ్ధ తదీయ సర్వ పాప నిరాసక
త్వం దయాయా దర్శితం ఫల వితరణేత్యాది పూర్వ పద్యేన - తచ్చ
ప్రపన్నానాం మాదృశానామసంఖ్యేయ ప్రబల పాపాక్రాంత త
యా దయనీయ తమత్వేన తత్ర వాత్సల్యాతిశయాద్భవతీత్యభిప్రా
యేణోచ్యతే—(అనుభవితు) మిత్యాది—హే దయే! త్వత్సంబం
ధాదేవహి భగవతః శ్రీనివాసస్య దీనరక్షకత్వం జాతమ్, తత్సాక్షా
ద్దయాయా భవత్యాః కిము వక్తవ్యమితి భావః ; అఘౌఘం - కరణ
త్రయ జనితం కాలత్రయసమ్భృతం, ఏతాదృశానాం పాపసమూ
హం సంఖ్యయా స్వరూపతశ్చ పరిచ్ఛిన్నమ్ ; సంఖ్యాతీతత్వాదే
వ ఓఘమిత్యుక్తిః, " దుర్గైనో వ్యసనేష్వఘ " మితి నిఘంటుః, "ఓ
ఘోబృందాంభసాం రయ " ఇతిచ; అనుభవితుం- ఏతైరనుభవితుం,
పాపఫల మనుభవితు మిత్యర్థః, ఆగామికాలః-అపరిచ్ఛిన్నోఽపి, నా
లం- నపర్యాప్తః, అఘౌఘస్యాప్యపరిచ్ఛిన్నత్వాదితిభావః; [ప
ర్యాప్తి వచనే ష్వలమర్థేష్వితి తుమున్ప్రత్యయః]. పర్యాప్తి వ
చనస్యాలముపపదత్వాత్; అతఏవ అశేషం - కృత్స్నమ్, ఏతదీయ
మఘం, నిష్క్రియాభిః- ప్రాయశ్చిత్తైః, ప్రశమయితుమ్- ప్రశాన్తం
కర్తుమ్, నశక్యం-అఘౌఘస్య సంఖ్యాదినా ఽపరిచ్ఛిన్నత్వేనా గా

ప్రశమయితుమ శేషం నిష్క్రియాభిర్న శక్యం । స్వయమితిహి ద

మికాలస్యా పర్యాప్తత్వాదితి భావః; (యద్వా) యద్య ప్యనుభవి తుమాగామి కాలోనాలమ్, తథాపి సమస్త మప్యఘం గురుతరమితి కతిపయ ప్రాయశ్చిత్తాపనోద్యం స్యాదిత్యా శఙ్కాయాం తాదృశ ప్రాయశ్చిత్త కరణ శక్త్యభావా త్తన్నఘటత ఇత్యాహ—(ప్రశమ యితు)మిత్యాది—తాదృశ ప్రాయశ్చి త్తానుష్ఠాన శక్త్యభావాదితి భావః; ప్రశమయితు మిత్యత్ర [" శకధృషజ్ఞాగ్లాఘట రభలభ క్రమగమ సహార్హా స్త్యర్థేషు తుమున్ని "తి శకి ధాతావుపపదేతు ముణ్ ప్రత్యయః] శక్యమిత్యత్ర [శకి సహిశ్చేతికర్మణియత్ప్రత్యయః] కర్మచాత్ర శేషమితి పదస్యార్థః. పాపసమూహః తస్య శక్యమితి కృతాభిహితత్వా న్నద్వితీయా కిన్తు ప్రాతిపాదికార్థేతి ప్రథమా, " శక్యమఞ్జలిభిఃపాతుం వాతాః కేతకీ గన్ధినః- శక్య మరవిందసురభిః కణవాహీమాలినీతరంగాణాం।అఙ్గైరనఙ్గతప్తైరవిరళమాలింగితుంపవనః॥ కతఃణాయ తత్త్వబోధానసిశితమతిభిర్నారదాద్యైశ్చశక్య" మిత్యాది ప్రయోగానుసారాదేవంవివృతమ్; (అథవా) శక్యమిత్యత్రభావే యత్ప్రత్యయః, నచ శకిధాతో స్సకర్మకత్వే న భావే యత్ప్రత్యయో నభవతీతి వాచ్యమ్, " ధాతో రర్థాన్తరే వృత్తే ర్ధాత్వర్థేనోపసంగ్రహాత్ । ప్రసిద్ధేరవివక్షాతఃకర్మణో కర్మికాక్రియా" ఇతి వైవక్షికాకర్మక త్వాదస్య ధాతోరితిబ్రూమః, అస్మిన్ పక్షే అశేష మిత్యుభయత్ర క్రియావిశేషణం, అశేషం య థాభవతి తథా అఘాఘమనుభవితు మశేషం యథాభవతితథా అఘౌఘం ప్రశమయితుమితి,నశక్యం- ఏతైర్నశక్యత ఇత్యర్థః; తథా సతి నూనమేతే స్వరూపానురూప పురుషార్థహీనా భవేయు రితి భావః; ఇతి ఏవంవిచార్య, గమ్యమానత్వాదస్యా ప్రయోగః, ఏవం బహువిధాం చిన్తాం చింతయిత్వే " తివదస్మాకం హితమాలోచ్యే

యేత్వం స్వీకృతశ్రీనివాసా శిథిలితభవభీతి శ్శ్రేయసే జాయసే

త్యర్థః, విచారానంతరం కిం కృతవతీత్యత్రాహ- (స్వయ)మిత్యా
ది— స్వయమ్- అస్మాభిరనుక్త్వా, స్వీకృత శ్రీనివాసాసతీ-" ఉపా
యైర్విస్మార్యస్వజనయసి" ఇతివత్తదానీంతత్తదుపాయై ర్విశేషేణ వి
ధేయా కృత శ్రీవల్లభాసతీ, శ్రీనివాసేతి దయయా స్వహాయ సం
పత్తిదత్తార్శితా, శిథిలిత భవభీతిః- భవ మూలభూత సమస్త పాప
క్షామణేన తద్భీతిం శిథిలయిత్వా, నః-ఉక్తరీత్యాఽనుభవాదినా ఽశ
క్య నిరాసాసంఖ్యేయ పాపాక్రాంతానామకించనానాంత్వదేక శర
ణానాం మాదృశానామ్, శ్రేయసే జాయసేహి- క్రమేణ సంసా
రమున్మూల్య నిశ్శ్రేయసం కర్తుం ప్రభవసి, క్రియార్థోపపదస్యక
ర్మణిస్థానిన ఇతి కర్మణి చతుర్థీ, యథానిగళితాన్ రాజ్యా
ర్హాన్ప్రస్తావసరే నిగళ బంధమున్ముచ్య రాజ్యేభిషించతి తద్వ
దితిభావః. అత్రచ విశేషణ సామ్యాద్దయాయాం రాజాపరాధదూ
షితం స్వాశ్రితం కంచిజ్జనం రాజ వశీకరణముఖేన రక్షన్త్యాః కస్యా
శ్చిద్రాజ హితాయానాయికా యావృత్తాన్తస్యప్రతీయత ఇతి సమా
సోక్తిః, తథాహి ప్రపన్నస్య తావత్, అఘౌఘం- పాపసమూహ
మనుభవితు మాగామికాలో నాలమ్, పాపానా మసంఖ్యేయత్వా
త్ప్రత్యేకం మహత్త్వాచ్చ రాజాపరాధినశ్చాఘౌఘం – మపరాధ స
మూహ మనుభవితుం కారాగృహ వాసాదినాఽనుభవితు మాగా
మికాలోనాలమ్, అపరాధానాం భూయస్త్వాన్మహత్త్వాచ్చ; ఉభ
యోరపి నిష్క్రియాభిః- ద్వాదశాహాది ప్రాయశ్చిత్తైః, అర్థప్రదా
నాది ప్రతిక్రియాభిశ్చ ప్రశమయితుం నశక్యమ్, స్వీకృత శ్రీనివాసే
త్యత్ర శ్రీనివాస- శ్శ్రియఃపతీ రాజాచ, శిథిలిత భవభీతిరిత్యత్ర శి
థిలితాభవభీతి స్సంసారభీతి ర్యయాదయ యేతి శిథిలితభవా- శిథి
లితసత్తాకా, భీతిః రాజభీతిర్యయేతిచ, శ్రేయసే జాయసఇతిచ య

స్రః ॥౩౮॥ అవతరణవిశేషైరాత్మలీలాపదేశై రవమతి మనుకం
పే మందచిత్తేషు విందన్ । వృషభశిఖరినాథ స్త్వన్నిదేశేన నూనం

ధాహరణం నేయమ్; విశేషణానాం సామ్యేన యత్ర ప్రస్తుతవర్తి
నాం, అప్రస్తుతస్య గమ్యత్వం సాసమాసోక్తిరిష్యత ఇతి॥ ॥౩౮॥

ఏవం పద్యద్వయేన ప్రపన్నానాం దయనీయ తమత్వేన తేషాం
ప్రారబ్ధ సకల కర్మాణి క్షమాయాగ్ని పూర్ణాహుతీ కరోషీతి వాస్త
వాకారం ప్రతిపాద్య అథ చాటూక్త్యా దయాం రంజయితుమేవము
త్ప్రేక్షతే, నూనమాశ్రిత విషయ నిరతిశయ వ్యామోహ ప్రేరిత
యా భవత్యా నియుక్తో భగవాన్ ప్రపన్నానాం ప్రారబ్ధమూలాన్
జన్మభేదాం స్తదర్థం స్వయం పరిగృహ్ణాతి- అతఏవ తేషామాత్యంతికో
జన్మోచ్ఛేదః, భగవతస్తు నిత్యానువృత్తోవతారో భవతీతి-(అవతరణై)
తి—వృషభ శిఖరి నాథః- ఔన్నత్యపరాకాష్ఠాం- ప్రాప్తః,త్వన్ని
దేశేన- ఆశ్రితాన్ జన్మబంధాన్మోచయ, తేషామవర్జనీయ జన్మభే
దాస్సంతిచేత్తదర్థం స్వయం పరిగృహాణ తానిత్యేవం రూపత్వ
దాజ్ఞయా, తాదృశౌన్నత్యశాలినం సాషా ల్లక్ష్మీపరిబృఢం యాదృశ
తాదృశ వ్యాపారేష్వ ప్యాశ్రితార్థం నియోక్తుం ప్రభవసి, కోయం
తవ సౌభాగ్యాతిశయ ఇతి భావః; ఆత్మలీలాపదేశైః- ఆత్మలీలాప
దేశాః- వ్యాజాయేషాంతై స్తథోక్తైః, స్త్రీపారవశ్య ప్రవాదభియాలీ
లాం వ్యాజీకృత్య ప్రవర్తితై రిత్యర్థః, అవతరణ విశేషైః - మ
త్స్యకూర్మాద్యవతారభేదైః, మందచిత్తేషు- భాగ్యహీనచిత్తేషు, "మ
న్దాల్పపటునిర్భాగ్య" ఇత్యమరః. భగవదవతారవైభవజ్ఞానహీనే
షు, "జ్ఞానేనహీనాః పశుభిస్సమానాః" ఇత్యుక్తరీత్యా పశుప్రా
యేషు; అవమతిం- తేషు జాతామవజ్ఞాం, "అవజానంతిమాంమూ
ఢామానుషీం తనుమాశ్రిత మిత్యుక్త ప్రకారేణ రామకృష్ణా ద్యవ
తారేషు అయమపి కంచిత్క్షత్రియకుమారకః, గోపాల కుమారక,

భజతిచరణభాజాంభావినోజన్మభేదాత్॥ ౩౫॥ పరహితమనుకంపే

ఇత్యాదిరూపాం పామరోపక్రియా మవజ్ఞామిత్యర్థః. తత్కృతా మిత్యనుక్తిస్తేషాం చిత్తదౌర్భాగ్య కృతిరియమితి ద్యోతయితుమ్. “ మనఏవమనుష్యాణాం కారణం బన్ధమోక్షయోః ” ఇతిమనస్యేవహి గుణదోషౌస్థాపితౌ; విందత్- త్వన్నిదానత్వేనావమతి మప్యలభ్యలాభం మన్వానస్సన్, (యద్వా) మందచిత్తేషు విషయే ఽవమతిం విందన్, “ అవజానంతిమాంమూఢా ” ఇతిప్యుక్త రీత్యా తానవజానంతీత్యర్థః; చరణభాజాం- చరణశబ్దో మంత్రరత్నస్థ చరణ పద ప్రత్యభిజ్ఞాపకః, ప్రపన్నానామిత్యర్థః; భావినః - అవశ్యానుభావ్యాత్ భవిష్యతః, జన్మభేదాత్-మనుష్యాది జన్మవిశేషాత్, భజతి- జన్మభజనస్య పరార్థత్వేన క్రియాఫలస్య కర్తృగామిత్వాభావాన్నాత్మనేపదమ్, నూనమిత్యుత్ప్రేక్షా వ్యంజకః. అత్రచ భగవతోఽవతారవిశేషా నూనం తేన త్వన్నిదేశ స్వీకృతా ఆశ్రితావశ్యంభావిజన్మ విశేషా ఇతి స్వరూపోత్ప్రేక్షా కవినా వివక్షితావా, అథావతరణ విశేషైశ్చరణభాజాం భావినో జన్మభేదాత్ భజతీతియదస్తి తత్త్యాశ్రిత జన్మభేద భజనం సిద్ధవత్కృత్య తత్త్వన్నిదేశేనేతి హేతూత్ప్రేక్షా వివక్షితా వే, తి సందేహ స్సిశ్చాయకా భావాచ్చ తయోస్సందేహ సఙ్కరః, సచాత్మలీలాపదేశైరితికైతవాపహ్నుత్యానుప్రాణిత ఇతి సఙ్కరః. ... ॥ ౩౫॥

నను భగవతో లక్ష్మీ పరిబృఢస్య మదేక పారవశ్య మసకృదావర్త్యమానం మయా శ్రూయతే, కథం తర్హి మత్సపత్నీషు లక్ష్మీభూమినీళాసు ఏకాం శ్రీవత్స కౌస్తుభ తులసీ వైజయన్త్యాది భూషిత వక్షస్థల నిధానేనాపరే ద్వేపార్శ్వ ద్వయ పరిహారీ కరణాదినాచ క్షణవిరహా సహిష్ణు ర్బహుమన్యత ఇతి దయయాయాహృద్గతామిమామాశఙ్కాం పరికల్ప్య నూనం త్వయా పరమ సామ్యా

భావయంత్యాంభవత్యాం స్థిరమనుపధిహార్దం శ్రీనివాసో దధా

ల్లక్ష్మీ భూమినీళాసు తత్ ప్రతిక్ళప్తిత్వ ప్రతిపత్త్యా శ్రీనివాస ఉక్తప్రకా రేణతా దేవీరుపచరతి, నతు తాసుత్వత్సపత్నీత్వధీరపితస్యనాస్తీ త్యుత్ప్రేక్షయాపరిహరతి—(పరహితే)తి—పరహితం-పరేషాం- ప్రతికూలానాం, హితం- శ్రేయస్సాధనం, అనుకూలానాంతు స్వ యమేవహితరూపేతి తచ్చింతనం నకర్తవ్యమితిభావః; భావయం త్యాం- కథమేతస్మిర్వాహో భవేదితి చింతయన్త్యాం, హేతుగర్భ మిదమ్, వర్తమాన నిర్దేశేన భావనాయా నిత్యానువృత్తత్వం గ మ్యతే, భవత్యామ్, స్థిరం- పరహితచింతాయాః స్థిరత్వేన స్నేహ స్యాపిస్థైర్యమ్, అనుపధి-బహిరుపాధిరహితం, హార్దం-స్నేహం, "ప్రేమానాప్రియతాహార్దం ప్రేమస్నేహోథదోహళః" మిత్యమ రః, దధానః- ప్రతిక్షణం పుష్ణన్, అత్రచ భగవతో దయా విషయ స్నేహం ప్రతిపరహితభావనా హేతుత్వ విపక్షయా తస్య కృపా గోచర హార్దాదపి తాపత్రయ తప్యమాన సంసారిచేతన విషయ హార్దస్య నిరుపధిత్వ లక్షణాతిశయోవ్యజ్యతే, ఏవంభూతశ్శ్రీనివా సః, లలిత రుచిషు-లలితా- మనోహరా, రుచి- స్సమ్యగనయా చిం తితమితి కృపాకృత పరహిత భావనా విషయాయా సాంతాసు, అ యం ప్రతిచ్ఛందత్వ బుద్ధ్యా హేతుః, (యద్వా) లలితా- మనోజ్ఞా, రుచిః-కాన్తిర్యాసాంతాసు, తత్ప్రతికృతిరూపత్వా భావే తాసా మేతాదృశీకాంతి దుర్లభేతి భావః; లక్ష్మీభూమినీళాసు-ప్రధాన భూతాసు దివ్యమహిషీషు, తత్ప్రతిచ్ఛందబుద్ధ్యా - తత్ప్రతికృతి త్వధియా, బహుమానం- ఆశ్రితానాశ్రిత విభాగ మంతరేణ సకలజ నహితపరత్వాదినా స్వాత్మనోప్యాధిక్య బుద్ధ్యాముక్తప్రకారేణ వక్ష స్స్థల పరిష్కారీకరణాది నోపచరంచ; ప్రథయతి- వర్ధయతి, ప్ర కాశయతివా; నూనమిత్యుత్ప్రేక్షా; (అథవా) స్థిరం-అనావృతం,

నః । లలితరుచిషు లక్ష్మీ భూమినీళాసు నూనం ప్రథయతి బహు

తత్ర హేతురనుపధీతి, హార్దం- ఆత్మవస్తువిషయ సహజసౌహార్దం, దధానశ్శ్రీనివాసః, భవత్యాం; పరహితం-పరశబ్దోఽత్రాచిదపేక్షయా శేషభూతాత్మవస్తుపరః, తద్ధితం భావయన్త్యాం భగవతా శ్రీనివాసేన పరమసామ్యాపత్తియోగ్యస్య ఇదానీ మసత్కల్పస్య సంసారాత్మవస్తునః కీదృశం హితంభవేత్ కథంవాతత్సిద్ధ్యేదితి చింతయంత్యాం సత్యాం లలితరుచిషు-లలితా- మనోజ్ఞాః, సుఖోదయా వా ; రుచి-స్సమ్యగనయాచిన్తిత మిత్యనుమోదరూపా, యాసాం తాసు; లక్ష్మీభూమినీళాసు, త్వత్ప్రతిచ్ఛన్దబుద్ధ్యా- రూపగుణైరాత్మగుణైశ్చ త్వత్ప్రతికృతిత్వబుద్ధ్యా, బహుమానం- మహాంతం సత్కారం, ప్రథయతి- సర్వసాక్షికం కరోతీత్యర్థః; అత్ర ప్రతిచ్ఛందబుద్ధేర్బహుమానా హేతో ర్హేతుత్వ సంభావనం హేతూత్ప్రేక్షా, సా చాసిద్ధవిషయా; ప్రతిచ్ఛందబుద్ధేర్గగన కుసుమాయమానత్వాత్; కించ కృపాగోచరస్య హార్దస్య సమర్థనీయస్య పరహితం భావయన్త్యామితి విశేషణేన సమర్థనాత్ కావ్యలిఙ్గమ్, అపిచ; ప్రథయతి బహుమానమిత్యత్ర కృపాప్రతికృతిత్వేన ప్రతీత లక్ష్మ్యాది గోచర బహుమానస్య సమర్థనీయస్య భవత్యాం హార్దం దధానఇతి విశేషణేన సమర్థనాత్ కావ్యలిఙ్గమ్, అత్రచ కావ్యలింగయో రుత్ప్రేక్షాయాశ్చేతి త్రయాణా మలఙ్కారాణాం సమప్రాధాన్య సఙ్కరః, పరస్పర స్పర్ధిత్వేన సంసృష్టి వైషమ్యాత్; తథాహి ప్రథమ కావ్యలింగేయ త్సమర్థనీయమస్తి భగవతః కృపాగోచర హార్దవైశిష్ట్యం తద్ద్వితీయస్మిన్ బహుమాన ప్రధాన రూపస్య సమర్థనీయస్య సమర్థకమ్, హేతూత్ప్రేక్షాయాం యత్కార్యమస్తి బహుమాన ప్రధాన లక్షణం తద్ద్వితీయస్మిన్ కావ్యలింగే సమర్థనీయ మితి విశేష సద్భావాత్సఙ్కరః, ఉత్థాప్యోత్థాపక

మానం త్వత్ప్రతిచ్ఛంద బుద్ధ్యా ॥౩౮॥ వృషగిరిసవిధేషు వ్యా
జతో వాసభాజాం దురితకలుషితానాం దూయమానా దయే త్వం।

భావాభావాచ్చ సమప్రాధాన్యమితి, ద్వితీయ యోజనాయాం స్థిర
మనుపధి సౌహార్దం దధాన ఇతి శ్రీనివాసస్యాత్మ వస్తు గోచర సహ
జసౌహార్ద కథనమాత్మవస్తు హితభావ నాసిద్ధ కృపా గోచర శ్రీ
నివాస సౌహార్దాభిప్రాయ గర్భమ్; తత్క్రియమాణ బహుమాన
ప్రధానోపయోగిత్వాత్తత్కృపా గోచర హార్దస్యేతి పరికరా ల
ఙ్కారః, ఉత్ప్రేక్షాపరికరయోస్సమప్రాధాన్య సఙ్కరశ్చ.॥౩౮॥

"పరహితమనుకమ్పే" ఇతి సామాన్యోక్తం విశేష విషయతే
యోదాహృత్య దర్శయతి—(వృషగిరీతి)—వృషగిరి సవిధేషు- వృ
షాద్రి పరిసరేషు, వ్యాజతః - గాఢగహనత్వేనాత్ర సర్వైర లక్షి
(ప్రా—తంస్థిత్వా) తాస్సంతః శ్రీ వేఙ్కటాద్రి సేవార్థమాగచ్ఛతో
జనస్య సప్రాణం సర్వస్వమపహరిష్యామః, వన్యానపి సత్వాన్విహ
నిష్యామ ఇత్యన్యపరతయా, అతఏవ సవిధేష్విత్యుక్తమ్, నతు జనస
ఙ్కులే దివ్యాయతన సమీపే వృషగిరౌ వా ఇతి, దురిత కలుషితా
నాం- యథాచికీర్షిత కరణేనేతి భావః; ఏవంభూతానాం చో
రవ్యాధాదీనామ్, [అధీగర్థదయేశాం కర్మణీతి కర్మణిషష్ఠీ] అస్య
చ స్మరయసీత్యనేనాన్వయః, దూయమానా- తదానీమవసరలా
భేన దుఃఖ్యన్తీత్వమ్, యత్సమ్బన్ధేన భగవత శ్రీనివాసస్యాపి
"వ్యసనేషుమనుష్యాణాంభృశంభవతిదుఃఖితః" ఇతి పరదుఃఖదుఃఖి
త్వం, సైవ సాక్షాద్దయా త్వం పరదుఃఖాసహనఇత్యత్ర కిమాశ్చ
ర్యమితిభావః, కరణ విలయకాలే- కరణ విలయోపలక్షిత శరీరవి
యోగకాలే, తదానీం స్మృతి సామగ్రీ విరహ జ్ఞాపనాయ కరణవి
లయేన తదుపలక్షణం కృతమ్, కాందిశీకస్మృతీనాంసతాం- దూరా
పేత పరస్వహరణ హననాద్యుపాయ చిన్తానామ్, కాందిశీకో -

కరణవిలయకాలే కాందిశీకస్మృతీనాం స్మరయసిబహులీలం మా

భయద్రుతః, శరీర వియోగ సమయే తేషాం ప్రాతికూల్య నివృత్తి మాత్రం వ్యాజీకృత్య దయయా విశేష కటాక్ష విషయీకృతత్వాత్పాపచింతాస్తతఏవ భీతా పలాయితా ఇత్యాశయః, బహులీలం- జగద్వ్యాపారేష్వన్యపరమ్, మాధవమిత్యనేన సహాయ సమ్పత్తి రుక్తా, సావధానా- అవసరం సమ్యగవబుధ్య, స్మరయసి- తఏతే భవద్విషయవాసినః, దురితచిన్తాచేదానీ మేషాం నవిద్యతే, తతోయం రక్షణావసర ఇత్యవసరప్రతీక్షం శ్రీసహాయం స్మారయసీత్యర్థః. (అర్థాలఙ్కారః,) బహులీలమిత్యనేన పరాక్త్వమభిప్రేతమ్, తస్మిన్ సత్యేవ స్మారణ సాపేక్షత్వాదితి పరికరాలఙ్కారః, "అలంకారః పరికరస్సాభిప్రాయే విశేషణే" ఇతి లక్షణాత్, కించ మాధవ మితి విశేష్యం సహాయ సమ్పత్త్యభిప్రాయ గర్భమ్, సహాయ సంపత్తౌ సత్యామేవ స్మారణస్య సుకరత్వాదితి పరికరాఙ్కురః, "సాభిప్రాయే విశేష్యేతు భవేత్పరికరాఙ్కుర" ఇతి లక్షణాత్; అపిచ, వ్యాజతోవాసభాజాం స్మరయసీత్యత్ర "హేతూనామ సమగ్రత్వే కార్యోత్పత్తిశ్చసామతా" ఇత్యుక్త లక్షణో విభావనాలఙ్కారః, తేషాం శరీరవియోగకాలీనం మాధవ కర్తృకస్మరణంప్రతి హేతోర్విషయ వాసస్యవ్యాజాంతర కృతత్వేనా సమగ్రత్వాత్, తథాపివ్రుదుపకార భూతదయావైభవేన కార్యోత్పత్తిరితి విరోధ పరిహారః, దురితకలుషితానాం స్మరయసీత్యత్ర "కార్యోత్పత్తిస్తృతీయాస్యాత్సత్యపిప్రతిబంధకే" ఇత్యుక్తా తృతీయావిభావనా, దురిత కలుషితత్వ రూపప్రతిబంధకే సత్యపి స్మృతి లక్షణ కార్యోత్పత్తి కథనాత్ దురిత కలుషితానాం స్మరయసీత్యత్రైవ దురిత దూషిత జన స్మారణస్య సమర్థనీయస్య కాందిశీక స్మృతినాం తదానీం పాప చిన్తా విధురాణామితి సమర్థనాత్కావ్యలిఙ్గమ్, "సమర్థనీయస్యార్థస్య కా

భవం సావధానా ॥ ౩౭ ॥ దిశిదిశిగతివిద్భిర్దేశికైర్నీయమానా

వ్యాలింగం సమర్థనమ్ " ఇతి లక్షణాత్; అత్రచైతేషామలఙ్కారా ణాం సఙ్కరః, పరస్పరస్పర్శిత్వేన సంసృష్టితో వైషమ్యా దుత్థా ప్యోత్థాపకభావాభావా త్సమప్రాధాన్యంచ. ॥౩౭॥

కిం విశిష్యాభిధీయతే, సంసారసాగరపతిత సర్వజన సముత్తా రణమేవ తవయాత్రేతిపోతపాత్రీత్వోత్ప్రేక్షయా స్ఫోరయతి- (దిశి దిశీ)తి—గతివిద్భిః- ఉపాయతత్త్వ వేదిభిః, " కరిశ తేషామపి తావకీ దయా తథాత్మ కృతైస్నవతుమే బలంమత " మిత్యాదయా వైలక్షణ్యా జ్ఞై రిత్యర్థః, (అథవా) గతివిద్భిః - దయాస్వభావవేదిభిః, తత్స్వ భావశ్చ దేశిక విధేయత్వమ్, ఇదంచ తత్రతత్ర నీయమానత్వే హే తుః; (అన్యత్ర) గతివిద్భిః- నౌమార్గ విద్భిః, దేశికైః- ఆచార్యై ర్నావికైశ్చ, దిశిదిశినీయమానా- దయాకర్తృక చేతన విషయీకర ణార్థం తత్తద్రుచ్యానుగుణ్యేన తత్ర తత్ర నీయమానా, దిశిదిశీ త్యుక్త్యా తాదృశ విలక్షణాధికారి ఏకస్యాం దిశ్యైకోల భ్యాతేనవేతి ప్రతీయతే, (నౌపక్షే) తత్తదుద్దేశానుగుణ్యేన తత్ర తత్ర నీయమా నా, గుణైః- భగవజ్జ్ఞాన శక్త్యాదిభిస్ని్నరతరం యథాభవతి తథా, స్త్యానలగ్నా- నిబిడ సమ్బద్ధా, నీరంధ్ర సంశ్లిష్టేతి యావత్; నీరం ధ్ర సంశ్లేషశ్చ యావత్కాల తత్త్వస్థాయీతి స్థిరతరమితి క్రియావి శేషణేనలభ్యతే, స్వపరికరీభూత జ్ఞానశక్త్యాది భగవత్కల్యాణగు ణేత్యర్థః; భగవదభిమతం కించిత్కార్యం దయానభిమతంచేజ్జ్ఞా న శక్త్యాదయో దయా మేవానువర్తంతే నతు భగవంతమితి తత్ప్రా త్యమేన ప్రత్యాయ్యతే, అనేన విశేషణేన దయాయాశ్చికీర్షిత కా ర్య నిర్వాహ స్సూచితః, (యద్వా) స్థిరతరమితి పార విశేషణమ్, తాదృశ పారం ప్రాప్తస్య నకదాచిదపి భవ జలధి నిమజ్జన భీతి రి త్యాశయః; ఆపేక్షిక స్థిర పారాంతరాపేక్షయాపి స్థిరత్వాత్ స్థిర

స్థిరతరమనుకంపేస్త్యానలగ్నాగుణైస్త్వమ్ । పరిగత వృషశైలం

త్వమ్, (అన్యత్ర) గుణైః-రజ్జుభిః, స్థిరతరం- చిరస్థాయి యథాభవ
తితథా, స్త్యానలగ్నా- నిబిడసమ్బద్ధా, పరిగత వృషశైలం- ప్రాప్త
వృషాద్రిపారం, "సోధ్వనః పారమాప్నోతి తద్విష్ణోః పరమంపదమ్।
పారంపరంవిష్ణు" రిత్యాద్యుక్త సంసారాబ్ధి పారమత్యున్నత ప్ర
దేశగతమ్. అత్ర శ్రీనివాసః పారత్వేనా ధ్యవసితః, ఆరోప యన్తి-
ప్రాపయంతి, ప్రసిద్ధపోత పాత్ర్యపేక్షయా ఉచ్చైర్య్య కరత్వ లక్ష
ణాధిక్య నిర్దేశోయమ్; ఏవం భూతాత్వం- శ్రీభూనీళాది దివ్యమ
హిషీరపి యస్యాగ్ర ప్రతి కృతిత్వ భ్రాన్త్యా వల్లభో బహు మన్యతే
సాత్వం పోతపాత్రీకృత్య మనుతిష్ఠసి కోయం పర దుఃఖా సహిష్ణు
తా ప్రకార ఇత్యాశయః; భవ జలధి గతానాం జనానాం పోత
పాత్రీ- యానపాత్రమ్, "యానపాత్రంతుపోతోబ్ధి భవేత్రిషు సము
(ద్రియ" మిత్యమరః, భవిత్రీ- భవితుమర్హా, [అర్హేకృత్యత్ర
చశ్చేతితృచ్] గ్రీష్మకాలీన ధన్వాధ్వన్యానాం సలిల ధారేవ భవ
జలధౌ నిమజ్జతా మపేక్షితా పోతపాత్రీత్వమేవభవితు మర్హసి,
నాన్యేతిభావః; "సంసారార్ణవ మగ్నానాం విషయాక్రాన్తచే
తసాం । విష్ణుపోతంవినానాన్యత్కించిదస్తిపరాయణ" మిత్యను
సంధేయమ్; (అత్రచేయమలంకారచర్చా) శ్లేషభిత్తికాభేదాతిశయో
ఘటిత సాదృశ్యమూలం సావయవాధికా భేదరూపక మలంకారః,
ఇత్యాది శబ్దశ్లేషమూలకార్థద్వయాభేదాతిశయోక్తి సమ్పాదితత్వా
ద్దేశికైస్త్రియహానేత్యాది ప్రతిపాద్య సాధారణ ధర్మస్య భవజల
ధిగతానామిత్యత్ర భవస్య జలధిత్వేన రూపణాదత్యున్నత ప్రదేశగ
త పార(ప్రా)పకత్వ లక్షణాధిక్య వర్ణనా ద్భేదా ప్రతీతేశ్చ; కిం
చ దిశిదిశినీయమానత్వస్య సమర్థనీయస్య గతిభిర్భిరితి విశేషణేన స
మర్థనాత్కావ్య లింగమ్, పారమారోపయంతీత్యత్ర పారమితి నిగీ

-పారమారోపయంతీభవజలధిగతానాం పోతపాత్రీభవిత్రీ॥ ౩౮॥

ర్యాధ్యవసానా ద్రూపకాతిశయోక్తిః, గత్యాది శబ్దశ్లేషనిమిత్తాభేదాతిశయోక్తిశ్చ; తత్రి తావచ్ఛ్లేషాతిశయోక్త్యో రఙ్గాఙ్గిభావ సఙ్కరః, తస్యరూపక నిబంధనీభూతసాధర్మ్య ఘటకత్వేనరూపకోత్థాపకత్వాత్తయోరంగాంగిభావ సఙ్కరః, కావ్యలింగస్యచ సమర్థనీయార్థ సమర్థన రూపస్య దిశదిశ దేశైకైనీయమానత్వే లక్షణ సాధారణ ధర్మదృఢీకారకత్వేన రూపకోత్థాపకత్వా త్తదంగత్వమ్, రూపకాతిశయోక్తేరపి పరిగత వృషశైలం స్థిరతరం పారమారోపయంతీతి శ్రీ వేఙ్కటపతేర్గ పారత్వేనాధ్యవసాన రూపాయా ఆధిక్య వర్ణనోపయోగిత్వేన రూపకోపస్కారకత్వా త్తయోరఙ్గాంగి భావఇతి; వస్తుతస్తూక్త రూప విశిష్టాత్వం భవజలధిగతానాం పోత పాత్రీభవితుమర్హతీతి స్వరూపోత్ప్రేక్షా, రూపకత్వేతుభవిత్రీత్యతి రిచ్యతే-"దూరేత్తిష్ఠ దేవదత్తోభవితు మర్హతీ" త్యాదావసంభావనాయామప్యే తాదృశ ప్రయోగ దర్శనాచ్చేతి. ॥౩౮॥

కింబహునా క్షుద్రఫల ప్రవణానాం క్షుద్రాణామపి జనానాం భగవద్విషయ వైలక్షణ్య ప్రదర్శనేన రుచి ముత్పాద్య తానుజ్జీవయసీత్యాహ—(పరిమితే)తి— ప్రతిపద్యం సమ్బోధనం స్తుతివిషయం ద్యోతయితుం కృపానామ్నాం రసనామృతాయమానత్వాచ్చక్రియతే, హే అనుకమ్పే! కింపచానాః- మితంపచాః, క్షుద్రాఇత్యర్థః; "కదర్యేకృపణక్షుద్ర కింపచానమితంపచా" ఇత్యమరః; అన్యత్రాపి సమానమిదమ్, అత ఏవ పరిమిత ఫలసంగాత్ - అల్పాస్థిరైహికాముష్మిక ఫలాసక్తేః, క్షుద్రత్వాదేవ క్షుద్ర ఫలాసక్తేరితి భావః; (అన్యత్ర)శాకాద్యల్పఫలా సంగాత్, నిగమ విపణిమధ్యే-నిగమాః-వేదాఏవ, విపణిః- పణ్యవీధికా, తత్తదధికారిభ్యః, తత్తత్ఫల ప్రదర్శన సామ్యాన్నిగమానాం విపణిత్వ రూపణమ్, తన్మధ్యే అవతీ

పరిమితఫలసంగా త్ప్రాణినఃకింపచానా నిగమవిపణిమధ్యేత్య

నా- ఇతి శేషః, ఐహికాముష్మిక ఫలసాధన నిర్ణయార్థ నిగమే నః యథార్థాఽధికారమంతర్గ ప్రవిష్టా ఇత్యర్థః; (అన్యత్ర) నిగమో- నగరమ్, తద్విపణిమధ్యే క్రయాదినా స్వాభీష్టం లబ్ధుం ప్రవిష్టాఇత్యర్థః, " పూః స్త్రీపురీనగర్యోవా పత్తనం పుటభేదనం | స్థానీయం నిగమ " ఇత్యమరః, తాదృశాన్ ప్రాణిన అర్వాచీన ఫల సక్తా నః, తేషాం దుర్లభ మానుషదేహసమ్బన్ధేపి భగవద్జ్ఞానవైధుర్యేణ పశుప్రాయత్వా త్ప్రాణినఇతి లఘూకృత్యవ్యపదేశః,(ఇంద్రనీలపక్షే) ప్రాణినో-వణిజాదయః, ప్రసదనం ప్రాప్తవత్యా- కేనచిద్వ్యాజేన ప్రసన్నయా, తచ్చ వ్యాజ మిదమేవ నిగమావతరణ రూపమాస్తిక్యకార్యమ్, భవత్యా- యాదృచ్ఛికాదికం దృష్ట్వాపి ప్రసీదన్త్యా స్తవ ఏతావదాస్తిక్యం దృష్టంచే త్తిరా-ముపక్తవ్య మితి భావః, వ్యంజితం- " భక్త్యాశాస్త్రాద్వేద్మిజనార్దన " మిత్యుక్త భక్తిస్థానే స్వయం స్థిత్వా అనిచ్ఛతోపి కింపచానాన్ప్రాణినన్ప్రతి తస్మిన్ నిగమ విపణిమధ్యే వ్యక్తీకృతమ్, నహి భగవత్కృపాంవినాతత్త్వార్థ ప్రకాశస్సంభవతీతి భావః; (ఇంద్రనీలపక్షేపి సమానమిదమ్)సర్వస్య భగవద్దయాకార్యత్వాత్, తత్ర సుహృదాది ముఖేన వ్యక్తీకరణం ప్రసదన వ్యాజశ్చ యత్కించిదన్యద్భవతు; ప్రకృతేత్వాచార్యముఖేన పరమపురుషార్థ స్ఫుటీకరణం ప్రసదనవ్యాజస్తు ప్రదర్శితఏవేతి విశేషః; కీదృశమ్? నిత్యముక్తానుషక్తమ్- నిత్యైర్ముక్తైశ్చానుషక్తమ్, పరమసామ్య వివక్షయాఽనుషక్తమిత్యుక్తమ్, నతుసేవితమితి నీల రత్నంచ నిత్యం ముక్తామణిభిరనుషక్తం భవతి, పరమభాగార్థం వణిజ స్తథాకుర్వంతీతి భావః; తాదృశం, వృషగిరిహరినీలం- హరిమేవహరినీలం, ఇంద్రనీలమ్, వృషగిరి సమ్భవం హరినీలమ్, అత్రనీలశబ్దో హరిశబ్ద సమభివ్యాహార స్వారస్యా దింద్రనీల

ముక్తానుషక్తమ్ । ప్రసదనమనుకమ్పే ప్రాప్తవత్యా
భవత్యా వృషగిరిహరినీలం వ్యంజితంనిర్విశంతి ॥౩౯॥

పరం, నామాంతరేణాపి హరికీర్తనంహి సంభవతి నచాత్ర నిగీర్యాధ్యవసానం వివక్షితమ్, తథాసతి హరిశబ్దస్వారస్యం భజ్యేత, ఇంద్రనీలమిత్యాది ప్రయోగస్యాపి సంభవాత్; తస్మాద్ధరిమేవ హరినీలమితిరూపకమ్; హరిం హరినీలమివేత్యుపమావా; అత్రచహరిశబ్ద సమభివ్యాహార స్వారస్యాదింద్రనీలమితి సిద్ధ్యతి, అన్యథా వృషగిరిపతి నీల మిత్యాద్యపిస్యాత్, హరిపదస్య నీల పదేనైవ సమాసః, వృషగిరేర్హరినీలం- వృషగిరి సమ్బన్ధితం హరినీలమితి పర్యవసితోర్థః, (అన్యత్ర) హరినీలం- ఇంద్రనీలమ్, వృషగిరి హరినీలమిత్యనేన అకరోద్భవత్వా దనర్ఘమితి వ్యజ్యతే, నిర్విశన్తీతి- నిర్వేశో- భోగః, "నిర్వేశోభృతిభోగయో" రిత్యనుశాసనాత్; సాధనానుష్ఠాన మారభ్య విషయ వైలక్షణ్యేనభోగరూపత్వా న్నిర్విశంతీత్యుక్తమ్, అత్రచ నిర్వేశః ప్రకాశానంతరభావి యథాధికారం సాధనానుష్ఠానమ్, అత్రత్య భగవదనుభవో దేశవిశేష ప్రాప్తిస్తత్ర పరిపూర్ణ బ్రహ్మానుభవ జనిత ప్రీతికారిత కైఙ్కర్య లాభశ్చ; వర్తమాన నిర్దేశేన తస్య నిత్యానువృత్తిర్వివక్షితా,(ఇన్ద్రనీలపక్షే)యథాధికారం క్రయాదినా స్వీకృత్య చిరకాలం భోగోనిర్వేశః; (అత్రాయమాశయః) పరిమితఫలలిప్సయా తత్సాధన నిశ్చయాయవేదార్థ విచారే ప్రవృత్తానాం పురుషాణాం అవసర ప్రతీక్షా భవతి తమేవావసరం విధాయ పరమ పురుషార్థం తత్సాధనంచ వేదే విశదతరం ప్రకాశ్య నిత్య కైఙ్కర్య పర్యంతాం భోగ పరమ్పరాం ప్రాపయ్య తానుజ్జీవయసీతియ మాత్రతానాశ్రిత విభాగానాదరేణ పరప్రయోజనైక వ్యసనితా భవత్యా ఇతి; (ఏవంవా యోజనా) పరిమిత ఫల సక్తానప్యనుకంపమానా స్తథాత్వేన జ్ఞాతాః ప్రాణి

నోపి ప్రసదనం ప్రాప్తవత్యా దయనీయతమత్వేన ప్రసన్నయా భగవత్యా నిగమ విపణి మధ్యే వ్యంజితం, తేషాం నిగమ విపణిసమ్బద్ధశ్చ దయా ప్రసాద లబ్ధ ఇతి భావః, నిత్య ముక్తానుషక్తం వృషగిరి హరినీలం నిర్విశంతీతి, పరిమిత ఫలసఙ్గాద్వృషగిరి హరినీలం నిర్విశంతీతివాన్వయః, తేషాం మనోరథః అల్పాస్థిరగోచరః భవతి పునరనంత స్థిర ఫలం ప్రాపితవతీ కిమిద మాశ్చర్యమిత్యాశయః; అత్ర చ రూపకాలఙ్కారః, సచ నిత్య ముక్తానుషక్తమితి శ్లేషమూలాతిశయోక్త్యనుప్రాణితః, కిఞ్చాత్ర యథా కేచన క్షుద్రవణిజ శ్శాకాద్యల్పఫల లిప్సయా విపణింగతా స్తత్రాదృష్ట వశాదింద్రనీలం మహార్ఘం క్రయాదినా లబ్ధ్వాచిరకాలం నిర్విశంతీత్యుపమా గమ్యా, అపిచ వాఞ్ఛితాత్పరిమిత ఫలలాభాదధికస్య వృషగిరి హరినీల లాభస్య సంసిద్ధివర్ణనా త్ప్రహర్షణాలఙ్కారః, "వాఞ్ఛితాదధికార్థస్య సంసిద్ధిశ్చ ప్రహర్షణమ్" ఇ, ఇచ్చరూపకోపకార్యతమితి తయోరఙ్గాఙ్గిభావః. (కోశాంతరే- అథోపమారూపకయో స్సందేహ సఙ్కరః, కవిహృదయస్య దుర్జ్ఞేయత్వాత్ ; వాంఛితాత్పరిమితఫలలాభాదధికస్య వృషగిరి హరినీల లాభస్య సంసిద్ధి వర్ణనాత్ప్రహర్షణాలఙ్కారః, అస్యచ సందేహ సంకరా నుప్రాణితత్వాదుభయో రంగాంగిభావ సంకరః, ఉక్త సందేహ సంకరస్యనిత్యముక్తానుషక్తమితి శ్లేషమూలాతిశయో క్త్యుత్థాపితత్వా త్తయో రంగాంగిభావ సఙ్కరశ్చేతి.) ... ॥౩౯॥

శ్రీమతేనిగమాంత మహాదేశికాయనమః.

ఏవం జడసుతవత్సల జననీన్యాయేనసంసరచ్చేతనేషు నిర్వ్యాజ వత్సలాంస్వయమేవ రక్షణ వ్యాజంసమ్పాద్య రక్షంతీం నిరతిశయ పురుషార్థ భూతాంచభగవతీముపేక్ష్య యఃకశ్చిద్భాగ్యహీనో గత్యంతర ప్రవణో భవతిచేత్సతు దృష్టాంతశూన్యో జన ఇత్యభిప్రాయే

త్వయిబహుమతిహీనశ్శ్రీనివాసానుకమ్పే జగతిగతిమిహాన్యాం
దేవిసమ్మన్యతేయః। సఖలువిబుధసింధౌ సన్నికర్షేవహన్త్యాం

ణాహ—(త్వయీ)తి—అత్రచరమే ప్రసఙ్గే భగవద్దయామపురస్కృత్య ముక్తయే కేవల కర్మాద్యుపాయా నాద్రియంతే తానుపాలభతే, హే శ్రీనివాసానుకమ్పే! పణ్డిత పామర సాధారణ్యేన సర్వజన విదిత వైభవే, త్వత్ప్రభావమపి జగతికశ్చిన్నజానాతీతి మహదిద మాశ్చర్యమితి భావః, దేవి- యథా " సాక్షాద్దేవః పురాణోసౌ " ఇతి భగవతశ్శ్రీనివాసస్యైవ సాక్షాద్దేవత్వ మేవం భవత్యా ఏవసాక్షాద్దేవీత్వమితి భావః, జగద్వ్యాపారే లీలారసికస్యాస్య దేవస్య సహ ధర్మచరీయం దేవీతి చ భావః, యః-యఃకశ్చిద్భాగ్యహీనోజనః, త్వయి- జ్ఞానశక్త్యాది వైకల్యేన ప్రతిబంధకభూయస్తయాచదుష్ప్రాపపాపకాంతర ప్రాపణ చతురాయామ్, అత్ర " అనాదృత్యతుయేవిష్ణోః కృపామన్యముపాసతే । తేకరస్థాంశ్రియం త్యక్త్వాభిక్షామిచ్ఛంతియాచితు " మిత్యాద్యనుసంధేయమ్, బహుమతిహీనః- బహుమత్యాహీనః, త్వత్పురస్కార హీనఇతియావత్; భాగ్యహీనఇతి వదయంవ్యపదేశః, ఇహ- జగతి, త్వదేకయా నిర్వాహ్యేఽస్మిన్ సంసార మండలే, త్వాం వినోచ్ఛ్వసితుం నిశ్వసితు మప్యక్షమఇతి యావత్; అన్యాం-త్వత్పురస్కారహీనామ్, అంగభూతత్వత్ప్రపదన వికలామితి యావత్. సుకరస్వరూపానురూప త్వత్ప్రపదనాత్స్వతన్త్రాదత్యంత పృథగ్భూతాంచ, గతిమ్- ఉపాయమ్, కర్మజ్ఞానాదికం, సమ్మన్యతే- స్వాభీష్టసాధనత్వేన సమ్మన్యతే, అఙ్గీకరోతి; సః- త్వామనాదృత్య కేవలకర్మజ్ఞానాది ప్రవణః, విబుధసిన్ధౌ- మనుష్యలోక దుర్లభాయాం తాపత్రయ ప్రశమనేపి సమర్థాయామ్, కింపునఃపిపాసోపశమనే, సన్నికర్షేవహన్త్యామ్- సమీపేప్రవహన్త్యామ్,నతుతాముద్దిశ్య దేశాంతరంగంతవ్యమితిభావః.

శమయతి మృగతృష్ణావీచికాభిర్ల పిపాసామ్ ॥ ౮౦ ॥

[షష్ఠీచానాదర ఇత్యనాదరే సప్తమీ] తా మసాన్ని ల్యైత్య
ర్థః, అనేన సన్నికర్షేఽవహన్త్యామితి విశేషణేన భగవద్దయా
యాః సదా సర్వత్ర సర్వాన్ప్రతిసన్నిహితత్వం సూచితమ్, సుర
నద్యాస్తుసన్నిధానం ప్రా దేశికం కాదాచిత్కం కతిపయాన్ప్రతి
చేతి తతోఽస్యా భగవద్దయాయా విశేషః; పిపాసాం శమయతిఖలు,
కిమన్యేన తీర్థజలేనేత్యాకాంక్షాయామాహ—(మృగతృష్ణావీచికాభి)
రితి—గ్రీష్మకాలీన మధ్యాహ్న మరీచికా వీచిభి జాజ్వల్యమానా
భిః, కేయమస్యా ఘటితఘటనా చాతురీతి భావః, శమయతి
ఖలు - తాదృశంగత్యంతరం సమ్మన్యమాన ఏవమపి కరోతి, నతత్ర
వివాద ఇతి భావః; మృగతృష్ణా వీచికాభిరిత్యనేన దుఃఖ నివర్త
కత్వేనాభి మతంగత్యంతరం నదుఃఖ నివర్తనా సమర్థమాత్రమ్,
ప్రత్యుత దుఃఖ వర్ధకం చేతి సూచ్యతే, అత్ర చాన్యాంగతిం
సమ్మన్యమానో మృగతృష్ణావీచికాభిర్ల పిపాసాశామక ఇత్యుభయో
రభేదేప్రతిపాద్యమానే తస్య బాధితత్వాత్ సమ్మన్యమానః పిపా
సాశామక సదృశ ఇత్యర్థో వివక్షితస్స్యాత్, మృగ తృష్ణావీ
చికాభిర్లపిపాసాశామకస్యచ గగన కుసుమాయమానత్వాత్తాదృశో
దృష్టాంత శూన్య ఇతి పర్యవస్యతి, అసత్తమఇతివా; అత్రచ యస్స
మ్మన్యతే సశమయితుమిచ్ఛతీతి వివక్షయా దృష్టాంతదార్ష్టాంతిక
యోరానురూప్యం స్యాదితి ధ్యేయమ్. అస్మిన్పద్యే నిదర్శనా లంకా
రః, సన్నికృష్టాం త్వామనాదృత్య స్వాభీష్ట సిద్ధయే గత్యంతరం స
మ్మన్యమాన స్సన్నిహితాం సురనదీమనాదృత్య మృగతృష్ణా వీచికా
భిఃపిపాసాశామక ఇతి వాక్యార్థయో స్సదృశయోరైక్యారోపాత్,
“ వాక్యార్థయో స్సదృశయో రైక్యారోపో నిదర్శనా । యద్దాతు
స్సౌమ్యతా సేయం పూర్ణేందోరకళంకతా ” ఇతిలక్షణాత్; చం

న్ద్రాలోకోదాహరణే స్తుతిపర్యవసాయినీ నివర్ణనా, త్వయిబహు
మతిత్యాది శ్లోకే నిందా పర్యవసాయినీతి భేదః. (అథవా) రక్షకా
న్తర ప్రవణాన్ముముక్షూ న్నిషేధయతి—(త్వయీ)త్యాది—యో-
ముముక్షుః, త్వయి - సదా సర్వత్ర సర్వథా సర్వరక్షణ దీక్షితా
యాం తత్సమర్థాయాం పరిపూర్ణత్వ స్వారాధత్వ స్వరూపా
నురూపత్వాదినా రక్షకాంతరాదతి విలక్షణాయాంచ, అత్ర "సత్యం
సత్యం పునస్సత్యముద్ధృత్య భుజముచ్యతే। వేదశాస్త్రాత్పరం నాస్తి
నదైవం కేశవాత్పరమ్ ॥ వాసుదేవంపరిత్యజ్య యోఽన్యందైవ ముపా
సతే। తృషితోజాహ్నవీతీరే కూపంఖనతిదుర్మతి" రిత్యాద్యను
సంధేయమ్, బహుమతి హీనస్సన్- స్వాభిమత రక్షకాంతరాత్సర్వ
ప్రకార విలక్షణేయమితి బహుమత్యా హీనస్సన్, హీనతోక్త్యా ద
యావిషయ బహుమతే రవశ్యకర్తవ్యత్వం ప్రతీయతే, మాతరి భ
క్తిహీన ఇతివ ద్భాగ్యహీన ఇతివ చ్చాయం వ్యపదేశః, ఇహ-జగ
తి, తాపత్రయాభిభూయమానే త్వదేక నిర్వాహ్యేచాస్మిన్ జగతి,
జగచ్ఛబ్దోఽణ్డాంతర్వర్తి చతుర్దశ భువన పరః, తత్రాసమ్భావ
స్తీమన్యాంగతిం- రక్షకాంతరం, బహు మంతవ్య త్వదపేక్షయా అ
న్యామవమన్తవ్యా మిత్యర్థః ; నహి సమ్భవతి స్వయంబద్ధ అన్యం
బద్ధ మాత్మానంవా మోచయితుం ప్రభవతీతి, సమ్మన్యతే - రక్షక
త్వేన సమ్మన్యతే, అధ్యవస్యతీత్యర్థః, (యద్వా) రక్షిష్యామీ
త్యుక్తే తథైవ క్రియతా మితి సమ్మన్యతే - అంగీకరోతి, అన్యే
న కేనచిదయం రక్షిష్యతీతి దర్శితే తత్సమ్మన్యత ఇతివార్థః, సః-సదా
సర్వత్ర సర్వేషాం- సన్నిహితాం స్వాభీష్టమోక్ష వితరణ నిపుణాం
స్వతఃపురుషార్థభూతాంచ భవతీ మబహుమాన్య గత్యంతర ము
క్త విపరీతాకారం సమ్మన్యమానోజనః, విబుధసింధౌ- అనేన పిపా
సాశమనార్థ మవతరత స్సద్యఃపాప వినాశ కాలాంతరభా

వి స్వర్గ సాధన సుకృతవిశేష సిద్ధిశ్చానిచ్ఛతోపి భవతీతి సూచి తమ్, ఏవమేవ భగవద్దయాం దృష్టార్థమాత్రయతో జనస్య దృష్టసి ద్ధి రదృష్టార్థమాశ్రయతోఽదృష్టసిద్ధిశ్చ భవతీతిచసూచితమితి మ న్తవ్యమ్; ఉభయోర్దృష్టాంత దార్ష్టాంతిక భావాదితి, సన్నికర్షే వహంత్యామ్- కోఽయ మవివేకాతిరేక ఇతిభావః, మృగతృష్ణావీచి కాభిః- మృగతృష్ణావీచికా ఇవేత్యుపమితసమాసః, తాభి గ్గపిపా సాం శమయతి ఖలు, యథా మృగతృష్ణావీచికాభి గ్గపిపాసాశమ నమత్యంతా సంభావితం తద్వద్గత్యంతరం సమ్మన్యమానస్యఫలప్రా ప్తిరసంభావ్యేతిభావః, (యద్వా) దార్ష్టాంతికానురోధేన శమ యతీత్యత్ర శమయితుమిచ్ఛతీతి వివక్షితమ్, తథాచ యస్సమ్మన్యతే సశమయితు మిచ్ఛతీతి దృష్టాంత దార్ష్టాన్తికయో రానురూప్యమ్. (అథవా) దృష్టాంతానుగుణ్యేన సమ్మన్యత ఇత్యత్ర రక్షణ పర్యన్తం వివక్షితమ్, అన్యైర్యో మోక్ష ప్రదానేన రక్ష్యతే సమృగతృష్ణావీ చికాభిర్గపిపాసాం శమయతీతి, తథాచమృగతృష్ణావీచికాభిర్గపిపా సాశమనవదన్య కృత రక్షణమపి గగన కుసుమకల్పమితిభావః. (ఏవం వా) ప్రాప్త్యంతర ప్రవణాన్ పరిహసతి- (త్వయి) త్యాది- త్వ యి- స్వరూపానురూప నిరతిశయ పురుషార్థ భూతాయాం త్వ యివిషయే, బహుమతిహీనః-స్వరూపానురూప నిరతిశయ ప్రాప్య భూతేయమితి బహుమత్యాహీనస్సన్, ఇహ- జగతి, దుర్గఖభూయి ష్ఠే; అన్యాం గతిం- అల్పాస్థిరత్వాదిదోషదుష్టా మైహికాముష్మి కరూపామ్, సమ్మన్యతే, (ప్రాప్తుమితి శేషః) సః- క్షుద్రపురుషార్థ ప్రవణః, సురసింధౌ అమృతాయమానతీర్థ సలిల పరి పూర్ణాయాం దేవాపగాయాం,తాదృశం వస్తు దుర్లభంచేత్కింకరిష్యామ ఇత్యత ఆహ—(సన్నికర్షేఽవహంత్యా) మితి— [అనాదరే సప్తమీ] మృ గతృష్ణావీచికాభిర్గపిపాసాం మశయతి- శమయితు మిచ్ఛతీత్యర్థః,

ఆజ్ఞాం ఖ్యాతిం ధన మనుచరా నాధిరాజ్యాదికంవా
కాలే దృష్ట్వా కమలవసతే రప్యకించిత్కరాణి ।

అతోన దృష్టాంతదార్ష్టాంతికవైరూప్యమ్. అత్రచకవేర్భగవద్దయా గోచరరతిభావస్య సురనదీవిషయరతిభావోఙ్గమితి ప్రేయోలఙ్కారః, "వాక్యార్థయోస్సదృశయో రైక్యారోపోనిదర్శనే" త్యుక్తలక్షణో నిదర్శనాలఙ్కారశ్చ, తయోరేకవాచకానుప్రవేశసఙ్కరః. ॥౮౦॥

ఏవం ప్రాపకాంతరపరాన్ ప్రాప్యాంతర ప్రవణాంశ్చోపాలభ్య స్వరూపానురూప నిరతిశయ ప్రాప్య ప్రాపకభూత దయైక నిష్ఠాన్ ప్రశంసతి—(ఆజ్ఞా)మితి—అత్రచ బ్రహ్మపదపర్యంతామైశ్వర్య వితతి మంతిమాయాం విపది రక్షణాసమర్థాం నిశ్చిత్య తత్ర వైరాగ్యాత్పరమ పురుషార్థ లక్షణ మోక్షేచ్ఛయా త్వాం భజంతేసారాభిజ్ఞాః, తేచజగతి భాగ్యవిశేషవంతఇతి ప్రశంసాప్రకారః, జగతి సారాభిజ్ఞాః - ఉపాయోపేయ విషయసారాసార వివేచన చతురాః, కృతినః- సుకృత విశేషవంతః, జగతీత్యస్య పార్శ్వద్వయేపి సమ్బంధః, సప్తమీచ నిర్ధారణే, జగతిసారాభిజ్ఞాస్సంత్రయంతే తేచ జగతి కృతిన ఇతి వాక్యద్వయంవా; కమలవసతేరపి-కింపునరన్యేషామితి భావః, ఆజ్ఞాం- అనతిలంఘనీయశాసనమ్, ఖ్యాతిం- తత్తాదృశ వైభవఇతి సర్వత్ర ప్రసిద్ధిమ్, ధనం-శ్లాఘనీయ వివిధవస్త్ర భూషణాదీని సమృద్ధిమ్, అనుచరాన్ - చతురంగబలాదీన్, అధిరాజ్యాదికంవా- అధిరాజ్యం- రాజాధిరాజత్వం, ఆదిశబ్దేన రూపగుణాత్మగుణాది పూర్తిర్గృహ్యతే, కాలే- కాల విశేషే, తత్తత్పుణ్యఫలావసాన సమయఇతి యావత్; అకించిత్కరాణి- కించిదపికర్తు మశక్నువంతి, ప్రత్యుత విపరీతకార్యకరాణిచే త్యభిప్రేతమ్; తథాహి యేపుసగపూర్వమాజ్ఞాం శిరసా ప్రత్యగృహ్ణన్త ఏవ పాద తాడనాదినా ప్రత్యాదిశన్తి ఖ్యాతేశ్చ ధనవత్త్వాది ప్రథా రూ

పద్మాకాన్తం ప్రణిహితవతీం పాలనేఽనన్య సాధ్యే
సారాభిజ్ఞా జగతి కృతినస్సంశ్రయన్తే దయే త్వాం॥౪౧॥

పాయా స్సమయవిశేష నిరోధహేతుత్వేన విపరీత కార్యకరత్వమ్, ఖ్యాతిమాత్రస్య తథాత్వే సాక్షాద్ధనస్య కాలవైపరీత్యేన బంధనహేతుత్వం కైముతిక సిద్ధమ్, అనుచరాస్తు తాదృశసమయే ప్రాప్తే స్వయమేవ ప్రభుం బధ్నంతి రాజాధిరాజం సంతం లబ్ధావసరా స్స్వే రాజాన స్సమేత్య నిఘ్నంతీత్యాధిరాజ మప్యనర్థ కరమేవేత్యాదిద్రష్టవ్యమ్; అకించిత్కరాణీత్యత్ర నపుంసకమ్, [అనపుంసకేనైక వచ్చాస్యాన్యతరస్యామితి నపుంసక శేషతా] దృష్ట్వా-విశదం విభావ్య, (తాన్యనాదృత్యేతి శేషః) పద్మాకాంతమ్, అనన్య సాధ్యే పాలనే-మోక్షప్రదానలక్షణరక్షణే, తస్య తదేకసాధ్యత్వాదితి భావః, (యద్వా) "నహి పాలనసామర్థ్య మృతే సర్వేశ్వరం హరిమ్" ఇత్యుక్తప్రకారేణ తదేక సాధ్యపాలనే- తత్తదభీష్టప్రదానేన రక్షణే, ప్రణిహితవతీమ్- నియుక్తవతీం, తథాచ త్వత్సమాశ్రయణే శ్రీనివాసస్స్వయమేవ మోక్షం దాస్యతీతి తేషాం హృదయమితి భావః; పద్మాకాన్తమిత్యనేన పురుషకారోపి దయయా సన్నిధాపిత ఇతి ప్రతీయతే, త్వాం సంశ్రయంతే- ప్రాప్యత్వేనచ భజన్తే, ఫలానుక్త్యా సంశ్రయణస్య స్వతన్త్రపురుషార్థత్వం వ్యజ్యతే, నహి క్షీర పానం కషాయపానవత్ప్రయోజనాంతర సాపేక్షమితి. అత్ర అజ్ఞానీనామప్రకృతానామకించిత్కరత్వరూపైక ధర్మాన్వయస్తుల్యయోగితా, "వర్ణ్యానామితరేషాంవా ధర్మైక్యం తుల్యయోగితా" ఇతి లక్షణాత్, కించ సంశ్రయంతే దయేత్వా మిత్యుక్తస్య దయా సంశ్రయణీయస్య సమర్థనీయస్య పద్మాకాంతం ప్రణిహితవతీ మిత్యనేన సమర్థనాత్కావ్యలిఙ్గమ్, "సమర్థనీయస్యార్థస్య కావ్యలిఙ్గం సమర్థనమ్" ఇతి, అపిచ- పద్మాకాంతమితి విశేష్యం పాలనాయైక పురుష

ప్రాజాపత్యప్రభృతివిభవం ప్రేత్యపర్యాయ దుఃఖం

కార సాన్నిధ్యాభిప్రాయ గర్భమితి పరికరాఙ్కురః, "సాభిప్రాయేవిశేష్యేతు భవేత్పరికరాఙ్కురః" ఇతి లక్షణాత్, అత్రచైతేషా మలఙ్కారాణాం సంసృష్టిః. ... ॥౪౧॥

"ఆజ్ఞాంఖ్యాతి" మిత్యాది ప్రాక్తనపద్యే సారాభిజ్ఞాః పురుషాబ్రహ్మపదోత్తరా మైశ్వర్య సమృద్ధిమల్పా స్థిరామనాదృత్యనిరతిశయ స్థిరానన్ద లిప్సయా త్వాం భజన్త ఇత్యుక్తమ్, అత్రతు శీలగుణ పరిశీలనపరాః కేచన మహాన్త స్తాదృశ మైశ్వర్యం నిరతిశయ పురుషార్థ లక్షణం మోక్షంచోపేక్ష్యత్వద్విస్తార రూపశీలగుణ ప్రకాశనశీలే శ్రీమతి వృషశైలే పద్మా పరిబృఢ శీలగుణాను బుభూషయా స్థావరజఙ్గమేషు జన్మ ప్రార్థితవన్తఇతి ప్రతిపాద్యతే—(ప్రాజాపత్యే) తి—కతిచన- పూర్వపద్య ప్రకృతాః పురుషాస్సారాభిజ్ఞాః కృతిన ఇతి చ విశేషితాః, అత్ర తు ప్రస్తుతా ఉవాఙ్మనస గోచర వైభవత్వాత్కతిచ నేత్యుచ్యన్తే; విశేష్య నిర్వక్తు మశక్యా ఇత్యాశయః; తేచ శ్రీకులశేఖర ప్రభృతయః, ప్రాజాపత్య ప్రభృతి-ప్రాజాపత్యాదికమ్, విభవమ్-ఐశ్వర్యమ్, పర్యాయదుఃఖమ్- పర్యాయేణ - ఆవృత్త్యా, భూయోభూయ ఆపతితానీతి యావత్ ; తాదృశానిదుఃఖాని యస్మిన్; (యద్వా)పర్యాయోనామ ఆన్తర దుఃఖమ్, దుఃఖశబ్దో యస్యేతత్; దుఃఖాపరపర్యాయ మిత్యర్థః, (అథవా) 'సుఖస్యానన్తరందుఃఖం దుఃఖస్యానన్తరంసుఖ' మితి ప్రదర్శిత పర్యాయేణ దుఃఖం యస్మిన్తత్పర్యాయదుఃఖమ్; (ఏవంవా)పర్యాయభూతం సుఖసదృశభూతందుఃఖం యస్యతదితి;పర్యాయ-మావృత్తం దుఃఖమితి విశేషణ సమాసోవా;దుఃఖమేవపునరావృత్తమితివక్తుమర్హమిత్యర్థః, "ఏతేవైనిరయాస్తాత స్థానస్య పరమాత్మనః" ఇతివత్, తాదృశం ప్రేత్య - సమ్యక్త్యక్త్వా, తదనాదృత్యే

జన్మాకాఙ్క్షన్వృషగిరివనే జఙ్గమానాంతస్థుషాంవా । ఆశాసానాః కతిచనవిభోత్వత్పరిష్వఙ్గధన్యైర్ఙ్గీకారం క్షణమపిదయే హార్ద

తి శేషః; వృషగిరివనే- వనశబ్దోఽత్ర తన్త్రేణ సలిలస్యాపి వాచకః, జఙ్గమానాం- జఙ్గమానామ్, తస్థుషామ్- స్థావరాణామ్, జఙ్గమత్వేదేశాన్తరగమనమపి సమ్భవతీత్య స్వారస్యాత్తస్థుషాం వేత్యుక్తమ్; జన్మాకాఙ్క్షన్- ప్రాజాపత్యాది విభవం దుఃఖ మయత్వాద దల్పాస్థిరత్వాద ప్రాప్తత్వా చ్చానాదృత్య విషయవాసస్య ప్రాప్తత్వా ద్రక్షణ హేతుత్వేన శుభోదర్కత్వా చ్ఛీలాదిగుణ పరిశీలనాను గుణత్వేన నిత్యసూరిభి రప్యాదరణీయత్వాచ్చ శ్రీమతివృషా ద్రౌదయావితతిభూతశీల గుణానుబుభూషయా జన్మాకాఙ్క్షన్,ఆకాంక్షా విషయ సిద్ధిర్భవిష్యతివా నవేత్యవిచార్య చాపలాతిశయాదైచ్ఛన్, 'సుగ్రీవంనాథ మిచ్ఛతి'ఇతివత్; పర్యాయదుఃఖం పేత్యవృషగిరివనే జన్మాకాఙ్క్షన్ని (కోశాన్తరే- త్యుక్త్యామోక్షాపేక్షా ప్యర్థసిద్ధాభవతీతి మన్తవ్యమ్.)త్యుక్తిభఙ్గ్యామోక్షోప్యపేక్షితఇతిగమ్యతఇతి మన్తవ్యమ్,యద్యపి శీలగుణపరిశీలన లోలుపానామిదమేవజఙ్గమస్థావర జన్మపర్యాప్తమాశాస్యమ్, తథాప్యాశాస్యాన్తర సమ్భావనా ప్యస్తీతి తదాశంసయా ప్యాకాంక్ష న్నిత్యాహ- (ఆశాసానా) ఇతి—త్వత్పరిష్వఙ్గ ధన్యైః- త్వత్పరిష్వఙ్గః-త్వత్కర్తృకం పరితఉపగూహనమ్, సార్వత్రిక నిబిడ సమ్బన్ధః, తేన ధన్యైః-స్వరూపతః కార్యతశ్చ శోభనైః, అన్యథా నిగ్రహాయస్యు రిత్యాశయః; అపాఙ్గానా మన్తర్వర్తిదయా ప్రకాశకత్వాదేవ ముక్తిః, హార్దతుఙ్గైః- స్నేహాపుష్కలైః, స్నేహ ప్రకాశకైరితి యావత్; విభోరపాఙ్గైః- ఐశ్వర్యాభివ్యఞ్జకై శ్శ్రీనివాసకటాక్షైః, కర్తృభిః; క్షణమప్యఙ్గీకారమ్-స్వాత్మనామితి శేషః, [ఉభయప్రాప్తౌ కర్మణీతి నియమాత్ కర్తరి తిషష్ఠీ,]-ఆశాసానాస్సన్తః- అపినావన విహారాయ విగ్గలతశ్శ్రీని

తుఙ్గై రపాఙ్గైః ॥ ౪౨ ॥

వాసో దయాశీతలైః స్నేహాఙ్గైర్భిరపాఙ్గై స్సమ్భావయే దితి మ
నోరథపరవశాస్సన్తః, ' సకృత్త్వదాకారవిలోకనాశయా తృణీకృ
తాను త్తమభుక్తిముక్తిభిః । మహాత్మభి ' రిత్యుక్తమహాత్మాన ఏతే, త
త్రి సేవ్యవిషయ సకృదవలోకనం ప్రార్థితమ్, అత్ర సేవ్య కర్తృక
కాపాఙ్గ విషయీకారక క్షణమాత్ర భావీ ఆశాస్యతే, ఉభయ ము
భయత్ర వివక్షితమ్, 'యశ్చరామం నపశ్యేత్తు యంచ రామో నప
శ్యతీ ' త్యుభయో రప్యాశాస్యత్వాత్; భోగమోక్షానాదరస్తూభ
యత్ర సమానః, ఏతేచ మహాత్మానక క్షణమాత్రాఙ్గీకార తృప్తాః,స
తు 'క్షణేపి తేయద్విరహోఽతి దుస్సహః' ఇతి క్షణమాత్ర విరహా స
హిష్ణుః, ఆశాసానాస్సన్త ఆకాంక్ష న్నిత్యన్వయః.(అథవా)సారా
భిజ్ఞాగపురుషా బ్రహ్మపద పర్యన్తామైశ్వర్య సమృద్ధిం కాలవిశేషే కిం
చిదపి కటాక్షమక్షమా మనాదృత్య నిరతిశయ స్థిరానన్దరూప మోక్ష
సామ్రాజ్య మభిలషన్తస్త్వాం భజన్త ఇత్యుక్త మాజ్ఞాంఖ్యాతిమిత్యా
ద్యశ్లోకే, అత్రతు తాదృశ మైశ్వర్యంనిరతిశయ పురుషార్థలక్షణం
మోక్షంచోపేక్ష్యత్వ త్సమ్బన్ధ సురభితై శ్శ్రీకాన్తాపాఙ్గైగక్షణమా
త్రమప్యఙ్గీకార మాశాసానాస్సన్తో వృషాద్రౌ తిర్యక్స్థావరాణామపి
జన్మాకాంక్షన్తిచన మహాన్త ఇతి ప్రతిపాద్యతే—(ప్రాజాపత్యే)
త్యాది- వివృత ప్రాయం ప్రాగేవ, నను బ్రహ్మాద్యైశ్వర్యం పరమ
పురుషార్థం మోక్షంచతిరస్కృత్యాతిదుష్కర్మ ఫలం తిర్యక్స్థావర
జన్మ కిమర్థం ప్రార్థితమిత్యతఆహ— (ఆశాసానా) ఇత్యాది- అర్థ
స్తూక్తః, అత్ర తిర్యక్స్థావర జన్మ ప్రాప్తిరూప దోషా భ్యుపగమే
హేతుగుణ ఉత్తరార్థే దర్శితః, సచక్షణమాత్ర భావీ కమలా
కాన్తకటాక్షలాభః, తతశ్చా సుజ్ఞాలజాగరః, " దోషస్యాభ్యర్థక
నానుజ్ఞాతస్త్రైవ గుణదర్శనాత్ । విపదస్సన్తునశ్శశ్వ ద్యాసుసజ్జేత

నాభీపద్మస్ఫురణసుభగా నవ్యనీలోత్పలాభా క్రీడాశైలం
కమపి కరుణే వృణ్వతీ వేఙ్కటాఖ్యమ్ । శీతా నిత్యం

త్యర్తేహరిః” ఇతి, కిఞ్చ జఙ్గమ స్థావర జన్మ ప్రార్థనస్య సమర్థనీయస్య ఆశాసానా ఇత్యాదినా సమర్థనాద్వాక్యార్థ హేతుకం కావ్యలిఙ్గమ్, తయోరేక వాచకానుప్రవేశ సఙ్కరశ్చ॥౪౨॥

ఏవం కతిచన పురుషాః కృపాయాః క్రీడా శైలే వృషాద్రౌ చమ్పకాశోకాది రూపేణ శుక శారికాదిరూపేణచ కృపాయాః క్రీడాపరికరతాంప్రాప్య వనవిహారాయ వినిర్గతస్యపురస్కృతదయస్య విభోరపాఙ్గైః కృపామయైః క్షణమప్యఙ్గీకారం ప్రాప్తుమభిలషన్తస్సన్తో వృషాద్రివనేతత్తదాకారేణజన్మాకాఙ్క్షన్తీత్యుక్తమ్, అథకిమిదమాశ్చర్యమ్, సాక్షాత్పరవాసుదేవోసోపి శ్రీవేఙ్కటగిరి మవతీర్ణాం త్వామనుసరన్ భవత్యాః క్రీడాశైలే శ్రీవేఙ్కటనామ్ని క్రీడాపరికరతాం ప్రాప్త స్సర్వోత్కర్షేణ వర్తత ఇత్యుచ్యతే— (నాభీపద్మే) తి— నాభీపద్మస్య స్ఫురణేన— చతుర్దశ భువన నిర్మాతృ చతుర్ముఖోత్పాదకత్వ లక్షణ లౌకిక పద్మ వైలక్షణ్యకృత తేజోవిశేషేణ, సుభగా— తత్కృత సౌభాగ్యశాలినీ, నహ్యేతాదృశంసౌభాగ్యం పఙ్కోత్పన్న పద్మ వికాస సుభగానాం ప్రసిద్ధ దీర్ఘికానామితి భావః; నవ్యేతి - సద్యో వికసితేన్దీవరాణామాభేవాభా యస్యాస్సాః (యద్వా) నవ్యానాం— అపూర్వాణామ్, ప్రసిద్ధనీలోత్పలానాముపమానత్వ పౌష్కల్యాభావాన్మనసా పరికల్పితానా మిత్యర్థః, నిత్యంశీతా— కల్యాణతమై ర్దివ్యాత్మ స్వరూప గుణైర్వాత్సల్య సౌశీల్యాదిభి ర్దివ్యమఙ్గళ విగ్రహ గుణైశ్చ నీలమేఘ శ్యామలత్వాదిభి స్సకలతాపహరత్వేన శీతేత్యుక్తిః, నిత్యం ప్రసదనవతీ— (నిత్యశబ్దో మధ్యవర్తీ పార్శ్వద్వయేపి సమ్బధ్యతే,) పరిపూర్ణ త్వేన నిత్యంప్రసన్నా, ప్రసాదశ్చ నిరుపాధికా సర్వ భూతానుగ్రహ శీల

ప్రసదనవతీ శ్రద్ధధానావగాహ్యా దివ్యాకాచిజ్జయతిమహతీ దీర్ఘి

కా; శ్రద్ధధానావగాహ్యా- శ్రద్ధధానైః- విశ్వాస శాలిభిః, అవగా
హ్యా- ప్రాప్యత్వేనచ స్వీకర్తుమర్హా, తథా స్వీకారశ్చ ప్రపద
నమేవ,తస్య మహా విశ్వాస పూర్వకత్వేన శ్రద్ధధానేత్యుక్తిః, (య
ద్వా) అవగాహనమ్- పరమవ్యోమభావీ పరిపూర్ణ బ్రహ్మానుభవః,
సతు ఇహత్యైశ్శ్రద్ధధానైరేవ తత్రానుభావ్యత్వాచ్ఛ్రద్ధధానా
వగాహ్యేత్యుచ్యతే, లౌకికీ దీర్ఘికాతాపార్తైః స్నాతుకామైశ్చా
వగాహ్యా భవతి, ఇయంతు శ్రద్ధధానైరధికారవిశేషైరిత్యార్థికో
క్తిః, దివ్యా- దివి- పరమాకాశే భవా; మహతీ- త్రివిధపరిచ్ఛేదర
హితా, కాచిత్. అపూర్వా, అదృష్టవిసజాతీయేతి యావత్ ; తా
వకీనా- త్వదూర్జితామృతరస పరిపూర్ణా, త్వద్విహారార్థేతివా ;
దీర్ఘికా- వాపీ, "వేశన్తః పల్వలంచాల్ప సరోవాపీతుదీర్ఘికా"
ఇత్యమరః, అత్ర పరమపదనాథో దీర్ఘికాత్వేనాధ్యవసీయతే,
వేఙ్కటాఖ్యం కమపి దీర్ఘికావద్దివ్యం క్రీడాశైలం, (తవేతి శేషః,)
వృణ్వతీ సతీ - శైత్య సౌగంధ్యాదిభి శ్శైలమావృణ్వతీసతీ, శ్రయ
న్తీతివార్థః ; యథా మృగయాది రసికేన రాజ్ఞా సింహాసనాద్యు
పకరణం సహైవ నీయతే ఏవం సంసరచ్చేతన మృగ జిఘృక్షయా
భువమవతరన్త్యాదయయా క్రీడాపరికరభూతా దీర్ఘికా క్రీడాశై
లావవతారితా విత్యాశయః, ఏవం భూతాజయతి- సర్వోత్కర్షే
ణవర్తతే, శ్రీవైకుణ్ఠ వాసాదప్యతిశయేన వర్తత ఇత్యర్థః, కుతఇ
తిచేత్తాపత్రయాతురైరత్రత్యై రప్యవగాహ్యమానత్వాదితి బ్రూ
మః, కించ వాత్సల్యసౌశీల్యాది కల్యాణ గుణాగాధాన్ధకారాగారా
రోపితదీపా ఇవాత్రైవ ప్రకాశన్త ఇతి పరమవ్యోమాదివాసాద
ప్యుత్కర్షః,(యద్వా) వాపికాన్తరేభ్యో ఉత్కర్షేణ వర్తత ఇ
త్యర్థః, ఉత్కర్షశ్చ నాభీపద్మేత్యాదినా దర్శితః ; తత్రచ న

కాం తావకీనాం॥౪౩॥ యస్మిన్దృష్టే తదితరసుఖైర్గమ్యతే గోష్పదత్వం

వ్యనీలోత్పలాభేత్యత్ర లౌకికదీర్ఘికా పక్షే , నవ్యా నీలోత్పలాభా యస్యామిత్యర్థస్య వక్తవ్యత్వాన్నవ్యత్వస్య చ కాదాచిత్కత్వేన విశేషణత్వాత్ సమ్భవాన్నవ్య నీలోత్పలాభేత్యేతదపి లౌకిక దీర్ఘికా వ్యావర్తకమేవ, అస్య చార్థో వర్ణితః, (యద్వా) నవ్య నీలోత్పలాభత్వం దివ్య దీర్ఘికాయాస్సదాతనమ్, లౌకిక దీర్ఘికానాం తు కాదాచిత్కమితి, వైరూప్యప్రసఙ్గాత్; ఏతదపి వర్ణనీయ దివ్య దీర్ఘికాయా అసాధారణాకార సమర్పకమేవ; శీతాం నిత్యం ప్రస దనవతీత్యత్రచ దీర్ఘికాన్తరాణాం శైత్యప్రసాదౌ కాదాచిత్కౌ, ఇయంతు నిత్యశీతా నిత్యప్రసన్నా చేత్యాధిక్య వర్ణనమితి, దివ్యత్వమపరిచ్ఛిన్నత్వంచ దీర్ఘికాన్తరాణాం సుదుర్లభమేవేతి. అత్ర ‘ రూపకాతిశయోక్తిస్స్యాన్నిగీర్యాధ్యవసానతః ’ ఇత్యుక్త లక్షణయోగాన్నాభీపద్మేత్యాదినా విషయస్యాధిక్యవర్ణనాద్భేద ప్రతీతేశ్చాధిక తాద్రూప్య రూపకాతిశయోక్తిః. ॥౪౩॥

ఏవం కృపాం ప్రతి భగవతః క్రీడాపరికరత్వ వర్ణనేన తత్పారతన్త్ర్యం ఫలితమ్, అథైవమత్యన్త పరతన్త్రభూతం పరమ వ్యోమ్ని సు ప్రతిష్ఠితం శ్రీ సహాయ మంజనాద్రావవతార్య దేశ విశేష ప్రాప్త్యనన్తర భావినం నిత్యసూరి సులభం పరిపూర్ణం తదీయ భోగమిహైవ స్వాశ్రితేభ్యో దదాసీత్యభిధీయతే-(యస్మిన్)ఇతి-“ఆనందో బ్రహ్మ కం బ్రహ్మ ఖం బ్రహ్మే” త్యుక్త ప్రకారేణాపరిచ్ఛిన్నానన్ద స్వరూపే యస్మిన్ పరస్మిన్ పుంసి దృష్టే సతి, తదితర సుఖైః- నిరతిశయానన్ద రూప బ్రహ్మ స్వరూపేతరైస్సుఖైః, అనుకూలవస్తుభిస్సమస్తైః, గోష్పదత్వం గమ్యతే. అనవధికాతిశయ పరమపురుష స్వరూపానన్దాపేక్షయా సుఖాన్తరాణి సమస్తాన్యపి ఫల్గూని నిశ్చీయన్త ఇత్యర్థః, (యద్వా) యస్మిన్దృష్టే - నిరతిశ

సత్యంజ్ఞానం త్రిభిరవధిభిర్ముక్తమానన్దసిన్ధుమ్ ।

యానన్ద స్వరూపే యస్మిన్ పరమ పురుషే దృష్టే సతి, తదితరసు ఖైః-నిరవధికానన్ద పరమ పురుష దర్శ నేతరైస్సుఖై శ్చతుర్ముఖాదీ నా మానన్దై గోష్పదత్వం గమ్యతే, అతిప్రభూతే పరిపూర్ణ బ్రహ్మానుభవరూప సుఖే జీవాత్మనో ముక్తస్య జాతేసతి తదపేక్ష యా చతుర్ముఖాది సుఖానా మత్యల్పత్వం తేన జ్ఞాయతఇతి భావః, (కుతఇత్యాకాంక్షాయాం సత్య జ్ఞానాదివాక్య లబ్ధం నిర్వికారత్వా దికమాహ—(సత్య) మిత్యాది=నిర్వికారత్వా త్స్వయం ప్రకాశత్వా ద్దేశ కాల వస్తుభి రపరిచ్ఛిన్నత్వా చ్చేతిభావః; ఇతిచ కోశాన్తరే) ఏవం నిరతిశయానన్దరూపత్వేన స్వేతర సమస్తవైలక్షణ్యాం బ్రహ్మణ ఉక్తమ్, అథ నిర్వికారత్వాదినా చేతన వ్యావృత్తత్వముచ్యతే; (సత్య) మిత్యాదినా= (నన్వానన్దరూపత్వేపి వికారాస్పదత్వే కాదా చిత్కమానన్దత్వంస్యా దిత్యత్ర) ' సత్యం జ్ఞాన ' మిత్యాది శ్రుతిసి ద్ధం నిర్వికారత్వమాహ—(సత్యంజ్ఞాన) మితి= యస్మిన్ దృష్టఇతిప్ర థమపాదే " ఆనన్దోబ్రహ్మ- కం బ్రహ్మ- ఖం బ్రహ్మే " తి శ్రుత్య నుసారేణాపరిచ్ఛిన్నం బ్రహ్మస్వరూపం కార్త్స్న్యే నానన్దరూపమి త్యభిహితమ్, అథశ్రౌత మనన్త పదమనుసృత్య అపరిచ్ఛిన్నత్వ మాహ—(త్రిభి)రితి = ఇతి శ్రీకోశాన్తరగతైతద్వ్యాఖ్యా*) సత్యం- సతతైకరూపమ్, నిర్వికార మిత్యర్థః, అనేన వికారాస్పద త్రివి ధా చేతనవ్యావృత్తిః, జ్ఞానం- అజడమ్, స్వయంప్రకాశమిత్యర్థః, అనేన జడ వ్యావృత్తిః, త్రిభిరితి- త్రిభిః- దేశకాల వస్తురూపైః, అ వధిభిర్ముక్తమ్- దేశతఃకాలతో వస్తుతశ్చా పరిచ్ఛిన్న మిత్యర్థః, స ర్వత్రైవ భవతీతి దేశాపరిచ్ఛేదః, సర్వదైవ భవతీతి కాలాపరిచ్ఛే దః, సర్వంచ భవతీతి వస్త్వపరిచ్ఛేదః, అనేనచ త్రివిధా చేతన వ్యావృత్తిః, యద్యపి త్రిభిరవధిభిర్ముక్తమిత్యనేనైవ స్వేతర సమస్త

త్వత్స్వీకారాత్తమిహకృతినస్సూరిబృన్దానుభావ్యం

వ్యావృత్తత్వం సిద్ధ్యతి, తథాపి సత్యత్వాదినాపి తత్తద్వైలక్షణ్యం ప్రకాశయితుం సత్యమిత్యాద్యుక్తిః, స్వర్ణపుష్ప సుగన్ధయోగన్యాయేన తాదృశ దివ్యాత్మస్వరూప మానన్దగుణాలఙ్కృత మిత్యాహ- (అనన్ద సిన్ధు) మితి = సిన్ధుత్వ రూపణేనానన్దస్యా పరిచ్ఛిన్నత్వం వ్యజ్యతే, అపరిచ్ఛిన్నత్వంచానన్ద వల్ల్యాం ‘ తేయే శతం ప్రజాపతేరానన్దాః- సఏకో బ్రహ్మణ ఆనన్ద ’ ఇతి పూర్వపక్షం కృత్వా ‘యతో వాచో నివర్తన్తే- అప్రాప్యమనసాసహ-ఆనన్దంబ్రహ్మణోవిద్వాన్’ ఇత్యానన్దగుణస్యావాఙ్మనస గోచరత్వేన సిద్ధాన్తితత్వాత్; యథాహుర్భగవద్గుణానా మపరిచ్ఛిన్నత్వం వివక్షంతో భగవ ద్యామునాచార్యాః; “ ఉపర్యుపర్యబ్జభువోపి పూరుషా న్ప్రకల్ప్య తేయేశత మిత్యనుక్రమాత్ । గిరస్త్వదేకైకగుణావధీప్సయాసదాస్థితానోద్యమతోద్యశేరతే ’ ఇతి. ఆనన్ద సిన్ధు మిత్యతానన్ద సిన్ధుమితి జల పూర్ణ ప్రసిద్ధసిన్ధు వ్యావృత్తి వివక్షాయా మధికతాదూప్యరూపకమ్, ఆనన్దస్య సలిలత్వరూపణం వివక్షితంచేదేకదేశ వివర్తి రూపకమితి తయోస్సన్దేహ సఙ్కరః, సూరిబృన్దానుభావ్యమ్ - దేశవిశేషే నిత్యసూరిబృన్దై రనుభావ్య- మనుభవితు మర్హమ్, నత్వేకైకేనః సహాయ సాపేక్షానుభవత్వాత్తద్విషయస్య; తచ్చ స్వరూపరూప గుణ విభూతిభిరప్యపరిచ్ఛిన్నత్వాత్; ‘బృన్దంబృన్ద మయోధ్యాయా ’ మితివత్, తత్రాపి “ బహవోనృప కల్యాణగుణాః పుత్రస్య సన్తి తే ” ఇతి రామగుణానామానన్త్యేన నిరతిశయ భోగ్యతయాచ తదనుభవకీర్తనాదే స్సహాయ సాపేక్షత్వాత్ బృన్దంబృన్దం సమేత్య పరస్పరం బోధయన్తస్సన్తో రామగుణాననుబభూవురిత్యభిప్రాయేణ ‘ బృన్దంబృన్దం మయోధ్యాయా ’ మిత్యభిహిత ప్రృషణాః [సూరిబృన్దానుభావ్యమిత్యత్ర అర్హే కృత్యతృచశ్చేత్యర్హార్థేణ్యత్]

నిత్యాపూర్వంనిధిమివదయేనిర్విశంత్యంజనాద్రౌ॥౪౪॥

నత్వేహాత్మ్యై రనుభవితుం శక్యమిత్యభి ప్రాయః, నిత్యా పూర్వం - నిత్యనూతనమ్, సర్వదాను భూయమానమపి సౌన్దర్యసౌగన్ధ్య సౌకుమార్య లావణ్యాదిభిః దివ్యమఙ్గళ విగ్రహగుణై స్సౌశీల్య వాత్సల్యాదిభి ర్దివ్యాత్మ స్వరూపగుణైశ్చ నిరతిశయ భోగ్యై రపూర్వవదాశ్చర్య మావహన్తమ్; శ్రూయతేహి, "అయాతయామాహి దేవానాం ప్రజాపతి" రితి, దేవానాం మధ్యేప్రజాపతి, రయాతయామా-నిత్య నూతనాదేవతా, అత్ర ప్రజాపతి శబ్దస్సర్వప్రజానాం నిరుపాధికస్వామినం పురుషోత్తమమభి దధాతి,సర్వప్రకార రమణీయతయా తస్యైవసదాదర్శనేప్య పూర్వవదాశ్చర్యకరత్వే నాయాత యామత్వాత్; తమ్- అపరిచ్ఛిన్నానన్ద స్వరూపమ్, తత ఉపరి నిరతిశయానన్దగుణ సురభితం షాడ్గుణ్య సౌశీల్యాది దివ్యాత్మగుణై స్సౌన్దర్య సౌకుమార్యాది దివ్యరూప గుణైశ్చ సదాపశ్యతామప్య తృప్తికర సేవారసం భగవన్తం శ్రియఃపతిమ్; త్వత్స్వీకారాత్ - త్వత్కర్తృకాత్స్వీకారాత్, త్వత్కృపాయా ఇత్యర్థః, త్వత్కృతాద్వా; ఇహ - అస్మిన్ సంసారమణ్డలే ఆశ్రితానాం దేశవిశేష ప్రాప్తివిళంబమసహమానా సతీపరమవ్యోమ్ని లక్ష్మ్యాసహసుప్రతిష్ఠితం సూరిభోగ్యభూతం పరవస్తుస్వయ మిహానీయస్వాశ్రితసాత్కరోషి ? కియానాశ్రితపక్షపాతాతిరేకో భవత్యాః ? కియతీవా పరమస్యపుంసోభవతీం ప్రతి పారతన్త్ర్యకాష్ఠా ? కియద్వాత్వత్సమాశ్రయణ రాజకుల మాహాత్మ్యమ్? ఇతీహ శబ్దస్యభావః; అఞ్జనాద్రౌ - నూనం తత్రత్యక్రీడాపర్వత వర్తినం శ్రీవైకుంఠనాథం తేన సహైవస్వాశ్రితానుగ్రహార్థమవాతీతరద్భవతీ, చిత్రలేఖావత్; చిత్రలేఖా ఖలూషయా స్వప్నదృష్ట మనిరుద్ధ ముపాశ్రిత్య తదిచ్ఛయా సపర్యఙ్కమేవతం పురుషముషాసమీపమానీతవతీతి పౌరాణికీకథా ; నిధిమివ - ఇయత్తానవచ్ఛిన్న భోగ్యతయా స్వతస్సర్వపురుషార్థత్వ ద్యోతనాయాక్షయ్యత్వ ప్రకాశ

సాయచ నిధిత్వేనోపమీయతే,—శ్రుత్యాచ "తద్యథా హిరణ్యనిధి" మిత్యాదినా నిధిరేవ పరబ్రహ్మణోప మానీక్రియతే; తత్ర శ్రుతిస్తు దుర్లభం పరంబ్రహ్మాహ, తాదృశం బ్రహ్మాస్య సులభదర్శనం భవత్యాక్రియత ఇతిభావః; నిర్విశన్తి - భుఞ్జతే, స్వయం ప్రయోజనస్య భోగోనామ సదానుభవస్తజ్జనిత ప్రీతికారిత కైఙ్కర్యవృత్తిశ్చ; నిర్విశన్తీత్యుక్తమ్, తేక ఇత్యాకాంక్షాయా మాహ (కృతిన) ఇతి- కృతకృత్యాః, నిత్యసూరి సులభో భోగ ఇహైవ లబ్ధశ్చేతిఙ్కం కృత్యమవశిష్యతే, దేశవిశేష గమనాదికమపి నాపేక్షిత మితిభావః ; యథోక్తం వరదరాజపఞ్చాశతి "త్వంచేత్ప్రసీదసితవాస్మి సమీపతశ్చేత్త్వయ్యస్తి భక్తిరనఘాయదిహస్తినాథ। సంసృజ్యతేయదిచ దాసజనస్త్వదీయస్సంసారఏష భగవన్నపవర్గఏవ" ఇతి; అజ్ఞానాద్రౌనిధిమివ నిర్విశన్తీత్యనేన అజ్ఞాన సమ్బన్ధేహినిధిర్నప్రకాశత ఇతిస్ఫురతి, అత్రప్రథమపాదే ఆనన్దరూపే పరస్మిన్ బ్రహ్మణి వర్ణనీ యత్వేనప్రస్తుతే తదితర సుఖానా మప్రస్తుతానామత్యల్పత్వ మభిహితమ్, తేనచ బ్రహ్మణోఽ పరిచ్ఛిన్నానన్ద స్వరూపత్వం ప్రతీయత ఇత్యప్రస్తుత ప్రశంసా, "అప్రస్తుత ప్రశంసాస్యాత్సాయత్ర ప్రస్తుతాశ్రయా" ఇతిలక్షణాత్; సాచకార్య నిబన్ధనా, అప్రస్తుతార్థస్య ప్రస్తుతార్థ కార్యత్వే కార్యనిబన్ధనత్వమ్, తచ్చ ప్రస్తుతా ప్రస్తుతార్థయోరివ తజ్జ్ఞానయోర్గకార్య కారణభావేపి నహీయతే, తథాచాత్ర బ్రహ్మస్వరూపానన్దదర్శన కార్యత్వాత్సుఖాన్తరాల్పత్వ ప్రతీతేర్గకార్యనిబన్ధనేయ మప్రస్తుత ప్రశంసా, కించ ఆనన్దసిన్ధు మిత్యత్రాద్రి కతాద్రూప్యరూపకైక దేశవివర్తి రూపకయో స్సన్దేహసఙ్కరగపూర్వమేవ ప్రదర్శితః, నిధిమివేత్యుప మాచేత్యే తేషాంత్రయాణాం సంసృష్టిః (ఏవంవాయోజనా) యస్మిన్నానన్దసిన్ధౌ దృష్టేతదితరఖ సుఖైగోష్పదత్వం గమ్యతే తమానన్దసిన్ధుం నిర్విశన్తీతి, ఆనన్దఏవ సిన్ధురానన్దసిన్ధుః, ఆనన్దత్వంచ స్వరూపతోగుణ తశ్చవివక్షితమితి॥ ౪౪॥

సారంలబ్ధ్వాకమపిమహతశ్శ్రీనివాసాంబురాశేర్గకాలే
కాలేఘనరసవతీకాళికేవానుకంపే । వ్యక్తోన్మేషామృ
గపతిగిరావిశ్వమాప్యాయయన్తీశీలోపజ్ఞంక్షరతి

పరమవ్యోమ్ని నిత్యసూరిభోగ్యం నిత్యాపూర్వం మహానిధి మి
హావతార్యస్యాశ్రితా స్నిర్వేశయసీతి పురస్కృతాశ్రితపక్షపాతం
మహానిధిదాన మభిహితంప్రాక్పద్యే, అస్మింస్త్వా శ్రితానా శ్రితవిభా
గానాదరేణకృతో (పా-కృపామహానిధిదానప్రకారః) మహానిధే
ర్భూమిశ్శీదాన ప్రకారర్గప్రతిపాద్యతే - (సారమి) త్యాది - ఘనరస
వతీ - దయనీయేషు సంసరత్స్వేతనేషు, ఘనరసః- గాఢస్నేహః, తద్వ
తీ; (యద్వా) ఘనా - నిబిడా, రసవతీ - స్నేహవతీచ, భవతీ,
శ్రీనివాసాంబురాశేః - శ్రీనివాసః - పరమవ్యోమపతిః శ్రియఃపతిః,
అంబురాశిరవేత్యు పమిత సమాసః, శ్రియోదయా సఖీత్వేన తత్స
మ్బన్ధాత్ పురస్కృతః, అమ్బురాశి సామ్యంచమహత్త్వగామ్భీర్యాది
నా నీలమేఘశ్యామల కోమలేన దృష్టజనతా సన్తాపహర సన్దర్శనేన
దివ్యమఙ్గళ విగ్రహ సౌభాగ్యేనచ; కిమపి - అనవధికాతిశయమ్, సా
రం - గుణేషు సారభూతం, సౌశీల్య సౌలభ్య వాత్సల్యౌ దార్యాది
కమ్; లబ్ధ్వా - ఉద్భావ్య, కార్యోన్ముఖీ కృత్యేతి యావత్; మృగప
తిగిరౌ . శ్రీవేఙ్కటాద్రౌ, వ్యక్తోన్మేషా - తత్రభగవత్సన్నిధానసనా
దినా ప్రకాశితోదయా, సూరిసేవితం శ్రీవైకుంఠంవిహాయమృగపతి
భిరధ్యుషితం కంచిద్గిరిం శ్రీసహాయేన సహావతీర్ణవతీ కేయంని
ర్వ్యాజవత్సలతాభవత్యా ఇతిభావః, విశ్వమాప్యాయ యన్తీసతీ -
తాపత్రయాతురం విశ్వం తాపాపాకరణేనో జ్జీవయితుకామా
సతీ, [లక్షణహేత్వోర్గ క్రియాయాఇతి శతృప్రత్యయే బున్నేభ్యోజీ
బితి జీప్] శీలోపజ్ఞమ్ - ఉపజ్ఞాయత ఇత్యుపజ్ఞా, శీలస్యో పజ్ఞాశీ
లోపజ్ఞమ్, శీలేన ప్రథమంజ్ఞాత మిత్యర్థః; వాత్సల్యా దేశ్శీలగుణ

భవతీశీతలంసద్గుణౌఘమ్॥ ౪౫॥

వితతిత్వాత్తేనా దౌజ్ఞాతత్వముచ్యతే,చేతన సమాధి నావాఽయంవ్య పదేశః; (యద్వా) శీలం - స్వభావః, శీలస్య - స్వభావస్య, ఉపజ్ఞా శీలోపజ్ఞమ్, తేనాదౌజ్ఞాతం, స్వాభావిక మిత్యర్థః; పర్యవస్యతి శీలేచేతన సమాధిరుభయత్రసమానః; కమపీత్య నవధికాతిశయత్వము క్తమ్, శీలోపజ్ఞ మితి స్వాభావికత్వమ్, ఏతచ్చ "స్వాభావికా నవ ధికాతిశయే"తి గద్యానుసారాదితిధ్యేయమ్, పక్షద్వయేప్యు పజ్ఞోప క్రమమ్, [తదాద్యాచిఖ్యా సాయామితి నపుంసకతా;] (అథవా) శీలస్యోపజ్ఞా - ప్రథమజ్ఞానం యస్మిన్ సద్గుణౌఘే తం తథోక్తమ్; "ఉపజ్ఞాజ్ఞానమాద్యంస్యా" దిత్యమరః, కల్యాణగుణేషు మధ్యేశీలగు ణస్య శీలనీయ తమత్వేన ప్రథమజ్ఞేయత్వమ్, శీలముఖ్యా మిత్యర్థః, శీలం - సౌశీల్యమ్, ఉపజ్ఞా - ప్రథమజ్ఞేయం యస్మిన్నితి సమానాధిక రణ బహువ్రీహిరేవవా; శీతలమ్ - మహతోమన్దైస్సహానీరన్ధ్రేణ సం శ్లేషాది లక్షణస్య సౌశీల్యాదేస్స్మరణ మాత్రేణాపి సకలశ్రమ హర త్వాన్నిరతిశయ సుఖావహత్వాచ్చ శీతలమితి నిర్దేశః, ఏవంభూతం భగవత స్సద్గుణౌఘం - సద్గుణాః - సౌశీల్యాదయః, ఓఘ ఇవతంత థోక్తమ్, అత్రచసద్గుణానాం ప్రత్యేక మోఘసామ్యం, వివక్షితమ్, సౌశీల్యాదీనాం ప్రత్యేకం మహాప్రవాహవ ద్దుస్తరత్వాద్దురవ గాహ త్వాచ్చేతి మన్తవ్యమ్, కాలేకాలే - రక్షణోచిత కాలేషు, రక్ష్యార్త్తిన ఆపత్కాలేష్విత్యర్థః; క్షరతి - వర్షతి, జలస్థల విభాగానాం నాదరేణ సర్వత్రతత్తత్కల్యాణగుణ కార్యప్రదర్శన ముఖేన తాన్ప్ర కాశయతీత్యర్థః; క్షరతీత్యనేన భూరిదాన న్యాయాత్పరీక్షానిరపే క్షం సర్వానను భావయతీ తివ్యజ్యతే; అతోఽపమా మాహ-(కాళికే) వేతి - కాళికా - మేఘపఙ్క్తిః, (తత్రత్యేవమర్థః,) కాలేకాలే - ప్రతివృష్టి, శ్రీనివాస సదృశాదంబురాశేరితి మధ్యమ పదలోపిస మాసః, కమపిసారమ్ - అన్యైరశక్యవిభాగం సారాంశమ్, లవ

క్షేమేనిత్యంభవజలనిధౌమజ్జతాం మానవానామాలం

ణహీనం సలిలమిత్యర్థః, లబ్ధ్వా - పీత్వా, ఘనరసవతీ - ఘనఉచ్చై
స్స్వరః, రసో - గర్జితమ్, తద్వతీ; మృగపతిగిరా - సింహ్మదిభిరధి
ష్ఠితేగిరౌ, వ్యక్తోన్మేషా - స్పష్టోచ్ఛ్రియా, విశ్వమాప్యాయయన్తీ-
సస్యాదివర్ధనేన పిపాసోపశమనాదినాచ జగదాప్యాయయితుమ్,
[లక్షణ హేత్వోర్ రితిశతా] శీతలం సద్గుణౌఘం-సద్గుణసదృశమోఘమ్,
ప్రవాహమ్, శీలోపజ్ఞం క్షరతి - ఉపజ్ఞాయత ఇత్యుపజ్ఞా శీల
స్యోపజ్ఞా శీలోపజ్ఞమితి క్రియావిశేషణమ్. శీలం స్వభావః శీలకృ
తం యథాభవతి తథాక్షరతి - ప్రత్యుపకార నిరపేక్షం వర్షతీత్య
ర్థః, వర్షధారాభిరోఘ సమ్భవాదోఘం క్షరతీత్యుక్తమ్; అత్ర
శ్రీనివాసామ్బురాశేరితి సద్గుణౌఘమితిచ సమాసోక్తి రుపమోత్థా
పితా - ఘనరసవతీతి శ్లేషమూలాతిశయోక్త్యను ప్రాణితాచ వాక్యో
క్తా పూర్ణోపమా, కించసారలాభాదే స్సద్గుణౌఘ క్షరణసర్వస్త
స్య సమర్థనీయస్యార్థస్య ఘనరసవతీతి సమర్థనాత్పదార్థ హే
తుకం కావ్యలిఙ్గమ్, ఏవం చాత్రసమాసోక్త్యుపమాద్వయస్య శ్లేష
మూలాభేదాతిశయోక్తేర్వాక్యోక్తోపమాయాశ్చాఙ్గాఙ్గిభావసఙ్కరః,
కావ్యలిఙ్గస్య వాక్యోక్తోప మాయాశ్చసమ ప్రాధాన్యసఙ్కరః॥ ౭౫॥

ఏవం సంసరన్తీషు ప్రజాసు నిర్వ్యాజవత్సలాభవతీ "వైకుం
ఠేతు పరేలోకే శ్రియాసార్ధం జగత్పతిః। ఆస్తేవిష్ణు రచిన్త్యాత్మా
భక్తైర్భాగవతైస్సహ" ఇతి ప్రతిపాదితం పరవస్తు శ్రీవేఙ్కటా
ద్రావాసీయ "సోఽశ్నుతే సర్వాన్కామాన్సహ బ్రహ్మణావిపశ్చితా"
ఇత్యుక్తప్రకారేణ ముక్తభోగ్యభూతం సమస్త కల్యాణ గుణవిశిష్టం
తాదృశంవస్తు సమస్త సంసారిసాత్కరోతి తదస్యాయాచిత మేవేత్య
భిధాయి "సారంలబ్ధ్వే" తిపూర్వశ్లోకే, అత్రతునేద మాశ్చర్య మ్మా
నం భవతి, ఆదౌసృష్ట్యనన్తరం శాస్త్రప్రదానాదికం కేనయాచి

చార్థం వృషగిరిపతిస్త్వన్నిదేశాత్ప్రయుఙ్క్తే । ప్రజ్ఞా

తాకృతవతీ తస్మాదస్మాసు భవత్యా నిరుపాధికవత్సలతా ప్రభావాయ
మచిన్తనీయ ఇత్యాశయేనాభిధీయతే - అత్రచ భాగద్వయాత్మకస్య
వేదస్య కృత్స్నస్య భగవత్ప్రాప్తావేవ తాత్పర్య మిత్యభిప్రేత్యభ
వాబ్ధిగతానామాలంబాయశాస్త్రపాణిం త్వన్నిదేశేన దేవోదిశతీ
త్యాహ - (భీమ) ఇతి - భీమే- కామక్రోధాది యాదోభిర్భయఙ్కరే,
భవజలనిధౌ - భవఏవ జలనిధౌ మజ్జనాన్వయానురోధేన మయూర
వ్యంసకాదిసమాసః, సంసారస్య దుస్తరత్వాపారత్వాదినా జల
నిధిసామ్యమ్, నిత్యంమజ్జతామ్ - నతుమధ్యే విచ్ఛిత్త్యవకాశ ఇతిభా
వః; మజ్జతామిత్యనేన జలేమజ్జతాంయావాక్ సంసరతామపీతి ద్యోతి
తమ్, మానవానామాలమ్బార్థమ్- ఆలంబాయేదమాలంబార్థమ్,
అర్థేన నిత్యసమాసః, సర్వలిఙ్గతా చవక్తవ్యేతి నిత్యసమాసః, శా
స్త్రపాణి విశేషణం ప్రయుఙ్క్తే ఇతిక్రియా విశేషణంవా; ప్రజ్ఞాసా
రమ్ - ప్రజ్ఞా-పరావరతత్వ కృత్యాకృత్యవివేకాది శాస్త్రజన్యా, సై
వసారః - బలం, యస్యతమ్; పాణిస్తావద్బలేన సముద్ధరణక్షమః,
శాస్త్రంతు స్వజన్య ప్రజ్ఞయేతి, సముద్ధరణౌపయికత్వేన ప్రజ్ఞాబల
యోస్సామ్యమ్; ప్రకృతిమహతా - ప్రకృత్యా - స్వప్రకృతిభూతా
కారేణ, మహతా - శ్రేష్ఠ్యయుక్తేన, స్వప్రకృతి భూతస్యా కా
రస్య రక్షకత్వాది గుణవిశిష్ట భగవత్ప్రీతిపాదక తయామహత్త్వమ్,
తద్యోగాత్సవస్య మహత్త్వమ్, ఏవంభూతేన మూలభాగేన - ఆ
ద్యాంశేన, "యద్వేదాదౌస్వరః ప్రోక్తో వేదాన్తేచ ప్రతిష్ఠితః" ఇతి
శ్రుత్యాప్రణవస్య వేదమూలకత్వం సిద్ధమ్; అస్య వేదాన్తర్భూత
త్వాద్భాగత్వ వ్యపదేశః; (యద్వా) మూలభాగేన-మూలమన్త్రాం
శేన ప్రణవాత్మకేన, జుష్టం - సేవితమ్, త్రయాణాం వేదానాం
ప్రణవాన్తర్గతవర్ణత్రయస్థానత్వాత్తత్సేవితత్వమ్; శాస్త్రస్య-త్రివే

సారంప్రకృతిమహతామూలభాగేన జుష్టంశాఖాభేదై
స్సుభగమనఘంశాశ్వతంశాస్త్రపాణిమ్॥	౮౯॥

దిలక్షణస్య, (యద్వా) "యస్స్వాదావే స్వరఃప్రోక్తో వేదాన్తేచ ప్రతిష్ఠిత" ఇతి వేదాద్యన్తయోః ప్రణవస్య ప్రతిష్ఠితత్వేన శాస్త్రస్య తజ్జుష్టత్వమ్, శాస్త్రరత్నం ప్రణవసంపుటేన సురక్షితమితిభావః; రక్షణంచ భగవదనన్యపరేణ ప్రణవేన "బిభేత్యల్పశ్రుతాద్వేదో మామయంప్రతరిష్యతీ"త్యల్ప శ్రుతజనితభయ నివర్తనమ్; శాఖాభేదైస్సుభగమ్ - "సహస్రం సామశాఖా" ఇత్యాది ప్రసిద్ధశాఖాభేదై ర్భగవత్స్వరూపగుణ విభూత్యాదివ్యాఖ్యానాదిభి రావరాతిశయద్యోతనాత్స్వ తాత్పర్యవిషయస్య సుఖప్రతిపాదనేన సౌభాగ్యయుక్తమ్, అనఘమ్-భ్రమవిప్రలిప్సాదిదోష ప్రసఙ్గవిధురమ్, తత్ర హేతు శ్శాశ్వతమితి - నిత్యమిత్యర్థః, (పాణిపక్షేతు) ప్రకృతిమహతా - స్వభావతస్స్థితేన, మూలభాగేన - భుజశిఖరాదినా, జుష్టమ్ - సేవితమ్, స్వానురూపేణ భుజశిఖరాదినా యుక్తమిత్యర్థః, శాఖాః - అఙ్గులయః, "పఞ్చశాఖస్సయగ్రపాణి" రిత్యమరః; తద్భేదైః - కనిష్ఠాఙ్గుష్ఠాద్యఙ్గులి విశేషైరిత్యర్థః ; సుభగమ్- ఔచిత్యశాలిభి రఙ్గులిభి ర్విశిష్ట మిత్యర్థః, అనఘమ్ - భఙ్గాదిదోషరహితమ్, అత ఏవశాశ్వతం - స్థిరమ్- ఏవం భూతం శాస్త్రపాణిం - శాస్త్రమేవపాణిమ్, శాస్త్రం - వేదః, తస్యైవ నిరుపాధికశాస్త్రత్వాత్; ఇతరస్యతు తదుపజీవనేనైవహి శాస్త్రత్వమ్; సముద్ధరణసాధనత్వాదినా శాస్త్రస్య పాణిసామ్యమ్, త్వన్నిదేశాత్ - త్వదాజ్ఞయా; అనతిక్రమణీయత్వ ద్యోతనాయ నిదేశాదినిర్దేశః. దయోక్త్యతిక్రమేహిదయాయాభగవన్తం ప్రతివైముఖ్యం స్యాత్తతశ్చజ్ఞాన శక్త్యాదయోదోషకోట్యను ప్రవిష్టాస్స్యుః, "దోషాభవేయురేతే యదినామదయేత్వయా వినాభూతా" ఇత్యుక్తరీత్యా, తథాచ సతికార్యప్రధానం ప్రభుమివ శ్రీసహాయంన కశ్చిదభ్యుపసీదే

విద్వత్సేవా కతక నికషైర్వీత పఙ్కాశయానాం

ఛిత బహులవ్యాకులీస్యాత్, ప్రయుక్తైః - ప్రహిణోతి, "యోబ్రహ్మాణం విదధాతిపూర్వం యోవై వేదాంశ్చ ప్రహిణోతితస్మై" ఇత్యాద్యనుసన్ధేయమ్. అత్రశ్లేషభిత్తికాభేదాతిశయోక్త్యను ప్రాణితం సావయవానుభయాభేదరూపక మిత్యతిశయోక్తిరూపకయోరఙ్గాఙ్గిభావసఙ్కరః॥ ౮౬॥

ఉక్తశ్శాస్త్రప్రదానప్రకారః, తత్ప్రసఙ్గాత్తదుప బ్రహ్మాణం శ్రీపాఞ్చరాత్రశాస్త్రం వేదవైదిక విరోధిభూతాసురాది దణ్డనాయమోహశాస్త్రాణిచత్వత్ప్రీతయే ప్రణయతి శ్రీకాన్త ఇతివర్ణ్యతే - (విద్వ) దితి - హేదయే? పద్మాకాన్తః - త్వన్ముఖోల్లాస దిదృక్షయాతస్య సర్వప్రయాత్నో దృశ్యతే, తథాపినామమాత్రేణ పద్మాకాన్త ఇతివ్యపదిశ్యతే, (అథవా) త్వదనుకూలవృత్త్యా శ్రియఙ్కాన్తో జాతఇతిభావః; "కరుణామివరూపిణీ"మితిత్వదభిన్నత్వేనహి శ్రీర్వ్యవహ్రియతే, తేదర్పణం - దర్పణత్వరూపణేన భగవచ్ఛాస్త్రకృపావైభవస్య విశదతరం ప్రతిపాదనం వ్యజ్యతే, తేదర్పణం - స్వసౌభాగ్యాతిశయస్తత్ర ప్రేక్షణీయ ఇతిభావః, స్వశాస్త్రం - భగవచ్ఛాస్త్రం, శ్రీపాఞ్చరాత్ర శాస్త్రమిత్యర్థః; విద్వత్సేవాకతకనికషైః - కతకస్యనికషాః - ఘర్షణాని, విద్వత్సేవాకతకనికషా ఇవేత్యుపమితసమాసః, విద్వత్సేవైవకతకనికషా ఇతిమయూర వ్యంసకాదిసమాసశ్చవివక్షితః; వీతపఙ్కాశయానామితి ప్రకృతాప్రకృతార్థాన్వయానురోధాత్తత్రప్రకృతే పాపమనసీ, అప్రకృతౌకర్దమ జలాశయౌ, విద్వత్సేవాయాఃకతకనికషస్యచ పఙ్కాపాకరణహేతుత్వేనసాదృశ్యాదూపకముపమాచ, తైః వీతపఙ్కాశయానాం - విగతపాపహృదయానాం, విగతకర్దమజలాశయమిత్య ప్రకృతార్థః, సాత్త్వికసేవానిరస్తదురితానామేవ హృదయాయ భగవచ్ఛాస్త్రప్రామాణ్యాదికం స్వదత ఇతిభావః, తాదృశానాం పురుషా

పద్మాకాన్తః ప్రణయతిదయేదర్పణంతే స్వశాస్త్రమ్ ।
లీలాదక్షాంత్వ దనవసరేలాలయ న్విప్రలిప్సాంమాయా

ణామ్, సమ్బన్ధ సామాన్యేషష్ఠీ, జ్ఞాప్యజ్ఞాపక భావాది సమ్బన్ధ విశే
షే పర్యవస్యతి, ప్రణయతి - రచయతి, భగవచ్ఛాస్త్ర ప్రణయనా
దేః ప్రతికల్పం కర్తవ్యత్వే నాపరిసమాప్తత్వా ద్వర్తమానని ర్దేశః,
పూర్వశ్లోకేపి " యోవై వేదాంశ్చ ప్రహిణోతితస్మై " ఇతి శ్రుతి
చ్ఛాయయాహిప్రయుక్తః ఇతివర్తమానప్రయోగః, త్వదనవసరే -
భాగవత విద్వేషాదిర్దయాయా అనవసరః, తస్మిన్; ప్రణయరోషా
దినా త్వయ్య ప్రసన్నాయామితిచ ప్రతీతిః, లీలాదక్షామ్- "శబ్దాదీ
న్విషయాన్ప్ర) దర్శ్యవిభవం విస్మార్య దాస్యాత్మకం వైష్ణవ్యా గుణ
మాయయాత్మ సవహోస్విశ్లాఘ్య పూర్వైఃప్రమాన్ । పుంసాపణ్యవ
ధూవిడమ్బివపుషా ధూర్తా నివాయాసయన్ శ్రీరఙ్గేశ్వరి కల్పితేతవప
రీవాహాత్మనే కేళయ' ఇత్యాదిలీలాసుచతురామ్, విప్రలిప్సామ్ - వి
ప్రలిప్సేచ్ఛామ్, లాలయన్ - లాలయితుమ్, లక్షణహేత్వోః క్రియా
యా ఇతి హేతౌశతా,] మహిష్యనవసరే వారవనితామివ, సా
పిలీలాదక్షా-విలాసచతురాభవతి, త్వత్ప్రసన్నప్రతీపాన్- త్వదాశ్రిత
విరోధినః, దమయితుః - మపథప్రవర్తనేనదణ్డయితుమ్, "ఏషఏవా
సాధుకర్మ కారయతియమధోనినీషతి" తి; మాయాశాస్త్రాణ్యపి, ఆ
దౌ స్వయంప్రవర్తిత వేదవిరుద్ధాన్యపి, హన్తకిమిదం త్వత్ప్రసన్నగో
చరాపచార క్రౌర్యమ్; భగవదపచారక్రూరః, భాగవతాపచారః
క్రూరతరః, భాగవతా శ్రితగోచరా పచారఃక్రూరతమః; ప్రణయ
తి - బుద్ధాదిరూపేణరచయతి, తదపిత్వత్ప్రీతయ ఇతిభావః. అల
ఙ్కారస్తు, వీతపఙ్కాశయా నామిత్యత్రపరిష్కృతా ప్రకృతశ్లేషః,త
త్రిపరిష్కృతే పాపమనసీ, అపరిష్కృతా కర్దమజలాశయా; సవిద్వత్సే
వాకతకనికషైరిత్యత్ర వివక్షిత-సమాసద్వయోక్త రూపకోపమ్యాను

శాస్త్రాణ్యేవ పిదమయితుం త్వత్ప్రపన్నప్రతీపాన్ ॥౪౭॥
దైవాత్ప్రాప్తే వృషగిరితటం దేహిని త్వన్నిదానాత్స్వామిన్

ప్రాణితఇతి తయోస్తస్య చాఙ్గాఙ్గిభావసఙ్కరః, దర్పణంతే స్వశా
స్త్రమిత్యత్ర వ్యస్తరూపకమ్, తస్యచసంసృష్టిః; లీలాదక్షాంత్వదన
వసరే లాలయన్తీ ప్రలిప్సామిత్యత్ర దయాయాంమహిషీ వృత్తాన్త
స్య విప్రలిప్సాయాంవారవనితావృత్తాన్తస్య శ్రీనివాసేత దుభయాస
క్తరాజాది వృత్తాన్తస్యచ ప్రతీయమానత్వాత్సమాసోక్తిః, అపిచ
మాయాశాస్త్ర ప్రణయనస్య సమర్థనీయస్య త్వత్ప్రపన్నప్రతీపాన్
దమయితు మితిసమర్థ నాత్కావ్యలిఙ్గమ్, లక్షణానితు దదర్శితాని;
(యద్వా) విద్వత్సేవాకతని కషైరిత్యత్ర ప్రకృతాన్వయానురోధే
నోపమితసమాసః, అప్రకృతాన్వయానురోధేన విద్వత్సేవా సదృశక
తక నికషైరితి మధ్యమపదలోపి సమాసః, సమాసద్వయేన చోప
మానోపమేయవ్యత్యాసేనోపమాద్వయంవివక్షితమితి. ॥ ॥౪౭॥

ఏవం వేదప్రదానాది ముఖేన రక్షణ ప్రకారః ప్రదర్శితః, అథహంతా
దేవ యంకంచిద్దేహినం విషయీకృత్య తద్రక్షణాయ దేవో నియు
జ్యత ఇత్యాహ- (దైవా) దితి= త్వన్నిదానాత్- దైవా-ద్దైవమ్, భా
గ్యమ్, యాదృచ్ఛిక సుకృతాది; తస్మాత్, త్వన్ని దానాత్ – త్వ
య్యేవావ సరేసమ్పాదితాత్, (యద్వా) నిదానాత్ – సర్వశ్రే
యో మూలభూతాత్, త్వత్ - భవతీరూపాత్, దైవాత్ - ప్రాణి
భాగ్యాత్, వృషగిరి తటంప్రాప్తే దేహిని - మనుష్య తిర్యగ్విభాగా
నాదరేణ శరీరమాత్రే, తిర్యక్ష్వపి తాదృశావశవచనస్య కృపాకా
రితస్య సమ్భవాత్; పరాయత్తవచనత్వస్యోభయత్రాపి సమా
నత్వాదితిభావః; స్వామిన్ పాహీత్యవశవచనే - (అత్రాపి దైవాది
త్యనుషజ్యతే) అవశంవచనమ్ - ఉత్స్వప్నవదమనస్కమ్, స్వామిన్
పాహీతి వచోయస్య తస్మిన్; అన్త్యం స్వాపమ్– మరణమ్, విన్దతి-

పాహీత్యవశవచనే విధృతిస్స్వాపమన్త్ర్యమ్ । దేవశ్శ్రీ
మాన్ దిశతికరుణే దృష్టిమిచ్ఛన్ త్వదీయాముద్ఘాతేన శ్రుతి

ప్రాప్నువతిసతి, అస్మిన్నవసరే దేవ శ్రీమాననియుక్తోపి భవత్యాలబ్ధా
వసరస్సన్, త్వదీయాం దృష్టిమిచ్ఛన్- (ఏతచ్చ దయాయాం స్త్రీస
మాధి మవలమ్బ్యోక్తమ్) అనయా తావ దేతావత్ప్రమితమ్ః ఏత
స్మిన్నన్తరే మయాఽఽభిముఖ్యం దీయతే చేదియం మాంశీతళయా
నిరతిశయానన్ద సన్దోహదాయిన్యా దృశా సకృదప్యవలోక యేదితి త్వ
దీయ కటాక్ష మాశాసానస్సన్, శ్రీమాన్ దృష్టి మిచ్ఛన్నిత్యనేన
లక్ష్మీదృష్టేరపి దయాదృష్టే స్సౌభాగ్యాతి శయో వ్యజ్యతే; శ్రుతిప
రిషదా ముద్ఘాతేన - ఉపోద్ఘాత భూతేన, ఓమిత్యాత్మ నోత్తరేణ-
"ఓంస్యాద్బ్రహ్మణ్యనుజ్ఞానే" ఇతినిఘణ్టుః, అభిముఖ్యం దిశతి- తథా
కరోమీత్యభి ముఖభావం భజతే, ఓమిత్యనుచ్చార్య శ్రుత్యుపక్రమా
యోగాత్తస్య తదుపోద్ఘాతత్వమ్. (అత్రాయమలఙ్కారోద్ధారప్ర
కారః) తత్ర తావత్పరమ పురుషార్థ ప్రదానేన రక్షణానుమతిదా
నరూప మహాఫలం ప్రత్యబుద్ధిపూర్వ శబ్దోచ్చారణమాత్రస్యా సమ
గ్రహేతుత్వాత్ "హేతూనా మసమగ్రత్వే కార్యోత్పత్తిశ్చ సా
మతా । అస్త్రైరతీక్ష్ణకఠినైర్జగజ్జయతి మన్మథః" ఇత్యుక్తలక్షణో
విభావనాలఙ్కారః, దయావైభవ కృతత్వేనచ విరోధ పరిహారః,
కించ ఉద్ఘాతేన శ్రుతిపరిషదామిత్యత్ర పర్యాయోక్తమ్, "పర్యా
యోక్తంతు గమ్యస్యవచోభఙ్గ్యన్తరాశ్రయమ్ । సమస్తసైన్యకృతో
యేన ముధారాహువధూకుచౌ" ఇతిలక్షణాత్; అత్రచ ప్రణవస్య
స్వాసాధారణాకారేణ గమ్యస్య శ్రుతిపరిషదాముద్ఘాతత్వ లక్షణా
కారాన్తరేణ స్వస్వరూపాదపి చారుతరేణాభి ధానాత్; అస్యచప్ర
దర్శితవిభావ నాయాశ్చ సమప్రాధాన సఙ్కరః; అపిచ, అభిముఖ్యం
దిశతీత్యస్య సమర్థనీయస్య దృష్టి మిచ్ఛం స్త్వదీయామితి వాక్యార్థేన

పరిషదా ముత్తరేణాభి ముఖ్యమ్॥ ॥౭౮॥
శ్రేయస్సూతిం సకృదపిదయే సమ్మతాం యస్సఖీంతే

సమర్థనాద్వాక్యార్థ హేతుకం కావ్యలిఙ్గమ్, అస్యతుపూర్వవత్సమ ప్రాధాన్యసఙ్కరః, ఉక్షాతేనశ్రుతిపరిషదామితి పర్యాయోక్తస్యో భయోపకారకత్వా దుభయోస్సమానకాలో దయత్వాచ్చః కించాత్ర శ్రీనివాసే స్వాధీనభర్తృకాఖ్య నాయికాసక్తనాయక వృత్తాన్తస్య ప్రతీయమానత్వా త్సమాసోక్తిః, అస్యాగపూర్వప్రదర్శిత సమ ప్రాధాన్య సఙ్కరస్య చైకవాచకాను ప్రవేశసఙ్కరః. అధికంతు విస్తరభయాన్నలిఖ్యతే.॥ ॥౭౮॥

భగవతాకృతం హంతారస్య చిత్సంరక్షణం త్వదుపకారాన్త మిత్యుక్తమ్, జాయమానకటాక్షోపి త్వదుపస్కృత ఏవేత్యుచ్యతే, (అథవా)యదిదం శాస్త్రప్రదానంయోయం హంతాత్కారేణకస్య చిద్విషయీకారో యశ్చజాయమాన కటాక్షస్సర్వోప్యయం సముజ్జీవన ప్రకారో భగవతా క్రియమాణ స్త్వదాయత్త ఏవేతిదర్శయితుకామశ్శ్లోకద్వయేన శాస్త్రప్రదాన హంతాద్విషయీకారౌతదాయత్తౌదర్శయిత్వా జాయమాన కటాక్షం దయాశీతలితం దర్శయతి = (శ్రేయస్సూతి) మితి= శ్రేయస్సూతిమ్- శ్రేయసామ్ - సదాచార్యసమాశ్రయణాదీనామ్, సూతిమ్- ఉత్పత్తిభూమిమ్, [అధికరణేపాదానే వాస్త్రియాం క్తిః ఇతి సూత్రేణ క్తిః] సకృదపి - నత్వసకృదితినియమః, తేసమ్మతాం సఖీమ్ - త్వయా బహుమన్యమానాంసఖీమ్, అర్వాచీన పురుషార్థసాధనభూతాయా అపి భగవద్దృష్టేర్దయాసాపేక్షత్వేన తత్సఖిత్వ మపర్జనీయమ్, ఇయంతు పరమ పురుషార్థనిదానభూతా సమ్మతాసఖీతిభావః, [మతిబుద్ధిపూజార్థేభ్యశ్చేతి వర్తమానేక్తః - క్తస్యచవర్తమాన ఇతికర్తరిషష్ఠీచ] శీతోదారామ్ - అతఏవత్వ త్సమ్పన్నాచ్ఛితామదారాంచ, అనాదికాలత్రా పత్రియాభి త

శీతోదా రామలభతజన శ్శ్రీనివాసస్య దృష్టిమ్ । దేవాదీ
నామయ మనృణతాం దేహవత్త్వేపిదిన్దన్ బన్ధాన్ముక్తో

ప్తస్యజనస్య ధారాసలిలపాత్రాయమానాం జాయమానదశాయా
మపేక్షా నిరపేక్షం పరమపురుషార్థ ప్రదానేనోజ్జీవయితుం విష
యీకారేణ పరమోదారాంచ, "యద్దాతుస్స్వాస్య తానేయం
పూర్ణస్తోకకళజరితా" ఇతి పరస్పరవిరుద్ధం శీతలత్వ మౌదార్యం
చతత్సమ్బన్ధ మహిమ్నాత్యక్త విరోధమితిభావః, అలభతేత్యస్వతనపు
రుషార్థప్రతీతిః, జనః - నతుబ్రాహ్మణ్యాదినిర్బన్ధః, శ్రీనివాసస్యేతి
పురుషకార సాకల్యమ్, శ్రీనివాసస్య దృష్టిమితి దృష్టిసౌభాగ్యాతి
శయనిప్రత్యాయ్యతే, తద్ధిదృక్షయాహి లక్ష్మీర్వక్షస్థలమధివసతీత్యా
దికమూహ్యమ్, ఏవంసామగ్రీదర్శితా, అథఫలం ప్రదర్శ్యతే, తత్ర
భగవత్ప్రాప్త్యాదికం పరమఫలం తావత్తిష్ఠతు - అనాదికాలాను
వృత్త మస్యజనస్య దేవాదీస్ప్రతి కింకరత్వం ఋణిత్వం చోన్మూల్య
ప్రత్యుత దేవాదీనస్య కింకరీకరోషి, ఇదమేవ తావత్పర్యాప్తమిత్య
భిప్రేత్య తదేవఫలమాహ- (దేవాదీనా) మితి - అయంజనోదేహ
వత్త్వేపి-"త్రిభిఋణవాజాయతే బ్రహ్మచర్యేణ ఋషిభ్యో యజ్ఞేన
దేవేభ్య ని ప్రజయా పితృభ్య" ఇతిఋణిత్వ ప్రయోజక దేహస
మ్బన్ధే విద్యమానేపి, దేవాదీనామ్- ఆదిశబ్దేన మనుష్యాది పరిగ్రహః;
అనృణతామ్ - తత్ప్రతి సమ్బన్ధి కానృణత్వమ్, కృపాపరిపక్వాత
జాయమాన కటాక్షవైభవా దితిభావః, "దేవర్షి భూతాత్మనృ
ణాం పితౄణాం నకింకరోనాయ మృణీచ రాజన్। సర్వాత్మనాయ
శ్శరణం శరణ్యాం నారాయణం లోకగురుం ప్రపన్న" ఇత్యాద్యను
సన్ధేయమ్, విన్దన్ - విన్దన్సన్, అనేనాస్యైవ పరమలాభత్వం స్ఫో
ర్యతే; బన్ధాన్ముక్తః- సంసారబన్ధాన్ముక్తః, తత్ప్రయుక్తైః- అర్చిరా
దిగతౌ తైర్దేవాదిభిర్ని ప్రయుక్తైః, అసఙ్కుచితైః - నిరుపాధికైః, ప్రేమ

బలిభిరనఘైః పూర్యతేత తత్ప్రియుక్తైః ॥ ॥ ౪౯ ॥

కారితై రిత్యర్థః బలిభిః - ఉపహారైః, "సర్వేస్మైదేవా బలిమావహన్తి" తిశ్రుత్యను సారాద్దేవముచ్యతే; పూర్యతే - పూరితోభవతి, ప్రేమపూర్వకత్వా ద్దేవపృణితోభవతీత్యర్థః; [వర్తమానసామీప్య ఇతిభవిష్యతిలట్] (అయంభావః)దయార్ద్రీకృతజాయమానకటాక్షలాభవానయంజనశ్శరీరే విద్యమానఏవ దేవాదీనామనృణస్సన్ శరీరపాతానన్తరమర్చిరాదిగత్యాతైరే వార్చ్యతఇతి. (అథవైవంయోజనా)అయమ్-త్వత్సఖీభూతశ్రీనివాస దృష్టివీక్షితోజనః, బన్ధాన్ముక్తస్సన్-బన్ధాన్మోక్షమాకాఙ్క్షమాణస్సన్, [ఆశంసాయాంభూతవచ్చేతిభవిష్యతిక్తః] కదాముక్తిర్భవిష్యతీతి ముక్తిం ప్రతీక్షమాణ ఇత్యర్థః; దేహవత్త్వేపి - ఋణిత్వాది ప్రయోజక దేహసమ్బన్ధే విద్యమానేపి, అనృణతాం విన్దన్ - త్వదుపసృత జాయమాన కటాక్షమాహాత్మ్యే నానృణతాం ప్రాప్నువన్, పరిత్యత, తత్ప్రియుక్తై- రిహైవతైర్దేవాదిభిః ప్రియుక్తైః, "సర్వేస్మైదేవాబలిమావహన్తి" తిశ్రుతేః; అనఘైః - అస్మిన్విషయే కిఞ్చిత్కృత్య స్వరూపలాభం ప్రాప్స్యామ ఇతిబుద్ధ్యా ప్రీత్యాచప్రియుక్తత్వేన శ్లాఘనీయైః, అఘమ్- నిన్ద్యతా, తద్రహితైరిత్యర్థః, బలిభి - రుపహారైః, "కరోపహారయోః పుంసిబలిః ప్రాణ్యఙ్గజేస్త్రియామ్" ఇత్యమరః; పూర్యతే - పూరితోభవతి, కాఙ్క్షాధికం వర్షణాత్పరివాహ సాపేక్షో భవతీతిభావః. అత్రసకృద్దృష్టి లాభమాత్రేణ పరమపురుషార్థ సిద్ధివర్ణనాల్లోకదృష్టిరీత్యా హేతోరసమగ్రత్వాచ్చ "హేతూనా మసమగ్రత్వేకార్యోత్పత్తిశ్చసామతా" ఇత్యుక్తలక్షణో విభావనాలఙ్కారః, భగవద్దృష్టిమాహాత్మ్యాదితి విరోధపరిహారః; దేహవత్త్వేప్య నృణతాం విన్దన్నిత్యత్ర ఋణిత్వం ప్రతిప్రసక్ల కారణేదేహవత్త్వే సత్యపి ఋణిత్వా భావవర్ణనాత్ "కార్యాజనిర్వి శేషోక్తిస్సతిపుష్కలకా

దివ్యాపాఙ్గం దిశసికరుణే యేషుసద్దేశికా త్మాక్షిప్రం
ప్రాప్తా వృషగిరిపతిం క్షత్రబన్ధ్వాదయస్తే । విశ్వాచా

రణ" ఇత్యుక్తావిశేషోక్తిః, అత్రాపి భగవత్కటాక్ష వైభవాదితి ప
రిహారః; అనయోశ్చ విశేషోక్తి విభావనయోస్సమ ప్రాధాన్యసఙ్క
రః, అపిచోక్త రార్థస్య సమర్థనీయస్య పూర్వార్ధేన సమర్థనాద్వా
క్యార్థ హేతుకంకావ్యలిఙ్గమ్, అస్యచ ప్రదర్శిత విభావనయా ఏకవా
చకాను ప్రవేశసఙ్కరః, కావ్యలిఙ్గస్యవిశేషోక్త్యా సమప్రాధా
న్యసఙ్కరః.   ॥౯౯॥

దయాసమ్బన్ధపీర్య వర్తకీకృతేన జాయమాన కటాక్షేణ చేత
నోజ్జీవనప్రకారః ప్రతిపాదితః, అథ భగవత్కృతజాయమాన కటా
క్షాపేక్షయాఽఽచార్యాత్మనా వస్థితదయాకటాక్షస్య శీఘ్రఫలప్రద
త్వరూపోత్కర్షయని ప్రతిపాద్యతే - (దివ్యాపాఙ్గ) మితి = అతత్వ
దీయ కటాక్ష ఏవక్షి ప్రప్రాప్తిహేతురితీమ మర్థమన్వయవ్యతిరేకా
భ్యాందర్శయతి, సద్దేశికాత్మా - సచ్ఛబ్దేన సత్సమ్ప్రదాయసిద్ధ్యాది
కంవివక్షితమ్,సద్దేశికఆత్మాస్వరూపంయస్యాసా "ఆచార్యస్సహరి
స్సాక్షాచ్చరరూపీనసంశయ" ఇత్యాదిప్రమాణానుసారేణాచార్యేభగ
వదధిష్ఠాన విశేషసద్భావాత్తస్యచదయామూలకత్వాదేవముచ్యతే,
భగవద్దయా పరిణామరూపత్వాద్వాః తాదృశీత్వమ్, యేషు-భాగవ
తాపచారాదినా సత్త్వాహీనేషు పాపిష్ఠాగ్రేసరేషు క్షత్రబన్ధ్వాదిషు
పుణ్యాకృదగ్రగణ్యేషు పుణ్డరీకాదిషుచ, దివ్యాపాఙ్గమ్ - దివ్యః-తాదృ
శాః క్షత్రబన్ధుపుణ్డరీకప్రభృతీం స్తత్తారతమ్యానాదరేణ సద్యోవిశోధ్య
నిత్యకైఙ్కర్యప్రాప్త్యర్హతాపాదన సామర్థ్యాల్లోకోత్తరః, తా
దృశమపాఙ్గ-మపాఙ్గవ్యాపారమ్, కటాక్షమితియావత్; దిశసి - ని
దధాసి, (యద్వా) అపాఙ్గమ్ - నేత్రప్రాన్తమ్, దిశసి- ప్రేరయసి,
[దిశసీత్యత్ర వర్తమాన సామీప్యేవర్తమానవద్వేతి వర్తమానస

ర్యా ధిశివ ముఖాస్స్వాధికారోపరుద్ధా మన్యే మాతా జడ
ఇవసుతే వత్సలామాప్య శేత్వమ్॥ ॥౫౦॥

మీపే భూతే లట్.]వర్తమానకాలశ్చ ప్రాప్తిక్రియా సమయః, అనేనచ వర్తమానవత్ప్రయోగేన వక్ష్యమాణ విధిశివాద్యపేక్షయాఽతి క్షిప్ర ప్రాప్తిర్లభ్యతే; (అథవా) ["ధాతుసమ్బన్ధే ప్రత్యయాః" ఇతిసూత్రేణ దిశసీతి వర్తమాన వన్నిర్దేశస్సాధుః, యేషుదిశసితే ప్రాప్తా ఇతి ధాతు ద్వయస్య యథాకథఞ్చి ద్విశేషణ విశేష్యభావ సమ్బన్ధస ద్భావా ద్విశేషణస్య విశేష్యానువిధాయిత్వాచ్చ దిశసీత్యత్రభూతే లట్.] తేక్షత్రబన్ధ్వాదయః- క్షత్రబన్ధు పుణ్డరీక ప్రభృతయః, వృషగిరిపతిమ్- ఏతదవతార మూలభూతం శ్రీవైకుణ్ఠనాథమ్, "మాయామీపరమానన్దస్త్యక్త్వా వైకుణ్ఠముత్తమమ్। స్వామిపుష్కరిణీతీరే రమయా సహ మోదతే, ఇతి హి పురాణశ్లోకః, క్షిప్రం ప్రాప్తాః - కతిపయైరేవ దినైః ప్రాప్తాః, ప్రాప్తిరత్ర పరిపూర్ణ తదనుభవజనిత ప్రీతికారితనిత్య కైఙ్కర్యలాభః; అత్ర "పాపిష్ఠః క్షత్రబన్ధుశ్చ పుణ్డరీకశ్చ పుణ్యకృత్ । ఆచార్యవత్తయా ముక్తౌ తస్మాదాచార్యవాన్భవే" దిత్యాద్యనుసన్ధేయమ్; ఏవమన్వయం ప్రదర్శ్య వ్యతిరేకం దర్శయతి- (విశ్వేతి)= విశ్వాచార్యాః- విశ్వాచార్యత్వేన విఖ్యాతాః, త్వదీయ దివ్యకటాక్ష విశేషాలాభే విశ్వాచార్యత్వాదిక మపివ్యర్థమితిభావః; విధిశివముఖాః - విధిశివసనకాద్యాః, "విధిశివసనకాద్యై" రితి హ్యుక్తమ్, స్వాధికారోపరుద్ధాః - స్వాధికారేణ - జగత్సృష్ట్యాదినా, ఉపరుద్ధాః - ప్రాప్తి ప్రతిబన్ధవన్తః, తదుపరోధశ్చత్వదీయ దివ్యకటాక్షాభావాదితిభావః. (యద్వా) త్వదీయకటాక్షలాభే సత్యత్యన్త పాపినోపి క్షిప్రం ప్రాప్నువన్తీతి మ మర్థముదాహృత్యదర్శయతి - (దివ్యే) త్యాది = సద్దేశికాత్మా, యేషు - భాగవతాప చారాదినా సత్త్వహీనేషు, దివ్యాపాఙ్గమ్ - అతిపాపప్రసక్తానామ పిసద్యోవిశో

అతికృపణోపిజన్తు రధిగమ్య దయే భవతీ మశిథిలధర్మసేతు

ధనేనపరమపురుషార్థ ప్రాప్త్యుపాయతాపాదనాదత్యద్భుత వైభవ్యామ
వాజ్ఞమ్, ఇతిశేషః, [ప్రదర్శిత ప్రకారేణ భూతేలట్] తేక్షత్రబన్ధ్వా
దయః - పాపిష్ఠాః క్షత్రబన్ధు ఘణ్టాకర్ణ ప్రభృతయః, వృషగిరిపతిం
క్షిప్రం ప్రాప్తాః, ఏవం కృపాకటాక్ష విశేషలాభేఽప్యన్త పాపినామ
పి క్షిప్రప్రాప్తి ముదాహృత్య తదలాభేఽతిమహతామపి క్షిప్రప్రాప్త్య
భావముదాహరతి - (విశ్వే) త్యాదినా - తస్మాదేవం మన్యే, మాతా,
జళే- అసమర్థే సుత ఇవ, మాదృశే జనే త్వం వత్సలేతి; "ఉపమానమ
శేషాణాం సాధూనాం యస్సదాభవే" దితివ దసాధూనామశేషా
ణాముపమానత్వేన ప్రసిద్ధమాత్మానం మన్యతే, మాదృశ ఇత్యుక్తే పర
మనీచ ఇతి ప్రతీయతే, ప్రసిద్ధిప్రాచుర్యాదితి కవేరభిమానః, శేషివిష
యే స్తుతే నైచ్యానుసన్ధానమేవహి మహాత్మనాం స్వభావః, య
థా "అమర్యాదః క్షుద్ర" ఇత్యాది. అత్ర క్షత్రబన్ధ్వాదీనాం క్షిప్ర
ప్రాప్తిం కృతవతీతి ప్రస్తుతస్యాపి శేషస్య సమర్థనాయ మాదృశే త్వం
వత్సలేతి సామాన్యం తస్యాపి తత్సమర్థనాయ పునరపి మాతా జళే ఇవ
సుత ఇతి విశేషాన్తరన్యసనాద్వికస్వరాలఙ్కారః, "యస్మిన్విశేష
సామాన్యవిశేషాస్స వికస్వరః । సనజిస్త్యమహాన్తోపి దర్ధపాః
స్సాగరా ఇవ" ఇతి లక్షణాత్; సచోపమానసఙ్కీర్ణః, సఙ్కరశ్చ స
మప్రాధాన్యేన॥ ॥౫౦॥

కృపాకృతమాచార్యాత్మనా రక్షణప్రకారముదాహృత్య తథా
క్రియమాణం స్వస్వరూపేణ రక్షణప్రకారం వర్ణయతి-(అతికృపణోపీ)
తి= అత్రచ "స్వకైర్గుణైస్సైన్యవిశ్చరితై స్స్వవేదనాద్భజన్తి యే త్వాం
త్వయి భక్తితోఽథవా । కరీశ తేషామపి తావకీ దయా తథాత్వకృత్త్యైనవతు
మే బలం మత" మిత్యుక్తప్రకారేణాకిఞ్చనాధికారిణస్సంసారతరణా
దాత్వమేవబలమిత్యాహ- అతికృపణోపి భక్తితదుపాయసమ్యగ్జ్ఞానత

పదవీం రుచిరామచిరాత్ । అమితమహోర్మిజాలమతి

దుపాయసమీచీనక్రియాతదనుగుణసాత్త్వికతాస్తిక్యాదిసమస్తాత్మగుణ విహీనోఽపి, (అన్యత్ర) అతిదరిద్రోఽపి, అపి నా వృషాచలేశ పదపత్తననిష్య ధనీభవతీత్యర్థః విరోధో వివక్షితః, త్వదాశ్రయణమహిమ్నేతి పరిహారః, అన్యత్ర చ సేతుపదవీప్రాప్తిబలాదితి; జన్తుః-యాచకః చేతనః, భవతీమ్-కృపణజనకల్పలతికాం భవతీమేవ, అశిథిలధర్మసేతుపదవీమ్ - అశిథిలా-దృఢా, స్వాశ్రితం కదాప్య పరిత్యజన్తీ పదవీ ధర్మసేతుపదవీ, సంసారసాగర సన్తరణ సాధనత్వేన దయాయాః సేతుపదవీత్వేన రూపణమ్, ధర్మార్థం కృతా సేతుపదవీ ధర్మసేతుపదవీ, అనేన భగవద్దయాయా నిర్హేతుకత్వం వ్యఞ్జితమ్, (యద్వా) ధర్మః- శ్రీనివాసః, అలౌకికశ్రేయస్సాధనత్వాత్; తథాచోక్తమ్ "రామో విగ్రహవాన్ ధర్మః - కృష్ణం ధర్మం సనాతనమ్" ఇత్యాది. ప్రసిద్ధో రామసేతుశ్చ దర్శనమాత్రేణ ధర్మజనకత్వాద్ధర్మసేతుర్భవతి, తామ్, రుచిరామ్ - ఆచార్యరుచిపరిగృహీతామ్, తత్ర చ "దయనీయస్తవ నాథ దుర్లభః - నైవ తు మే బలః" ఇత్యాదికం ప్రమాణమ్; (సేతుపక్షే) నావాదితరణసాధనాన్తరాపేక్షయా మనోజ్ఞామ్, అధిగమ్య-శరణత్వేన ప్రపద్య, సేతుపదవ్యా అధిగమః - అధిరోహః, అనేన దయాయా ఆశ్రితభవ్యతాతిరేకో వ్యజ్యతే, అమితమహోర్మిజాలమ్-అమితాని- అసఙ్ఖ్యేయాని, అపరిచ్ఛేద్యాని వా; మహోర్మీణామ్ - అశనాయాదీనాం షణ్ణామ్, జాలాని యస్మింస్తమ్; ఊర్మీణాం షట్త్వేఽపి ప్రత్యేకమవాన్తరభేదానామసఙ్ఖ్యేయత్వాదమితత్వోక్తిః, ఊర్మీణాం మహత్త్వం చ స్వాయత్నతోఽలఙ్ఘనీయత్వమ్, (అన్యత్ర) అసఙ్ఖ్యేయమహావీచీసమూహామ్, భవామ్బునిధిమ్ - భవమేవామ్బునిధిమ్, సంసారసాగరమ్; అచిరాదతిలఙ్ఘ్య, ఆర్తశ్చేద సన్తరణే దృష్టశ్చేత్తద్దేహావసానే, (అన్యత్ర) తరణసాధనస్య సేతుపదవీత్యాదే

లఙ్ఘ్యోభవామ్బునిధిర్భవతి వృషాచలేశపదపత్తననిత్యధనీ॥౫౧॥

వాచిరాదతిలఙ్ఘనమ్, నావాదికం తరణసాధనంచేదను కూలవాతాది
సాపేక్షత్వాచ్చిలమ్బ్యో భవతి, అతఏవ సేతుపదవీత్యేవ రూపణం కృ
తమ్, నతు నౌకాదినా, వృషాచలేశ పదపత్తనస్య ధనీ భవతి, వృ
షాచలేశస్య - శ్రీనివాసస్య, పదమ్ - స్థానమ్, యత్పత్తనం తస్మిన్;
అయోధ్యేత్యపరాజితేతి చ విదితే, నిత్యధనీ - అత్రనిత్యశ్చైకరూప్యం
నిత్యధనత్వేనాధ్యవసీయతే, (యద్వా) వృషాచలేశపదమ్ - తదీయ
చరణారవిన్దమ్, తదేవపత్తనమ్, సర్వపురుషార్థస్థానత్వాత్; తత్ర
విద్యమానం యన్నిత్యధనమ్ - నిత్యపరిచరణమ్, తద్వాన్ భవతీత్య
ర్థః; అత్రాపినిగీర్యాధ్యవసానమ్, (అన్యత్ర) వృషాచలస్య - వృషా
ఖ్యపర్వతస్య, ఈశః - అధిపతిః, ద్వీపాన్తరీయకశ్చిద్రాజాది, త
స్యపదమ్ - స్థానమ్, యత్పత్తనం తత్ర, ఇదం చ సమ్భావనాభిప్రాయే
ణోక్తమ్, నిత్యధనీ- నిత్యధనాఢ్యో భవతి. అత్రచ సావయవరూపక
మలఙ్కారః, సచాయమిత మహోర్మిజాలమితి శ్లేషమూలాభేదాతిశ
యోక్త్యా నిత్యధనీతి రూపకాతిశయోక్త్యానోపస్కృత ఇతి తయో
స్తస్య చాఙ్గాఙ్గిభావసఙ్కరః. * అత్రచయథా కశ్చిన్నిర్ధనోధనేచ్ఛు
ర్వణిజాది స్సేతు పదవ్యాసము [illegible] - సుఖేనాతిలఙ్ఘ్య ద్వీపాన్తరీయం
కఞ్చిత్పురవరం ప్రాప్య తత్రతత్ర బహుధనసమ్పన్నశ్చిరకాలం మోద
తే తద్వదిత్యుపమా వ్యజ్యతే.॥   ౫౧॥

---

* అత్రచకృపణోజన్తు- రుపాయ[illegible]న్తరహీనో ముముక్షుర్నిర్ధనోధ
నేచ్ఛుర్వణిజాదిశ్చ, త్వదేకశరణత్వేన ప్రకృతస్య ముముక్షోర
ప్రకృతస్య వణిజాదేశ్చ శ్లేషః. ప్రకృతయోరుభయోర్వా శ్లేషః, సచ
భవతి మే రాశిర్నిలఙ్ఘ్యః సేతు పదవీమితి భవామ్బునిధిమితి చ రూపకేణ
నిత్యధనీతి రూపకా[illegible] క్త్యా [illegible] పోష్యత ఇతి తయో శ్లేషస్య చా
ఙ్గాఙ్గిభావసఙ్కర ఇతి శ్రీకోశాన్తరే.॥   ౫౧॥

అభిముఖభావ సమ్పదభి సమ్భలినాం భవినాం క్వచిదుప
లక్షితా క్వచిదభఙ్గురగూఢగతిః। విమలరసావహా వృష

ఏవమత్యన్తాకిఞ్చనోపి జనస్త్వద్దయాయశ్రియణమహిమ్నాసంసా
రమతీత్య పరమపురుషార్థం ప్రాప్నోతీత్యభిహితం ప్రాక్పద్యే, అత్ర
త్వాభిముఖ్యప్రసఙ్గమాత్రేణ సంసారహేతుభూతసమస్తపాప విని
ర్ముక్తా భవన్తి సంసారిణ ఇతి ప్రతిపాద్యతే. (అభిముఖే)తి – విమల
రసావహా- సంసారిషువిమలమ్- అకృత్రిమమ్, రసమ్-స్నేహమ్, ఆవ
హతి-విదధాతీతివా; విమలమ్-దుఃఖామిశ్రమ్, రస- మానన్ద, మావహ
తి-తేభ్యోదదాతీతివాఽర్థః, (సరస్వతీపక్షే) రసో-జలమ్, సరస్వతీజ
లస్యాన్తర్వాహితయాపఙ్కిల సలిలసమ్బన్ధాద్య భావేనవిమలత్వమ్,
తదావహా-తదుపనేత్రీ, క్వచిదుపలక్షితా- క్వచిద్విషయే, స్వకార్య
భూతసాత్వికతాస్తిక్యాదిసమస్తాత్మగుణప్రవృత్తిదర్శనేనవ్యఞ్జితా, క్వచి
ద్విషయే అభఙ్గురగూఢగతిః- అభఙ్గురా-సుదృఢాసాత్వికతాదిస్వకా
ర్యాదర్శనేనగూఢా-అవ్యక్తాచ, గతిః-ప్రవృత్తిః, ర్యస్యాస్సా; భగవద్ద
యాతావత్సాస్వత్రికీ, సాచక్వచిత్స్వకార్యప్రదర్శనేనప్రకటాభవతి,
క్వచిత్తు తదప్రదర్శనేనాప్రకటా, స్వకార్యప్రదర్శనాప్రదర్శనేచ చేత
నానామాభిముఖ్యాని సద్భావాఽసద్భావాభ్యామితీదం దయాయా
స్స్వభావకీర్తనమ్, [భఙ్గురేత్యత్ర "భఞ్జభాసమిదోఘురజ్" దితికర్మక
ర్తరిఘురప్రత్యయః](సరస్వతీపక్షేతు)క్వచి-ద్దేశేనియతకాలేషూప
లక్షితా- జనైర్దృష్టా, క్వచి-ద్దేశాన్తరే, అభఙ్గురా- అనుస్యూతా,
దృఢా - గూఢా - ప్రచ్ఛన్నాచ, గతిర్యస్యాస్సేతి; ఏవంభూతాభవ
తీ, ఏవంభూతాసరస్వతీచ; అభిముఖభావ సమ్పదభిసమ్భవినాంభవి
నామ్ – అభిముఖానాంభావ అభిముఖభావః, ఆభిముఖ్యమ్; తదేవ
సమ్పత్ - దయావిషయతాకార రూపశ్రేయో నిదానత్వాత్తామభిము
ఖీకృత్య, సమ్భవ - ఉత్పత్తి, స్తద్వతామ్; భగవద్దయోద్దేశేనతస్మిన్

గిరీశవ మే భవతీసపదిసరస్వతీపశమయత్యఘమప్రతిఘమ్॥౫౭॥

జన్మని భవిష్యన్తీ యాస్తేషామభిముఖభావసమ్ప త్త్యామభిముఖీకృత్య జాతానామిత్యర్థః; "మాశుచస్సమ్పదం దైవీమభిజాతోఽసి పాణ్డవే" తివత్; (అన్యత్ర) అభిముఖభావ సమ్పదః - ఆభిముఖ్యసమ్పదః, అభిసమ్భవ-స్సమ్పత్తిః,తద్వతామిత్యర్థః; "అతఇనిఠనా"వితిఇనిప్రత్యయః] సరస్వతీహిగూఢ ప్రవాహత్వేన ప్రవాహసమ్బద్ధా భావేష్వభిముఖాగమనగుణ కీర్తనాదినా భవినాం పాపంహరతి, తాదృశాం భవినామ్- సంసారిణామ్, అప్రతిఘమ్- ప్రకారాన్తరేణ ప్రతిహతి రహితమ్, యథోక్తమ్ "అనుభవితుమఘౌఘంనాలమాగామికాల" ఇత్యాది, అప్రతిఘమితిక్రియావిశేషణంవా; తత్తత్కర్మఫల ప్రదాన వ్యసనినా నిరఙ్కుశస్వతన్త్రేణ భగవతాఽప్యశక్యప్రతిబన్ధం యథా భవతితథా అఘంసపది శమయతీత్యర్థః; అఘమ్ - త్వత్సమాశ్రయణ ప్రతిబన్ధకపాపమ్, సపది-ఆభిముఖ్యప్రసఙ్గఏవ, శమయతి, (యద్వా) భగవత్ప్రాప్తి ప్రతిబన్ధకీ భూతసమస్త సుకృత దుష్కృత రూపోఽఘశబ్దార్థః, తాదృశమఘమ్, సపది - తస్మిన్నేవజన్మని, శమయతి - సదాచార్య ప్రాపణాదిముఖేనేతిభావః; (అన్యత్ర) అఘమ్- దుష్కృతజాతమ్, సపది - ఆభిముఖ్యానన్తరమేవ. అస్మిన్నుపమాల ఙ్కారస్స్ఫుటః, సచవిమలరసావహేతి శ్లేషమూలాభేదాతిశయోక్త్యను ప్రాణితఇతితయోరఙ్గాఙ్గి భావసఙ్కరః, కిఞ్చాభిముఖ్య మాత్రేణ పరమపురుషార్థలక్షణమోక్షప్రదానవర్ణనాత్ "హేతూనామసమగ్రత్వే కార్యోత్పత్తిశ్చసామతే" త్యుక్తలక్షణావిభావనా, ఉపమావిభావనయోస్తు సమప్రాధాన్య సఙ్కరః, అపిచ-శమయత్యఘమప్రతిఘమితి సంసారహేతు సమస్తపాపశామకత్వస్య సమర్థనీయస్య విమలరసావహేతి సమర్థనాత్పదార్థ హేతుకంకావ్యలిఙ్గమ్, ఇదంచ సమప్రాధాన్యోపమా సఙ్కీర్ణమితి. ॥౫౭॥

అపికరుణే జనస్యతరుణేన్దు విభూషణతామపి కమలాసన
త్వమపిధామ వృషాద్రిపతేః । తరతమతావశేన తనుతే

నన్వేతావతా మోక్షస్య దయాయత్తత్వం ప్రపఞ్చితమ్, మోక్షార్థీచ "సమహాత్మా సుదుర్లభ" ఇత్యుక్తరీత్యా దుర్లభతరః, ఐశ్వర్యార్థినస్తులోకే బహవః, నతేదయామాసీకేయుః, ప్రయోజనాభావాత్; తతశ్చకృపాయా ఆశ్రయితారోదుర్లభా ఇతి శఙ్కాయాం పరమపురుషార్థప్రదానసమర్థాయా అర్వాచీనఫలప్రదానశక్తిః కైముతికన్యాయసిద్ధేత్యభిసన్ధాయ బ్రహ్మపదపర్యన్తాఐశ్వర్యవితతయోపి పరమపురుషార్థలక్షణవద్దయాయా ఆయత్త ఇత్యాహ-(అపీ)తి-పరహితవర్ష్మణా-పరహితాకారేణ, వర్ష్మశబ్దో దేహపరః, "వర్ష్మ దేహప్రమాణయో" రితి నిఘణ్టుః, హితమ్-శుభోదర్కమ్, పరిపచేళిమకేళిమతీ-పరిపచేళిమా- స్వయమేవపచ్యమానా, కేళిర్లీలా, తద్వతీ; దయాయాస్సర్వోపివ్యాపారః పరహితరూప ఇత్యర్థః; [పచేః కర్మకర్తరి కేళిమత్ప్రత్యయః] తాదృశీ తే వితతి - ర్విస్తారః, తరతమతావశేన- స్వతారతమ్యానుగుణ్యేన, తారతమ్యం చాత్రస్వస్య మహత్త్వం మహత్తరత్వం మహత్తమత్వంచ, (యద్వా) జనస్య తరతమతావశేన - పాత్రతారతమ్య పర్యాలోచన యేత్యర్థః, తత్తదిచ్ఛాతారతమ్యానుగుణ్యేనేతివాఽర్థః, జనస్య - ఆశ్రితజనస్య, తరుణేన్దువిభూషణతామపితనుతే - యదా తే వితతిర్మహతీ తదా రుద్రత్వమపితనుతే, అపిశబ్దస్సర్వత్ర ఫలస్యదౌర్లభ్యసూచకః, కమలాసనత్వమపితనుతే - మహత్తరత్వే బ్రహ్మపదమపి ప్రయచ్ఛతి, వృషాద్రిపతేర్ధామాపితనుతే - స్వస్యామహత్తమత్వే పరమపదమపి ప్రాపయతీత్యర్థః, (యద్వా) ధామ - జ్యోతిః, గుణాష్టకరూపమ్, (అథవా) వృషాద్రిపతేర్ధామ - పదమ్, తచ్చసక్యేశ్వరత్వమ్, భగవత ఆశ్రితపరతన్త్రత్వాత్తదపి సమ్భవత్యేవేతి భావః, ఏవం సతి ప్రకరణానుగుణ్యం భవతి,

తనుతే వితతిం పరహితవర్ష్మణా పరిపశ్యేమ కేళిమతీ॥
ధృతభువనా దయమే త్రివిధగత్యనుకూలతరా వృషగిరి —

తరుణేన్దువిభూషణతాం కమలాసనత్వ మిన్ద్రత్వ ఞ్చేత్యర్థో ఽ
త్రివృషాద్రి పతేర్ధామాధిపతనత ఇత్యైశ్వర్యాదయోఽపి చ, పరమ
పురుషార్థప్రాపణని పుణాయాః కిమ్పున్పురుషార్థప్రదానే శక్తిరస్తీ
తి కిముత వక్తవ్యమితి. అత్ర తరుణేన్దు విభూషణతామిత్యా దేర్దుర్లభ
త్వదుర్లభతరత్వదుర్లభ తమత్వాభిప్రాయః గర్భత్వాత్పరికరాఙ్కురః"
"సాభిప్రాయవిశేష్యే తు భవేత్పరికరాఙ్కురః । చతుర్ణాం పురుషార్థా
నాం దాతా దేవశ్చతుర్భుజః" ఇతి లక్ష్యలక్షణసద్భావాత్; తరుణేన్దు
విభూషణతామిత్యత్ర ఉత్తరోత్తరముత్కర్షస్య ప్రతీయమాన
త్వాత్సారాలఙ్కారః, "ఉత్తరోత్తరముత్కర్షః సార ఇత్యభిధీ
యతే । మధురం మధువిపీయూషం తేషాం తస్మాత్కవేర్వచః" ఇతి లక్ష
ణాత్; అస్యచ పరికరాఙ్కురేణ సహ సంసర్గాల్లఙ్కారైకవాచ
కానుప్రవేశసఙ్కరః, అపిచ అధిపాన వృషాద్రి పతేరిత్యత్ర కిము
తార్వాచీన పురుషార్థమితి కైముత్యస్య ప్రతీయమానత్వే అర్థా
పత్తిర్వ్యజ్యతే, పరహితవర్ష్మణా పరిపశ్యేమ కేళిమతీత్య
త్ర హేతు హేతుమతో రైక్యస్య ప్రతిపాదనాద్ధేత్వలఙ్కారః, "హే
తు హేతుమతో రైక్యం హేతుం కేచిత్ప్రచక్షతే" ఇతి లక్షణాత్ ॥౫౩॥

అస్యచ వ్యవహిత పూర్వశ్లోకేన సఙ్గతిః, తత్ర హిదయాయా
స్సరస్వతీసామ్య మనుసంహితమ్, ఇహ గఙ్గాప్రవాహేన గఙ్గా
సాదృశ్యమనుసన్ధీయతే - (ధృతభువనేతి- ధృతభువనా - రక్షితలో
కా, (అన్యత్ర) ఊఢజలా, త్రివిధగత్యనుకూలతరా- త్రివిధాయాః
ఐశ్వర్యకైవల్య భగవల్లాభరూపాయాః, గతేః- ప్రాప్యస్య, అనుకూ
లతరా- తదానుకూల్యమ్ - తత్ప్రదనశ్రద్ధాపన్న్రత్వమ్, యద్యపి శ్రీనివా
సోపితయా పారవశ్యాత్త్రివిధా తి కావాపానస్వేషణాత్ ఇతి తస్యాపిత

థపాదపరిరమ్భవతీభవతీ। అవిదితవైభవాపిసురసిన్ధురివాత
నుతే సకృదవగాహమాన మపతాపమపాపమపి॥ ౫౪॥

దానుకూల్యాఖ్యాస్తి, తథాపికర్మాసు గుణఫలప్రదాన స్వభావత్వేనక దాచిన్నిగ్రహేపి ప్రవర్తతే, ఇయంత్వజ్ఞాతనిగ్రహా, తస్మాదను కూలతరేత్యుక్తా, (అన్యత్ర) త్రివిధయా - త్రిలోకగతయా స్రోతో నుగత్యా, అనుకూలతరా- నద్యన్తరాపేక్షయాఽతి శయేనలోకోప కారకరీ,(యద్వా)కూలష్వతిశయేనానువర్తమానాఅనుకూలతరా, ఉభయకూలస్థే లోకస్య సలిలనిమజ్జనప్రసజ్గాదితిభావః,వృషగిరినాథ పాదపరిరమ్భవతీ-వృషగిరినాథస్యపాదయోఃపరిరమ్భఃపరిష్వఙ్గఃతద్వ తీ;పాదప్రణామేనదయాసన్ధుక్షితాభవతీతిపాదపరిరమ్భవతీత్యుక్తిః, "రూఢావృషాచలపతేఃపాద" ఇత్యభిహితమధస్తాదపి;పాదపరిరమ్భ వతీత్యనేనవక్షఃస్థలపరిరమ్భవతీలక్ష్మీః, ఇయంతుపాద పరిరమ్భవతీతిల క్ష్మ్యానక్షస్సలబ్ధయాయావృషగిరినాథపాదపఙ్కజమంశతఃప్రాప్త మితిస్ఫురతి, (అన్యత్ర) పాదాద్వినిర్గతత్వా త్పాదపరి ష్వఙ్గవతీ, ఏవంభూతాభవతీ ఏవంభూతాసురసిన్ధురివ, అవిదితవైభవాపి - అ జ్ఞాతసకృత్ప్రసన్నకలాత్రిపురఘాతకత్వశక్తిరపి, (అన్యత్ర) వైభ వమ్- తాపనివారణాదిశక్తిః, "హరిర్హరతి పాపానిదుష్టచిత్తై రపిస్మృతః। అనిచ్ఛయాపి సంస్పృష్టోదహత్యేవహిపావక" ఇతి న్యాయోఽనుసన్ధేయః,సకృదవగాహమానమ్-సకృత్, ఆచార్యాదిభి స్త్వద్విషయీక్రియమాణం, జనమ్, అపతాపమ్ - అపగతతాపత్రి యమ్, అపాపమపి - తాపత్రియమూలభూత పాపరహితమపి, అన్యత్రస్పష్టః ఆతనుతే - తత్సమ్బన్ధినోపి తథాతనుత ఇత్యర్థః, "ఆస్ఫోటయన్తి పితరస్సన్నృత్యన్తి పితామహాః। వైష్ణవోనఃకులేజా తస్సనస్సన్తారయిష్యతి" ఇతి. అత్రధృతభువనేత్యాది శ్లేషమూలాభే దాతిశయోక్త్యనుప్రాణితాపూర్ణోపమా॥ ॥౫౪॥

నిగమసమాశ్రితానిఖిలలోక సమృద్ధికరీభజదఘకూలము

ఏవంకృపాఙ్గ యోస్సాధర్మ్యవర్ణనేనో పమానప్రదర్శ్యతద్వర్ణనేననిదర్శనాం దర్శయతి - (నిగమే) త్యాదినా=నిగమసమాశ్రితా- నిగమై - ర్వేదైః, సమాశ్రితా- సమ్యక్సేవితా, సేవాచాత్రతద్వైభవ ప్రతిపాదనమ్, భగవతోజగత్సృష్ట్యాది వ్యాపారస్యకృపాకార్యత్వేనసృష్ట్యాదిజగద్వ్యాపార ప్రతిపాదకవాక్యానితస్యభోగమోక్షప్రదత్వప్రతిపాదనపరాణిచవాక్యానిదయామాక్షిపన్తి, "సఏకాకీ నరమేతే" త్యపితస్యకారుణికత్వ ఏవఘటత ఇతిదయావైభవప్రతిపానదఏవతస్యచతాత్పర్య మిత్యాశయః, నిగమైస్సమాశ్రితేత్యుక్త్యాఏతత్ప్రతిపాదనేననిగమానాం స్వరూపలాభగప్రతీయతే, యథాహుః "ఆమ్నాయానామసీమ్నామపిహరివిభవే వర్షబిన్దోరివాబ్ధౌ సమ్బన్ధాత్స్వాత్మలాభ " ఇతి. (అన్యత్రచ) నిగమైః - " ఇమంమేగఙ్గ " ఇత్యాదిభి ర్భగవత్పాదామ్బుజ సలిలసమ్బన్ధేనస్వాత్మ శుద్ధిమాకాఙ్క్షమాణైరివ, ఆశ్రితా - ప్రతిపాద్యా, నిఖిలలోక సమృద్ధికరీ - నిఖిలా, లోకా-జనాః, "ఆర్తోజిజ్ఞాసురర్థార్థీజ్ఞానీచే" త్యుక్తచతుర్విధాధికారిణః, తేషాంతదభిలషితప్రదానేనసమృద్ధికరీ,(యద్వా)నిఖిలలోకాః- విభూతిద్వయమ్, తత్సమృద్ధికరీ - నిత్యవిభూతేస్సమృద్ధికరత్వం సంసరద్భిర్ముముక్షు దశాంక్రమేణముక్తించప్రాప్తైశ్చేతనైః పరిపూరణేన;లీలావిభూతేస్తు"ఉదారాస్సర్వఏవైత"ఇతిభగవతైవస్వాభిమతత్వేన పరిగణితైర్భగవద్భక్తైర్నిరన్తరీకరణేన; గఙ్గా చలోకత్రయస్యాపి కుల్యాదిభిరైహిక ఫలసమృద్ధిం స్నానాదినాఽఽముష్మికఫలసమృద్ధిమపికరోతి,భజదఘకూలముద్రుజగతిః- భజతామఘైః కూలముద్రుజాభజదఘాన్యేవకూలముద్రుజతీత్యర్థః;"తరఙ్గైరుత్తరఙ్గైతురఙ్గైరితివద్రూపకమ్; (యద్వా) భజదఘానామ్ - కూలముద్రుజా - పీడావహా, గతి - ర్విషయాకారో, యస్యాస్సాతథోక్తా; (గఙ్గాప

ద్రుజగతి గపరితప్తహితా । ప్రకటితహంస మత్స్యకమ

క్షే) భజదఘానామ్-స్నానాదినా సేవమానసమ్బన్ధిపాపానామ్, హర
ణే కూలముద్రుజగతి- స్తీవ్రవేగా, స్వాభావిక స్తీవ్రవేగో భజదఘాప
హరణార్థత్వేనోత్ప్రేక్షిత ఇత్యుత్ప్రేక్షాగర్భమిదమ్, మశకార్థో ఘూమ
ఇత్యత్ర మశకశబ్దస్య తన్నివృత్తిపరత్వవద్భజదఘశబ్దస్య తద్ధరణపర
త్వమ్, (అథవా) భజదఘేత్యాదివిశేషణం నోభయసాధారణమ్, కూల
ముద్రుజగతిత్వస్య గఙ్గాయాం ప్రసిద్ధత్వాత్తత్రైతన్నోక్తమ్, దయా
యాం తద్యోగముపపాదయతి- (భజదఘే) త్యాదినా-పరితప్తహితా-
తాపత్రయాభితప్తానాం హితా, అనిష్టనివృత్తిపూర్వకేష్టప్రాప్తికారి
ణీ, (అన్యత్ర) ఆతప్తానామ్-తాపత్రయతప్తానాం చ హితా, ఇష్టాని
ష్టప్రాప్తిపరిహారకరీ; ప్రకటితహంసమత్స్యకమఠాద్యవతారశతా-
హంసావతారో మత్స్యావతారశ్చ, కమఠః - కూర్మావతారశ్చ, ఆదిశ
బ్దేన వరాహనారసింహాద్యవతారా గృహ్యన్తే; తేషాం శతమ్-అపరిమి
తమిత్యర్థః; అనన్తావతారత్వాద్భగవతః; “శతం సహస్రమయుతం స
ర్వమానన్త్యవాచకమిత్యుక్తేశ్చ; ప్రకటితమ్ - భగవతో హంసమ
త్స్యకమఠాద్యవతారాణాం శతం యయా సా, సర్వావతారాణాం
కృపాకార్యత్వాత్కృపా ప్రకటితత్వమ్; (అన్యత్ర) ప్రకటితా-
స్వచ్ఛత్వాత్ప్రకాశితా, హంసమత్స్యకమఠాదయో యేన తత్తథో
క్తమ్, ఆదిశబ్దేన గ్రాహాదయో జలచరపక్షిణశ్చోచ్యన్తే, తాదృశమవతా
రశతమ్- తీర్థశతమ్, యస్యాం సా; తస్మాద్విబుధసరిచ్ఛ్రియం వహసి,
ఏవం శ్లోకద్వయేన దయాయా విబుధసరితా పూర్ణసాదృశ్యం వర్ణితమ్,
అనేన పూర్ణసాదృశ్యవర్ణనేన “ యమో వైవస్వతో రాజా యస్తవైష
హృది స్థితః । తేన చేదవివాదస్తే మా గఙ్గాం మా కురూన్గమ ” ఇత్యుక్త
ప్రకారేణ శ్రీనివాసదయైవ శ్రేయోర్థిభిస్సమాశ్రయణీయేతి ఫలతి,
సర్వత్ర సన్నిహితేయం సర్వసమాశ్రయణీయా భవతి, గఙ్గాతు త

త్వాద్యవతారశతా విబుధ సరిచ్ఛ్రియం వృషగిరీశదయే
వహసి॥౫౫॥ జగతిమితంపచాత్వదితరాతు దయేతరళా

త్తీరవర్తినామేవసులభేతిభావః. అత్రవృషగిరీశదయాయాం విబుధ
సరిచ్ఛ్రిపదార్థారోపరూపో నిదర్శనాలఙ్కారః, "పదార్థవృత్తిమ
ప్యేకేవదన్త్యన్యాంనిదర్శనామ్ । త్వన్నేత్రయుగళంధత్తేలీలాం
నీలామ్బుజన్మనో" రితిలక్షణాత్॥ ॥౫౫॥

ననుదయాన్తరం వాసమాశ్రయణీయం కింనస్యాదిత్యత్ర దయా
న్తరస్యా సమాశ్రయణీయత్వే శ్రీనివాసదయాయా స్సమాశ్రయణీ
యత్వేచ హేతుమాహ - (జగతీ) త్యాదినా - త్వదితరా - త్వత్తో
ఽత్యన్తభిన్నా త్వత్సాదృశ్యలేశోఽపినాస్తీత్యర్థః; జగతిదయాతు-లో
కేపరిదృశ్యమానాదయాతు, బ్రహ్మాదీనాంరాజాదీనాం వేత్యర్థః;
తుశబ్దోభగవద్దయాతో వైధర్మ్యద్యోతకః, వైధర్మ్యమేవాహ - (మి
తంపచే) త్యాదినా- మితంపచా- అల్పమేవఫలమిత్యర్థః, (యద్వా)
అల్పశక్తిరిత్యర్థః; ["మితనఖేచే" తిఖశ్ప్రత్యయః] తరళా-ఫలప్ర
దానాత్పూర్వమేవ ఆశ్రయనాశాద్వావిరోధిగుణో దయాద్వానాశ
సమ్భవాత్ఫల్గుఫలప్రదత్వమపిననియతమితిభావః; తదేవాహ - (ఫల
నియమోజ్ఝితే)తి- తరళత్వాదేవఫలనియమోనాస్తీత్యర్థః, (అథవా)
బ్రహ్మాదీనాంశక్త్యాదిసాకల్యాభావేతద్దయాసత్త్వకాలేపి ఫలవితర
ణాభావసమ్భవాత్తన్నియమోనాస్తీత్యర్థః, భవతిసన్తపనాయపు
నః- యత్రఫలందాతుంనశక్నోతి తత్రఫలాభావమాత్రమేవేత్యేతదపి
నాస్తి, ప్రత్యుతారాధకస్య సన్తపనాయభవతి, ధూపేఽపరాధో
దీపేఽపరాధ ఇతిస్వల్పాపరాధేపి నిగ్రహసమ్భవాత్ఫలాభావాతఙ్క
శ్చేత్సన్తాపోఽస్తి,తతఉపరీదం సన్తాపాన్తరమిత్యభిప్రాయేణపునశ్శ
బ్దః, కేచిత్తు, తద్దత్తస్యఫలస్యాపి మారకణ్డేయాయుర్వ్యాఖ్యేయమేన
దుఃఖావహత్వమిత్యభిప్రేత్యాహ - (భవతిసన్తపనాయపున) రితి-

ఫలనియమోజ్ఝితాభవతిసన్తపనాయపునః । త్వమిహనిర

ప్రత్యుతేత్యర్థే పునరిత్యవ్యయమ్, అవ్యయానామనేకార్థత్వాత్; (యద్వా) పునశ్శబ్దో విశేషద్యోతనార్థః, ఉత్తరశేషస్త్వంపునరితీతివ్యాచఖ్యుః. ఉక్తదోషప్రతిభటకల్యాణగుణ పరిష్కృతత్వమాహ- (నిరఙ్కుశే)తి = నిరఙ్కుశా - అప్రతిహతా, ప్రశాసనమ్ - ప్రకృష్టా శక్తిః, ఆదిశబ్దేన "పరికృష్టం విజ్ఞానంబలమతులమైశ్వర్యమఖిలం విమర్యాదంవీర్యం వరదపరమాశక్తిరపిచ । పరంతేజశ్చే" త్యుక్తాజ్ఞానబలాదయస్తద్వితతిరూపాస్సౌశీల్యాదయశ్చ గృహ్యన్తే, నిరఙ్కుశాప్రశాసనాదిరూపావిభూతి - రైశ్వర్యంతద్వతీ; "అనుచరశక్త్యాదిగుణా" మితితేషాంతదనుచరత్వాదితిభావః; (అన్యేతు) అప్రతిహతశక్తితత్కార్య భూతఫలదాననియమస్థిరత్వాదిమహిమవతీ, శక్తేర్దయాసహకారిత్వా ద్దయాయాస్తద్వత్త్వోపచార ఇతివివవ్రుః, తాదృశీత్వమ్, ఇహ-అస్మిన్ జగతి, నతుదేశవిశేషే, దేహినాందేహవత్త్వే విద్యమానఏవ, నిరవధిమ్- త్రివిధపరిచ్ఛేదవిధురమ్, వృషశైలనిధిమ్- వృషశైలేసురక్షితంనిధిం శ్రీనివాసాఖ్యమ్, వితరసి, తస్మాత్త్వమేవసమాశ్రయణీయేతిభావః; అత్ర "తద్యథాహిరణ్యనిధి" మితి"నిధిరివవిధనానా" మితిచనిధినోపమిత శ్రీనివాసోనిధిత్వే నాధ్యవసీయతే, అనేననిరతిశయభోగ్యత్వం సర్వైస్సదాఇజ్యమానత్వేపి క్షయప్రసఙ్గరాహిత్యమిత్యాదికంవ్యజ్యతే, వితరసి - అనుభావయసీతియావత్; వితరసీత్యనేనవిధేయీ కరణంవ్యఞ్జితమ్, అయంచనిరవధినిధిర్లక్ష్మీభూమ్యాది దివ్యమహిషీణాం శేషశేషాశనాది నిత్యసూరీణాంముక్తానామప్యదేహినాం చసామాన్యభోగ్యఇతి, దేహినాం సమ్ప్రదానత్వాభావాన్నచతుర్థీ; తస్మాత్త్వమేవసమాశ్రయణీయా, నదయాన్తరమితితాత్పర్యమ్. అత్రచార్థద్వయేన దయాన్తరభగవద్దయయోర్దయాత్వే నోపమానోపమేయయోర్విశేషవర్ణనా ద్వ్యతిరే

శకనాదివిభూతిమతీ వితరసిదేహినాం నిరవధిం వృష
శైలనిధిమ్ ॥ ౫౬ ॥ సకరుణలౌకిక ప్రభుపరిగ్రహ

కాలఙ్కారః, "వ్యతిరేకోవిశేషశ్చేదుపమానోపమేయయో" రితి
లక్షణాత్; సచోపమేయాధిక్యపర్యవసాయీ, అపిచవృషశైలనిధింవి
తరసీత్యస్య సమర్థనీయస్య నిరఙ్కుశప్రశకనాదివిభూతి మతీత్యనేనస
మర్థనాత్కావ్యలిఙ్గమ్, వృషశైలనిధిమిత్యత్ర నిగీర్యాధ్యవ సానా
ద్రూపకాతి శయోక్తిః, ఏతేషాంత్రయాణామేకవాచకానుప్రవేశ
సఙ్కరః. (శ్రీకోశాన్తరే- వ్యతిరేకాలఙ్కారస్య ఏతదుభయాను
ప్రాణితత్వాత్త్రయాణామఙ్గాఙ్గిభావసఙ్కరః॥) ॥౫౬॥

నన్వేవంనిరతిశయ వైభవాచ్ఛ్రీనివాసకృపాఽస్మానతిక్షుద్రానా
శ్రితానపిసతఃకథమనుగ్రహిష్యతీతి శఙ్కమానాన్ కైముతికన్యాయ
ప్రదర్శనేన విస్రమ్భయతి - (సకరుణే) త్యాదినా = ఉపాధీత్యాది-
ఉపాధిః - ప్రయోజకః, అనుగ్రహోపాధిరానుకూల్యలేశః, నిగ్ర
హోపాధిర్మహాపరాధః, ఉపాధిశ్చక్రమివేత్యుపమితసమాసః, చ
క్రవదావర్తమాన త్వాత్తత్సామ్యముపాధేః; తస్యపరివృత్తిః- పరివ
ర్తనమ్, కదాచిదేకస్యకదాచిదన్యస్య పరివృత్తిరిత్యర్థః, తస్యాఃప
రమ్పరయా - సన్తత్యా, పౌనఃపున్యేనేతియావత్; (యద్వా) పరి
వృత్తి - రావృత్తిః, పునఃకరణమ్; తస్యాఃపరమ్పరయా - సన్త
త్యా, అనేనప్రయోజకాకారేణ సఞ్జాతాంసకరుణలౌకిక ప్రభుపరి
గ్రహనిగ్రహయోర్నియతిమ్ - సకరుణస్య - దయాళోః, లౌకికప్ర
భోః - నరదేవస్య, పరిగ్రహనిగ్రహయోః - అఙ్గీకారదణ్డయోః,
నియతిమ్ - నియమమ్, (అయమత్రపర్యవసితార్థః) యదాయదాఽ
ల్పమప్యానుకూల్యం భవతితదాతదాపరిగ్రహ ఇతినియతిమ్, యదా
యదామహత్ప్రాతికూల్యంభవతి తదాతదానిగ్రహ ఇతినియతించే
తినిగ్రహానుగ్రహోపాధిపరమ్పరయా - నిగ్రహానుగ్రహపరమ్పరమే

నిగ్రహయోర్నియతిముపాధిచక్రపరివృత్తిపరమ్పరయా।

తియావత్; అల్పానుకూల్యదర్శనేనానుగ్రహవ దల్పాపరాధేన నిగ్ర
హశ్చేద్దురుపసదస్స్యాదితి శఙ్కాం పరిహర్తుం నిగ్రహస్య మహాప
రాధోపాధికత్వం వివక్షితమ్, తత్ర హేతుస్స కరుణేతి విశేషణమ్,
తాదృశీంనియతిమ్ - నియమమ్, వితరఙ్గయతామ్ - ప్రత్యక్షాదీనాని
శ్చిన్వతాం ప్రామాణికానామ్, సంశయస్య కోటిద్వయావగాహి
త్వేన తరఙ్గవచ్చఞ్చలత్వాత్తరఙ్గశబ్దేన సంశయోవ్యపదిశ్యతే; వితర
ఙ్గాన్నిస్సన్దేహాన్కుర్వతామిత్యర్థః, [వితరఙ్గశబ్దాత్తత్కరో
తీణ్యన్తాల్లటశ్శత్రాదేశః,] త్వయి-వృషభమహీధరేశ సమ్బన్ధిన్యామ్,
త్వదాశ్రితపక్షపాతస్య సర్వజనప్రసిద్ధత్వాదితిభావః, విశయః - ఆ
భిముఖ్యాది మాత్రవతోఽస్మాన్పాలయిష్యతివానవేతి సన్దేహః, కథం
భవితా - నకథంచిదపీత్యర్థః; యాదృశతాదృశా అపిలౌకికసకరుణ ప్ర
భవః ప్రభూతదోషవత్త్వేప్యల్పానుకూల్యమాత్రేణ స్వీయత్వేన పరి
గృహ్ణన్తి, ఆనుకూల్యలేశవర్జిత ప్రాతికూల్యఏవచనిగృహ్ణన్తి, ఏవం
సతినిరవధిర్భగవద్దయాయా ఆభిముఖ్యాదిమదరిక్షణే కస్సన్దేహ ఇతి
తాత్పర్యార్థః; ననుభగవద్దయాయాస్సకరుణలౌకిక ప్రభుదుర్లభతా
దృశమహిమ సద్భావేసతికైముతికన్యాయో ప్రవతరేత్తత్రవచనకిఞ్చి
త్ప్రమాణ ముపలభామహ ఇత్యతఆహ - (శ్రుతిమితసమ్పది) తి-
శ్రుతిమితా - శ్రుతిప్రమితా, సమ్ప - త్సమృద్ధిః, సర్వప్రకారే
ణ సర్వోత్కర్షో యస్యాస్సా; అత్రభగవతః పరత్వోపయికజగ
త్కారణత్వాది ప్రతిపాదికాశ్శ్రుతయోయాస్సన్తి, యాశ్చసౌలభ్యో
పయుక్తాఽఽశ్రితవాత్సల్యాది ప్రతిపాదనపరాః, యాశ్చతస్యసర్వా
రాధత్వ సకలఫలప్రదత్వాది ప్రతిపాదనశీలాస్తాస్సర్వా భగవద్దయా
మహిమ్ని ప్రమాణత్వేన వివక్షితాః; దయాంవినాజగత్కారణత్వా
దేరనుత్థానాత్తత్ప్రతిపాదక శ్రుతీనాందయావైభవ ప్రతిపాదనపర్య

వృషభమహీధరేశ కరుణే వితరఙ్గయ తాం శ్రుతిమితసమ్పది

వసానాదితి. అత్ర కావ్యార్థాపత్తిరలఙ్కారః, సకరుణే క్షుద్రప్రభా
విస్రమ్భవతాం సర్వథా సర్వాతిశాయిన్యాం నిర్వ్యాజవత్సలాయాం
సాక్షాద్వృషగిరీశదయాయాం త్వయి విస్రమ్భో భవతీతి కిము వక్తవ్య
మితి కైముత్యేన విస్రమ్భరూపార్థస్య సంసిద్ధేః; కించ కథం భవితా విశ
య ఇతి విశయాసమ్భావ్యతారూపస్య సమర్థనీయార్థస్య శ్రుతిమిత
సమ్పదిత్యనేన సమర్థనాత్ కావ్యలిఙ్గమ్, తచ్చ కావ్యార్థాపత్తేరఙ్గమ్,
తదుత్థాపకత్వాత్; అన్యథా కావ్యలిఙ్గాభావే కైముత్యం న స్యాత్;
లౌకికప్రభావిస్రమ్భోఽస్తు భగవద్దయాయాం మా భవతు విస్రమ్భ ఇతి
శఙ్కాసమ్భవాత్తన్నిరాసాయ శ్రుతిమితసమ్పదీతి — తథాచ క్షుద్ర
ప్రభావిస్రమ్భవతాం శ్రుతిప్రసిద్ధసకలగుణసమ్పది శ్రీవేఙ్కటపతిద
యాయాం విస్రమ్భో భవతీతి కిము వక్తవ్యమితి కింపునర్న్యాయస్సఙ్గ
తః, ఏవం తర్హి శ్రుతిమితసమ్పదిత్యనేనైవ భగవద్దయాగోచరవిస్ర
మ్భస్య సమర్థనాత్ కైముత్యేన కిం కార్యమితి చేన్న, కైముత్యేనైవార్థ
సంసిద్ధిః, శ్రుతిమితసమ్పదీతి విశేషణం తు తత్సహకారీతి బ్రూమః, ల
క్షణం తు "కైముత్యేనార్థసంసిద్ధిః కావ్యార్థాపత్తిరిష్యతే। స జిత స్త్వ
న్ముఖేనేన్దుః కా వార్తా సరసీరుహామ్" ఇతి, "సమర్థనీయస్యార్థస్య కా
వ్యలిఙ్గం సమర్థనమ్। జితోఽసి మన్ద కన్దర్ప మచ్చిత్తేఽస్తి త్రిలోచన" ఇతి చ.
(యద్వా) క్షోదక్షమానుద్దిశ్య యోజనాన్తరం లిఖ్యతే, భగవద్దయా
యాం మహోదారతాదినా లౌకికదయాతో విలక్షణత్వాత్తస్యైవ స
మాశ్రయణీయేత్యుక్తమ్, ఏవం నిరతిశయవైభవా సాఽస్మానతిక్షుద్రా
ననుగృహ్ణాతీత్యత్ర కిం మానమిత్యపేక్షాయాం శ్రుత్యనుమానే మా
నమిత్యాహ - (సకరుణే) తి= సకరుణస్య - దయాళోః, లౌకికప్ర
భోః - నరదేవస్య, పరిగ్రహనిగ్రహయోః - అఙ్గీకారదణ్డయోః, క్వ
చిత్పరిగ్రహః క్రియతే, క్వచిద్దణ్డశ్చ నిపాత్యతే, తయో - రగ్నిమత్త్వ

స్థానీయయోః, నియతిమ్ - వహ్నినిరూపితవ్యాప్తిమ్, ధూమభూయి స్సాహచర్యేణ నిశ్చిన్వతామితివ దయంవ్యపదేశః, ఉపాధిచక్ర పరివృత్తిపరమ్పరయేతి వ్యాప్తిగ్రాహకప్రదర్శనమ్, హేతౌతృతీయా; ఉపాధిః ప్రయోజకః; పరిగ్రహేఉపాధిరానుకూల్యమ్, నిగ్రహేమహాప రాధః, సచక్రమివ- చక్రవదావర్తమానత్వాత్తత్సామ్యమ్, తస్యపరి వృత్తి-రావృత్తిః, పునఃకరణమితియావత్; తస్యాః పరమ్పరయా- పౌనః పున్యేన, తథాచయదాయదాఽనుకూల్యప్రాతికూల్యేతదాతదాఽ నుగ్రహనిగ్రహావితివ్యాపకీభూతానుగ్రహనిగ్రహాభ్యాంసహజ్ఞాతయే త్యర్థః; పర్యవస్యతిసాధ్యసాధనయోర్భూయస్సహచారదర్శనేనేతియా వత్; వ్యాప్తిశ్చకాలికీవివక్షితా, దైశికీవ్యాప్తిర్వా; యత్రయత్రానుకూ ల్యంతత్రతత్రానుగ్రాహ్యత్వం యత్రయత్రప్రాతికూల్యంతత్రతత్రని గ్రాహ్యత్వమితి; వితర్జయతామ్-అనుగ్రహనిగ్రహోపాధిభూతాను కూల్యప్రాతికూల్యగతత్వేననిశ్చిన్వతామిత్యర్థః, అత్రచాపేక్షితార్థో ఽర్థాల్లభ్యతే, (యద్వా) ఉపాధిచక్రపరివృత్తి పరమ్పరయా సజ్ఞా తాం సకరుణలౌకికప్రభుపరిగ్రహ నిగ్రహయోర్నియతిమ్ - తన్నిరూ పితాంవ్యాప్తిమ్, వితర్జయతామ్ - భూయోదర్శనాదినాపరిగ్రహ నిగ్రహోపాధిభూతానుకూల్య ప్రాతికూల్యప్రాచుర్యగతత్వేన నిశ్చి న్వతామిత్యేవార్థః, కథంభవితావిశయః - విశయవిరోధినిశ్చయస్యా నుమానేన జాతత్వాదితిభావః, అనుమానంచేదమ్, వయంభగవద్ద యానుగ్రాహ్యాః, తాంప్రత్యానుకూల్యలేశవత్వాత్, యస్సకరుణం శక్తంప్రత్యానుకూల్యలేశవాంస్సతదనుగ్రాహ్యోదృష్టఇతి; ఏవమ నుమానే సాధారణేస్థితఏవ భగవద్దయావైభవాసాధారణ ప్రమా ణభూతానిత్యనిర్దోషాశ్రుతిరప్యస్తీత్యాహ - (శ్రుతిమితసమ్పదీ) తి- శ్రుతిమితా - శ్రుతిప్రమితా, ఆశ్రితవాత్సల్యాదిగుణ సమ్పద్యస్యాస్త

స్యామ్; శ్రుతిశబ్దేన దయాప్రేరితభగవత్కర్తృకసృష్టిస్థిత్యాదిజగదు-
పకారప్రతిపాదనపరాశ్శ్రుతయో వివక్షితాః, తాసాం దయామ
హిమప్రతిపాదనపర్యవసానాత్; త్వయి - వృషభమహీధరశేఖరు
ణాయామ్, తదీయసౌశీల్యవాత్సల్యౌదార్యాదివైభవస్య విశ్వజనవిదిత-
త్వేన న ప్రమాణాన్తరమన్వేషణీయమితి భావః, కథం భవితా విశయః-
న కథంచిదిత్యర్థః, వ్యాప్తిబలేన శ్రుత్యా ప్రత్యక్షేణ చ స్వారాధత్వా
శ్రితానుగ్రహశీలత్వాదికల్యాణగుణాలఙ్కృతేయమితి నిశ్చయే జాగ్ర
తి సంశయహేతుగవేషణాదుర్ఘటేతి భావః, అత్ర చాల్పానుకూల్యస్యా
నుగృహ్ణాసి, ప్రాతికూల్యప్రాచుర్య ఏవ నిగృహ్ణాసీతి జ్ఞాపయితుం పరి
గ్రహనిగ్రహయోరితి నిగ్రహోక్తిః, తద్జ్ఞాపనం చ సకరుణేతి విశేషణేన.
అస్యాం యోజనాయామనుమానాలఙ్కారః, తస్య చ శ్రుతిమితసమ్ప్ర
దీతి కావ్యలిఙ్గేన సంసృష్టిః, అపి చాత్ర కవేర్దయాగోచరరతిభావం ప్ర
తి ప్రభువిషయరతిభావస్యాఙ్గత్వేన ప్రతీయమానత్వాత్ప్రేయోఽల
ఙ్కారః, స చానుమానాలఙ్కారేణ కావ్యలిఙ్గేన చోత్థాపిత ఇతి త
యోస్తస్య చాఙ్గాఙ్గిభావసఙ్కరః. (అథవా) ఏవం శ్రీనివాసదయా-
యా లౌకికదయాతోఽతి విలక్షణత్వాత్త్వైవ సమాశ్రయణీయా, సా చ
వృషశైలనిధిప్రదానేనావశ్యమనుగ్రహీష్యతీత్యుక్తమ్, నను చ లోకే
హి యత్ర యత్రానుగ్రహస్తత్ర తత్ర నిగ్రహోఽపి దృష్టస్సకరుణేష్వపి
రాజాదిషు, తస్మాదస్మదపరాధానామనల్పత్వేన నిగ్రహోఽపి సమ్భవ
తీతి శఙ్కాయామాహ - (సకరుణే)ఽ= ఉపాధీత్యాది- ఉపాధిః- ప్ర
యోజకః, పరిగ్రహోపాధి - రానుకూల్యలేశః, నిగ్రహోపాధిః-
రానుకూల్యలేశవర్జితం ప్రాతికూల్యప్రాచుర్యమ్, స్వచక్రమివ - చ
క్రవదావర్తమానత్వాచ్చక్రసామ్యమ్, తస్య పరివృత్తిః- పరివర్తనమ్,
కదాచిదానుకూల్యలేశస్య కదాచిత్తద్వర్జితప్రాతికూల్యప్రాచుర్య
స్య స్వీకార ఇత్యర్థః, తస్యాః పరమ్పరయా - అనువృత్త్యా, ఏవం ప్ర

వృషగిరికృష్ణమేఘజనితాం జనితాపహారాం త్వదభిమతిం

యోజకస్వరూపముక్తమ్, ప్రయోజ్యస్వరూపమాహ - (సకరుణలౌకికప్రభుపరిగ్రహనిగ్రహయోర్నియతి) మితి=సకరుణస్య-దయాళోః, లౌకికప్రభోః - రన్యదేవస్యసమ్బన్ధినోః, పరిగ్రహనిగ్రహయోః - రఙ్గీకారదణ్డయోః, నియతిమ్ - ప్రదర్శితోపాధిప్రయుక్తాం యత్రయత్ర పరిగ్రహస్తత్రతత్రనిగ్రహ ఇతివ్యాప్తిమిత్యర్థః, వితరజ్జయతామ్- ఇయంవ్యాప్తిఃపరిగ్రహనిగ్రహయో పాధిభూతానుకూల్యలేశతద్వర్జిత ప్రాతికూల్యప్రాచుర్యాను వృత్తిప్రయుక్తా నస్వాభావికీతినిశ్చిన్వతామానుకూల్యలేశవతామిత్యర్థః; అయమేవనిశ్చయస్సంశయం ఛేత్తుం ప్రభవతి, ఇతఉపరితాదృశసంశయచ్ఛేద సమర్థాభగవద్దయావైభవాసాధారణప్రమాణభూతా శ్రుతిరస్తీత్యాహ- (శ్రుతిమితసమ్పదీ) తి = శ్రుతిప్రమితాశ్రితవాత్సల్యాది కల్యాణగుణసమ్పన్నాయాంత్వయి, ఆశ్రితనిగ్రహకథామప్యజానన్త్యామ్; కథంభవితావిశయః? ఆనుకూల్య లేశమాలోక్యాసు గ్రహీష్యతివాప్రాతికూల్య ప్రాచుర్యం విచార్యనిగ్రహీష్యతేతి విశయఃకథంభవితా, నకథంచిదపి, లోకదృష్టిరీత్యాశ్రుత్యాచ జ్ఞాతేతాదృశసంశయవిరోధిని సత్త్వమేజాగ్రతిసతివిశయోనోదేతుమర్హతీతిభావః. అత్రచకవేర్దయాంగోచర రతిభావంప్రతిలౌకికప్రభువిషయరతి భావోఽఙ్గమితిభావాలఙ్కారః.॥౫౭॥

యతఏవమత ఏవ కేచిత్కృతినశ్చాతకామేఘామ్బు సీవత్త్వయ్యేకాన్త్యంనముఞ్చన్తీత్యాహ - (వృషగిరీ) తి-హేదయే! వత్సలతయాస్వత ఏవస్తుతిశ్రవణకుతూహలాద్దత్తావధానాయామపి దయాయాంతన్నామగ్రహణస్యకర్పూర గుళికావదాహ్లాదకరత్వాత్ప్రతి పద్యమావృత్తిః, జగతికృతినః- [జగతీత్యత్ర 'యతశ్చనిర్ధారణ' మితినిర్ధారణేసప్తమీ,] కృతినః - సారాసారవివేచనచతురాఃపురుషాః, (యద్వా)

సువృష్టిముపజీవ్యనివృత్తతృషః। బహుజలాశయేషుబహు
మానమపోహ్యదయే నజహతిసత్పథంజగతిచాతకవత్ప్ర

భాగ్యవన్తః, కృతకృత్యావా; వృషగిరికృష్ణమేఘజనితామ్- వృషగిరౌ
యఃకృష్ణమేఘః - కృష్ణఏవకృష్ణమేఘః - కాళమేఘః, తజ్జనితామ్,
అనేనచేతనంవిషయీకుర్వన్త్యాందయాయాం భగవతఃపురుషకార
త్వంస్ఫురతి, అప్రాధాన్యమితియావత్; జనితాపహారామ్ - జని- ర్జ
ననమ్, సంసారః; తేనయస్తాపః - ఆధ్యాత్మికాది, స్తంహరతీతితథో
క్తామ్; సువృష్టిరాతపాది జనితతాపమాత్రంహరతి, ఇయంతుతాప
త్రయమితి విశేషోక్తిః, త్వదభిమతిమ్ - తవాభిమతి - రభిమానః,
మదీయోఽయమిత్యఙ్గీకారః; తామేవసువృష్టిమ్-శోభనామమృతసఞ్జీ
వనీంవృష్టిమ్, ఉపజీవ్య - స్వీకృత్య, (అన్యత్ర) నిపీయ, నివృత్తతృ
షస్సన్తః - "పరమాత్మనియోగక్తో విరక్తోఽపరమాత్మని" తినివృత్తై
హికాముష్మికభోగేచ్ఛాస్సన్తః, (అన్యత్ర) నివృత్తపిపాసాః,అతఏవ
బహుషు - బహువిధేషు, జళాశయేషు - జడమతిషుకిఞ్చిజ్జ్ఞేషు బ్ర
హ్మరుద్రాదిషు,(అన్యత్ర)జలాశయాః-జలాధారాస్తటాకాదయః,తే
షు; బహుమానమపోహ్య-స్వామిత్వాభిమానంవిహాయ,క్షుద్రప్రయో
జనాస్తేభ్యోనివృత్తతయాక్షుద్రదేవతాముఖమనవలోకయన్తఇత్య
ర్థః; (అన్యత్ర)తటాకాదినలక్ష్మీకృత్య, సత్పథమ్- సతామ్ - దయైకశ
రణానామ్, పన్థానమ్- ఆచారమాజ్ఞాకైఙ్కర్యాదిలక్షణమ్, త్వద్వ్యా
కాన్త్యంచ; నజహతి- నపరిత్యజన్తి, "ఆజ్ఞాకైఙ్కర్యవృత్తిష్వనఘ
గురుజన ప్రిక్రియానేమివృత్తి" రిత్యుక్తప్రకారేణ సేవన్తఇత్యర్థః,
సదాచారాణాం కార్త్స్న్యేనానుష్ఠేయత్వజ్ఞాపనాయనజహతీతివ్యతి
రేకనిషేధఃకృతః,(అన్యత్ర) సత్పథమ్- నక్షత్రపథమాకాశమ్,నజహ
తి-తృణ్ణివృత్త్యర్థమాకాశంపరిత్యజ్యాన్యతోనయాన్తీత్యర్థః,చాతకవ-
చ్చాతకేనతుల్యమ్,"ప్రపన్నశ్చాతకోయద్వ"దితిప్రపన్నస్యతేనోపమి

తనః ॥ ౫౮ ॥ త్వదుదయతూలికాభిరమునా వృషశైల
జుషా స్థిరచరశిల్పినైవ పరికల్పితచిత్రధియః । యతిపతి

తత్త్వాదితి. అత్ర చోపమాలఙ్కారః, సచ జనితాపహరామిత్యాధిక్యో
క్తేరధికాభేదరూపకేణ శ్లేషమూలాతిశయోక్త్యా చ సఙ్కీర్ణః. ॥౫౮॥

త్వదాశ్రయణమేవ హిత మిత్యర్థో న స్వకపోలకల్పితః, కింతు త్వ
దభిమతైః పూర్వపురుషైరేవ స్థాపిత ఇత్యాహ - (త్వదుదయతూలికా
భి) రిత్యాదినా - అమునా - సకలజనదృశ్యమానేన, వృషశైలజుషా -
తదర్థం వృషశైలం సేవమానేన, స్థిరచరశిల్పినైవ - స్థిరచరయోశ్శిల్పినా,
శిల్పమ్ - విచిత్రనిర్మాణమ్, తద్వతా; శిల్పినేతి చిత్రపరికల్పనచాతుర్య
ప్రకటనమ్, తేనైవ, నతు శిల్ప్యన్తరాపేక్షేతి భావః, త్వదుదయతూలి
కాభిః - త్వదుదయై - స్త్వదున్మేషైః, స్తూలికాభిరివేత్యుపమితసమా
సః, పరికల్పిత చిత్రధియః - పరికల్పితా చిత్రధీ - శ్చిత్రసదృశధీ, ర్యే
షాం తే; చిత్రధీరిత్యత్ర మధ్యమపదలోపసమాసః, చిత్రసాదృశ్యం చా
శ్చర్యావహత్వేన, (యద్వా) వృషశైలజుషా అమునైవ స్థిరచరశిల్పి
నేతి వ్యస్తరూపకమ్, స్థిరచరచిత్రశిల్పినా - చిత్రకారేణ, అత్ర స్థిర
చరయోశ్చిత్రత్వరూపణ మనుక్తమపి గమ్యమభ్యుపగమ్యతే, శిల్పినేతి శి
ల్పిత్వరూపణాత్; త్వదుదయతూలికాభిః - త్వదున్మేషైరేవ కూ
ర్చికాభిః, పరికల్పితచిత్రధియః - పరికల్పితా, చిత్రా - అద్భుతా,
ధీర్యేషాం తే; సంసారమణ్డలే తాదృశ్యా ధియోఽసమ్భావి తత్త్వాదద్భుత
త్వమ్, (యద్వా) చిత - మాత్మనామ్, త్రాయకత్వాచ్చిత్రత్వమ్,
అత్ర తాదృతాలేఖ్యస్య చ పకశబ్దోపాదానేనాభేదాధ్యవసానం కృతమ్,
అత ఏవాలేఖ్యస్య శిల్పితూలికాసాపేక్షత్వాత్ స్థిరచరశిల్పినేతి త్వదుద
యతూలికాభిరితి చ తదుభయరూపణం కృతమ్. అత్ర చైకదేశవివర్తి
వ్యస్తరూపకోత్థాపితాయా శ్లేషభిత్తికాతిశయోక్తేర్వాచక లుప్తోప
మాయాశ్చ సన్దేహసఙ్కరః, ఉభయథాపి సమ్భావాదిత్వా. తాదృశా యతి

యామునప్రభృతయః ప్రథయన్తి దయే జగతి హితం న స స్త్వ
యి భరన్యసనాదధికమ్ ॥ ౫౮ ॥ మృదుహృదయే దయే

పతియామునప్రభృతయః- ప్రభృతిశబ్దేన నాథాదయో వివక్షితాః; త్వ
యి - సామర్థ్యసార్వజ్ఞసహజసౌహార్దాదిగుణవత్యాం భవత్యామ్,
భరన్యసనాత్ - భరసమర్పణాత్, అధిక-ముత్కృష్టమ్, నః- అస్మా
కమ్, హిత-మిష్టానిష్టప్రాప్తిపరిహారసాధనమ్, జగతినేతి- సర్వలో
కపరిమార్గణేపినాస్తీతి, ప్రథయన్తి= ప్రకాశయన్తి, (అథవా) నః-
అకిఞ్చనానామనన్యగతీనామస్మాకమ్, త్వయి భరన్యసనాదధికం హితమ్,
జగతి - అస్మిన్లోకే, న ప్రథయన్తి; యద్యస్తి ప్రథయేయుః, అస్మిన్
జగత హితతమ ప్రకాశనాయ హి తేషాం మహాపురుషాణామవతార
ఇతిభావః; అతస్సిద్ధం త్వమేవ నశ్శరణమితీతి తాత్పర్యమ్, ప్రథయన్తి
త్యత్ర స్వీయప్రబన్ధైరితి వివక్షితమ్, అతో వర్తమాననిర్దేశోపపత్తిః. అ
స్మిన్పద్యే భావాలఙ్కారశ్చ, కవేర్దయాగోచరరతిభావం ప్రతియతి
పతి ప్రభృతివిషయరతిభావస్యాఙ్గత్వప్రతీతేః; అపిచ హితప్రకాశన
సామర్థ్యస్య సమర్థనీయస్య పరికల్పితచిత్రోధియ ఇతి విశేషణేన సమర్థ
నాత్కావ్యలిఙ్గమ్, అనేనచ భావాలఙ్కారస్యానుప్రాణితత్వాత్త
యోరఙ్గాఙ్గిభావసఙ్కరః. ॥౫౮॥

ఏవమాచార్యరుచిపరిగృహీతోపాయభూతాయాం కృపణజనక
ల్పలతికాయాం త్వయిన్యస్తభరం మాం సంసారోన్మూలనేనోజ్జీవయే
తిస్వాభీష్టం ప్రార్థయతే- (మృదుహృదయే) ఇతి - ఏభిస్సప్తభిస్సప
ద్యైస్తామువశ్లోకయన్త ఏవ ప్రీణామపిభూయః ప్రీణయతి, అత్రస్వల్ప
స్యాపిపరదుఃఖస్యాసహిష్ణుత్వం మృదుత్వమ్, మృదుహృదయం య
స్యాస్సాతథోక్తా; చేతనసమాధినాఽయం వ్యపదేశః, మృదితకామ
హితే - మృదితః - నిరస్తః, కామః - ఐహికాముష్మికభోగేచ్ఛా,
యైస్తేభ్యోహితే, యద్యపి సర్వేభ్యో హితత్వం దయాయా విద్యత ఏవ,

మృదితకామహితే మహితే ధృతవిబుధే బుధేషు వితతాత్మ
ధురే మధురే । వృషగిరిసార్వభౌమదయితే మయి తే మహ

తథాపి మృదితకామేభ్యో విశిష్య హితత్వం దర్శయితుం పృథక్ప్రత్యో క్తిః, "స్వజనస్య చ రక్షితే" తివత్; మహితే - సర్వసాధారణత్వే నాధికృతాధికారైరుపాయాన్తరేభ్యోఽభ్యర్హితే, ధృతవిబుధే - విశేషేణ బుధా విబుధాః, అత్యన్తపరతన్త్రాత్మస్వరూపజ్ఞాః, అత ఏవోపాయాన్తరేష్వనధికుర్వన్తః, తై ర్ధృతాః - పరగతస్వీకారేణ సఙ్గృహీతా యయా సా; బుధేషు - విద్వత్సు దేశికరూపేషు, వితతా, ఆత్మనః - స్వస్యాః, ధూః - ర్భారో, యయా సా తథోక్తా; త్వత్తోఽప్యధికమేవ తైరాత్మోజ్జీవనం కారయసీతి వితతశబ్దస్యభా వః, అత ఏవ, మధురే - ఏవం సద్వారకమద్వారకం చ నిర్హే తుకమేవ నిఖిలోజ్జీవనాత్స్వ ప్రసఙ్గ ఏవాహ్లాదకారిణీత్యర్థః, (య ద్వా) ఆశ్రయణదశాయామపి గోక్షీరవత్స్వాదుభూతే ఫలదశా యాం మాధుర్యం కిముతేతి భావః, వృషగిరిసార్వభౌమస్య దయితే - గుణాన్తరేభ్యోఽప్యభిమతే, సార్వభౌమస్య ప్రధానమహిషీత్యపి వ్య జ్యతే, అత ఏవ, భవుకనిధే - భాగ్యనిధే, ఇదం చ చేతనసమాధినా, వస్తుతస్తు కృపాయాః శ్రీవేఙ్కటేశాధాయకత్వేన తదీయభాగ్య రాశిత్వేన వ్యపదేశో భవుకనిధ ఇతి, తే - ఏవం ప్రభావాయాస్తవ, భ వమూలహరామ్ - భవస్య మూలాని - హేతుభూతాని పాపాని, హ రతీతి తథోక్తామ్; [హరతేరనుద్యమనే జిత్యచ్ప్రత్యయః] వృక్షాది మూలహరలౌకికప్రవాహాదాధిక్యోక్తిరియమ్, మహతీమ్ - మత్పా పహరణయోగ్యామ్, లహరీమ్ - అనర్గళత్వేన శీతలత్వాదినా చ మ హాప్రవాహసామ్యాద్దయాకృతవిషయీకారో లహరీత్వేనాధ్యవసి తః, తచ్చాధ్యవసానం నిగరణపూర్వకమితి రూపకాతిశయోక్తిః, మయి- త్వయి న్యస్తభరే, నిధేహి - యథా సంసారవిషవృక్షస్య పాపరూప

తీం భవుకనిధేనిధేహి భవమూలహరాంలహరీమ్ ॥ ౬౦॥
అకూపారై రేకోదక సమయవైతణ్డికజవైరనిర్వాప్యాం

మూలోచ్ఛేదనస్యాస్య త్తథాదృఢం ప్రేరయ. అత్రచవిశేషణసామ్యనిబ
న్ధనాదయాయాం శ్రీవేఙ్కటేశదివ్యమహిషీ వ్యవహారసమారోపరూ
పాసమాసోక్తిః, అస్యాశ్చరూపకాతిశయోక్త్యాసంసృష్టిః॥ ౬౦ ॥

ఏవం ''భవమూలహరాం లహరీ''మితిసంసారమూలభూతావి
ద్యాకర్మవాసనాం నివర్తయేతిప్రార్థితమ్, నన్వనాదికాలానువృత్తాం
మహతీంప్రళయసమయేప్యనాశ్యాంత్వదీయా మవిద్యాంకథంక్షపయి
తుంశక్నుయామితిశఙ్కాయామాహ- (అకూపారై)రితి-(ఏకోదకే)
తి- ఏకోదకస్య- ఏకీభూతస్యజలస్య, ప్రళయేహిసప్తసముద్రజలానా
మన్యోన్యంమిశ్రీభావః, తస్యసమయఇతివా, ఏక-మేకీభూత,ముదకం
యస్మిన్నితిసమయవిశేషణమ్, తాదృశస్సమయఃప్రళయకాలః, తత్ర
వైతణ్డికః- కిఞ్చిదప్యనవస్థాపయన్ ప్రవర్తమానః, నాస్యవైతణ్డికస్య
స్థాప్యఃపక్షోఽస్తీతివైతణ్డికత్వవ్యపదేశః,తాదృశోజవోయేషాంతైర
కూపారైః-సప్తభిస్సముద్రైః, అనిర్వాప్యామ్ - నిర్వాపయితుమశ
క్యామ్, బడబానలస్య జలేన్ధనత్వాత్ప్రత్యుత తై రేధనీయామితిభావః,
బడబాముఖానలస్యాగ్నిత్వేనాకూపారాణాం జలత్వేనచ నిర్వాప్య
నిర్వాపకభావః ప్రసక్తః ప్రతిషిధ్యతే, వైతణ్డికజవత్త్వా దేవావి
నాశకమపిప్రసక్తమితిధ్యేయమ్, తాదృశీమవిద్యాఖ్యబడబామ్ - అవి
ద్యేత్యాఖ్యాయస్యాస్తామ్; అవిద్యా - అజ్ఞానమ్, కర్మరూపాఽవి
ద్యావా; బడబామ్ - బడబాగ్నిమ్, అజ్ఞానస్యస్వాశ్రయభూతస్వరూ
పనాశకత్వేన బడబానలసామ్యమ్, బడబానలోహిసలిలేన్ధనత్వాజ్జల
స్వరూపం నాశయతి, క్షిప్రమ్ - క్షణమాత్రేణ, క్షపయితుమ్, నా
శయితుమ్, ప్రభవసి - సమర్థాఽసి, బడబాగ్నిరపిహిప్రళయసాగ
రైరనిర్వాప్యః; పుష్కలావర్తకాదిమేఘ వర్షబిన్దుభిశ్శామ్యతీతిభా

క్షిప్రంక్షపయితుమవిద్యాఖ్యాజడబాడబామ్ । కృపేత్వంతత్త్రా
దృక్ప్రథిమవృషపృథ్వీధరపతిస్వరూపద్వైగుణ్యాంద్విగుణ
నిజబిందుఃప్రభవసి॥౬౧॥

వశ,ఏవంసామర్థ్యేసత్యపికిమర్థం విలమ్బసఇత్యాశయః, కీదృశీప్రభవసీ
త్యత్రాహ-(తత్త్రాదృగి) తి = తత్త్రాదృక్ - అవాఙ్మనసగోచరః, ప్రథి
మా- పృథుత్వంయస్యతదితి స్వరూపవిశేషణమ్, తాదృశంవృషపృథ్వీ
ధరపతేర్యద్దివ్యాత్మస్వరూపమ్, తస్య, ద్వైగుణ్యమ్ - ద్విగుణత్వమ్,
తస్యద్విగుణస్తదపేక్షయాద్విగుణో యస్యసతథోక్తః, (యద్వా)
[ద్వైగుణ్యేతిస్వార్థేష్యఞ్] తథాచస్వరూపద్వైగుణ్యస్య- స్వరూప
ద్విగుణస్య, ద్విగుణఇత్యర్థః, ఉభయథాపి స్వరూపచతుర్గుణఇత్యర్థః,
పర్యవస్యతి పూర్వస్మిన్కల్పేద్వైగుణ్యస్య ద్వావిత్యన్వయః, ఉత్తర
త్రతుద్వైగుణ్యస్యద్విగుణఇత్యన్వయః, తాదృశోనిజబిన్దుః - నిజైకదే
శోయస్యాస్సాః భగవత్స్వరూపాచ్చతుర్గుణనిజైకదేశఇత్యర్థః, ఇదం
చాపరిచ్ఛిన్న భగవత్స్వరూపాదపిదయాయా ఆధిక్యవర్ణనం భగవ
త్స్వరూపం దయానతివృత్తేతి తాత్పర్యగర్భమ్. అత్రచాయమలఙ్కా
రోద్ధారప్రకారః, క్షపయితుమవిద్యాఖ్య బడబామిత్యత్రబడబానల
రూపస్య విషయిణోదయాకర్తృకక్షపణ కర్మత్వమవిద్యారూపవిష
యాత్మ నైవఘటతఇతిపరిణామాలఙ్కారః, "పరిణామక్రియార్థ
శ్చే ద్విషయీవిషయాత్మనా । ప్రసన్నేనదృగబ్జేన వీక్షతేమదిరేక్షణే,
తి-లక్షణాత్; (యద్వా) అవిద్యాయాం బడబాత్వరూపణాను గు
ణ్యేనదయాయామఘాఘత్వరూపణంవివక్షితమ్, అతఏవద్విగుణ నిజబి
న్దు రిత్యుక్తమ్,ఏవంసత్యేకదేశవివర్తిరూపకమ్, తథాచోభయథాఽ
పిసభావాత్సన్దేహసఙ్కరః, ఉత్తరార్థేచాతిపృథులభగవత్స్వరూప
రూపాధారాద్దయా రూపస్యాధేయస్యాధిక్యవర్ణనాదధికాలఙ్కా
రః, "అధికంపృథులాధారాదాధేయాధిక్యవర్ణనమ్, ఇతి. ॥౬౧॥

విచిత్రావేతాళీ విగమపరిశుద్ధేపి హృదయేపటుప్రత్యా

అథాత ఏవ సారాసారవివేచన చతురాః కేచన మహాన్తః పరిత్య
క్తసాధనాన్తరా స్త్వామేవసంసార హేతుభూతసకలదురితహరణ
సమర్థాం ప్రతిపద్య నిర్బాధముత్తరకాలం నయన్తీత్యాహ- (విచిత్రా
వేతాళీ) త్యాదినా- విచిత్రా- ద్రవిణాదిలాభేచ్ఛా, సైవ వేతాళీ- పురుష
మితస్తతో భ్రామయతీతి వేతాళీత్యుచ్యతే, తస్యా విగమేనా- పగమేన
పరిశుద్ధే- నిర్మలేఽపి, అర్థకామాదిభిరనుపహతే సత్యపీతి యావత్; హృద
యే, ఏవమధికారిద్వయసాధారణాకారయోగ ఉక్తః, అథోపాసకాసా
ధారణాకారరాహిత్యముచ్యతే, (పటుప్రత్యాహారే) తి- పటుత్వమ్ -
దుర్జయత్వమ్, వశీకర్తుమశక్యత్వమ్; (యద్వా) ప్రత్యాహారాదేః ప
టుత్వం యోగశాస్త్రోక్తాశేష ప్రకారవిశేషవిశిష్టత్వమ్, ప్రత్యా
హారస్య విషయేభ్య ఇన్ద్రియ నివర్తనరూపస్యాతి దుష్కరత్వాత్ప్ర
త్యాహారప్రభృతీత్యుక్తమ్, ప్రత్యాహారప్రభృతిరేవ తదనుష్ఠాతుర
త్యన్త క్లేశావహత్వాత్పుటపాక, స్తస్మాత్ప్రచకితాః - అత్యన్తభీ
తాః, త్వామ్, నమన్తః- ప్రపద్యమానాః, (యద్వా) విచిత్రేత్యాది
నా ఉపాసనసామగ్రీసాకల్యముక్తమ్, ఏవం సత్యామపిసామ
గ్ర్యాం త్వత్పారతన్త్ర్యప్రచితే తి వ్యావర్తకాకారోక్తిఫలితముపాయా
న్తరస్య భగవత్పారతన్త్ర్యాచితత్వమనుసన్ధాయ తతో భీతా ఇత్యా
హ- (పటుప్రత్యాహారే) త్యాదినా- పటు- ర్భాగవతపారతన్త్ర్య
ప్రతిభటః, ప్రత్యాహారప్రభృతిరేవ పుటపాకః, పారతన్త్ర్యవిరు
ద్ధత్వాదత్యన్తాసహ్యతాదృశపుటపాకాత్ప్రచకితాః - తతోభీతాః
పలాయితా ఇత్యర్థః, పుటపాకత్వరూపణేన యథా పుటపాక అన్త
ర్సూక్ష్మజ్వాలత్వేన బహిరప్రకాశజ్వాలః అధికతరదాహకో భయాతి
శయహేతుశ్చ భవతి తద్వదుపాయాన్తరమపి భగవత్పారతన్త్ర్యానా
చితస్య సూక్ష్మదృష్టిగ్రాహ్యత్వేన గూఢస్వరూపవిరోధకం స్వరూ

హారప్రభృతిపుటపాకప్రచకితాః । నమన్తస్త్వాం నారా
యణశిఖరికూటస్థకరుణే నిరుద్ధత్వద్ద్రోహాన్నృపతిసుతనీతిం

పనాశకత్వేన వర్తతే మేమహద్భయ" మిత్యుక్తప్రకారేణమహాభయ
జనకశ్చ భవతీతిస్ఫురతి, ఏవంపరిత్యక్తోపాయాఃపారతన్త్ర్యోచితంశీ
ఘ్రఫలప్రదమధికఫలంసుకరంచోపాయంపరిగృహ్యసుఖమేధన్త ఇత్యా
హ- (నమన్తస్త్వా)మిత్యాది=ప్రపద్యమానా ఇత్యుక్తేఃప్రపత్తేర్మహా
విశ్వాసగర్భత్వేనదుష్కరత్వశంకాస్యాదితినమన్తఇత్యుక్తమ్; అత్రశి
రోనమనంమనసిప్రహ్వీభావోవాచిక రక్షాపేక్షేత్యేతేష్వన్యతమస్య
క్షణహేతుత్వేనాపేక్షితమితిభావః, తతఏవనిరుద్ధత్వద్ద్రోహాః- నిరు
ద్ధ- స్త్వయైవప్రతిషిద్ధః, త్వద్ద్రోహః- "శ్రుతిస్మృతిర్మమైవాజ్ఞా య
స్తాముల్లఙ్ఘ్యవర్తతే । ఆజ్ఞాచ్ఛేదీమమద్రోహీమద్భక్తోపినవైష్ణవ"
ఇత్యుక్తభగవదాజ్ఞాతిలఙ్ఘనరూపో, యేషాంతేతథోక్తాః; భగవదా
జ్ఞామనువర్తమానాఇత్యర్థః,(యద్వా) నిరుద్ధశబ్దోఽత్రప్రణష్టాశ్లిష్ట
వాచీ - ప్రణష్టాశ్లిష్టపూర్వోత్తరాఘాఇత్యర్థః; (అథవా) త్వద్ద్రో
హోనామత్వామనాదృత్య ప్రాపకాన్తరపరిగ్రహః, సరుద్ధోయైస్తే
తథోక్తాః; ప్రారబ్ధవిషయేఽపితేషామల్పఏవదణ్డఇత్యాహ- (నృపతీ)
తి = యథారాజపుత్రాణాం మహాపరాధభూయస్త్వేప్యల్ప ఏవదణ్డస్త
థైషామపీత్యర్థః, ఆశ్రితేషురాజపుత్రనయస్య ప్రాయికత్వనిషేధా
యనజహాతీతివ్యతిరేకనిషేధఃకృతః, అయముపాయాన్తరేభ్యోఽతిశ
యః, నారాయణశిఖరీతి - నారాయణశిఖరీ - వృషగిరిః, తత్కూ
టమ్- శృఙ్గమ్, తత్రతిష్ఠతీతికూటస్థః, (యద్వా) కూటవత్తిష్ఠతీతి
కూటస్థః, వృషశిఖరిణివర్తమానః కూటస్థోవృషశిఖరికూటస్థః, స్వ
యమవికృతస్సన్స్వేషాంవికారయితా - కారణభూతఇతియావత్;
(అథవా) కూటస్థః-నిర్వాహకఃవృషగిరిపతిరిత్యర్థః॥* ॥౬౦॥
త్వదాశ్రితానామాశ్రయణోత్తరకాలం ప్రాతికూల్యవర్జనాదిక

సజహాతి ॥ ౬౧ ॥ అనన్యాధీనస్సన్భవతి పరతన్త్రః ప్రణమతాం దయే సర్వద్రష్టా గణయతి న తేషామపకృతిమ్।

మపిత్వయ్యాయత్తమితిపూర్వముక్త్వా, ఇదానీం ప్రాతికూల్యప్రస
క్తావపిదణ్డయితా శ్రీనివాసస్త్వయైవాశ్రితపరతన్త్రీకృతః, తద
పరాధేష్వజ్ఞశ్చ, తథాసత్యపరాధజ్ఞానాభావాత్స్వతన్త్ర్యాభా
వాచ్చకథం దణ్డధరో భవేదిత్యభిప్రాయేణాహ - (అనన్యాధీనస్స)
న్నిత్యాదినా= వృషశైలధరపతిః- "పతింవిశ్వస్యే" త్యాదిశ్రుతిప్రసిద్ధ
స్సర్వస్వామీ, వృషశైలధరపతిత్వమపిత్వత్పారార్థ్యకృతమితిభావః,
అనన్యాధీనస్సన్ - "నతస్యేశేకశ్చనే" త్యాదిభిరనన్యాధీనత్వసిద్ధిః,
నహిస్వాభావికమనన్యాధీనత్వమైచ్ఛికపారతన్త్ర్యదపైతీతిభావః,
ప్రణమతామ్ - 'నమస్తస్మై' ఇత్యుక్తప్రకారేణ ప్రణామవిశేష
వతామ్, పరతన్త్రోభవతి-పరతన్త్రస్సన్భవతి, ఆశ్రితపారతన్త్ర్యా
నన్తరమాత్మానం లబ్ధసత్తాకంమన్యత ఇత్యాశయః, "అస్తిబ్రహ్మేతి
చేద్వేదసన్తమేనంతతోవిదురితీ" శ్వరపారతన్త్ర్యజ్ఞానానన్తర
మాశ్రితస్య సత్తాలాభవదీశ్వరస్యాప్యాశ్రితపారతన్త్ర్యానన్తరం
స్వస్యసత్తాలాభఇత్యభిమాన ఇతిభావః, ఇదంచత్వత్పారతన్త్ర్యవి
జృమ్భితమితిభావః, సర్వద్రష్టా - సర్వజ్ఞస్సన్నేవ, నహివాత్సల్య
ప్రయుక్తాశ్రితాపరాధాగణనయా "స్వాభావికీజ్ఞానబలక్రియా" చేత్యు
క్తసార్వజ్ఞ్యహానిః; తేషామ్ - ప్రణమతామ్, అపకృతిమ్_తత్కృ
తాపకారమ్, నగణయతి -- నవిచారయతి, అత్ర " సస్మరత్యపకా
రాణాం శతమప్యాత్మవత్తయే" తి శ్రీమద్రామాయణవాక్యంకవిహృ
దయగతమ్, అపరాధసహస్రేష్వేకమపి నగణయతీత్యభిప్రాయేణై
కవచనోక్తిః, అపకృతిమితి సామాన్యనిర్దేశో భాగవతాపచారాది
సర్వాపకారసఙ్గ్రహార్థమ్, నగణయతీత్యనేన తన్త్ర్యర్థమపివిచా
రోనాస్తీత్యుక్తంభవతి, ఏతదపిత్వత్పారతన్త్ర్యవిలసితమేవేతిభా

పతిస్త్వత్పారార్థ్యం ప్రథయతి వృషక్ష్మాధరపతిర్వ్యవ
స్థాం వైయాత్యాదితి విఘటయన్తీ విహరసి ॥ ౬౨ ॥
అపాంపత్యుశ్శత్రూనసహనమునేర్ధర్మనిగళఙ్కృపే.

పః, ఏవం త్వత్పారతన్త్ర్యమ్, ప్రథయతి - త్వత్పారార్థ్యస్య త్వదీయ పర్యన్తీకరణేన త్వదాశ్రితాపరాధాదర్శిత్వేన చ సర్వేభ్యః ప్రకాశయతీత్యర్థః, ఇతి - అనేన ప్రకారేణ, వ్యవస్థామ్ - పారతన్త్ర్యభావ వ్యవస్థామజ్ఞత్వాభావవ్యవస్థాం చ, వ్యవస్థా - నియమః, వైయాత్యాత్ - ధార్ష్ట్యాత్, పతివాల్లభ్యాదితి యావత్; విఘటయన్తీ - త్వదీయ పర్యన్తపరతన్త్రీకృతవల్లభత్వాదాశ్రితాపరాధ విషయే పత్యురజ్ఞత్వాపాదనాచ్చ నిరాకుర్వతీ, విహరసి - లీలారసమనుభవసి, ఆశ్రితవ్యామోహేన నిరఙ్కుశస్వతన్త్రస్య స్వతస్సర్వజ్ఞస్య భగవతస్స్వభావం బలాదన్యథాకరోషి. సైవ కాచిల్లీలా భవతి, కిం నామేదం వాల్లభ్యం భవత్యా ఇతి భావః. అత్ర చ శ్రీనివాసదయాయాం స్వాధీనభర్తృకాఖ్యనాయికా వ్యవహారసమారోపరూపాసమాసోక్తిరలఙ్కారస్స చ విశేషణసామ్యనిబన్ధనః. ॥౬౨॥

భగవతస్త్వయైవాశ్రితపరతన్త్రీకృతత్వాద్దూరీకృతతదపరాధచిన్తనత్వాచ్చ తదజ్ఞానం న సమ్భవతీత్యుక్తం ప్రాక్, ఇదానీం క్వచిత్క్వచిత్సమ్భవదపి శిక్షణమనాశ్రితేష్వపి రక్షణ పర్యవసాయీత్యుచ్యతే- (అపాంపత్యు) రిత్యాది= వృషగిరిపతిః, స్తత్ర హేతుర్దేవః - లీలాపరవశత్వాద్వృషగిరావవతీర్ణ ఇతి భావః, త్వద్విహృతిభిః - అపరాధగణమవిగణయ్య నిర్హేతుకవిషయీకార కరణకళేబరదాన శాస్త్రప్రదానాదిభిరసఙ్ఖ్యేయైరవాఙ్మనస గోచరైశ్చ తవ విహారైః, ఆశ్రితపారతన్త్ర్యం స్వాతన్త్ర్యసహమిత్యుక్తమనన్యాధీనస్సన్నితి, దయాంపారతన్త్ర్యంతు తద్గన్ధమపి న సహత ఇత్యుచ్యతే విలీనస్వాతన్త్ర్య ఇతి, తథాభూతస్సన్, అపాంపత్యుః - సముద్రరాజస్య, శత్రూన్

కాకస్యైకంహితమితిహినస్తిస్మనయనమ్ । విలీనస్యా:

హినస్తిస్మ - “ సాగరంశోషయిష్యామి ” త్యాది ప్రకారేణ
తన్నిగ్రహంప్రవృత్తోపితస్యపురస్స్థితిమాత్రేణ ప్రశాన్తకోపస్తమద్ది
శ్యప్రయుక్తేన బ్రహ్మాస్త్రేణోత్తర సాగరాన్తరపరివర్తినస్తస్యశ
త్రూన్ సఞ్జహారేత్యర్థః, అసహనమునేః - జామదగ్న్యస్య, అసహ
నమునేరిత్యనేన నిర్నిబన్ధనభగవద్వైభవాసహిష్ణుత్వరూపాపరాధ
స్సూచితః, ఏవమపరాధిత్వేన గతిప్రతిరోధస్యైవప్రాప్తత్వేపిదయా
పారవశ్యేన జామదగ్న్యస్యమత్యనురోధేనైవ స్వర్గాదిసాధనవిమో
చనంకృతమ్, తదేవాహ - ధర్మనిగళమితి= భగవత్పద గమనప్రతిబ
న్ధకత్వాద్ధర్మస్య నిగళత్వమ్, అత్రధర్మశబ్దస్స్వర్గాది సాధనపరః,
తమేవనిగళంహితమితిహినస్తిస్మ - హితమిత్యభిసన్ధాయహినస్తిస్మ,
గమ్యమానత్వాదప్రయోగః, హితంహితమిత్యపేక్షాయాం సన్నిహి
తత్వాద్యోగ్యత్వాచ్చహింసనమితి సిద్ధ్యతీతి, (యద్వా) ఇతిహే
తౌ, హింసనస్యహితత్వాదిత్యర్థః; హింసనస్యేతిలభ్యతే, కాకస్యై
కమితి= ఏకంనయనం హితమితిహితత్వాద్ధినస్తిస్మ, హింసనస్యేతి
సామర్థ్యాత్సన్నిహితత్వాచ్చలభ్యతే, (అయంభావః), “వధార్హ
మపికాకుత్స్థఃకృపయా పర్యపాలయత్” ఇత్యుక్తప్రకారేణాన్తః
పురద్రోహిణోవాసవసూనోః కాకస్యప్రాణహరణేప్రాప్తేపిదయా
కిఙ్కరేణరఘుపతి బృథగ్రూపిణావృషాద్రిపతినాతన్నకృతమ్, సర్వథా
దణ్డనాభావేచద్రోగ్ధుః కాకస్యనరకపాతనమేవస్యాత్; నేత్రద్వయ
పీడనేకృతే తస్యదేహయాత్రాసుఘటాస్యాత్తదుభయ పరిహారా
యఏకమేవనయనం,పీడితంహితబుద్ధ్యా, ఏవంచవాసవసూనుర్వాయ
సః “రాజభిర్ధృతదణ్డాస్తు” ఇత్యుక్తప్రకారేణపాప విమోచనేన
ప్రాణప్రదానేనచ పాలితోవృషాద్రి పతినాకృపాప్రీణనకృతే, ఏవ-
మిత్యుక్తప్రకారేణ, జనితసుగతిమ్- ఉత్పాదితశోభనఫలమ్, గమ్యా

తనోత్వి పృథగిరిపతిస్త్వదిష్పాతిభిర్దిశత్యేవం దేవో
జనితసుగతిం దణ్డనగతిమ్ ॥ ౬౩ ॥ నిషాదానాం నేతా

తఇతిగతిః - ఫలమ్, సాగరస్య తావచ్ఛతుర్విహననరూపమభీష్టఫలం జని-
తమ్, జామదగ్న్యస్యాప్యైహికాముష్మికభోగవిరక్తస్య తత్సాధ-
నభూత ధర్మనిగళవిమోచనేన తదిష్టఫలముత్పాదితమ్, మహాపరా-
ధగకాకోపి యతిర్దిష్ట్యా దణ్డనేన నరకపాతాత్ప్రాణాపహారభయాచ్చ
రక్షిత ఇతి మహాఫలప్రాప్తిః, దణ్డనగతిమ్ - సముద్రరాజే కాకే చ బ్ర-
హ్మాస్త్రప్రయోగాద్దణ్డనమారబ్ధమ్, జామదగ్న్యే ద్వేషేణ తదానీం తే
వైష్ణవే ధనుషి శరసన్ధానాత్తన్నిగ్రహణే ప్రస్తుతః, దిశతి - దదాతి, ది-
శతీత్యనేన దణ్డనగతేః పురుషార్థపర్యవసాయిత్వేన పురుషార్థత్వం సూ-
చ్యతే, సముద్రరాజాదావివాన్యత్రాపి తత్ర తత్ర జనితసుగతిం దణ్డన-
గతిం దిశతీతి వర్తమాననిర్దేశస్యభావః. అత్ర దణ్డనగతిరూపస్య దోష-
స్యాభ్యర్థనీయత్వం గమ్యతే, కుతః స్తోత్రే వజనిత సుగతిత్వరూపగు-
ణోక్తేః స్తతోఽనుజ్ఞాలఙ్కారః, "దోషస్యాభ్యర్థనానుజ్ఞా తస్మిన్నే-
వగుణదర్శనాత్ । విపదస్సన్తునశ్శశ్వద్యాసు సఙ్కీర్త్యతే హరి"రితి
లక్షణాత్; యథా వా "శాపోప్యదృష్టతనయాననపద్మశోభ" ఇత్యా-
ది. అత్ర శాపరూపస్య దోషస్యాభ్యర్థనాగమ్యా, సానుగ్రహోక్తేః; "విపదస్సన్తునశ్శశ్వది"త్యత్ర వాచ్యేతి భేదః ॥ ॥ ౬౩ ॥

మహాపరాధకృతకోపకార్యం శిక్షణం రక్షణపర్యవసాయి కృతం
త్వయా వశీకృతవల్లభమేతత్స్వాతన్త్ర్యప్రతిమూలగుణకార్యం విఘటయ-
సీత్యుక్తం భవతి, తత్ప్రసఙ్గాత్త్వదనుకూలశీలగుణకార్యం మహ-
తో మన్దైస్సహ నీరన్ధ్రేణ సంశ్లేషరూపం మహతో మన్దానాం చ సమీ-
కరణేన ఘటయసీత్యభిసన్ధాయాహ - (నిషాదానా) మిత్యాదినా-
నిషాదాః - శబరాః, తేషాం నేతా - అకృత్యేషు ప్రవర్తయితా, గుహ-
ఇత్యర్థః అత్ర నేతృశబ్దేన ప్రవర్తకవాచినా సర్వేషామపి నిషాదా-

కపికులపతిః కాపి శబరీ కుచేలః కుబ్జా సా వ్రజయువతయో
మాల్యకృదితి । అమీషాం నిమ్నత్వం వృషగిరిపతేరున్నతి

నామేతత్ప్రవర్త్యతయా త్రైస్వర్యైః క్రియమాణస్య దురితస్యైతదధీన
తయాఽస్యాతిక్షోదీయస్త్వం సూచితమ్, కపికులస్య పతిః - సుగ్రీవః,
పతిశబ్దేన కపిత్వ ప్రయుక్తచాపల్యాదిదోషాణాం ప్రత్యేకమాధిక్యం
వ్యఞ్జితమ్, కాపి శబరీ - గుహస్య నిషాదత్వేపి పురుషత్వాద్రాజభావా
చ్చ తత్ప్రయుక్తగుణలేశస్సమ్భవతి, శబర్యాస్తు తదుభయాభావాద్దో
షమాత్రబాహుళ్యమ్, కాపీత్యనేన తత్రాప్యతితుచ్ఛేతి స్ఫురితమ్, (కు
చేల) ఇతి - కుచేలశబ్దేన వాససో మాలిన్యేన కష్టాత్మకత్వాత్పాతిగ
స్థవిశేషాచ్చ సమీపగమనమప్యశక్యమితి సూచితమ్, కుబ్జా సా -
సా - విరోధినశ్చేటీ, తత్రాపి కుబ్జాత్వేన జుగుప్సితతరా, (వ్రజ
యువతయః) ఇతి - వ్రజశబ్దేన తాసాం జాత్యాదిహీనత్వం గమ్య
తే, మాల్యకృదితి నీచవృత్తిత్వమ్, ఇతిశబ్దః ప్రకారవచనః, ఏవం
ప్రకారసర మాంసాద్యాహారగృధ్రరాజాది పరిగ్రహార్థః, అమీ
షామ్ - పుమాన్ స్త్రియేత్యేకశేషః, నిమ్నత్వమ్ - సర్వతో నికృష్టత్వ
మ్, నీచైస్త్వం చ, వృషగిరిపతేః - శ్రీనివాసస్య, వృషాఖ్యగిరిశ్రేష్ఠ
స్యేత్యపి ధ్వనిః, ఉన్నతిమ్ - సర్వస్మాత్పరత్వమ్, ఉచ్చైస్త్వం చ, ప్ర
భూతైః - రతికూలైః, స్రోతోభిః - సహస్రముఖం ప్రవృత్తైః ప్రవా
హైః, ప్రసభమ్ - బలాత్కృత్య, అత్యున్నతాతినీచయోస్సమీకరణం
బలాత్కారం వినా న ఘటత ఇతి భావః, సమయసి - నీరన్ధ్రేణ సంశ్లేష
హేతుభూతామ్ "సమమాత్మసమస్సఖే"త్యాదిక్రమేణ సామ్యబుద్ధిం
భగవతో జనయసీత్యర్థః. అత్ర విశేషణసామ్యాన్మహాహ్రదస్సైకతా
ది నిమ్నోన్నత స్థలసమీకరణరూపస్య నదీవృత్తాన్తస్యాప్రకృతస్య
పరిస్ఫూర్తేస్సమాసోక్తిః, విశేషణసామ్యం చ స్రోతోభిరితి నిగిర్యాధ్య
వసానకృతమితి తదుత్థాపితేయం సమాసోక్తిః, నిగిర్యాధ్యవసానం

ముపిప్రభృత్యైస్స్తోత్రైఃప్రసభమనుకంపేసమయసి॥౬౪॥
త్వయాదృష్టస్తుష్టింభజతి పరమేష్ఠీనిజపదేవహన్మూర్తి
రష్టావిహరతి మృడానీపరిబృఢః । బిభర్తిస్వారాజ్యం

నామవిషయనిగరణపూర్వకం విషయస్యవిషయిత్వేనాధ్యవసానమ్, ప్రకృతేచకృపాకృతతత్త ద్విషయీకారరూప విషయస్యస్తోత్రరూపవిషయిత్వే నాధ్యవసానాత్తయోః ప్రస్తుతాప్రస్తుత విశేషణయోరైక్యమాయాతమితి. “సమాసోక్తిఃపరిస్ఫూర్తిః ప్రస్తుతేఽప్రస్తుతస్య చేత్। అయమైన్ద్రీముఖంపశ్యరక్తశ్చుమ్బతిచన్ద్రమాః,” ఇతి॥౬౪॥

శీలగుణకార్యం నీరన్ధ్రేణసంశ్లేషం మహాత్మాంమన్ద సమీకరణేన సుఘటితం కరోషీత్యుక్తమ్, తత్ప్రసఙ్గాద్భగవదౌదార్యకార్యం చతుర్ముఖాదేఃపరమేష్ఠ్యాద్యైశ్వర్యముత్తరోత్తరాభి వర్ధనేనపరిపాలయసీత్యాహ- (త్వయాదృష్ట) ఇత్యాదినా- పరమేష్ఠీ - భగవత్ప్రసాదలబ్ధపారమేష్ఠ్యశ్చతుర్ముఖః, త్వయాదృష్టః - విషయీకృతస్సన్, నిజపదేతుష్టిమ్ - నిజపద విషయమానన్దమ్, భజతి - నిరన్తరమనుభవతి, పారమేష్ఠ్యప్రదానమాత్రమౌదార్యకృతమ్, తత్పరిపాలనంతు దయాయా మాస్తమితివర్తమాన నిర్దేశస్యభావః, మృఢానీపరిబృఢో - రుద్రః - త్వయాదృష్టస్సన్, అష్టమూర్తిః - పఞ్చమహాభూతచన్ద్రసూర్యయజమానాత్మకశరీరభేదాన్, వహన్విహరతి - మృడాన్యాసహేతిద్రష్టవ్యమ్, మృడానీపరిబృఢఇత్యుక్తేః; విహరతీతివర్తమాననిర్దేశేన విహారస్యచిరస్థాయిత్వంద్యోత్యతే, ఇదమేవహితస్యైశ్వర్యమ్, అష్టమూర్తిధారణం మృడాన్యా సహావిహారణంచ తస్యభగవదౌదార్యగుణకృతస్యచిరస్థాయిత్వంత్వత్కటాక్షమహిమ్నేతిభావః, వృషేతి - వృషశిఖరిణశ్శృఙ్గారస్య - అలఙ్కారభూతస్య, కరుణే- ఆభరణస్యాభరణభూతే, శునాసీరః- ఇన్ద్రః, త్వయాదృష్టస్సన్, దేవాసురసమరస్య, నాసీరే - శిరసి, సుభటః - సుయో

వృషశిఖరిశృఙ్గారకరుణేశునాసీరో దేవాసురసమరనా
సీరసుభటః ‖ ౬౬ ‖ దయేదుగ్ధోదన్వద్వ్యతియుతసుధా

ధాగ్రయాయీ, ప్రహర్తా ఇత్యర్థః, తథాభూతస్సన్, స్వారాజ్యం స్వః - స్వర్గస్య, రాజా, స్వారాజా, తస్యభావస్స్వారాజ్యమ్, స్వర్గాధిపత్యమ్, బిభర్తి - త్వత్కటాక్షోపబృంహితస్సన్నిష్కణ్టకమద్వ్యాప పరిపాలయతి. అత్రభగవద్దయాగోచర రతిభావస్య పరమేష్ఠ్యాదివిషయరతిభావాఽఙ్గమితిప్రేయోఽలఙ్కారః॥ ॥౬౬॥

భగవత్సౌశీల్యౌదార్యయోస్త్వదుపజీవనత్వేనైవ ప్రాణనమిత్యుక్తమ్, కింబహునా సర్వే గుణాస్త్వత్సమ్బన్ధమహిమ్నైవ గుణ్యన్త ఇతి గుణా ఇత్యుత్పాదనప్రకారేణ రస్యా భవన్తి, అన్యథా "దోషాభవేయురేతే యదినామదయే త్వయావినాభూతాః" ఇత్యుక్తరీత్యా దోషాస్స్యురిత్యభిసన్ధాన ఆహ - (దయే) ఇత్యాదినా = "వృషగిరిగృహమేధిగుణాః" ఇతి శ్లోకే భగవద్గుణాన్తరాణాం దయాసహవాసాభావే దోషత్వం స్యాదిత్యుక్తమ్, అత్రతుదయాసమ్బన్ధాతిశయేన రస్యతాఽతిరేకోవర్ణ్యతే, దుగ్ధోదన్వతా-క్షీరసాగరేణ, వ్యతియుతా- నీరన్ధ్రంసమ్మిశ్రా, యథైకతత్వమితిప్రతీయేత తథాగాఢతరం సమ్పృక్తేత్యర్థః, సుధాసిన్ధు - రమృతనదీ, సుధాసాగరో వా; తస్యానయతః - నీతితః, తచ్ఛాయ్యమేనజాతావిత్యర్థః, (యద్వా) తాదృశసుధాసిన్ధోర్న్వయ ఇవ నయో యస్యాస్తాదృశస్సుధాసిన్ధునయస్తస్మాదిత్యాశ్లేషవిశేషణమ్, [పఞ్చమ్యర్థేతసిః,] తాదృశాత్త్వదాశ్లేషాత్-దుగ్ధోదధిసుధాసిన్ధువ్యతియుతి సదృశాత్, త్వత్కర్తృకగుణాశ్లేషాదిత్యర్థః, ఆశ్లేషో - నిబిడసమ్బన్ధః, గుణాన్తరాణాం దుగ్ధోదస్థలశ్చాపరిచ్ఛిన్నత్వభోగ్యత్వాదినాసామ్యమ్, దయాయాస్సుధాసిన్ధుసామ్యంతుమృతసఞ్జీవనకరత్వేన నిరతిశయరస్యతయా పూర్వోక్తాకారేణచ సుధాసిన్ధుశ్చ కవిబుద్ధ్యాకల్పితః, నిత్యశబ్దస్య మధ్యస్థస్య పా

సిన్ధునయత స్త్వదా శ్లేషాన్నిత్యం జనితమృత సఞ్జీవనద

శ్శ్వద్వ యేపిసమ్బన్ధశ్శి, నిత్యంస్వద న్త ఇతివాఽన్వయః, "మనసా ధ ర్మ్యమూగతా" ఇతి ప్రక్రియయా గుణా న్తరాణాం దయాసమ్బ న్ధేనసా ధర్మ్యాప త్తిమాహ - జనితేత్యాది శ్లోకశేషేణ - జనితా- దయయాకర్త్ర్యా స్వసమ్బన్ధమాత్రేణోత్పాదితా, మృతసఞ్జీవనదశా- మృతానామ్ - భగవజ్ఞ్జానవైధుర్యేణ భాగవతాపచారాది నాచమృ తకల్పాత్మ స్వరూపాణామ్, సఞ్జీవనమ్ - సమ్యగ్జీవనమ్, తదీయప ర్యన్త శేషత్వజ్ఞానోత్పాదనాది ముఖేననిరతిశయానన్దప్రాపణమ్; తద్ద శా- తత్సామర్థ్యమ్, యేషాంతేతథోక్తాః; [సమ్పూర్వాజ్జీవప్రాణ ధారణ ఇతి ధాతోర్భావేతు మణ్ణిజన్తాద్బావేల్యుట్] (యద్వా) [న న్ద్యాదిత్వాత్కర్తరిల్యుః] మృతసఞ్జీవనా, దశా- అవస్థా, యేషామి త్యే మృతాయమాన దయాసమ్బన్ధేన తేషాంమృత సఞ్జీవనదశాజాతే తిభావః, దుగ్ధోదన్వద్వ్యతియుతసుధాసిన్ధునయాతో జనితమృతసఞ్జీవ నదశా ఇతివాఽన్వయః, యథాసుధాసిన్ధుస్స్వసమ్బన్ధేనదుగ్ధసాగరస్య మృతసఞ్జీవన దశాంజనయేత్, తథాదయాచభగవద్గుణాన్తరాణాం స్వసమ్బన్ధేన మృతసఞ్జీవనదశామజీజనదిత్యర్థః, శ్రుతివదన కర్పూరత గుళికా- స్త్రీలిఙ్గమహిమ్నా శ్రుతీనాం స్త్రీత్వప్రతీతిః, స్త్రీత్వాద్దేవ తాసాం యానివదనాని సన్తికవిమతి కల్పితాని భగవద్గుణ స్తుతికార ణ భూతానాం తేషాంకర్పూర గుళికా ఇతి వ్యస్తరూపకమ్, (యద్వా) ఉపనిషద్భాగత్వా ద్వితి వదనత్వేనాధ్యవసీయతే, ఉపరితనత్వ ప్రతిపాదకత్వాదిసామ్యాత్; తథాచరూపకాతి శయోక్తిః, విషణ్వ న్తశ్చి త్రమ్ - విషయభూత స్వసౌష్ఠవేన చిత్తంద్రవీకృత్య నిష్పీడయ న్తీ, ["షుఞభిషవ" ఇతిధాతోర్లటశ్శత్రాదేశః, "ఆదేశప్రత్యయ యోః" ఇతిసూత్రప్రాప్తస్యషత్వస్య "సాత్పదాద్యోః" రితి నిషేధేప్య పసర్గాత్సునోతీతి ప్రాప్తసన సద్భావాత్షత్వమ్, విసన్వన్త ఇతిపాఠే

శ్లో॥ స్వదన్తే దాన్తేభ్యశ్శ్రుతివదనకర్పూరగుళికా విషణ్ణా

॥షిఞ్ బన్ధన ఇతి ధాతుః] చిత్తంస్వవిషయే బధ్నన్తః - చిత్తస్య
విషయాన్తరగతిం నిరుధ్యస్వవిషయ ఏవాసక్తింకారయన్త ఇత్యర్థః,
[అనుపరినివిభ్యస్సేవసితసయేతి ప్రతిప్రసవస్య వ్యవస్థితవిషయత్వా
న్నషత్వమ్, సితసయేతి క్తాన్తస్యాజన్తస్యచ షిఞో గ్రహణమ్] ఏవం
భూతా వృషశిఖరివిశ్వంభరగుణాః - వృషశిఖరిణివర్తమానస్య స
ర్వరక్షకస్య శ్రీనివాసస్య, గుణాస్సర్వరక్షణౌపయికజ్ఞానశక్త్యాదయః,
విశ్వంబిభర్తీతి విశ్వంభరః, [సంజ్ఞాయాంబతౄయుజిరి సహితపద
ఇతి ఖచజన్తస్య ముమితివిశ్వ శబ్దస్యముమాగమశ్చ, దాన్తేభ్యః-జితే
న్ద్రియేభ్యః, యద్యపిసర్వస్మైజనాయ స్వదన్తఏవ, తథాపి "పర
మాత్మని యో రక్తో విరక్తో ఽపరమాత్మని" ఇతిపరమాత్మగుణసాగరా
వతీర్ణానాం సర్వేషాం విషయాన్తరనివృత్తిర్భవతీతి జ్ఞాపయితుందా
న్తేభ్య ఇత్యుక్తిః, [రుచ్యర్థానాంప్రీయమాణ ఇతి సమ్ప్రదానత్వా
చ్చతుర్థీ] స్వదన్తే- అమృతపానవత్స్వాదుతరాభవన్తి, విషణ్ణాన్త
శ్చిత్తమితిధ్యానేనరస్యతా, స్వదన్త ఇతికీర్తనేనరస్యతోచ్యతే, రస్య
తాయానానోక్తిస్తీతి వర్తమానోక్తేర్భావః. అలఙ్కారస్తు శ్రుతివ
దన కర్పూరగుళికా ఇత్యత్ర శ్రుతౌ నాయికావ్యవహార సమారోప
రూపసమాసోక్తేరూపకస్యచసమప్రాధాన్యసఙ్కరః, ఉభయోస్సమా
నకాలోదయత్వాత్పరస్పరాపేక్షయా చారుత్వసమున్మేషశ్చ, ఉభ
యోస్తుల్య ఇతి వినిగమనా విరహాత్సమప్రాధాన్యమ్, కించశ్రుతివద
న కర్పూర గుళికా ఇత్యనేన ఏతాదృశ కర్పూర గుళికా
ఏవ శ్రుతి వదనార్హా ఇతి పరస్పరానురూప్యస్య ప్ర
తీయమానత్వాత్ "సమంస్యాద్వర్ణ్యతేయత్ర ద్వయోరప్యనురూప
యో" రిత్యుక్తసమాలఙ్కారః, అపచశ్రుతీనాం భగవద్గుణానాం
చపరస్పరోపకారస్య వ్యజ్యమానత్వాదన్యోన్యాలఙ్కారోవ్య
ఙ్గ్యః, అత్రచయద్యపి కర్పూరగుళికాత్వరూపణేన భగవద్గుణ రూ

(విసస్వ)న్తశ్చిత్తంవృషశిఖరివిశ్వంభరగుణాః॥౬౭॥ జగజ్జన్మ

వ ప్రతిపాద్యానామేవ స్వప్రతిపాదక శ్రుత్యతిశయాధాయకత్వం వ్యజ్యతే, నతుశ్రుతిప్రతిపాద్యత్వేన కశ్చిదతిశయోగుణానాం ప్రతీయ్యతే; నచశ్రుతిప్రతిపాద్యత్వేన కల్యాణగుణానాంకశ్చిదతిశయోఽస్తి, ప్రత్యుత "ఆమ్నాయానా మసీమ్నామపిహరి విభవేవర్ణనే వోఽరివాఙ్మనసమ్బన్ధాత్స్వాత్మలాభః" "ఇతిశ్రుతీనామేవ స్వరూపలాభస్యాభియుక్తైరభిహితత్వాత్; తథాప్యనుభవితురభావేకర్పూరగుళికానాం ప్రాశస్త్యాప్రకాశవచ్ఛ్రుతిప్రతిపాద్యత్వాభావేభగవద్గుణానాం ప్రాశస్త్యాప్రకాశాత్ప్రశస్త్యప్రతిపాదకశ్రుతీనాం తదతిశయావహత్వమస్త్యేవ; తచ్చప్రతీయతే, శ్రుతివదనకర్పూరగుళికా ఇత్యుక్తేహిఆకారేణతత్ప్రతిపాద్యత్వమభివ్యజ్యతే, తతశ్చ "అన్యోన్యంనామయత్రస్యాదుపకారఃపరస్పర" మితిలక్షణానుసారేణాన్యోన్యాలఙ్కారః, సచవ్యఙ్గ్యః, ఏవంచసతి సమాన్యోన్యాలఙ్కారయోరేకవాచకానుప్రవేశసఙ్కరధ్వనిః, అత్రైకవేద్యయాగోచరరతిభావస్యగుణాన్తరవిషయరతిభావోఽఙ్గమితిప్రేయోఽలఙ్కారశ్చ॥౬౭॥

జ్ఞానశక్త్యాదీని కమలాకాన్త గుణాన్తరాణిత్వత్పరికర భూతత్వాదేవశ్రుతి స్తుత్యాఃభవన్తీత్యుక్తమ్, త్వదాశ్లేషాచ్ఛ్రుతి వదన కర్పూరగుళికా ఇతి తత్త్వతు, సాక్షాద్భగవానపి శ్రీ వేఙ్కటనాథ స్త్వదభిమత జగత్సృష్ట్యాది కర్తృత్వేన ముముక్షూణాం మోక్ష స ప్ర దా న దీ క్షి త త్వే చ త్వ త్కి ఙ్క ర త్వా దే వ శ్రుతీనాం స్తుతిపదం భవతీత్యుచ్యతే, (అథవా) జ్ఞానశక్త్యాదయః కల్యాణగుణాస్త్వత్సమ్బన్ధ మహిమ్నైవ స్వదన్త ఇత్యభిహితమ్, నైతచ్చిత్రమ్, సాక్షాదపి శ్రీరమణ స్త్వదభిమత కార్యకరత్వేనైవ శ్రుతిభ్యస్స్వదత ఇత్యభిసన్ధాయాభిధీయతే (జగజ్జన్మే) త్యాదినా=జగత్సమ్బన్ధినాం జన్మస్థేమప్రళయానాం-ముత్పత్తిస్థితివినాశానామ్,రచనా-జన్మాదీనాం వైచిత్ర్యాభిప్రాయేణ రచనేత్యుక్తిః, సైవ కేళిః, స్త

స్థేమప్రళయరచనాకేళిరసికో విముక్త్యేకద్వారం విఘటిత
కవాటం ప్రణయినామ్ । ఇతి త్వయ్యాయత్తం త్రితయము

త్రరసికో రసవాన్, ["అతఇవరతనా" విత్రిరన్] రసో - రాగః, ప్రీతి
రితియావత్; లీలాత్వేన సంసరచ్చేతనోజ్జీవనార్థతయాచ తద్విషయ
ప్రీతియుక్తః, ముముక్షులిప్సయాపి పరమకారుణికస్య భగవతో జ
గత్సృష్ట్యాదిలీలాత్వకథనేనా నాయాససాధ్యత్వం వ్యజ్యతే, సఙ్కల్ప
ప్రమాత్రేణాపి జగత్సృష్ట్యాదేః, జగత్సృష్ట్యాది ఫలమాహ (వి
ముక్తి) త్యాదినా- ప్రణయినామ్ - రుచిరూపభక్తిమతాం ముము
క్షూణామ్, విఘటితకవాటమ్- విఘటితమ్- స్వేనైవనిరస్తమ్, కవా
టమ్ - స్వాశ్రయణప్రతిబన్ధకీభూతం ముముక్షూణాం పాపజాతం
యేనతత్తథోక్తమితివా; విఘటితమ్ - పురుషకారముఖేనాపాస్తమ్,
కవాటమ్ - స్వాశ్రయణ పరిపన్థిభూతం చేతనస్యస్వాపరాధానుస
న్ధానజనితభయం యేనతదితివాఽర్థః, అత్రచాశ్రయణప్రతిబన్ధకాప
రాధజాతం స్వాపరాధానుసన్ధానజనిత భయంవాకవాటత్వేనాధ్య
వసితమ్, తచ్చవిషయనిగరణపూర్వకమితి రూపకాతిశయోక్తిః, విష
య విషయిణోస్సామ్యంచ ప్రవేశప్రతిబన్ధకత్వేన విఘటితకవాట మి
త్యత్రవివృతాఽరరమిత్యపి వివక్షితమ్, చారుత్వరూపణానురోధాదనే
న ద్వారస్యసుప్రవేశత్వం గమ్యతే, అనేనచభగవతఃకమలాకాముక
స్య అభిముఖ్యమాత్రవశ్యత్వ మభిముఖజనాన్వేషితం సన్నహ్యఝ
డితి ఫలప్రదత్వమిత్యాదివ్యజ్యతే, తాదృశం విముక్త్యేకద్వారమ్-
విముక్తేర్ముఖ్యోపాయభూతమిత్యర్థః, ముఖ్యత్వంచపారతన్త్ర్యై
చిత్యాదినా - (యద్వా) అహమద్వితీయ ఇతి సహాయాన్తర నైరపే
క్ష్యముక్తమ్, (అథవా) "నాన్యఃపన్థా" ఇత్యాద్యనుసారేణాయమే
కఏవ మోక్షహేతురిత్యర్థః, ఇతి- ఉక్తప్రకారేణ, త్వయ్యాయత్తమ్-
దయాప్రేరితేభగవతా కృతత్వాద్దయాయత్తత్వమ్, సృష్ట్యాదేర్హ్మో

పధీకృత్యకరుణే విశుద్ధానాం వాచాం వృషశిఖరినాథస్తుతి

క్షప్రదానస్యచ, ద్వితయమ్ - సృష్ట్యాదికం తత్ఫలభూత మోక్షప్ర
దానంచ, త్వదుపక్రమ, ముపధీకృత్య - ఉపాధీకృత్య, ప్రయోజకీకృ
త్యేతియావత్; విశుద్ధానా - మపౌరుషేయత్వేన స్వతశ్శుద్ధానామ్,
వాచామ్ - శ్రుతీనామ్, స్తుతిపదమ్ - స్తుతివిషయో భవతి, త్వత్కటాక్ష
రత్త్వాదేవ వృషశిఖరినాథమ్ “సర్వే వేదా యత్పదమామనన్తి” త్యు
క్తప్రకారేణ రస్యాత్రాతిశయేన పునఃపునస్స్తువన్తీతి తాత్పర్యమ్, [వా
చామితి కర్తరి షష్ఠీ] ఉపధీకరణస్య స్తుతిక్రియాపేక్షయా సమానకర్తృ
కత్వమ్, వృషభశిఖరి నాథో జగజ్జన్మస్థేమప్రళయరచనా కేళిరసి
కో విముక్త్యేకద్వారం చేతి వ్యాఖ్యాతం ద్వితయముపధీ కృత్యవి
శుద్ధానాం వాచాంస్తుతిపదం భవతీత్యన్వయః, (యద్వా) జగజ్జన్మే
త్యాది- విముక్త్యేకద్వారంవృషశిఖరినాథ ఇతి పూర్వోక్తప్రకారం
వ్యాఖ్యాతం ద్వితయముపధీకృత్యేతి. అత్రాతిశయోక్త్యనుప్రా
ణితో రూపకాలఙ్కారః, కార్యనిబన్ధనా ప్రస్తుతప్రశంసాచ, య
త్సమ్బన్ధాద్భగవతః కమలాకాన్తస్యాపి శ్రుతిపాద్యత్వరూపాతి
శయస్తస్యాః కరుణాయా మహిమా వాచామగోచర ఇతి కారణోత్క
ర్షస్య ప్రతీయమానత్వాదస్యాశ్చ రూపకేణ సంసృష్టిః. కేచిత్తుకా
రణత్వ మోక్షప్రదత్వాభ్యాం శ్రుత్యాచ భగవతస్స్తుతిస్తయోస్త్వ
య్యాయత్తత్వాత్త్వదధీనైవేత్యాహ- (జగజ్జన్మే) త్యాదినా- వృష
శిఖరినాథో జగజ్జన్మస్థేమప్రళయరచనా కేళిరసికః ప్రణయినాం వి
ఘటితకవాటం విముక్త్యేకద్వారమిత్యనేన ప్రకారేణత్వదాయత్తం
ద్వితయంకారణత్వ- మోక్షప్రదత్వే ఉపధీకృత్య-ఉపధానేన తద్విశే
షణకతయేతియావత్; అనేనప్రకారేణోపధీకృత్యేతివా; అనేనప్ర
కారేణస్తుతిపదం భవతీతివాఽర్థః, వేదాన్తవాక్యై స్సర్వైరపికార
ణత్వ మోక్షప్రదాతృత్వముఖేనైవ భగవాంస్స్తూయతే, కేచిద్ద్వ

పదమ్॥౮౯॥ కలిక్షోభోన్మీలత్క్షితికలుష కూలంకషజవై ర
విచ్ఛేదై రేతైరవటతటవైషమ్యరహితైః । ప్రవాహైస్తే

యంవా త్వదాయ త్తమితిత్వత్సమ్బద్ధ సంబన్ధమేవ భగవతో వేదాన్త
స్తుత్యత్వమితభావ ఇతి వ్యాచఖ్యుః. ... ... ॥౮౯॥

ఏవం దయాకృతత త్త జ్జగదుపకారప్రశంసా ముఖేన కృపాం
స్తుత్వా ఇదానీం స్వరూపవర్ణ నేన తాంస్తౌతి - (కలి) త్యాదినా- క
లినాక్షోభః - కృత్యాకృత్య వివేకాక్షమ చిత్తతారూపః, తేనోన్మీల
తి- వికసతి, ప్రతిదినంవర్ధమాన ఇతి యావత్; క్షితికలుషేవిషయే,
క్షితిశబ్దః క్షితితలవాసిజనపరః, తస్యకలుషే - పాపే, (యద్వా) క
లిక్షోభః- కలికాలవిజృమ్భమాణ మ్లేచ్ఛాదికృత దేశోపద్రవః, తేనో
న్మీలతి - ప్రతిక్షణమేధమానే, క్షితికలుషే - తద్వాసిజన దుఃఖేవిష
యే, కూలఙ్కషజవైః - కూలఙ్కషః-పరిపూర్ణో, జవ-శ్శైఘ్ర్యమ్,
యేషాం తై స్తథోక్తైః; క్షితికలుష నిశ్శేషమపహ రద్భిరిత్యర్థః, ఏతే
నకలియుగస్య కృపణజనభూయిష్ఠత్వేన దయనీయత్వ ప్రచురత్వా
త్తదా భగవద్దయాయాః కూలఙ్కష జవత్వమేవనిర్ఝర సాధారణధ
ర్మః, క్షితికాలుష్యహేతుత్వా కాఙ్క్షాయాం కలిక్షోభోన్మీలదితి ప్రస్తు
తమ్, (నిర్ఝరపక్షేతు) క్షితికాలుష్యస్య ప్రసిద్ధత్వాన్న హేత్వాకా
ఙ్క్షాదయః, తత్రక్షితికలుషవిషయే - క్షితిమాలిన్యవిషయే, కూలఙ్కష
జవాః - వేగాతిశయేనమాలిన్య మపాకుర్వన్త ఇత్యర్థః, (అథవా)
కలిక్షోభేత్యాదికమేవ సాధారణధర్మః, శ్రీవేఙ్కటగిరినిర్ఝరాణాం
తాదృశపాపహరణసమర్థత్వా త్సర్వత్రవిభక్తిపరిణామేన నిర్ఝరావి
శేషణీయాః, అవిచ్ఛేదైః - దేశతః కాలతో విషయతశ్చావిచ్ఛిన్నైః,
అవటతటవైషమ్యరహితైః - అవటశబ్దేన నిమ్నదేశవాచినా జన్మవృ
త్తావిహీనావివక్షితాః, తటశబ్దేనతదుత్కృష్టాః, స్తేషువిషయే, వైష
మ్యరహితైః - ఉత్కృష్టాన్యథా విషయీకరోతి తథానికృష్టానపిద

పద్మాసహచరపరిష్కారిణి కృపేవికల్పన్తే౽నల్పావృష

యా, ప్రత్యుత నికృష్టానామేవనితరాందయనీయత్వాత్తానేవ పూర్ణ పాత్రంకరోతి, తథాచవైషమ్యంచేతి తద్విపరీతమేవేతిభావః, (నిర్ఝరపక్షే౽ఘోన్నత స్థలవిభాగానాదరేణప్రవహన్తిత్యర్థః, తే; ప్రవాహైః- ప్రవాహశబ్దేన శీతలత్వతాపహరత్వానివర్త్యత్వాదినా యథోక్తధర్మైశ్చ ప్రవాహేణపరమసామ్యాద్విషయాకారావ్యపదిశ్యన్తే, తేషాంప్రవాహత్వే నాధ్యవసితత్వా ద్విషయవాచిశబ్దాప్రయోగాచ్చరూపకాతిశయోక్తిః, ఏతాదృశప్రవాహసద్భావేకింమానమిత్యతఆహ - (ఏతైః) రితి — ప్రత్యక్షవ దాభాసమానైరిత్యర్థః, "రూపమేవాస్యైతన్మహిమానం వ్యాచష్ట" ఇతి ప్రకారేణ శ్రీవేఙ్కటనాథ దివ్యమఙ్గళవిగ్రహ సేవయైవ తాదృశదయాప్రవాహాస్తన్నిర్దేశార్హా మనుభూయన్త ఇవేతిభావః, పద్మాసహచరపరిష్కారిణి - పద్మాసహచరమ్ - లక్ష్మీసహచరంవస్తు తాచ్ఛీల్యేన పరిష్కరోతీతితథోక్తా; విశేష్యభూతా శ్రీనివాసా శ్రితాదయా విశేషణభూతాం శ్రియంకథం పరిష్కరోతీతిచే చ్ఛ్రీయోహి పురుషకారత్వం స్వరూపమలఙ్కారశ్చ, తచ్చశ్రీనివాసస్య దయాళుత్వేజీవతి నాన్యథేతి తత్పరిష్కారికాభవతిదయా, దివ్యాత్మ స్వరూపభూతానాం జ్ఞానశక్త్యాదికల్యాణ గుణానాం దివ్యమఙ్గళవిగ్రహ భూషాభూతానాం దివ్యకిరీటాదీనాం దివ్యాయుధానాంచ భూషణత్వం దయానిష్ఠత్వ ఏవసమ్భవతి, అన్యథాభీషణత్వ మేవేతి తేషామప్యలఙ్కారత్వం కృపాయత్తమితియమేవ పద్మాసహచరం పరిష్కరోతీతిభావః, అనల్పాః - స్వరూపతస్సఙ్ఖ్యయాచమహాన్తః, వృషశిఖరిణోనిర్ఝరగుణాః- శ్రీనివాసద యేత్యుక్తా దయాన్త రాద్వైలక్షణ్యావద్వృషశిఖరిణ ఇతినిర్ఝరాన్తరేభ్యో౽తిశయోవ్యజ్యతే, వికల్పన్తే - ఉపమీయన్తఇత్యర్థః, కిమేతద్దయాప్రవాహాఇతిసమ్భావనా

శిఖరిణో నిర్ఝరగుణాః ॥ ౬౯ ॥ ఖిలం చేతోవృత్తేరిదమిద

విషయీక్రియన్త ఇతి నా, (యద్వా) తాపత్రయాద్యనిష్టనివృత్తి కా
మైరైహికాముష్మికాభీష్టప్రాప్తిమభిలషద్భిశ్చ దయాప్రవాహావా
నిర్ఝరగుణావా సమాశ్రయణీయా ఇతి తదుభయమాహాత్మ్యవిద్భి
ర్మహాత్మభిర్దయాప్రవాహైస్సహ వికల్ప్యన్త ఇత్యర్థః, వికల్పస్యసాదృ
శ్యనిబన్ధనత్వాత్తాదర్థ్యముఖేన సాదృశ్యం దర్శితమ్, (యద్వా) నిర్ఝరశే
షస్య సామ్యలేశమసహమానైర్దయాప్రవాహైకకర్తృభిః, నిర్ఝ
రగణా వికల్ప్యన్తే - కథం వికల్ప? ఇతి చే దాశ్రితసంరక్షణాది కా
ర్యేష్వస్మాన్విజిత్య యుష్మాభిర్వాఽత్ర శ్రీవేఙ్కటగిరౌ స్థాతవ్యమ్,
యుష్మాన్విజిత్యాస్మాభిర్వా; నతూభయేషామత్ర స్థితిర్వ్యవస్థ్యేతీత్యా
దిరూపమీర్ష్యాకృతమ్, (అథవా) వికల్ప్యన్త ఇతి పాఠః, నిర్ఝరగు
ణాస్తే ప్రవాహైస్సహ వికల్ప్యన్త ఇత్యర్థః, సాదృశ్యనిబన్ధనస్నేహోఽ
ప్యస్తీతి స్నేహమూలోఽయం వికల్పః, ఆశ్రితసంరక్షణాదౌ ధురన్ధరై
ర్యుష్మాభిరస్మాభిర్వాఽత్ర స్వామినస్సేవా కర్తవ్యాఽన్యతరైస్తత్ర వి
శ్రమం కర్తుం శక్యమిత్యత్ర వికల్పేనోపమా వ్యజ్యత ఇతి వస్తునాఽలఙ్కా
రధ్వనిః. ... ... ॥౬౯॥

ఏవం స్వరూపతో గుణతశ్చ నిరతిశయం దయావైభవం ప్రశస్య
తస్యాః కేనచిదాశ్రితవ్యామోహవిలసితేన స్వయం వ్యాముహ్యా దశకం
నిగమయతి - (ఖిల)మిత్యాదినా ॥ చేతోవృత్తేః - మనోవ్యాపారాత్,
ఖిలమ్ - తదవిషయీభూతమిత్యర్థః, ఏవం ప్రకారమితి కైశ్చిదుత్ప్రే
క్షితుమప్యశక్యమితి యావత్; మనోవిషయత్వ నిషేధే వాగ్విషయత్వ
మపి నిషిద్ధప్రాయమ్, మనఃపూర్వకత్వాద్వచః; అవాఙ్మనసగోచ
ర స్వభావమిత్యర్థః, కిమిదమితి విస్మేరభువనమ్ - కిమిదమితి విస్మ
యానుకారః, ఇతిశబ్దః ప్రకారవచనః, ఇదం కిమ్? కింరూపమ్? కింప్ర
కారమ్? కింమూలమ్? క్వత్యాదృశవైభవా శ్రీనివాసదయా? క్వవైతే

మితి విస్మేరభువనం కృపేసిహ్మక్ష్మాభృద్భృత్యముఖచమత్కార

పృథగ్జనాః ? క్వవా తానుద్దిశ్య ప్రతిప్రస్థానమితి, విస్మేరమ్ - విస్మయావిష్టమ్, భువనమ్. పణ్డితపామరసాధారణ్యేన తద్భావసిద్ధాయస్మిన్ తథోక్తమ్, సిహ్మక్ష్మాభృత్ - శ్రీవేఙ్కటగిరిః, తత్రైవ స్థీయమానః కృత ముఖః - విద్వాన్, తస్య చమత్కారః. ఆశ్చర్యమ్, తస్యకరణమ్ - ["కరణాధికరణయోశ్చే" తి కరణేల్యుట్] కర్తృత్వమ్, కృపాయాః "విద్వానేవవిజానాతి విద్వజ్జనపరిశ్రమ" మితిన్యాయేనా శ్రితవాత్సల్యరసజ్ఞ శ్రీనివాస ఏవ తాదృశందయాయా ఆశ్రితవాత్సల్యాముద్వీక్ష్య విస్మయత ఇతిభావః, ఖిలం చేతోవృత్తేరిత్యాదికృపాగుణవిద్ధస్య కపేరనుభవప్రకారః, (భరన్యాసే)తి= భరన్యాసేనఛన్నమ్, ప్రబల-మతిమాత్రమ్, వృజినమేవ, ప్రాభృత-ముపహారమ్, తచ్ఛిభ్రిత్తితథోక్తాః; ప్రాభృతశ్ఛన్నమేవ రాజాదేరుపాదేయం భవతి తద్వద్వృజినమపి భరన్యాసచ్ఛన్నమేవదయాయా ఉపాదేయం భవతీతిభావః, తేషామ్, [కర్మణిషష్ఠీ,] ప్రతిప్రస్థానమ్- శ్రీవేఙ్కటగిరి ముద్దిశ్యస్వదేశతః ప్రస్థితాః ప్రతిస్వయం ప్రత్యాగమనమ్, (శ్రుతినగ రే)తి = నానాపురుషార్థమణ్డితత్వసామ్యాచ్ఛ్రుతి రేవనగరమ్, తస్యశృఙ్గాటక- శ్చతుష్పథః, అత్రశ్రుతీనాం శిరోభాగశ్శృఙ్గాటకత్వేనాధ్యవసితః, శృఙ్గాటకస్య చతుర్మార్గమూర్ధాయమానత్వాత్; ఉపనిషదశ్చతుర్వేదమూర్ధాయమానత్వాత్త యోర్ధర్మయోర్బిమ్బప్రతిబిమ్బభావే నైక్యాత్సాధారణ ధర్మతా, తథాచోపనిషదశ్శృఙ్గాటక సాదృశ్యాత్తత్త్వేనాధ్యవసాయః, తజ్జుషః - ప్రతిపాద్యత్వేన తద్భాజః, తే - ఏవంభూతా యాస్తవ, [కర్తరిషష్ఠీ, "ఉభయప్రాప్తౌకర్మణి" తి నియమస్యాముతభేదేనవైభాషికత్వాదుభయత్రషష్ఠీ] శ్రుతినగర శృఙ్గాటక జుషస్తే భరన్యాసేత్యాదిప్రాభృతభృతాం ప్రతిప్రస్థానం చేతోవృత్తేఃఖిలంకిమిదమితి విస్మేరభువనం సిహ్మక్ష్మాభృద్భృత్యముఖచమత్కార

కరణమ్ । భరన్యాసచ్ఛన్నప్రబలవృజినప్రాభృతభృ
తాం ప్రతిప్రస్థానం తే శ్రుతినగరశృఙ్గాటకజుషః ॥ ౨౦ ॥
త్రివిధచిదచిత్సత్తాస్థేమప్రవృత్తినియామికా వృషగిరివిభోః

కరణంచ భవతీత్యన్వయః, నన్వేతాదృశే దయా ప్రతిప్ర
స్థానే కిం మానమితి చేద్దయాస్వభావతత్త్వవిదాం మహాత్మనాం మ
న ఏవ మానమితి బ్రూమః, తేషాం మనసి తథోదయాత్; “భవన్తి లీలా
విధయశ్చ వైదికాస్త్వదీయగమ్భీరమనోనుసారిణః” ఇతి శాస్త్రాణ్యపి య
న్మనోనుసారీణి భవన్తి తేషాం మహాత్మనాం మనో మానమితి కిము వక్త
వ్యమ్, వస్తుతస్తు తాదృశవృజినప్రాభృతభృతాం స్వదేశనిర్గమనా
నన్తరభావిదయాకృతవిషయాకారవిశేషః ప్రతిప్రస్థానత్వేనాధ్యవ
సీయతే. అత్ర చ శ్రుతినగరశృఙ్గాటజుష ఇతి శృఙ్గాటకాన్వయాను
రోధాత్ప్రతిప్రస్థానాన్వయానురోధాచ్చ శ్రీనివాసదయాయాం
ప్రభుత్వరూపణం గమ్యత ఇత్యేకదేశవివర్తిరూపకమ్, “నిరీక్ష్యావి
ద్యున్మయనైశపయోదో ముఖం నిశాయామభిసారికాయాః” ఇత్యా
దావివ; తచ్చ రూపకాతిశయోక్త్యనుప్రాణితత్వాత్సఙ్కీర్ణమ్. ॥ ౨౦ ॥

ఆస్తాం తావజ్జగదుపకారపరమ్పరా భవదీయా, అత్ర న వయం
విస్మయామహే, ఇదం తు భవత్యాః సాహసం విస్మాపయతితరామ్, య
ద్దుశ్చరితసహస్రదూషితమహాహతపాప్మనామపి భగవతా పాప
స్పర్శభయాత్పరిత్యక్తమిమం జనమవలోకితవతీ భవతీత్యాహ-(త్రివిధే)
త్యాదినా-త్రివిధానామ్-నిత్యముక్తబద్ధభేదేన శుద్ధసత్త్వమిశ్రసత్త్వసత్త్వ
శూన్యభేదేన త్రిప్రకారాణామ్, చిదచితామ్-చేతనాచేతనానామ్, సత్తా
స్థేమప్రవృత్తయః-సత్తా-నిత్యాదీనాం తత్తత్స్వరూపసద్భావః, శుద్ధస
త్త్వాదీనాం తత్తత్స్వరూపసద్భావశ్చ, స్థేమ- స్థిరత్వమ్, అనువృత్తత్వ
మితి యావత్, ప్రవృత్తి- ర్యథాయథమిష్టానిష్టప్రాప్తిపరిహారా
ర్థో లౌకికో వైదికశ్చ వ్యవహారః, అచితాం తు ప్రవృత్తయః పరిణా

రిచ్ఛాసాత్వం పరైరపరాహతా।కృపణభరభృతిరాణకరా।ణ
ప్రభూతగుణాన్తరావహసికరుణేన్వైచక్షణ్యంమదీక్షు॥సాహ
సే౭౧॥వృషగిరిపతేర్హృద్యాశ్చావతారసహాయినీక్షపితనిఖి

మవిశేషాదయః, తన్నియామికా-తరతమభావేన స్థితానాం భగవద
ధీనానాం సత్తాస్థేమప్రవృత్తిభేదానామ్, నియామికా - వ్యవస్థాపి
కా, భగవదిచ్ఛావతారతమ్యనియామికేతిభావః, పరైః- ర్భగవది
తరైః, రపరాహతా - తస్యసర్వాధికత్వేనా ప్రతిహతేచ్ఛత్వాదితిభా
వః, సా- తథాభూతత్వేన ప్రమాణసిద్ధా, వృషగిరిపభోరిచ్ఛాత్వమ్-
భగవదిచ్ఛాయాఃకరుణాయత్తత్వేనా భేదోపచారాత్సామానాధికర
ణ్యనిర్దేశః, సచవక్ష్యమాణ విలక్షణసాహస వైచక్షణ్యోపయికత్వేన;
కథమవ్యాహత భగవదిచ్ఛారూపాయా, స్తవసర్వంఘటత ఇతి: (య
ద్వా) త్రివిధేత్యాదివిశేషణం దయాయా స్తత్రత్రివిధచిద చిత్సత్తాస్థే
మప్రవృత్తిషునియామికా-సర్వేశ్వరంనియోజయతీత్యర్థః, కృపణభర
భృత్ - కృపణానా- మాకిఞ్చన్యప్రయుక్తదైన్యవిశేషవతామ్, భరమ్-
యోగక్షేమాది విషయం భరంబిభర్తీతితద్భృత్, కార్పణ్యాఖ్యాత్రిద
ర్శనేనతేషాం ధురన్ధరాభవసీతిభావః, కింతుర్వాణాని - కిఙ్కరాణి,
ప్రభూతాని-సమర్థాని జ్ఞానశక్త్యాది గుణాన్తరాణి, యస్యాస్సా
తథోక్తా; ఏతావతాసాహసకరణ సామగ్రీసమ్పాదితా, అథసాహస
ముచ్యతే, వహసీత్యాదినా- “నసాహసమనారుహ్య నరోభద్రాణి
పశ్యతి” తిన్యాయేన మదుజ్జీవన కీర్తిలాభలోభా దేతావత్యపి సా
హసేప్రవృత్తాఽసీతిభావః. ... ...॥౭౧॥

సాఙ్గోపాఙ్గప్రపరమసామ్యాపన్నాయాస్తవాయ మాశ్రితసం
రక్షణాభినివేశోయుజ్యత ఏవేత్యాశయేనాహ- (వృషగిరిపతే) రిత్యా
దినా - అత్రలక్ష్మీసమాధిరప్యనుసన్ధీయతే, తథాచైవం పదగమని
కా, వృషగిరిపతేర్హృద్యా- గుణాన్తరేభ్యోమనోహారిణీ,(అన్యత్ర)

లావద్యా దేవీక్షమాదినిషేవితా । భువనజననీపుంసాంభో
గాపవర్గవిధాయినీ వితమసిపదేవ్యక్తిం నిత్యాంభిభిర్హద

వక్షస్స్థలరసికా, [" శరీరావయవాద్యది " ఇత్యాచ్ఛబ్దాద్ధితార్థేయ త్ప్రత్యయః,] విశ్వావతారసహాయినీ- విశ్వేష్వవతారేషు కారణత్వేన సహాయభూతా, (అన్యత్ర) సర్వావతారసహచారిణీ, సహఏతీతిస హాయినీ, [ఇణస్తాచ్ఛీల్యేణినిః] క్షపితనిఖిలావద్యా - క్షపితా- న్యపా కృతాని, నిఖిలావద్యాని - నిఖిలానా - మీశ్వరప్రభృతీనామ్ , అవ ద్యాని- దోషా, యయాసాతథోక్తా; భగవతస్తావచ్చేతనగుణానపే క్ష్యరక్షణంవోషః, చేతనస్య పాపమేవదోషః, జ్ఞానాదేశ్చదయా సహచారాభావోదోషః,తత్సర్వమనయాక్షపితమితి,(అన్యత్ర) రావ ణస్య కారాగృహేషణ్మాసాన్ స్వయముషిత్వా బన్దీకృతదేవ స్త్రీవి మోచనేన భర్తురాశ్రిత సంరక్షణాకరణ రూపావద్యం పరిహృతవ తీ, ఏకాక్ష్యేకకర్ణప్రభృతిరాక్షసీర్జిఘాంసన్తంహనూమన్తమ్ "రా జసంశ్రయవశ్యానాం కుర్వన్తీనాం పరాజ్ఞయా। విధేయానాంచదా సీనాంకఃకుప్యేద్వానరోత్తమ "నకశ్చిన్నాపరాధ్యతీ" త్యాద్యుపదే శేనతద్వధోద్యోగాన్నివృత్త్యతాసా మార్గ్రాపరాధాన్ క్షపితవతీ, పు రుషకారత్వేన చేతనదోషాన్ గుణయతీత్యాద్యనుసన్ధేయమ్, దేవీ- జగద్రక్షణ రూపక్రీడా సక్తప్రధాన మహిషీ, (పక్షాన్తరే) క్షమా దినిషేవితా- క్షమాదిభిర్గుణైర్నిషేవితేతి జగద్రక్షణక్రీడా సహాయస మ్పత్తిరుచ్యతే, (అన్యత్ర) క్షమాదిభి- ర్భూమినీళాదిభి, ర్నిషేవితేతి ప్రాధాన్యముపపాదితమ్, భువనజననీ - భువనానాంజననీ, ["కర ణాధికరణయోశ్చే' తి కరణేల్యుట్] అఖిల భువనజన్మ సాధకతమ భూతేత్యర్థః, (అన్యత్ర) లోకమాతా, పుంసాం భోగాపవర్గ విధా యినీ - చేతనానాం తత్తద్రుచ్యను గుణంభోగమపవర్గంచ విదధాతీ తి ;(సమానమన్యత్ర) వితమసి - తమవిషయాకారాత్తమోగుణరహి

నేస్స్వయమ్ ॥ ౭౨ ॥ స్వయముదయినస్సిద్ధాద్యావిష్కృ
తాశ్శుభాలయావివిధవిభవవ్యూహావాసాగపదంచపరం

తే, పదే- విషయే, నిత్యా- మభఙ్గురామ్, వ్యక్తిమ్ , బిభర్షి - ప్రా
ప్నోషి, త్వద్విషయీకారా త్తమోగుణరహితే జనేప్రత్యహంసత్త్వ
గుణకార్యశమాది పూర్త్యావిశదాభవసీత్యర్థః, స్వయమితినిర్హేతుకత్వ
ముచ్యతే, (యద్వా) వితమసి- "తమసఃపరస్తా" దితితమోరహితే,
పదే-స్థానే, నిత్యామ్_ సదాతనీమ్, వ్యక్తి - మభివ్యక్తిమ్, తత్రోద
యాకార్యస్యైవదర్శనాద భివ్యక్తాభవసీతి, (లక్ష్మీపక్షే) వితమసిప
దే- శ్రీమతివైకుణ్ఠే, నిత్యామ్ - సతతైకరూపామ్, వ్యక్తిమ - దివ్య
మఙ్గళవిగ్రహమ్, స్వయంబిభర్షి - ఇచ్ఛయైవబిభర్షి, అనేనదివ్య
మఙ్గళవిగ్రహస్యా కర్మకృతత్వమభిమతత్వ మనురూపత్వంచ సిద్ధ్య
తి- అత్రవిశేషణ సామ్యాదప్రస్తుతస్యలక్ష్మీవృత్తాన్తస్య ప్రతీయమా
నత్వాత్సమాసోక్తిః, "సమాసోక్తిఃపరిస్ఫూర్తిఃప్రస్తుతేఽప్రస్తుతస్య
చే" దితి లక్షణాత్. ... ... ॥౭౨॥

చేతనోజ్జిజీవయిషయాకింకింనకృతంత్వయా, కింబహునాతత్తది
చ్ఛానుగుణభగవదనుభవకైఙ్కర్యసిద్ధయే శ్రీవేఙ్కటగిరిపర్యన్తేషు దివ్య
స్థానేషు శ్రీవైకుణ్ఠాద్భగవన్త మవతారయన్త్యాశ్రీవేఙ్కటగిరి మారభ్య
శ్రీవైకుణ్ఠపర్యన్తేషు స్వాశ్రిత జనతత్తద్రుచ్యనుగుణ మారోహయ
న్త్యాచనిశ్రేణికాయితం భవత్యా, కిమతఃపరమాశ్రితవిషయే కర్తవ్య
మస్తీత్యభిసన్ధానేనాహ - (స్వయముదయిన) ఇత్యాదినా = స్వయ
ముదయో యేషాం తేస్వయముదయాః - స్వయంవ్యక్తాః, తద్వన్త
స్స్వయముదయినః, సిద్ధాద్యావిష్కృతాః - సిద్ధాదిభి రావిష్కృ
తాః- ప్రకాశితా ఆదిశబ్దేనదేవాదిపరిగ్రహః, శుభాలయా-దివ్యదే
శాః, (వివిధే)తి = వివిధానామ్- విభవానామ్, వ్యూహానాంచావా
సాః= సాకేతక్షీరసాగరాదయః, మత్స్యకూర్మాదిభేదేన వ్యాసా

విభోః । వృషగిరిముఖేష్వేతేష్విచ్ఛావధిప్రతిలబ్ధయే దృ
ఢవినిహితానిశ్రేణిస్త్వం దయే నిజపర్వభిః॥౭౩॥ హితమి

వ్యూహావతారభేదేన చ విభవవైవిధ్యమ్, వాసుదేవాదిభేదేన తేషాం ప్రత్యేకం చాతుర్విధ్యభేదేన చ వ్యూహవైవిధ్యమ్, విభోః - పరస్య బ్రహ్మణః, పరమ్- సర్వోత్కృష్టమ్, పదమ్ - తదుచితం స్థానమిత్యర్థః, యాన్యేతానిగన్త్రి వృషగిరిముఖేష్వేతేషు - శ్రీవైకుణ్ఠపర్యన్తేషు దివ్యస్థానేషు మధ్యే, ఇచ్ఛావధిప్రతిలబ్ధయే - ఇచ్ఛావధిః- ఆశ్రితేచ్ఛావిషయదివ్యస్థానవిశేషః, తత్ప్రతిలబ్ధయే - తత్ప్రాప్తయే; ప్రాప్తిశ్చేతనకర్తృకా ఈశ్వరకర్తృకా చ. (యద్వా) ఇచ్ఛావధిః- పరమపదమ్, తతోఽధికస్యేచ్ఛావిషయస్యాభావాత్, తత్ప్రతిలబ్ధయే, (అథవా) ఇచ్ఛావధి - రీశ్వరస్యేచ్ఛావధిః, వృషగిరిప్రభృత్యర్చావతారస్థానాని, అతికృపణానాదృశజనరక్షణానుకూలత్వేన భగవతస్తతోఽధికేచ్ఛావిషయాభావాత్; తత్ప్రతిలబ్ధయే- భగవత్కర్తృకతత్ప్రాప్తయే, నిజపర్వభిర్దృఢవినిహితా - నిజైరిపర్వభిస్తరతమభావేన స్థిత్యై, కవస్థానస్థితస్య సర్వేశ్వరస్య ప్రకృతిమణ్డలావతరణం దయోద్రేకప్రయుక్తమ్, తత్రాపి వ్యూహభేదేషు విభవభేదేషు చోత్తరోత్తరం దయాధిక్యమస్తి, అర్చావతారస్తు నిరతిశయదయావిశిష్టః, ఏవంతరతమభావవద్భిరవస్థాభేదైరేవ పర్వభి - స్సోపానైః, దృఢం యథా భవతి తథా, వినిహితా - నిరఙ్కుశస్వాతన్త్ర్యేణ సర్వశక్తినా వినిహితత్వాత్తేనాప్యప్రకమ్ప్యేతి భావః, నిశ్రేణిస్త్వమేవ, నిశ్రేణిరితి వ్యస్తరూపకం వా, ప్రాయస్త్వం నిజపర్వభిర్దృఢవినిహితా నిశ్రేణిరిత్యుత్ప్రేక్షా వేతి కవివివక్షితసంశయాత్సన్దేహాలఙ్కారః, వ్యఞ్జకాభావేఽపి గమ్యోత్ప్రేక్షాసమ్భవాదితి. ... ... ॥౭౩॥

ప్రాప్యలాభస్త్వదాయత్త ఇత్యుక్తమ్, ప్రాపకలాభశ్చ త్వద

తిజగద్రుష్ట్యైః క్లృప్తైరక్లృప్త ఫలాన్తరైరమతివిహితైర
న్యైర్ధర్మాయితైశ్చయదృచ్ఛయా । పరిణతబహుచ్ఛద్మా

ధీన ఏవేత్యాహ - (హితమితీ) త్యాదినా= జగద్రుష్ట్యా- జగచ్ఛబ్దే
నతద్వాసినోజనాలక్ష్యన్తే; తద్దర్శనేన వైదికకర్మాణ్యనుష్ఠితవతో జ
నాన్దృష్ట్వేత్యర్థః, హితమితిక్లృప్తైః- హితమితిబుద్ధ్యాకృతైః, అనే
న ప్రాసఙ్గికసుకృతముక్తమ్, అక్లృప్తఫలాన్తరైః - అక్లృప్త - మన
ఙ్కల్పితమ్, ఫలాన్తరమ్ - ప్రకృతక్రియాఫలాపేక్షయాఽన్యత్ఫలమ్-
ఖ్యాత్యాది; యేషాంతైస్తథోక్తైరిత్యానుషఙ్గికసుకృతముచ్యతే,
అమతివిహితై - రబుద్ధిపూర్వకృతైః, యదృచ్ఛయాధర్మాయితై - ర్దే
వయత్నేనధర్మవద్భూతైః, స్వతఏవేత్యర్థః, పర్యవస్యతి * యా
దృచ్ఛికసుకృత విశేషైరిత్యర్థః, అన్యైశ్చ - త్వయైవవిహితైర్మా దృ
శామవాఙ్మనసగోచరైర్వ్యాజ విశేషైశ్చహేతుభిః, పరిణతబహు
ఛద్మా- పరిణతాని-పరిపక్వాని, వ్యాజత్వేనస్వీకర్తుమర్హాణీతియావత్;
బహుఛద్మాని- బహువ్యాజాయస్యాస్సాతథోక్తా; పద్మా సహాయ
దయే - పద్మాసహాయస్య- పురుషకారత్వేన పద్మయా స్సహాయ
భూతస్య, "నకశ్చిన్నాపరాధ్యతీ" తిచేతసాపరాధం తిరస్కుర్వ
న్త్యాం పద్మాయామ్ "దోషోయద్యపితస్యస్యా" దితిదోష మేవో
పహారీకుర్వత ఇతిభావః, తస్యదయే - తత్సమ్బన్ధినాదపితవాయమస్మ
త్పక్షపాతోనిర్హేతుక ఉచితఇతిభావః, స్వయంప్రదిశసి - నహ్య
స్మాభిరయమర్థోయాచితః, నిజాభిప్రేతమ్- స్యాదయమితి విషయీ
కారరూపం హితతమమ్ , నహ్యయమర్థోఽస్మదభిప్రేతః, అయో
గ్యత్వాత్; నహిజననీ స్వప్రజాం తదభిప్రేతమితిక్షీరం పాయయ
తి, ప్రశామ్యదపత్రపా - చిరకాలాత్ప్రశామ్యదవస్థాక లజ్జాసతీ,
ఏతావన్తంకాలం మద్రక్షణవ్యాజాలాభకృత రక్షణాలాభాల్లజ్జితాఽ
భూదిదానీం సాలజ్జాప్రశామ్యదవస్థాజాతేతిభావః, (యద్వా)

పద్మాసహాయ దయసే స్వయం ప్రవిశసి నిజాభిప్రేతం నః
ప్రశామ్యదపత్రపా॥ ౨౪ ॥ అతివిధిశివైరైశ్వర్యాత్మాను

అక్లిష్టఫలాన్తరై రమతివిహీనైరిత్యానుషఙ్గికముక్తమ్, యదృచ్ఛ
యాధర్మాయత్తై రన్యైశ్చేతి యాదృచ్ఛికముక్తమ్, యదృచ్ఛయా-స్వ
చ్ఛన్దతః, స్వత ఏవేత్యర్థః, "యదృచ్ఛా స్వైరితా మతే"త్యమరః.॥ ౨౪॥
ముముక్షూణాం పుంసాం పరమపురుషార్థ తత్సాధనప్రాప్తి
స్త్వదాయత్తేత్యుక్తమ్, ప్రయోజనాన్తరపరేభ్యోఽపి పరమపురుషా
ర్థరుచ్యుత్పాదనాయ తదపేక్షిత మహృదయమేవ దత్త్వా రుచౌ పరమ
ప్రాప్యమపి నిశ్శఙ్కం వితరసీత్యాహ - (అతివిధిశివై) రిత్యాదినా-
అతివిధిశివై- రతిక్రాన్తవిధిశివాద్యైశ్వర్యైరితి, విధిశివశబ్దౌ తదాసనల
క్షకౌ, ఐశ్వర్యాత్మానుభూతిరసైః - ఐశ్వర్యకైవల్యజనితానన్దైః, జ
నాన్- తదర్థినో జనాన్, ఏషామ్ - జనానామ్; ఇహ - ఐశ్వర్యకైవ
ల్యగణేషు, అసఙ్గదశార్థినీ- న విద్యతే సఙ్గో- రాగో, యస్యాం సాఽ
సఙ్గా, తాం దశాం ప్రార్థయమానా, సఙ్గస్యాభావోఽసఙ్గః, తస్య
దశా ఇతి వా; దుఃఖోదర్కేష్వేతేషు ప్రతిపాదితేషు స్వయమేవ విర
జ్యన్తీతి మన్వానా, అహృదయముపచ్ఛిద్య - ఐశ్వర్యాది ప్రతిపా
దనతాత్పర్యమన్తరేణ విప్రలమ్భనతత్ప్రతిపాద్యతేషాం దోషదర్శ
నేన వైరాగ్యే జాతే సత్పదప్రాపకగత్యన్తరాభావాదేవత్వదవలమ్బే
కృతే, తృషితజనతాతీర్థస్నానక్రమతః పిపాసానామ్- పిపాసితజనానాం
పిపాసాశమనార్థం పుణ్యతీర్థస్నానన్యాయేన నిరస్తపాపానాం
పరమప్రాప్యసిద్ధమేత్వదవలమ్బే కృతే హేయప్రతిభటేన త్వత్సమ్బ
న్ధేన సమస్తాని పాపాని నిరస్తానిభవన్తీతిభావః, [శేషత్వవిపక్ష
యాఽపి] ప్రతిబన్ధకపాపనివృత్తౌ సత్యాం పురుషార్థస్య స్వతః ప్రాప్త
త్వద్యోతనాయ వా; వీతాతఙ్కా సతీ - వ్యపగతనిషేధ భయా సతి,

భూతిరసైర్జ్వానహృదయ మిహోపచ్ఛిన్ద్యేషా మసఙ్గ
దశార్థిసే । తృషితజనతాతీర్థస్నాన క్రమక్షపితైనసాం వి
తరసి దయే వీతాతఙ్కా వృషాద్రిపతేః పదమ్॥౭౫॥ వృషగి

ఏతావన్తంకాలం పరమపురుషార్థోదీయతేచే ద్రుచ్యభావాన్నలేని
షేత్స్యన్తీతి శఙ్కాఽభూత్, సేదానీమపగతా, ప్రతిబన్ధకనివృ
త్త్యా తేషాం రుచేరుదయాదితిభావః, (యద్వా) వీతాతఙ్కా-సతీ-
విగతాతిప్రసఙ్గభయాసతీ, నహ్యాశ్రయణేనక్షపిత పాపానాంతా
దృశపద వితరణేన సంరక్షణమతి ప్రసఙ్గకరమితిభావః, వృషాద్రిప
తేఃపదమ్ - పద్యతఇతిపదమ్, తత్సాయుజ్యమిత్యర్థః; పరమవ్యోమా
ఖ్యంస్థానంవా; (అథవైవంయోజనా) అతిపిధిఃప్రైరైశ్వర్యాత్మాను
భూతిరసైర్జ్వనాః తృషితజనతాతీర్థస్నాన క్రమక్షపితైనసా మేషాం
జనానామ్, యథాపిపాసిత జనాఃపిపాసాశమనార్థం పుణ్యతీర్థస్నానే
న క్షపితైనసో భవన్తి, ఏవంక్షుద్రపురుషార్థ ముద్దిశ్యత్వ దాశ్రయ
ణేకృతేఽపి స్వర్గవిధినాత్వ త్సమ్బన్ధేననిరస్త సమస్తపాపాభవన్తీత్య
ర్థః, తాదృశామేషాం జనానామిహైశ్వర్యాత్మానుభూతిరసేష్వ స
ఙ్గదశార్థినీ- క్షుద్రపురుషార్థ రుచ్యుత్పాదకపాపక్షపణేనప్రతిపాదితై
శ్వర్యాదౌ దోషదర్శనేనచ స్వయమేవతత్ర విరక్తాభవిష్యన్తీత్యసఙ్గ
దశామర్థయమానాసతీత్యర్థః, అహృదయముపచ్ఛిద్యవీతాతఙ్కా-అస
ఙ్గదశాయాం జాతాయాంపరమ పురుషార్థరుచ్యావాచసత్యాం వీత
నిషేధభయా, వీతాతిప్రసఙ్గభయావా; వృషాద్రిపతేః పదంవితరసి,
తేభ్యఇత్యర్థాల్లభ్యతే. ... ... ॥౭౫॥

ఏవమాధ్యాత్మికాది తాపత్రయతప్యమానానాం జన్తూ
నమృతసాగరాయమాణే భగవతి శ్రీనివాసే నిక్షిప్య మోక్షానుబన్ధి గు
ణవిశేషప్రకాశనేన పరమపురుషార్థం ప్రతితాన్విసృజ్యయసిచ, కీదృ
శోయం వ్యామోహోభవత్యాః? ఇత్యాశయవానుపసంహరతి-(వృ

రిసుధాసిన్ధో జన్తుస్త్వమేనిహిత స్త్వయా భవభయపరీతా
పచ్ఛిత్త్యై భజన్నఘమర్షణమ్ । ముషితకలుషో ముక్తైరగ్రే
సరైరభిపూర్యతేస్వయముపనతైస్స్వాత్మానన్దప్రభృత్య
నుబన్ధిభిః॥ ... ... ॥౭౬॥

షగిరీ) త్యాది = జన్తు-ర్జననధర్మా, అనేనాధికారి నియమాభావ ఉక్తః, త్వయాభవభయపరీతాపచ్ఛిత్త్యై- భవాద్భయంభవభయమ్, పరితాప- ఆధ్యాత్మికాదితాపత్రయమ్, తయోరుచ్ఛిత్త్యై- ఛేదం కర్తుమ్ [క్రియార్థోపపదస్య కర్మణిస్థానిన ఇతిచతుర్థీ] అస్యచ పార్శ్వద్వయేపిసమ్బన్ధః, వృషగిరిసుధాసిన్ధో- వృషగిరౌవిరాజమానస్సుధాసిన్ధు- రమృతసాగర, శ్రీనివాసః, సుధాసిన్ధునాపూర్ణసామ్యాన్నిగిర్యాధ్యవసితః, తత్రనిహితః - స్వీక్రియతామయమితి సమర్పితః, భవభయపరీతాపచ్ఛిత్త్యై, అఘమర్షణమ్- అఘానిమృష్యన్తే - క్షమ్యన్తేఽనేనేత్యఘమర్షణమ్ - ప్రపదనమ్, అఘమర్షణస్నానంచ, భజన్- సేవమానః- ముషితకలుషమ్ - ముషితాని - సిరస్తాని, కలుషాణి- పూర్వోత్తరాఘలక్షణానియస్య, ముక్తైరగ్రేసరైః- ముక్తైః పూర్వభావిభిః, స్వయముపనతైః- ప్రతిబన్ధకాభావాత్స్వతఏవప్రాప్తైః, స్వాత్మానన్దప్రభృత్యనుబన్ధిభిః - స్వాత్మానన్ద - స్వాత్మస్వరూపస్వభావానుసన్ధానజనితప్రీతిః, తత్ప్రభృతిభిః - ప్రభృతిశబ్దేన పరమాత్మస్వరూప స్వభావానుసన్ధాన జనితప్రీత్యాది సఙ్గ్రహః, అనుబన్ధిభిః - పరికరైః, అభిపూర్యతే - అభితఃపూర్యతే, యథాతత్సమ్బన్ధినోప్యుక్తైరనుబన్ధిభిస్స్వైరన్ తథాపూర్యతఇత్యర్థః. అత్ర శ్రీనివాసదయావిషయీకృతే సంసరచ్చేతనేకస్య చిద్రాజకుమారస్య రాజ్యలాభే సన్నిహితేసతితదనుబన్ధి స్సుహృద్బాన్ధవాదిభి రభిపూరితస్య వృత్తాన్తస్సారూప్యాత్ప్రతీయత ఇతిసారూప్యనిబన్ధనా సమాసోక్తిః, సాచరూపకాతిశయోక్తి సజీకర్ణశ్లేషసంసృష్టా. ॥౭౬॥

అనితరజుషామన్తర్మాత్రేప్యపాయపరి
ప్లవేకృతవిదనఘావిచ్ఛిద్యైషాం కృపేయమవశ్యతామ్ ।
ప్రపదనఫలప్రత్యాదేశ ప్రసఙ్గవివర్జితం ప్రతివిధిముపా
దిత్సేసార్ధం వృషాద్రిహితైషిణా ॥ ౭౭ ॥ క్షణవిలయి

అనన్తరశ్లోకే ప్రసక్తానుప్రసక్తం, తత్రైవం నిర్వ్యాజవత్స
లయా భవత్యా భగవతి శ్రీనివాసే నిక్షిప్తోజన్తుస్తమేవ ప్రపద్య నిర్ధూ
తనిఖిలదురితో దేశవిశేషప్రాప్త్యనన్తర భావినమానన్దమిహైవాను
భవితుముపక్రమత ఇత్యుక్త్వా, మత్రైవమాకాఙ్క్షా, శరణవరణానన్త
రం బుద్ధిపూర్వాపాయసమ్ప్లవే ప్రాయశ్చిత్తాకరణే చ సతి కీదృశీ దశాఽ
నన్యశరణస్యాస్య చ భవిష్యతీతి తత్రాహ . (అనితరజుషా) మిత్యా
దినా= అనితరజుషామ్ - అనన్యశరణానామ్, భగవచ్ఛరణారవిన్దైకశర
ణానామిత్యర్థః; అన్తర్మాత్రే-మనాగపూర్వకే, అపాయపరిప్లవేఽపి-
అపాయసఙ్కరే సత్యపి, కృతవిత్ - కృతమ్ - ప్రపదనమ్, అనఘా-
దోషే సతి పరిత్యాగాది రూపాఘరహితా, యమవశ్యతాం విచ్ఛిద్య-
"నఖలుభాగవతా యమవిషయం గచ్ఛన్తీ" త్యుక్తప్రకారేణ యమా
ధీనతాం నిరస్య, ప్రపదన ఫలప్రత్యాదేశప్రసఙ్గ వివర్జితమ్ - భగ
వత్ప్రాప్తిరూపప్రపత్తి ఫలప్రత్యాఖ్యాన ప్రసఙ్గరహితమ్ , ప్రతివి
ధిమ్- ప్రతివిధానమ్, రాజపుత్రాపరాధన్యాయేన మృదుదణ్డనరూ
పమ్; వృషాద్రిహితైషిణా - వృషాద్రావర్తమానేన హితైషిణా - స
ర్వజనహితపరేణ; శిక్షోపయోగితయా హితైషిత్వోక్తిః, తేనసార్ధ
ముపాదిత్సే - ["సహయుక్తేఽప్రధాన" ఇత్యప్రధానే తృతీయా]
అధికదణ్డనశఙ్కయా త్వమేవ ప్రధానభూతా ప్రతివిధిం కరోషీతి ప్ర
తీయతే. ... ... ॥౭౭॥

పరమ పురుషార్థలిప్సయా ప్రపన్నస్య ధీపూర్వోత్తరాఘప్రస
క్తేఽపి పరమప్రాప్తివిఘాతో నాస్తీత్యుక్తమ్, తత్ప్రసఙ్గాత్స్వర్గా

నాం శాస్త్రార్థానాం ఫలాయనివేశితే పితృసురగణేని
ర్వేశాత్ప్రాగపి ప్రళయంగతే । అధిగతవృషశైలశృఙ్గా
భామకాలవశంవదాంప్రతిభువమిహ వ్యాచఖ్యుస్త్వాంకృ
పేనిరుపప్లవామ్॥ ... ... ॥౭౮॥

ద్యర్థనేఽపిమధ్యే ఫలప్రదదేవతానాశేఽపఫలప్రాప్తిర్నవిహన్యత ఇ
త్యాహ - (క్షణవిలయినా) మిత్యాదినా = క్షణవిలయినామ్ - క్షణే
నవిలయవతామ్, అనేనఫలప్రదానార్థమన్యదపేక్ష్యమితిదర్శితమ్, శా
స్త్రార్థానామ్ - జ్యోతిష్టోమాదివాక్యప్రతిపాద్యానాం జ్యోతిష్టో
మాదీనామ్, ఫలాయ - ఫలందాతుమ్, [క్రియార్థోపపదస్య కర్మణి
స్థానినః" ఇతిచతుర్థీ] నివేశితే - త్వయాఫలప్రదతయాస్థాపితే, పితృ
సురగణే-పితౄణాంసురాణాంచగణే, నిర్వేశాత్ప్రాక్-కర్తుస్తత్కర్మ
ఫలభోగాత్ప్రాక్, ప్రళయంగతేఽపి-నాశంగతేఽపి, అధిగతః-ప్రాప్తః,
వృషశైలశృఙ్గో - రమానివాసో, యయాతామ్, ప్రాప్తవృషా
ఖ్యపర్వతశృఙ్గామిత్యపి వివక్షితమ్, అనేన వక్ష్యమాణప్రతిభువో
నిరపాశ్రయత్వముక్తమ్, అకాలవశంవదామ్ - కాలకృతవికారవి
ధురామ్, అనేనస్వరూపతోఽనపాయిత్వముక్తమ్, నిరుపప్లవామ్ -
పరకృతోపద్రవశూన్యామ్, త్వామిహతత్తత్కర్మఫలప్రదానే ప్రతి
భువంవ్యాచఖ్యుః - ప్రతిభూత్వేన వ్యాఖ్యాతవన్తః, "ఫలమతఉప
పత్తే"రిత్యత్రభాష్యకారాదయఇతిభావః, ప్రతిభూర్నామోత్తమ
ర్ణాయాధమర్ణేనదేయస్య ద్రవ్యస్యదాపయితా, తన్నాశాదౌచ స్వ
యందాతోచ్యతే, ఉక్తప్రకారేణస్థిరాశ్రయస్స్వయంచ స్థిరోరాజ
దణ్డాద్యుపద్రవ రహితశ్చయది దృఢప్రతిభూర్భవతి తాదృశీత్వమి
తిభావః. అత్రభగవత్కృపాయాం ప్రతిభూత్వరూపణా ద్విషయ
స్యాధిక్యవర్ణనాచ్చాధికాభేదరూపకమ్, "విషయ్యభేదతాద్రూప్య
రఞ్జనం విషయస్యయత్ । రూపకంతత్త్రిధాఽధిక్యన్యూనతానుభ
యోక్తిభి" రితిలక్షణాత్. ... ... ॥౭౮॥

త్వదుపసదనాదద్యశ్వోవా మహాప్రళయే ఽపివా వితరతి నిజం
పాదామ్భోజం వృషాచలశేఖరః। తదిహ కరుణేత త్తత్క్రీ-
డాతరఙ్గ పరమ్పరాతరతమతయా జుష్టాయాస్తే దురత్య

కింబహునాత్వన్మాత్రాశ్రితేభ్యస్సర్వేభ్యస్త్వద్విషయాకారతారతమ్యా
నుగుణ్యేన వృషగిరిశేఖరః పరమపురుషార్థం క్రమేణ దాస్యతి, త
స్మాత్త్వమనతిక్రమణీయేత్యాహ - (త్వదుపసదనా) దిత్యాదినా-త్వ
దుపసదనాత్- త్వత్సమాశ్రయణాదేవ, అద్యశ్వోవా, కింబహునా,
మహాప్రళయేఽపివా, త్వద్విషయాకారతరతమభావానుగుణ్యమ్, క్రమే
ణేత్యర్థః, వృషాచలశేఖరః - వృషాచలస్య నీలోత్పలశేఖరాయమా
ణః, నిజంపాదామ్భోజమ్, వితరతి - కైఙ్కర్యప్రతిసమ్బన్ధిత్వేన
దదాతి, దివ్యమఙ్గళవిగ్రహేణ వృషాచలమివపాదారవిన్దాశ్రితశి
రశ్శేఖరయతీతి వ్యజ్యతే సమభివ్యాహారేణ, తత్- తస్మాత్, ఇహ-
అస్మిన్ఫలవిషయే, తత్తత్క్రీడాతరఙ్గపరమ్పరాతరతమతయా- తత్త
త్క్రీడా- స్తత్తద్విహారాః, విషయాకారాఇతియావత్; తాస్తరఙ్గపర
మ్పరైవేత్యుపమితసమాసః, అనేన విషయాకారాణాం శీతలత్వ
నైరన్తర్యాదికం ప్రతీయతే, తస్యాస్తరతమతయా - తారతమ్యేన,
జుష్టాయాః - సేవితాయాః, తారతమ్యవత్యాఇత్యర్థః, ఇదంచవిశే
షణం క్రమేణమోక్షప్రదానే హేతుప్రదర్శనపరమ్, తే, దురత్యయ
తామ్ - ఫలప్రదేన భగవతా సమ్ప్రదానభూతేన చేతనేనచా
త్యేతుమశక్యతామ్, విదుః-వదన్తి, [విదోలటోవేతిలటోణలాదేశః]
తరఙ్గపరమ్పరాక్రాన్తనద్యాదికంహి దురత్యయం భవతీతిభావః.
అత్రచక్రమేణ పాదారవిన్దవితరణస్య సమర్థనీయస్య తత్తత్క్రీడా
తరఙ్గపరమ్పరాతరతమతయాజుష్టాయా ఇత్యనేన పదద్వయేన సమ
ర్థనాత్పదార్థహేతుకం కావ్యలిఙ్గమ్, తచ్చోపమాసఙ్కీర్ణమ్, కించ
తత్తస్మాద్దురత్యయతాం విదురిత్యత్రానుమానాలఙ్కారః, ఉభ

యతాంవిదుః ॥ ౨౯ ॥ ప్రణిహితధియాంత్వత్సమ్పృక్తే
వృషాద్రిశిఖామణౌ ప్రసృమరసుధాధారాకారా ప్రసీద

యోశ్చసంసృష్టిః. ... ... ॥౨౯॥

ఏతావతా ప్రపన్నప్రసఙ్గః ప్రపఞ్చితః, ఇదానీముపాసకానామపిత్వత్సమ్బన్ధాదేవ భావనా ప్రసాదో భవతీత్యాహ - (ప్రణిహితధియా) మిత్యాదినా - త్వత్సమ్పృక్తే - శరీరాత్మన్యాయేన త్వయా సుసఙ్గతే, వృషాద్రిశిఖామణౌ - వృషాద్రేరిన్ద్రనీలచూడారత్నాయమానే శ్రీనివాసే, ప్రణిహితధియామ్ - ప్రకర్షేణ- ఐకాగ్ర్యేణ, నిహితా - న్యస్తా, ధీర్యేషాముపాసకానామిత్యర్థః, భావనా - స్మృతిసన్తతిరూపా, ప్రసృమరసుధాధారాకారా - ప్రసృమరసుధా ధారాయా ఆకారఇవాకారో యస్యాస్సా; సచాకారో విపులత్వమనుకూలత్వమవిచ్ఛిన్నత్వంచ, తథాసతీ; ప్రసీదతి - ప్రసన్నాభవతి, ప్రసాదో నామ నైర్మల్యమ్-తచ్చ విషయాన్తరాస్పర్శిత్వమ్, దృఢ-మస్మిన్నర్థే వివాదో నాస్తీత్యర్థః, (యద్వా) దృఢమ్ స్థిరమ్, యథా భవతి తథా ప్రసీదతీతి క్రియావిశేషణమ్, (అథవా) ఉత్తరార్ధాన్వయావసానే దృఢమితి యోజ్యమ్, ఇతి హేతౌ, తేషాముపాసకానాం తాదృశభావనాశ్రయత్వేన స్వాత్మనామపి తాదృశానన్దలిప్సయేత్యర్థః, స్థిరాశయచాతకాః - స్థిరాశయాః - దృఢాధ్యవసాయాః, ప్రపన్నా ఏవ చాతకాః, "ప్రపన్నశ్చాతకో యద్వ" దితి తత్సామ్యాత్తత్త్వేన రూపణమ్, నిభృతగరుతస్సన్తః - గరుచ్ఛబ్దస్స్వప్రయత్నపరః, గమనసాధనవిశేషవాచినో గరుచ్ఛబ్దస్య గమనసాధనసామాన్యలక్షకత్వాత్తస్య నిభృతత్వమ్-నిశ్చలత్వమప్రవృత్తత్వమితియావత్; నివృత్తస్వప్రయత్నా ఇత్యర్థః, (చాతకపక్షే) నిశ్చలపక్షా ఇత్యర్థః, దత్తాస్వాదమ్- దత్తపరిపూర్ణబ్రహ్మానుభవాస్వాదమ్, (వలాహకపక్షే) దత్తజలాస్వాదమ్, విముక్తివలాహకమ్ - ముక్తేస్తాపహరత్వాదినా వలాహకసామ్యాత్తత్త్వేన రూప

తిభావనాదృఢమితిదయమేదత్త్వాదస్వాదంవిముక్తివలాహకం
నిభృతగరుతో నిధ్యాయంతిస్థిరాశయచాతకాః ॥ ౮౦ ॥
కృపేవిగతవేలయాకృత సమగ్రపోషైస్త్వయా కలిజ్వలన

జామ్, నిధ్యాయన్తి - నిర్వర్ణయన్తి, యథాచాతకస్తాపార్తోఽపి స్వయత్నంవిహాయకదావలాహకోవర్షతీతిప్రతీక్షతేతథాప్రపన్నోఽపితాపత్రయాభిహతస్సన్ స్వయత్నం విముచ్యకదా పరిపూర్ణబ్రహ్మానుభవామృతాస్వాదహేతుర్ముక్తిర్భవిష్యతీతి ప్రతీక్షత ఇతిభావః అత్రచత్వదేక శరణత్వేన త్వదన్తరఙ్గభూతానాం ప్రపన్నానామపి యాదృశభావనాఽత్ర దుర్లభాభవతితాదృశీం భావనాముపాసకేభ్యోఽపి త్వమేవ ప్రసాదయసీతి తాత్పర్యమ్. అత్రతావత్పూర్వార్ధే భావనాప్రసాదస్య సమర్థనీయస్య త్వత్సమ్ప్రత్తే ఇత్యనేనసమర్థనాత్పదార్థహేతుకం కావ్యలిఙ్గమ్, వృషాద్రిశిఖామణావిత్యత్ర శ్రీవేఙ్కటపతిశ్చూడామణిత్వేనాధ్యవసిత ఇతిరూపకాతిశయోక్తిః, ఉత్తరార్ధేచ రూపకాలఙ్కారస్స్పష్టః, ఏతేషాం త్రయాణాం సంసృష్టిః ... ... ॥౮౦॥

అనన్తరదశకేన దశావతారద్వారా దయాం స్తోతుకామస్సప్రథమశ్లోకేన తావదర్చావతారవిశేషముఖేనదయాకృతం జగదుపకారం ప్రస్తుతమర్చావతారసామాన్యముఖేన నిగమయతి - (కృపే) ఇత్యాదినా — హేకృపే! స్తుతిజాతశ్రమాపనయనాయ కృపానామామృతరసేన రసనాంసేచయతి శ్లోకాదౌ, కృపేవిగతవేలయేతి- వేలా - కాలః, కాలవిశేషనిరపేక్షయేత్యర్థః, (యద్వా) వేలా- అవధిః, నిరవధికయేత్యర్థః, త్వయా - కరణభూతయా, కరణత్వంచ దివ్యమఙ్గళవిగ్రహకర్తృకసమగ్రపోషతత్కర్తృకే మేఘవదాచరణేచ, విగ్రహాణాం కృపావత్త్వం స్వరూపద్వారేతి ద్రష్టవ్యమ్, కృతసమగ్రపోషైః- కలితసమ్పూర్ణజగత్పోషైః, కాళమేఘాశ్చ, విగత

దుర్గతే జగతి కాళమేఘాయితమ్ । వృషక్షితిధరాదిషు స్థితి

వేలయా - ఉత్కూలయా నద్యా, కృతసమగ్రసస్యాదిపోషా భవ
న్తి, వృషక్షితిధరాదిషు - శ్రీవేఙ్కటాద్రిప్రభృతిషు, ఆదిశబ్దేన శ్రీ
రఙ్గాదిపరిగ్రహః, స్థితిపదేషు - భగవత్స్థానస్థలేషు, ఆవిర్భూతైః,
స్వమానమిదం కాళమేఘపక్షేఽపి, తేహి వృషక్షితిధరాది షుస్వస్థానే
ష్వావిర్భవన్తి; సానుస్నవైః - విష్వక్సేనాద్యనుచరసహితైః, (అన్యత్ర)
అనుకూలవాతాది సాహిత్యాదికం వివక్షితమ్, వ్యపగతాఖిలా
వగ్రహైః - వ్యపగతాః, అఖిలాః, అవగ్రహాః- నిగ్రహాః, యేభ్యస్తైః,
"స్వయం విధాతా సురదైత్యరక్షసామనుగ్రహావగ్రహయోర్యదృచ్ఛ
యే"తి ప్రయోగాత్; "అర్చ్యస్సర్వసహిష్ణు" రిత్యుక్తక్రమేణ సర్వ
సహిష్ణుత్వాన్నిగ్రహప్రసఙ్గరహితైః, అఖిలశబ్దేనాత్యన్తదుస్సహమ
హాపరాధకరణేఽప్యత్యల్పనిగ్రహోఽపి నాస్తీతి ప్రతీయతే, వాత్స
ల్యైకరసత్వాదర్చావతారస్య; (పక్షాన్తరే) అవగ్రహో - వర్ష
ప్రతిబన్ధకః, తాదృశైర్వృషాద్రిపతి విగ్రహైః - అర్చావతారైరష్టో
త్తరశతదివ్యస్థాన సన్నిహితైః కర్తృభిః; కలిజ్వలనదుర్గతే - కలే
ర్జ్వలనమతిక్రూరవ్యాపారః, తేనదుర్గతే - దుర్దశాం ప్రాప్తే, (యద్వా)
కలిరేవజ్వలనో - వహ్నిస్తేన దుర్గతే - తత్పీడయా పీడితే,
(యద్వా) త్వయా కర్త్ర్యా కృతస్సమగ్రపోషః - పూర్ణపోషో యే
షాం విగ్రహాణామ్, "భక్తానాం త్వం ప్రకాశసే" ఇతి భక్తగోచ
రాతివేలకృపయా హి విగ్రహపరిగ్రహః, కలిజ్వలనేనదుర్గతే - దుః
ఖం ప్రాప్తే, జగతివిషయే, కాళమేఘాయితమ్ = కాళమేఘైరివా
చరితమ్, [కర్తుఃక్యఙ్సలోపశ్చేత్యాచారార్థేక్యం తాద్భావే క్తః,] కాళ
మేఘవదాచారశ్చ విశేషణాద్దర్శితః (అథవైవం యోజనా) కృపే! వి
గతవేలయా త్వయా కర్త్ర్యా వృషక్షితిధరాదిషు స్థితిపదేషు సన్ని
హితైః కృతసమగ్రపోషైస్సానుస్నవైర్వ్యపగతాఖిలావగ్రహైర్వృ

పదేషు సానుస్మితవైష్ణవృషాద్రి పతిపత్రిహైర్గ్వ్య పగతాఖిలావగ్రి
హైః ॥ ౮ ॥ ప్రసూయ వివిధం జగత్తదభివృద్ధయే త్వం దయే సమీక్షణ

వృషాద్రిపతవిగ్రహైః కలిజ్వలనదుర్గతే జగతి పిష రమే కాళమేఘాయితమ్-
వృషాద్రిపతివిగ్రహ ద్వారా కర్త్ర్యా కాళమేఘ వదాచరిత మిత్యర్థః.
ఏతేన తురీయయుగే ఽర్చావతారాణామాశ్రితానుగ్రహైకత్వాతిశయః
ప్రకాశ్యతే, సచ తత్ర తేషాం జ్ఞానశక్త్యాదేరల్పీయస్త్వే నదయనీయత
మత్వాః దత్ర శ్లేషభిత్తికాభేదాతి శయోక్త్యస్థాపితా వాచకలుప్తో
పమా॥ ... ... ॥౮॥

న కేవలమర్చారూపేణ భగవన్తం శ్రీనివాసం దివ్యస్థానేష్వవతా
ర్యజగదభిక్షణం కృశంభవత్యా, కిన్తు మత్స్యకూర్మాదిరూపేణాప్యవ
తార్యలోకోపకారిణీత్యాహ - (ప్రసూయే) త్యాదినా= వివిధమ్- దే
వతిర్యఙ్మనుష్యస్థావరాది భేదేనబహువిధం జగత్కార్య వర్గమ్,
(యద్వా) జగచ్ఛబ్దోలోకపరః, సత్యలోకాది భేదేన వైచిత్ర్యమ్,
ప్రసూయ - ఉత్పాద్య, కరణేకర్తృత్వోపచారః, ప్రసూయేత్యనే
న దయాయామాతృత్వ ప్రతీతిః, తాదృశై-ర్మత్స్యాదేరీక్షణాది స
దృశైః, (యద్వా) తాదృశై- రచిన్త్యశక్తిభిః, ఈక్షణాదేరభి వృద్ధి
హేతుత్వస్యమత్స్యాదా వదర్శనాత్; (అథవా) తాదృశశబ్దేనప్రా
కృతమీనాదేరీక్షణాద్యపేక్షయా స్వరూపతః కార్యతశ్చవై లక్షణ్య
ముచ్యతే, అప్రాకృతత్వాదేవ స్వరూపవైలక్షణ్యం స్ఫుటమ్, లౌకిక
మీనాదేరీక్షణాదికం శరీరవృద్ధిమాత్రనిమిత్తమ్, దివ్యమీనాదేరీక్షణా
దికం త్వాత్మోజ్జీవనస్యాప్యనుగుణం భవతీతికార్యవైలక్షణ్యమత ఏవ
సమిత్యాద్యుపసర్గోపాదానమ్, సమీక్షణవిచిన్తనప్రభృతిభిరితిప్రభృ
తిశబ్దేనసంస్పర్శఉచ్యతే, "ఈక్షణధ్యానసంస్పర్శై ర్మత్స్యకూర్మవి
హఙ్గమా" ఇతి హ్యుచ్యతే, ఏతైః కరణభూతైః, తదభివృద్ధయే-ప్ర
సూతజగదభివృద్ధిం-కర్తుమ్, [" క్రియార్థోపపదస్య కర్మణిస్థానిన "

విచిత్రపత్రప్రభృతిభిస్స్వయం తాదృశైః । విచిత్రగుణచి
త్రితాం వివిధదోషవైదేశికీం వృషాచలపతేస్తనుం విశసి

ఇతి చతుర్థీ, నతుతుమర్థాచ్చ భావవచనాత్" ఇతిసూత్రస్యాయం విష
యః] విచిత్రగుణచిత్రితామ్ - విచిత్రైః - ర్నానావిధైః, మత్స్యాదిత
త్తదవతారాసాధారణైరితియావత్; తాదృశైర్గుణైః - రూపగుణైరా
త్మగుణైశ్చ, చిత్రితామ్ - చిత్రాంకృతామ్, నానాకారాం కృతామ్,
[తత్కరోతి తదాచష్టే ఇతి ణిచి కర్మణి క్తః] విచిత్రామ్ - విగతచిత్రామ్, గుణ
చిత్రితాంచ; గుణైశ్శుక్లాదివర్ణైశ్చిత్రితామ్ - సఞ్జాతచిత్రాంచే
తి విరోధాభాసః, (యద్వా) చిత్రైః - రాశ్చర్యభూతైః, ప్రాకృ
తమత్స్యాదిదుర్లభై రిత్యర్థః; గుణైః - జ్ఞానశక్త్యాదిభి రాత్మగుణై
స్సౌన్దర్యసౌగన్ధ్యసౌకుమార్యాదిభీరూపగుణైశ్చ, చిత్రితామ్ - చిత్రా
మాశ్చర్యభూతాంకృతామ్, వివిధదోషవైదేశికీమ్ - వివిధానాం దో
షాణామ్ - ప్రాకృతమత్స్యాదిగతానా మజ్ఞత్వాదీనాం దుర్గన్ధాదీ
నాంచ, వైదేశికీ - మతిదూరవర్తినీమిత్యర్థః. మత్స్యకూర్మాదికామ్-
ఆదిశబ్దేన హంసావతారగ్రహః, వృషాచలపతేస్తనుమ్- మత్స్య
కూర్మాదికాం వృషాచలపతేస్తనుమిత్యనేనసంస్థానమాత్రం మత్స్య
కూర్మాదిసదృశమ్, రూపం (ద్రవ్యం) త్వసాధారణదివ్యరూపసజాతి
యమితిగమ్యతే, స్వయంవిశసి - భగవతో మత్స్యాదితనుపరిగ్రహ
స్య యత్కించిత్ప్రయోజనం భవతు, త్వత్ప్రవేశస్య ప్రయోజన
మిదమేవేతిభావః. అత్రదయాకృత దివ్యమత్స్యాదితను ప్రవేశస్య
" ఈక్షణధ్యాన సంస్పర్శైర్మత్స్యకూర్మవిహఙ్గమాః " ఇత్యుక్తప్ర
కారేణ సమీక్షణాదిభిః ప్రసూత జగదభివృద్ధికరణం ఫలత్వేనోత్ప్రే
క్ష్యతఇతి ఫలోత్ప్రేక్షా, సాచగమ్యా, వ్యఞ్జకాప్రయోగాత్; అసి
ద్ధవిషయాచ, సమీక్షణాదిభిర్జగదభివృద్ధికరణస్య సిద్ధత్వాత్ ; కించ
విచిత్రగుణచిత్రితామిత్యత్ర విరోధాభాసః, "ఆభాసత్వేవిరోధస్య

మత్స్యకూర్మాదికామ్ ॥ ౮-౨ ॥ యుగాన్తసమయోచితం
భజతియోగనిద్రారసం వృషక్షితిభృదీశ్వరే విహరణక్ర
మాజ్జాగ్రతి । ఉదీర్ణచతురర్ణవీకదనవేదినీం మేదినీం స

విరోధాభాసఇష్యతే'' ఇతిలక్షణాత్ ; ఉత్ప్రేక్షావిరోధాభాసయో
స్సంసృష్టిః, అపిచాత్రకవేర్దయాగోచరరతిభావస్య దివ్యమీనాదిగో
చరరతిభావోఽఙ్గమితిప్రేయోఽలఙ్కారః. ... ... ॥౮-౨॥

మత్స్యకూర్మావతారయోరేకశ్లోకఏవసఙ్గ్రహీతత్వాదనన్తరం
వరాహావతారముఖేనకృతం దయాయాఅపదానవిశేషం వర్ణయతి-
(యుగాన్తే)త్యాదినా= యుగాన్తసమయః- బ్రహ్మదివసావసానస
మయః, అవాన్తరప్రళయసమయఇత్యర్థః, తస్మిన్; ఉచితమ్ - పరిచి
తమ్, యోగనిద్రారసమ్ - యోగోనిద్రేవయోగనిద్రేత్యుపమితసమా
సః, ఉభయత్రనిర్వ్యాపారశయనసామ్యాత్; యోగనిద్రాసముద్రే
హినాగభోగపర్యఙ్కేనిర్వ్యాపారేణశేతే, యోగఏవనిద్రాయోగని
ద్రేతిరూపకంవా; యోగనిద్రానామ "ఆత్మానంవాసుదేవాఖ్యంచిన్త
యన్మధుసూదన''ఇత్యాద్యుక్తప్రకారేణసవిభూతికదివ్యాత్మస్వరూ
పానుభవోజగద్రక్షణానుచిన్తనమిశ్రః,నిద్రాముద్రాలఙ్కృతశ్చ; త
స్యారసమ్ - రాగమ్, తస్యారసమ్ - రసన, మాస్వాదనమితివా;భ
జతి- సేవమానే, వృషక్షితిభృదీశ్వరే - శ్రీవేఙ్కటేశే, విహరణక్ర
మాత్ - విహారక్రమేణ, చతుర్ముఖదినావసానే యోగనిద్రారూపోవి
హారశ్చతుర్ముఖదినాదౌజాగరణలక్షణోవిహారఇతివిహారక్రమః,నైమి
త్తికప్రళయావసాన ఇతి యావత్; జాగ్రతిసతి - [యస్యచభావేన
భావలక్షణమితిసప్తమీ] (ఉదీర్ణే)తి = చతుర్ణామర్ణవానాంసమాహా
రశ్చతురర్ణవీ,ఉదీర్ణా-ప్రవృద్ధాచసాచతురర్ణవీచతథోక్తా;తయాకృత
కదనమ్ - పీడా, తద్వేదినీమ్ , వేదయతి- జ్ఞాపయతీతివేదనీ, తామ్
మేదినీమ్ - భూమిమ్, తదభిజుష్టయా - తేన - మహావరాహరూపిణా

ముద్ధృతవతీ న మేత్వదభిజుష్టయా దంష్ట్రయా ॥౮౩॥ స
టాపటలభీషణే సరభసాట్టహాసోద్భటే స్ఫురత్క్రుధి ప
స్ఫుటభ్రుకుటికేఽపి వక్త్రే కృతే। దయే వృషగిరీశితుర్దనుజ

వృషాద్రిపతినా, అభిజుష్టయా- స్వీకృతయా, దంష్ట్రయా సముద్ధృతవతీ- త్వన్నియుక్తేన ప్రియతమేన కృతం త్వయా కృతమేవ, యథా రాజభృత్యైః కృతం శత్రువిజయాదికం రాజ్ఞా కృతమిత్యుచ్యతే, త్వమితి పూర్వశ్లోకాదనుషజ్యతే - అత్ర సముద్ధృతవతీతి సముద్ధరణస్యోదీర్ణ చతుర్వర్గవీత్యాది సమర్థనాత్పదార్థహేతుకం కావ్యలిఙ్గమ్, ఏవం పరమాపన్నాయా భూమ్యా ఆపన్నివర్తనవర్ణనేన సపత్న్యా అపి జీవాత్వరూపాతిశయోదయాదయా ఇతి వ్యజ్యతే. ... ... ॥౮౩॥

అథ క్రమప్రాప్తనృసింహావతారప్రసఙ్గః, తత్ర నృసింహావతారస్య దయాభిమతం పరమప్రయోజనం ప్రహ్లాదాహ్లాదనమేవ, హిరణ్యవధాదికం త్వానుషఙ్గికమితి మత్వా ప్రహ్లాదలాలన మేవ దయాకృతం వర్ణ్యతే - (సటాపటలే) త్యాదినా= హే వృషగిరీశితుర్దయే! త్వయా ఖలు శ్రీవైకుణ్ఠనాథః "త్యక్త్వా వైకుణ్ఠముత్తమ" మిత్యుక్తప్రకారేణ శ్రీవైకుణ్ఠం త్యక్త్వైవ వృషగిరీశతాం జాత ఇత్యాశయః, సటాపటలభీషణే- సటాసమూహేన శత్రూణాం భయంకరే, తదానీముద్ధతసటాపటలవర్ణనమాత్రేణైవ హిరణ్యకశిపుర్మృతకల్పస్సంవృత్త ఇతి భావః- అనేన వక్త్రస్యాకారసింహత్వం దర్శితమ్, సరభసాట్టహాసోద్భటే - సరభసేన - సవేగేన, ఉచ్చైస్తరేణేతి యావత్; అట్టహాసేన, ఉద్భటే- ఉద్ధతే, పరిస్ఫుటభ్రుకుటికే - పరిస్ఫుటా - అతివ్యక్తా, భ్రుకుటిర్యస్మింస్తథోక్తే; నృసింహరూపిణో వృషగిరీశితుర్వక్త్రే స్ఫురత్క్రుధి కృతేఽపి-స్ఫురన్తీ-అట్టహాసాదినా క్రోధానుభావేన ప్రకాశమానా క్రుత్, యస్మింస్తస్మిన్ కృతేఽపి, అపినా విరోధో దర్శితః, (యస్య చ భావేన భావలక్షణమితి సప్తమీ) తదానీమేవ, సరోజసదృశా- దనుజడిమ్భస్య

డిమ్భదత్తస్తనా సరోజసదృశా దృశా సముదితాకృతిర్దృ

వాత్సల్యాదినా ప్రసన్నారుణశీతలతయా పద్మసమయా, దృశా- నృసింహరూపస్య వృషగిరీశితుర్లోచనేన, దనుజడిమ్భదత్తస్తనా-దనుజడిమ్భస్య దత్తస్తన్యో యయా సా; స్తన్యప్రదానార్హత్వసూచనాయ డిమ్భశబ్దః, శత్రోర్విశ్వామిత్రస్యాపాయస్యైకస్యాపి భవత్వేన, ఆనుకూల్యస్యాప్యభావే౽ప్యనుగ్రాహ్యత్వమితి ద్యోతితం దనుజేతి; దృశా దత్తస్తనేతి వ్యస్తరూపకభేదః, "రుచిరదళచయశ్యామశ్చైత్రజాతైరితివత్; దృశైవ స్తనం దత్తవతీత్యర్థః; "అవలోకనదానేన స్తన్యప్రదానేనైవ శిశోరాప్యాయకత్వాత్ స్తనత్వేన రూపణమ్, దృశేత్యేకవచనేన ఏకయా దృశా శీతలావలోకనేన డిమ్భ ఆనన్దితః, ఇతరయా తు క్రూరదర్శనేన శత్రుర్నిరతిశయం భీతిం లమ్భిత ఇతి వ్యజ్యతే; (యద్వా) దృశా- అవలోకనేన, కరణేన; దనుజడిమ్భదత్తస్తనా-సుధాలహరీసౌన్దర్యైకకటాక్షేణ స్తన్యప్రదానేనైవ డిమ్భమాప్యాయితవతీత్యర్థః; దత్తస్తనేతి లక్షణాప్రయోగః, ఏవంభూతా త్వమ్, సముదితాకృతిర్దృశ్యసే - సముదితా - సమూఢా, పరిపూర్ణేతి యావత్; ఆకృతిః-స్వరూపమ్, యస్యాస్సా తథోక్తా; దృశ్యసే స్పష్టం జ్ఞాయస ఇత్యర్థః, అయం భావః, తాదృశక్రోధసమయే౽పి దివ్యామలకోమలావలోకనేన ప్రహ్లాదాహ్లాదనాన్నృసింహరూపపరివృత్తే భగవతి శ్రీనివాసే దనుజడిమ్భవిషయా పరిపూర్ణైవ స్పష్టం జ్ఞాయస

ఇతి. శత్రుగోచరనిరతిశయక్రోధస్య డిమ్భవిషయకృపాపూర్తిశ్చ యుక్తత్వేన తయోస్సమకాలత్వమ్, (అథవా) త్వం దనుజడిమ్భస్తనా- దనుజడిమ్భమాశ్వాసయన్తీ, సముదితాకృతిశ్చ- పరిపూర్ణస్వరూపా చ, దృశ్యసే - స్పష్టమనుమీయసే, కేన హేతునేతి చేత్? సరోజసదృశా దృశా - డిమ్భవిషయవాత్సల్యాదినా ప్రసన్నారుణశీతలత్వేన పద్మసదృశత్వాద్దృశ ఇతి. అత్ర చ కవేః శ్రీనివాసదయాగోచరరతిభావస్య శత్రువధోత్సుక్యతత్సుతవిషయప్రేమ్ణోస్సన్ధిరఙ్గమితి భావసన్ధి

శ్లో॥ ౮౪ ॥ ప్రసక్తమధునా విధిప్రణిహితైస్సపర్యోద
కైస్సమస్తదురితచ్ఛిదా నిగమగన్ధినా త్వాం దయే । అశేష

రలజ్జాకరః, అనుమాతా లజ్జాకరశ్చ, తత్ర ప్రథమ యోజనాయాం
దనుజడిమ్భదత్తస్తనన్ధయం హేతుః, సచాజ్ఞభూతః, సముదితా కృతి
ర్దృశ్యస ఇతి సాధ్యమ్, ద్వితీయ యోజనాయాం సగోజనదృశాదృశతి
హేతుః, దనుజడిమ్భదత్తస్తనా సముదితాకృతిశ్చ దృశ్యస ఇతి సాధ్యమ్,
కేచిత్తు కృశాసమునితాకృతిః-సముదితా- సమూఢా, ఆకృతి - స్స్వరూ
పం విగ్రహో వా యస్యాస్సా, దృగాత్మనా పరిణతా కృతిరిత్యర్థః; దృ
శ్యసే- సర్వైరపి ప్రత్యక్షీక్రియస ఇతి వ్యాచఖ్యుః. ... ... ॥౮౪॥

ఏవం నృసింహావతారస్య దయాభిమతం పరమప్రయోజనం ప్ర
హ్లాదలాలనమేవేతి దర్శితమ్, తదనన్తరభావిని త్రివిక్రమావతారేచాని
ర్వాచ్యతవిధాగానాదరేణ సర్వేషాం భగవచ్చరణారవిన్ద స్పర్శస్స
కలశ్రేయోనిదానభూతః పరమప్రయోజనమ్, బలినిగ్రహాదికమవా
న్తరఫలమిత్యభిసన్ధాయాఽనన్తరపద్యే తదేవ త్రివిక్రమ పాదార వి
న్దనివేశనం సార్వత్రికం దయాకృతం వర్ణ్యతే - (ప్రసక్తే) త్యాదినా-
హే దయే ! విధిప్రణిహితైః - విధినా - బ్రహ్మణా, ప్రణిహితైః-స్సమ
ర్పితైః, సపర్యోదకైః - పూజాసలిలైః, పాద్యజలైరిత్యర్థః, త్రై
విక్రమపదానేహి సత్యలోకావధి సముచ్ఛ్రితం భగవత్పాదకమలం
ధర్మమేవ సలిలేన చతుర్భిర్ముఖైశ్చతురో వేదానధీయానశ్చతుర్ముఖో
ఽభిషిషేచేతి పౌరాణికీకథాఽత్రానుసన్ధేయా, ప్రసక్తమధునా- సమ్ప
న్నమకరన్దేన, అనేన మధుత్వరూపణేన "విష్ణోః పదే పరమే మధ్వ
ఉత్స" ఇతి శ్రుతిర్వివృతా భవతి, సమస్తదురితచ్ఛిదా- సమస్తానామ్-త
త్కాలవర్తినాం సపర్యోదకద్వారా కాలాన్తరభావినాం చ, దురితా
ని-సర్వవిధాని పాపాని-ఛినత్తీతి తథోక్తమ్, తేన; నిగమగన్ధినా-నిగమా
నామ్ - "త్రీణి పదా విచక్రమే విష్ణుర్గోపా అదాభ్యః - ఇదం విష్ణుర్విచ

మవిశేషతస్త్రిజగదఙ్ఘ్రిణాద్రీశితుశ్చ రాచర మచీకరచ్చ
రణపఙ్కజేనాఙ్కితమ్ ॥ ౮౫ ॥ పరశ్వథతపోధనప్రథనస

క్రమేత్రేధానిదధేపదమ్ - విచక్రమేపృథివీమేషఏతామ్ - విచక్రమేత్రి ర్దేవ'' ఇత్యాదీనామ్, గన్ధః- ప్రతిపాద్యత్వరూపస్సమ్బన్ధః, సఏవాతిశయావహత్వాద్గన్ధఇతివ్యపదిశ్యతే, తథాచరూపకాతిశయోక్తిః, సోఽస్యాస్తీతినిగమగన్ధీ, ['అతఇనిఠనౌ' ఇతిఇనిప్రత్యయః] తేన, అఙ్ఘ్రిణా ద్రీశితు - స్త్రివిక్రమరూపపరిష్కృతస్య, ఉభయోరపిశీలగుణప్రధానత్వేనసుసదృశత్వాత్పృథగనుక్తిః, చరణపఙ్కజేన - పఙ్కజత్వరూపణేన చరణస్య సుఖస్పర్శితం వ్యఞ్జితమ్, తథాచ శిరసిపుష్పమాలానిధానేనేవత్రివిక్రమచరణస్పర్శేన చరాచరం సుఖితంశేఖరితంచాభూదితిభావః, చరాచరమ్ - చరాణి-జఙ్గమానిచ, అచరాణి- స్థావరాణిచ, తేషాంసమాహారశ్చరాచరమ్, (యద్వా) చరంచతదచరంచచరాచరమ్, కైశ్చిద్వస్తుభిశ్చరం కైశ్చిదచరంచ, ఏవంభూతంత్రిజగత్ - త్రయాణాం జగతాంసమాహారస్త్రిజగత్, అశేషమ్ - నవిద్యతేశేషశ్చరణపఙ్కజేనానఙ్కితోయస్మిన్కర్మణితదిత్యఞ్జనక్రియావిశేషణమ్, త్రిజగద్విశేషణంవా; (అశేష)మితి= అవిశేషతః - సుకృతిస్పర్శేసాదరత్వం దుష్కృతిస్పర్శేతదభావఇతి విభాగానాదరేణ, అఙ్కితమ్- ముద్రితమ్, అచీకరః - కారయసిస్మ, [కరోతేర్హేతుమణ్ణిజన్తాల్లుఙ్] నహితత్తత్కర్మానుగుణమన్యూనానతిరేకేణ ఫలప్రదశ్శ్రీరమణస్త్వన్నియోగం వినైవంకరోతీతిభావః; (యద్వా) "రామో రాజ్యమకారయ'' దితివత్స్వార్థేణిచ్. అత్రసావయవరూపకమలఙ్కారః, సచరూపకాతిశయోక్తిసఙ్కీర్ణః. ... ... ॥౮౫॥

అథత్రివిక్రమానన్తరభావినః పరశురామావతారస్య త్రిస్సప్తకృత్వోరాజవంశ వధాత్ప్రత్యైకఫలస్య నకథంచిదపిదయాకృతత్వం సమ్భవతి, దయాకార్యస్యాను గ్రాహ్యత్వాదర్శనాత్; దయాకృత

సత్త్రిణోపాకృత క్షితీశ్వర పశుక్షరత్ క్షతజకుఙ్కుమా

త్వేచదయాయా అనుగ్రహైకహేతుత్వం సస్యాదిత్యాశఙ్కాయాం
యాగీయపశూనామిపలేషాం హింసాయాస్తచ్ఛ్రేయస్సాధనత్వేన
నైవతేషామనుగ్రహ ఇతి జామదగ్న్యావతారస్యదయానిబన్ధనత్వము
పపాద్యన్త్యయాంప్రీణయతి- (పరశ్వథే) త్యాదినా- హేదయే! కృపా
నామగ్రహణస్య కవివదనకర్పూరగుళికాయమానత్వాదసకృదావృ
త్తిః, వృషాచలదయాళునా- వృషాచలవర్తినాదయాపరతన్త్రేణ,
అతఏవహిపరమవ్యోమవర్తీ వృషాద్రిమానీత ఇతి భావః, దన్యైక
నిరూపణీయత్వఖ్యాపనాయవిశేష్యసమర్పకపదాన్తరానుక్తిః, తేన,
కర్త్రా, కర్తృత్వంచాలిప్యథా ఇత్యాలేపం ప్రతిపరిథనసత్త్రిణో
పాకృతేత్యుపాకరణం ప్రసిహతరక్షితానామ్ నిహననంప్రతిచ;
పూర్వం నిహతరక్షితానామ్-నిహతాశ్చతేరక్షి
తాశ్చేతథోక్తాః; అసివర్త్యపాపప్రవృత్తీనాం హననమేవరక్షణమ్,
తాదృశానాంహిరణ్యరావణప్రభృతీనామ్, హితమ్- పాపేషుపున
రప్రవర్తనమ్, హృదయేనిధాయ- విచార్య, హృదయేనిధానము
పాకరణహేతుః, అనన్తరంక్షితీశ్వరహితాయ పరశ్వథతపోధనప్ర
ధనసత్త్రిణోపాకృతాః - పరశ్వథతపోధనస్య - పరశురామస్య,
పరశ్వథశబ్దేన ప్రహరణార్హత్వంసూచితమ్, తపోధనశబ్దేన సత్త్రి
తుయోగ్యతా, తస్యప్రధనమేవసత్త్రితుః, సచ్ఛబ్దేనస్వర్గాదిసాధన
ప్రసిద్ధక్రతువ్యావృత్తిః, స తు స్వర్గాదిసాధనత్వేనేష్టప్రా
పకోభవతి, సత్వానిష్టనివర్తకః, ప్రధనక్రతుస్తుస్వర్గసాధనం పాప
ప్రవృత్తినిరోధిత్వేనానిష్టనివర్తకశ్చభవతీతి, తత్రోపాకృతాః,అత్ర
"ఉపాకృతఃపశురసౌయోఽభిమన్త్ర్యక్రతౌహతః" ఇత్యుక్తలక్షణో
పాకరణత్వేనహననమాత్రముధ్యవస్యఉపాకృతాఇత్యుక్తమ్; ఉపాక
రణకర్తృత్వంచ జామదగ్న్యస్యాత్రివిష్టస్య వృషాచలదయాళోరితిమన్త

స్థానస్థైః। వృషాచలదయాలు రాననవిహర్తుమాలిప్యధా

వ్యమ్, తాదృశాః క్షితీశ్వరపశవ- స్తత్తాదృశపరాక్రమ పరశురామా
పేక్షయా క్షితీశ్వరాణాం పశుప్రాయత్వాత్పశూనాం యాగహిం
సనస్యేవ రాజ్ఞాం తత్ప్రధన హింసాయాశ్శుభోదర్కత్వాచ్చ తేషాం
పశుత్వేన రూపణమ్, యాగీయహింసాయా శ్శుభోదర్కత్వంచ "న
వా ఉ వేతన్మ్రియసే న రిష్యసి దేవాగ్ ఇదేషి పథిభిస్సుగేభి" రితిమన్త్ర
వర్ణై రవగమ్యతే, తేభ్యః క్షరత్- స్రవత్, క్షతజమేవ కశ్మలమ్- అపథప్ర
వృత్తరాజహననస్య తేషాం హితతమత్వేన దయానుమతత్వాత్ క్షతజమ
పిభోగ్యం భవతీతి కుఙ్కుమత్వేన రూపితమ్, తస్య స్థానస్థైః- రచనావి
శేషైః, విహర్తుమ్- దుష్టానాం రాజ్ఞాం హితాచరణ ప్రసన్నయా త్వ
యా సహ క్రీడితుమ్, ఆలిప్య ధానను - ఆలిప్తాకిమిత్యుత్ప్రేక్షా, [లిప
ఉపదేహే, ఇత్యస్మాద్ధాతోః కర్మణి లక్] క్షతజ కుఙ్కుమ స్థానస్థైస్త్వాం
విహర్తుమాలిప్యధానస్విత్యుత్ప్రేక్షయా హింసారూపం రాజ్ఞాం హిత
తమత్వప్రీతయే కృతమ్, తేనచత్వం ప్రీతింగతేతి ప్రతీయతే, వృషా
చలదయాలునేత్యుపాకరణకర్తృర్దయాలుత్వోక్త్యా ఉపాకరణంద
యాకార్యమితి వ్యఞ్జితమ్, (యద్వైవం యోజనా) వృషాచలదయా
లునా కర్త్రా పరశ్వధ తపోధన ప్రధన సతర్కితయా పాకృత క్షితీశ్వరపశు
క్షరత్ క్షతజ కుఙ్కుమస్థానస్థై రాలిప్యధానను - ఆలిప్తాకిమిత్యుత్ప్రే
క్షా, కిమర్థమిత్యత ఆహ - నిహత రక్షితానాం హితం హృదయే నిధా
య విహర్తుమితి- నిహతరక్షితానామ్- యథోక్తప్రకారేణ పరశ్వధత
పోధనప్రధన నిహతానాం దుష్ప్రవృత్తినివారణేన రక్షితానాంచ,
నివర్త్య పాపప్రవృత్తీనాం మృతక్షితీశ్వరాణాం హితమ్- పాపేషుపు
నః ప్రవృత్తివిరోధరూపమ్, స్వేనకృతం హృదయే నిధాయ మహత్తరమి
మముపకారమాత్మకృతం మనసికృత్య విహర్తుమ్ - అనేన మహోపకా
కారేణ సుప్రసన్నయా త్వయా సహ క్రీడితుమితి. అత్రాయమలఙ్కా

నిధాయ హృదయే దయే నిహితరక్షితానాం హితమ్॥౮౬॥

గోద్ధారక్రమః, అనివర్త్యపాపప్రవృత్తీనాం క్షితీశ్వరాణాం హననస్య తేషాం హితతమత్వేన దయాయా నిరతిశయప్రీతిహేతుత్వాత్తదీయక్షతజమపి భోగ్యం భవతీతి కుఙ్కుమత్వేన క్షతజం రూపయిత్వా దయాయాం విహారఫలకక్షతజకుఙ్కుమాలిప్తత్వరూపధర్మస్య నివాసకృతత్వముత్ప్రేక్ష్యతే, అయం ధర్మోత్ప్రేక్షాలక్షణస్స్వరూపోత్ప్రేక్షాభేదః, (యద్వా) క్షతజకుఙ్కుమస్థాసకైర్విహర్తుం నన్వాలిప్య ధా ఇ దయాయా ఇష్టతమత్వేన క్షతజకుఙ్కుమాలిప్తత్వం సిద్ధవన్నిర్దిశ్య విహారస్య తత్ఫలత్వముత్ప్రేక్ష్యతే, సా చ విహారస్యాసిద్ధత్వాదసిద్ధవిషయా ఫలోత్ప్రేక్షా, (అథవా) పరశ్వథతపోధనప్రథనసమయే దయాయా అపి సన్నిహితత్వేన సమ్భావితక్షతజబిన్దుసన్దోహసమ్బన్ధో నిరతిశయదయాప్రీతిహేతుత్వేన నిమిత్తేన విహారఫలకలక్ష్మీవల్లభకృతకుఙ్కుమస్థాసకాలేపనత్వేనోత్ప్రేక్ష్యతే, తథా చేయమనుక్తవిషయా స్వరూపోత్ప్రేక్షా, క్షతజబిన్దుసన్దోహసమ్బన్ధలక్షణవిషయస్యానుక్తేః; అత్ర చ క్షతజకుఙ్కుమేత్యుక్తరూపకోత్థాపితస్య ప్రదర్శితోత్ప్రేక్షాత్రయస్య సన్దేహసఙ్కరః, త్రేధాఽపి సమ్భవాత్; కిం చ వృషాచలదయాలు నేత్యత్ర దయాలు నేతి విశేష్యం పరహితనిరతత్వాభిప్రాయగర్భమ్, పరహితనిరతత్వస్య ప్రథనసత్త్రయూపాకరణోపయోగిత్వాత్; తతశ్చ పరికరాఙ్కురః, "సాభిప్రాయే విశేష్యే తు భవేత్పరికరాఙ్కురః। చతుర్ణాం పురుషార్థానాం దాతా దేవశ్చతుర్భుజ" ఇతి లక్షణసద్భావాత్; ఏవం చోత్ప్రేక్షాత్రయసన్దేహసఙ్కరస్య పరికరాఙ్కురస్య పరశ్వథతపోధనప్రథనసత్త్రయూపాకృతక్షితీశ్వరపశుకదర దిత్యుక్తస్య సావయవరూపకస్య చ సంసృష్టిః, తిలతణ్డులయోగవత్త్రయాణాం స్ఫుటావసేయభేదత్వేన నాఙ్గాఙ్గిభావసఙ్కరాదిః, ఉత్థాప్యోత్థాపకభావాద్యభావాచ్చ ... ... ॥౮౬॥

కృపేకృతజగద్ధితేకృపణజన్తు చిన్తామణే రమాసహచ
రంతదారఘుధురీణయన్త్యాత్వయా । వ్యభజ్యతసరిత్ప

అథవర్ణనీయత్వేన క్రమప్రాప్తం రఘుపరిబృఢావతారముఖేన కృపాకృతం జగతఃపరమోపకారమాహ- (కృపే) త్యాదినా=వక్ష్యమాణంరఘూద్వహమనుచిన్త్యతద్గుణావిద్ధహృదయోఽయంకవిస్తదవతారహేతుభూతాం కృపామభిష్టౌతి- (కృప) ఇత్యాదినా = కృతజగద్ధితే - కృతాని, జగతా - మాశ్రితానాశ్రితవిభాగానాదరేణ సర్వేషామ్, హితాని - శ్రేయస్కరాణి, యయాసా; కృపణజన్తుచిన్తామణే - కృపణానా - మాకిఞ్చన్యప్రయుక్తదైన్యవతామ్, జన్తూనాం కార్పణ్యమేవయోగ్యతా, నతుజాతివృత్తాదికమితిభావః, చిన్తామణే - సర్వాభీష్టఫలప్రదే, పదద్వయేనహితప్రాప్తియుపరా చేత్యుచ్యతే, (యద్వా) ప్రాపకాన్తరపరాణాంతన్నిర్వాహకా, ప్రపన్నానాం స్వయమేవతత్తదిష్టఫలప్రదా చేతి, ఆస్తాంతావత్త్వయాకృతం క్రియమాణం కరిష్యమాణంచ జగదుపకారజాతమ్, సర్వపాపహరత్వేనత్వత్ప్రీతినిధిభూత స్సార్వకాలికోఽయంత్వదనుగ్రహస్తుమనస్వినాంమనఃప్రీణయతి తరామిత్యభిసన్ధాన ఆహ - (రమాసహచర) మిత్యాదిశ్లోకశేషేణ = రమాసహచరమ్ - శ్రీవేఙ్కటపతిమ్, తదా-నిశిష్యనిర్వక్తుమశక్యైస్త్రైలోక్యాపత్సమయే, రావణేనపీడ్యమానానాందేవతానాం తద్వధప్రార్థనాసమయేవా; రఘుధురీణయన్త్యా- అవతారస్యపరమఫలభూతస్సేతుబన్ధః, ఆనుషఙ్గికం రావణవధాదికం చతిష్ఠతు, నిరతిశయసాక్షాత్ఫలభూతం రఘుధురీణంజగత ఉపకుర్వన్త్యాకిముకర్తవ్యాన్తర మవశిష్యతే భవత్యాఇత్యభిప్రాయేణాహ- (రఘుధురీణయన్త్యే)తి= రఘుధురీణంకుర్వన్త్యా, [తత్కరోతీతిణ్యన్తాల్లటశ్శత్రాదేశః] ఏవం భూతయాత్వయా, రఘుధురీణావతారస్తు ఏకాదశసహస్రవర్షపరిచ్ఛిన్నః, ఆకల్పస్థాయీ జగదుపకారస్తుకృ

తిస్సకృదవేక్షణాత్తత్క్షణాత్ప్రకృష్టబహుపాతక ప్రశమ
హేతునా సేతునా ॥ ౫౮ ॥ కృపే పరవతస్త్వయా వృషగి

తఇత్యాహ - (వ్యభజ్యతే) త్యాదినా = సరిత్పతేస్సకృద వేక్షణాత్ -
ఈక్షణమాత్రమపేక్షితమ్, నతు కాయికం వాచికం మానసం వా వ్యా
పారాన్తరమ్, తచ్చ సకృత్, నాసకృత్; తత్క్షణాత్, నతు విలమ్బేన;
అవేక్షణాదితి ప్రపదనవ్యావృత్తిస్సకృదితి తత్క్షణాదితి చోపాసన వ్యా
వృత్తిః, ప్రకృష్టబహుపాతకప్రశమహేతునా సేతునా - ప్రకృష్టా
ని - బ్రహ్మవిద్బ్రాహ్మణహననాదీని, బహూని - సఙ్ఖ్యేయాని, పా
కాని - మహాపాతకాని, తేషాం ప్రశమః - ప్రకర్షేణ శమః, సవాసన
శమనమ్; తత్ర హేతునా సేతునా, వ్యభజ్యత - ద్విధాకృతః, అనేన
“ద్వా సముద్రౌ వితతావజూర్యౌ పర్యావర్తే జఠరేవ పాదాః - తయోః
పశ్యన్తో అతియన్త్యన్యమపశ్యన్తస్సేతునాతియన్త్యన్య” మితిశ్రు
తిస్స్మారితా, అనేన రఘుధురీణావతారస్య పరమఫలభూతస్సేతు
బన్ధః, రావణవధాదికం త్వానుషఙ్గికమ్, సేతుబన్ధస్యచ తదభిమతం
పరమఫలం దర్శనమాత్రేణ జనానాం పాపహరణమ్, సముద్రతర
ణాదికమవాన్తరఫలమితి ప్రతీయతే. అత్రచ వ్యభజ్యత సరిత్పతిరితి
సేతునా సముద్రవిభాగస్య సవర్ధనీయస్య ప్రకృష్టబహుపాతకప్రశ
మహేతునేతి సమర్థనాత్పదార్థహేతుకం కావ్యలిఙ్గమ్, కించాత్ర కవేః
కృపాగోచరరతిభావస్య సేతుగోచరరతిభావోఽఙ్గమితి ప్రేయోఽ
లఙ్కారః, అస్యచ కావ్యలిఙ్గోత్థాపితత్వాదుభయోరఙ్గాఙ్గిభావః. ॥౫౮॥

అథ క్రమప్రాప్తతార్తీయీకరామస్యావతారప్రసఙ్గః, తత్రచ
లక్ష్మీపరిబృఢస్సర్వస్యావాప్తసమస్తకామత్వేన పరిపూర్ణత్వాల్లీలా
రూపమశేషం దివ్యంచరితం త్వత్ప్రేరితమేజగద్ధితత్వేన పర్యవసాయ
యతి, తచ్చబలదేవస్య తార్తీయీకరామస్య లీలాచరితేషు దృష్టమి
త్యాహ. (కృపే) ఇతి= హేకృపే! త్వయా పరవతః-కిముద్భాగమస్యే

రిశితుః క్రీడితం జగద్ధితమశేషత స్తదిదమిద్ధమర్థాప్యతే ।
మదచ్ఛలపరిచ్యుతప్రణతదుష్కృతప్రేక్షితై ర్హతప్రబల

తిభావః, జగత్సర్వం తేనపరవత్సతు త్వయాపరవాన్, 'శ్రియశ్శ్రియ' మి
తివదితి భావః, ప్రకృత్యాదిత్వాత్తృతీయా, హేతుత్వవివక్షయా వా;
వృషగిరిశితుః క్రీడితమ్ - తస్య పరిపూర్ణత్వేన లీలారూపస్సర్వోఽపి
వ్యాపారః, అశేషతః - కార్త్స్న్యేన, జగద్ధితమ్ - జగతాం హి
తమ్, శ్రేయస్కరమ్, భవతి, పరవ్యూహవిభవార్చావతారేషు యా
ని దివ్యచేష్టితాని సన్తి జగత్సృష్ట్యాదీని చ యాని తాని సర్వాణి జగద్ధిత
త్వేనపర్యవసాయయితవ్య త్ప్రీతయే లక్ష్మీపరిబృఢ ఇతి భావః, తది
దమ్ - తత్ - పరిపూర్ణత్వేన లీలారూపమ్, ఇదమ్ - జగద్ధితత్వేనప
ర్యవసితమ్, వృషగిరిశితురశేషం క్రీడితమిత్థమనేన ప్రకారేణ జగద్ధి
తత్వపర్యవసానేన, అర్థాప్యతే - [అర్థశబ్దాదాచష్ట ఇత్యస్మిన్నర్థే తత్క
రోతి తదాచష్ట ఇతి ణిచి, అర్థ వేద సత్యానామాపుగ్వక్తవ్య ఇత్యాపుగా
గమః, తతః కర్మణి లట్] ప్రకాశ్యత ఇత్యర్థః, కేనేత్యత ఆహ - (మద
చ్ఛలే) త్యాది - మదచ్ఛలేన - మదవ్యాజేన, పరిచ్యుతమ్ - మద ఇతి
వ్యాజమాత్రమ్, స్వదాశ్రయణమహిమ్నా స్వత ఏవ పరిభ్రష్టమిత్యర్థః,
పరిణాప్రణతసమ్బన్ధి జనదురితనిరీక్షణభ్రంశో వివక్షితః, తాదృశప్ర
ణతదుష్కృతప్రేక్షితమ్ - ప్రపన్నజనదురితనిరీక్షణమ్, యేషాం తైః;
మధుపానజనితమదాభినయోఽప్యాశ్రితాపరాధానిరీక్షణ ఏవ పర్యవ
స్యతీతి భావః, ఇదం చ బలదేవస్యాశ్రితాపరాధానవేక్షణం దుర్యో
ధనాదివిషయే ద్రష్టవ్యమ్, అత్ర చ ఫలప్రదానార్థ నిరీక్షణమేవ నిషి
ద్ధమ్, మదచ్ఛలేత్యాదినా "భరన్యాసచ్ఛన్నప్రబల వృజినప్రాభృత
భృతా" మిత్యుక్తరీత్యా ప్రణతదుష్కృతానామాదరణీయత్వాదితిమ
న్తవ్యమ్, తథా; హతప్రబలదానవైః - లీలావ్యాజేన నిహతప్రబలప్ర
లమ్బాద్యసురైః, అత్రైవం పౌరాణికాః, పరస్పరస్యోపర్యధియుష్యా

దానవైర్హలధరస్య హేలాశతైః ॥ ౮౫॥ పరిభూతవిబు

విహరమాణేషు గోపదారకేషు స్వయమపి తేషాం వేషం పరిగృహ్య
గతం ప్రలమ్బాసురం స్కన్ధమారూఢో బలదేవ ఆత్మానం విహాయ
సాన్నయత్ తమవధీదితి, ఏవంభూతైః హాలధరస్య - బలభద్రస్య, తా
ర్క్ష్యాంకరామస్య హేలాశతైర్విహారవిశేషైః కర్తృభిః, అర్థ్యా
త ఇత్యర్థః, కాళిన్దీకర్షణాదికమపి బలభద్రేణ బలాత్కృతం మరు
భూమౌ ప్రవాహప్రవర్తనాదినా జగద్ధితత్వే పర్యవస్యతీత్యాద్యూ
హ్యమ్. అత్రాశేషతో జగద్ధితత్వస్య సమర్థనీయస్య పరవతస్త్వయే
తి విశేషణేన సమర్థనాత్ కావ్యలిఙ్గమ్, కించ పరవతస్త్వయేతి విశే
షణం కృపాప్రియకరత్వాభిప్రాయగర్భమ్, అశేషతో జగద్ధితత్వపర్య
వసానకరణోపయోగిత్వాత్; తతశ్చ పరికరాలఙ్కారః, "అలఙ్కా
రః పరికరస్సాభిప్రాయే విశేషణే" ఇతి లక్షణాత్; తదుత్థాపితత్వా
త్ కావ్యలిఙ్గస్యైతయోరఙ్గాఙ్గిభావసఙ్కరః, ఉత్థాపకత్వం చాత్రా
శేషతో జగద్ధితత్వరూపసమర్థనీయార్థహేతుభూతకృపాపారతన్త్ర్య
గతహేతుత్వోపపాదకత్వాత్ కృపాప్రియకరత్వస్యావగత్యా; అపి
చ హాలధరస్య హేలాశతైస్తదిదమిత్థమర్థ్యత ఇత్యస్యానుమానా
లఙ్కారో వివక్షితః, తథాహి హాలధరస్య హేలాశతైరశేషతో జగద్ధి
తత్వేన పర్యవసితైః కర్తృభిః కరణైర్వా తదిదం వృషగిరిశితురశేషం
క్రీడితమిత్థం జగద్ధితత్వపర్యవసితతయాఽర్థ్యతే=ప్రకాశ్యతే, అను
మీయత ఇత్యర్థః; [కరణత్వవివక్షాయాం హాలధరస్య కర్తృత్వమ్,]
హాలధరస్య హేలాశతాని జగద్ధితత్వేన పర్యవసితాని, ద్రష్టా పురుషో
వృషగిరిశితురశేషం క్రీడితం జగద్ధితత్వపర్యవసితమనుమినోతీతి భావః,
అనుమానస్య చ సమర్థనీయార్థప్రకాశకత్వాత్ కావ్యలిఙ్గం ప్రత్యఙ్గతా ॥౮౫॥

అథ లక్ష్మీసఖం వసుదేవగృహే నన్దగోపకులే చావతార్య కృతే జ
గదుపకారసహస్రే ప్రధానభూతోపకారవర్ణనేన దయాం స్తౌతి-

ధన్విషద్భరణఖిన్నవిశ్వంభరాభరాపనయచ్ఛలాత్త్వమవ

(ప్రభూతే) త్యాదినా — ప్రభూతానామ్. సమృద్ధానామ్, విబుధ
ద్విషతామ్-క్షత్రియకులేజాతానా మసురాణామ్, భరణేన, ఖిన్నా
యాః- విషణ్ణాయాః, విశ్వంభరాయాః, విశ్వం
భరాత్వేఽపి భగవత్సంశ్రితవిరోధిభరణం ఖేదాయజాతమితివిశ్వం
భరాశబ్దేనసూచితమ్, భరాపనయనచ్ఛలాత్ - భరాపహారణవ్యాజే
న, భరాపనయనం వ్యాజమాత్రమ్, జగతాంమోహతిమిరాపనయ
నమేవ పరమప్రయోజనమితిభావః, త్వమ్ - వశీకృతలక్ష్మీధరాని
ర్వ్యాజవత్సలాచ, (జగద్విషయే) లక్ష్మీధరమ్- శ్రీనివాస, మవతా
ర్య, వసుదేవగృహేనన్దకులేచేతి శేషః; ఉరస్స్థితలక్ష్మ్యాసహైవహ్యా
విర్భావః, పరత్వచిహ్నేషు ప్రధానభూతత్వాల్లక్ష్మీ సమ్బన్ధస్య
తన్నామ్నోక్తిః, సాచప్రదర్శనార్థా, పరత్వచిహ్నైస్సహైవస్వస్యా
వావతారాత్; అవతార్య - అవతరణంకారయిత్వా, [అవపూర్వా
త్తరతేర్హేతుమణ్ణిచ్] నిగమసౌధదీపశ్రియా - నిగమో - వేదఏవ,
సౌధః- సౌధత్వరూపణేన నిగమస్యాపౌరుషేయత్వాదినా సకలేతర
ప్రమాణాపేక్షయౌన్నత్యం వ్యజ్యతే, తస్య, దీపశ్రియా - దీపస్య
శ్రీర్దీపశ్రీః, తయా, (యద్వా) నిగమశబ్దోఽపినిగమాన్తపరః, సఏవ
సౌధః, నిగమాన్తస్యసౌధత్వరూపణేనా పౌరుషేయత్వాదినాప్ర
మాణాన్తరాత్సాక్షాద్బ్రహ్మ స్వరూపాది ప్రతిపాదకత్వేనపూర్వ
భాగాచ్చాత్యున్నతత్వం ప్రతీయతే, "సౌధోఽస్త్రీరాజసదన" మి
త్యమరః, సౌధస్యరాజాశ్రయత్వవన్నిగమాన్తస్య ప్రతిపాదకత్వేన
బ్రహ్మాశ్రయత్వ మితిభావః, తస్య, దీపశ్రియా - దీపస్య శ్రీర్దీపశ్రీ,
స్తయా, (అథవా) నిగమస్సౌధఇవేత్యుపమితసమాసః, తస్యదీప శ్రి
యా - దీపస్యశ్రీరివశ్రీర్యస్యాస్సా, తయా; అనేన యథాసౌధాగ్రో
షితోదీపస్సౌధస్థాన్ సౌధసమీపవర్తినశ్చపదార్థాన్ ప్రకాశయతిత

తార్క్ష్యలక్ష్మీధరమ్ । నిరాకృతవతీదయే నిగమసౌధదీపశ్రీ

ద్వత్వా) భాస్యే నోపచితసభాగార్థాన్ తచ్ఛేషతయా పూర్వభాగా
ర్థాంశ్చప్రకాశయతి శ్రీగీతేతి వ్యాఖ్యాతే, ప్రకాశకత్వంచ "ఇతి
హాసపురాణాభ్యాం వేదంసముపబృంహయే" ఇతివేదోపబృంహణ
త్వాత్; విపశ్చిదవిగీతయా - విపశ్చిద్భిరవిగీతయా, సర్వదేశకాల
వర్తిభిర్విపశ్చిద్భిర్గీతాయాం విగానంనదృష్టమ్, అపితుపణ్డితపామ
రసాధారణ్యేనసర్వైరపిప్రమాణతమత్వేనాభ్యుపగమ ఏవేతిభావః,
ఏవంభూతయా, గీతయా, జగతి - లోకే, విద్యమానమ్; నఖలు
చైచస్సౌధారోపితోదీపస్సౌధాన్ధకారమాత్రంనిగూహతి; అపితునగరవ్యా
పినమపినిరుణద్ధి, ఏవమత్యున్నతనిగమసౌధదీపాయమానాశ్రీగీతాసక
లలోకవర్త్యన్ధంతమోనిరాకర్తుంప్రభవతీతిభావః, ఏతాదృశోఽన్ధంత
మః - గాఢాన్ధకారమ్, అత్రమోహరూపవిషయో నిగరణపూర్వంగా
ఢాన్ధకారత్వేనాధ్యవసిత ఇతిరూపకాతిశయోక్తిః; నిరాకృతవతీ - నిర
స్తవతీ, ఉపబృంహణభూతగీతాప్రామాణ్య గౌరవేణ నిగమానాం
భగవత్పరత్వే నిర్ణీతే సతివాదివిప్రతిపత్తిజనితోమోహోనిరస్త ఇతి
భావః, (యద్వా) స్వప్రామాణ్యవైభవేన స్వయమేవజగన్మోహం
శ్రీగీతానిరాకార్షీత్, నిగమానామప్యేతత్సమానార్థత్వేన ప్రామా
ణ్యంజాతమితి నిగమసౌధదీపశ్రియేత్యస్యేతిభావః, నిగమప్రామాణ్య
ప్రకాశికయేత్యర్థః, వేదప్రామాణ్యాభ్యుపగమ ఏతత్సమానార్థత్వా
ద్వేవానామితియావత్; శ్రీగీతావైభవస్త్వాదృశ ఇతితాత్పర్యమ్, కృష్ణా
వతారస్య పరమప్రయోజనంశ్రీగీతావతరణ మస్యత్సర్వ మవాన్తర
ప్రయోజనమితికణ్ఠోక్తమ్, అస్యాకల్పాన్తస్థాయితయా జగదుప
కారకత్వాదితిభావః. అత్రనిగమసౌధదీపశ్రియేత్యత్రనిగమో - వేదఏవ,
సౌధ ఇతి రూపకే నిగమో - నిగమాన్త ఏవ సౌధ
ఇతిరూపకేచ తస్యదీపశ్రియాగీతయేతి వ్యస్తరూపకమ్, నిగమసౌ

యా విపశ్చిదవిగీతయా జగతి గీతయాఽన్ధంతమః ॥ ౮౯ ॥
వృషాద్రిహయసాదినః ప్రబలదోర్మరుత్ప్రేక్షిత స్త్వయైష

ధరణిత్యుపమితి సమాసేదీపస్య ప్రదీపత్రీర్త్యస్యాస్తయేత్యుపమానపూర్వపదబహువ్రీహౌచోపమాలఙ్కారః, ఏవంచాత్రానయోస్సన్దేహసఙ్కరః, కించాన్ధంతమ ఇత్యత్ర మోహరూపవిషయస్యనిగరణాద్రూపకాతిశయోక్తిః, సాచనిగమసౌధదీప శ్రియేత్యత్రయోజనా భేదేన సావయవరూపకసావయవోపమయో రఙ్గభూతాయా రూపకాతిశయోక్తేస్సావయవరూపకాద్యను ప్రవిష్టత్వాత్; అపిచభరాపనయ ఛలాదిత్యత్ర కైతవాపహ్నుతిః, "కైతవాపహ్నుతిర్వ్యక్తౌ వ్యాజాద్యైర్నిహ్నుతైః పదైః" రితి లక్షణాత్; అత్రచనిహ్నుతేః క్వచిద్వస్తుని తదీయధర్మనిహ్నుతేరన్యదీయ ధర్మారోపార్థాయా అన్యత్రతద్ధర్మారోపార్థాయావావ్యాజాద్యైశ్శబ్దైర్వ్యక్తౌగతత్వాం కైతవాపహ్నుతిరిత్యర్థః, అత్రచశ్లోకేభరాపనయనగత పరమఫలత్వరూప ధర్మనిహ్నుతేరన్యత్ర జగన్మోహాపనయనే తద్ధర్మారోపార్థా యాశ్ఛలపదేనవ్యక్తీకరణాత్కైతవాపహ్నుతిః, అస్యాశ్చసన్దేహసఙ్కరేణ సంసృష్టిః. ... ... ॥౮౯॥

అథవృషగిరీశితుర్భవిష్యదవతారేణ కరిష్యమాణం దయాయా అసాధారణవిశేషమాహ - (వృషాద్రి) త్యాదినా=అత్రచకృష్ణావతారకృతవ్యవస్థేషు తతఃకలికిజనైర్నేత్రచ్ఛాదిభిర్గూఢషితేషు జనేషుదయమానముదా భవతీకలికిజనాన్సమూలం ఘాతయితుంహయసాదిత్వేన వృషాద్రిపతిమవతార్య యథా మనీషితం తేన కారయిత్వాపునఃకృతమఙ్గలరయిష్యసీత్యమునర్థమభిసన్ధాయాహ - (వృషాద్రిహయసాదిన) ఇతి= వృషాద్రౌస్థితస్యహయసాదినః - అశ్వారోహస్య, హయసాదిత్వమేవాస్య నిరూపకమితస్మిన్నవతారే ప్రతీయమానత్వాద్వృషాద్రీశహయసాదిన ఇత్యనుక్తిః, ప్రబలదోర్మరుత్ప్రేక్షితః- ప్ర

స్ఫుటతటిద్గుణ స్త్వదవసేకసంస్కారవాన్ । కరిష్యతి ద
యేకలిప్రబల ఘర్మనిర్మూలనం పునఃకృత యుగాంకురం

బలిః - కృపాణమపదేశముద్దిష్టం వ్యాపారయితుం సమర్థధారాధ
రం స్వచ్ఛన్దంవర్షయితుంప్రభుశ్చ, దో - ర్బాహూ రేవ, పక్షే, క్షేత్రేణ;
ప్రేఙ్ఖిత - శ్చాలితః, త్వేషాస్ఫుటతటిద్గుణః - స్వతేజసాప్రకటవిద్యు
ద్గుణః, స్వకాన్తితటిదలఙ్కృత ఇత్యర్థః, వ్యస్తరూపకశ్చేదః, సమదే
ణాదాయాదవానిత్యుక్తే సమరరూపదాయాద విశిష్ట ఇత్యర్థః, [పర్యాప
స్యతి హేతౌ తృతీయా] త్వదవసేకసంస్కారవాన్ - త్వదీతిభిన్నంప
దమ్, శీతలత్వతాపహరత్వపాపహరత్వాదినా సలిలాయమానత్వాత్స
కాశాదవసేకసంస్కారవాన్, అవసేకసంస్కారో నామలోహనిర్మి
తస్యశస్త్రాదేరగ్నితప్తస్య సాద్గుణ్యాపాదనాయతోయే నిధానమ్,
అత్రకృపాణస్యకృపాసమ్బన్ధ విశేషణావసేకసంస్కారేణేవ సుక
రస్యకార్యత్వాత్కృపాసమ్బన్ధవిశేష అవసేకసంస్కారత్వేనాధ్యవ
సితః, తచ్చాధ్యవసానం నిగరణపూర్వకమితి రూపకాతిశయోక్తిః,
త్వదధిష్ఠానరూపసమ్బన్ధ విశేషాదవసేకసంస్కారాదివ సుకరస్య
కార్యోద్భూతావితి భావః, త్వదవసేకేత్యేకంపదంవా; త్వయ్యవసేక
సంస్కారవానిత్యర్థః, అవసేకేత్యాదేఃపూర్వవదర్థః, (ధారాధర
పక్షే) అవసేకఏవ - వృష్టిరేవ, సంస్కారః, బీజాతిశయాధాయక
త్వాత్ తద్వాన్ - అవసేకేనసంస్కృతేత్యర్థః; వృష్టేరపిభగవద్దయా
కార్యత్వేనత్వదిత్యుక్త్యాత్వత్సకాశాదిత్యర్థః, ఏతావతా సాధనసమ్ప
త్తిముక్త్వా అథసాధ్యమాహ-కలిప్రబలఘర్మనిర్మూలనః- కలేః-కలిసమ్బ
న్ధినః, ప్రబలఘర్మస్య- కలివిజృమ్భితమ్లేచ్ఛాదికృత దుస్సహపీడా
యాః, అత్రమూలశబ్దేనతాదృశపీడాకరామ్లేచ్ఛాదయో వివక్షితాః,
[నిర్మూలశబ్దాత్తత్కరోతీతి ణ్యన్తాత్కర్తృత్వ్యుట్ బహులమితికర్తరి
ల్యుట్] లౌకికధారాధర ఆతపాదిజనితఘర్మనిర్మూలనః, కృపాణ

భువికృపాణధారాధరః ॥ ౯౦ ॥ విశ్వోపకారమితినామ
సదాదుహానామద్యాపి దేవిభవతీమవధీరయన్తమ్ । నా

ధారాధరస్తుకలిప్రబలఘర్మనిర్మూలనశక్త్యాధిక్యోక్తిః, ఏవంభూతః కృపాణధారాధరః- కృపాణఏవధారాధరో - జలధరః , భువి - భూమౌ , తత్రహ్యఙ్కురోత్పత్తిః, పునః - భూయః , కృతయుగాఙ్కురమ్ - కృతయుగస్య - భవిష్యద్వృక్షస్థానీయస్య, అఙ్కురమ్- ప్రాదుర్భావావస్థామ్, కరిష్యతి, అత్రప్రాదుర్భావావస్థానిగీర్యాఙ్కురత్వేనాధ్యవసితా,లౌకికధారాధరోవృక్షాద్యఙ్కురంకరోతి,కృపాణధారాధరస్తుకృతయుగాఙ్కురమిత్యాధిక్యోక్తిః, (యద్వా) కృతయుగే వృక్షత్వరూపణంగమ్యమ్, తథాచైకదేశవివర్తిరూపకాతిశయోక్తిః, వృషాద్రిహయసాదినః కృపాణధారాధరఇత్యన్వయః. అలఙ్కారస్తురూపకాతిశయోక్త్యోరుపస్కృతం సావయవాదిభేదరూపకమ్, కించాత్రకవేర్దయాగోచరరతిభావస్య భగవత్కృపాణగోచరరతిభావోఽఙ్గమితి ప్రేయోలఙ్కారః. ... ... ॥౯౦॥

ఏవంనవభిర్దశకైర్దయాం స్తుత్వాస్తుతిప్రీతాయాస్తస్యాస్సకాశాత్స్వాభిలషితం ప్రార్థయతే- (విశ్వోపకార) మిత్యాదినా = ఇతి- పూర్వోక్తప్రకారేణ, నామశబ్దః ప్రసిద్ధౌ , (యద్వా) ఇతినామ- ఇతి వేత్యర్థః, విశ్వోపకారమ్- విశ్వేషాంజనానాముపకారమ్, విశ్వశబ్దస్యలోకపరత్వే విశ్వానాంలోకానాముపకారమితి, సదా- సర్గస్థితిప్రలయాది సర్వకాలేషు, దుహానా- మవిచ్ఛేదేనైవతన్వానామ్- భవతీమ్,అద్యాపి-శతశోవిశ్వోపకారకరణదర్శనేఽపి,అవధీరయన్తమ్ ఆనుకూల్యలేశేనాపి విషయీకారావకాశదానాభావాదవధీరయన్తమ్, అవజానన్తమ్; అస్మిన్నవసరేఽత్యన్తానన్యగతిత్వాదేవ హేతోః త్వయైవ మత్ప్రయత్నాదికమనపేక్ష్య, త్వయిన్యస్తస్వరక్షణభరమ్- త్వయాకర్త్ర్యా, న్యస్తో- నిక్షిప్తః, స్వరక్షణభరః- ఆత్మరక్ష

ధ్వనివేశయ వృషాద్రిపతౌ దయే త్వం న్యస్తస్వరక్షణభరం
త్వయి మాం త్వమేవ ॥ ౯౦ ॥ నైసర్గికేణ తరసా కరుణే

ణవిషయభారో, యస్యతమ్; స్వేనైవకృతభరన్యాసేన స్వకర్తృకత్వా
ననుసన్ధానప్రకారో౽యమ్, ఏవంభూతమ్, మామ్- శేషభూతమ్, నాథే-
శేషిత్వేన మత్కృత కైఙ్కర్యప్రతిసమ్బన్ధిని, వృషాద్రిపతౌ నివేశయ-వృ
షాద్రిపతేస్సమీపే నివేశయ; [సామీపికాధారత్వేనాధికరణత్వాత్ తస్య త
ద్వ్యధికరణే చేతి సప్తమీ] స్వరూపానురూపం తచ్చరణారవిన్దపరిచరణ
సామ్రాజ్యం యావదాత్మభావి ప్రాపయేతి భావః. అత్ర దేహీతి సమ్బోధ
నేన దయాయా వృషాద్రిపతినా౽నతిక్రమణీయత్వం గమ్యతే, ఏవంచ
"సాభిప్రాయే విశేష్యే తు భవేత్పరికరాఙ్కురః" ఇత్యుక్తలక్షణః ప
రికరాఙ్కురః, కించాప్యవధీరయన్తమిత్యత్ర "కార్యాజనిర్విశేషో
క్తిస్సతి పుష్కలకారణే" ఇత్యుక్తలక్షణా విశేషోక్తిః, అద్యాపీత్యనే
నాదరణీయత్వసామగ్ర్యా అవధీరయన్తమిత్యనేనాదరాభావస్య చద
ర్శితత్వాత్; అపిచ నాథ ఇతి విశేష్యం కైఙ్కర్యప్రతిసమ్బన్ధిత్వాభి
ప్రాయగర్భమితి పరికరాఙ్కురః, తల్లక్షణం తూక్తమ్, నివేశయేత్య
స్య సమర్థనీయస్య న్యస్తస్వరక్షణభరమిత్యనేన సమర్థనాత్పదార్థహే
తుకం కావ్యలిఙ్గమ్, ఏతేషామలఙ్కారాణామత్ర సంసృష్టిః. ॥౯౦॥

నచ్చానుకూల్యలేశవర్జితం ప్రాతికూల్యప్రచురంచ భవన్తం క
థం విషయీకుర్యామ్? కథం వా తత్తత్కర్మఫలప్రదానజాగరూకస్సర్వ
నియన్తా సమ్మన్యేతేత్యత్ర ఆహ - (నైసర్గికేణే) త్యాదినా = హేకరు
ణే! పూర్వత్ర దీర్ఘకాలస్తుతిజనిత శ్రమమపనేతుమివ కృపానామా
మృతరసేన జిహ్వాసేచనం కృతమ్, అత్రచ నామాన్తరరసపిపాసయా
నామాన్తరేణ సమ్బోధనం క్రియతే- (హేకరుణ ఇతి)- నిమ్నేతరే౽పి-
నిమ్నా - ద్వినయేనావనతా, ఇతరే౽పి - దుర్వినతే౽పి, దయనీయ
త్వాపాదకాత్మగుణరహితే౽పీతి యావత్, ఔన్నత్యవత్యపీతి విపక్షే

నియుక్తా నిమ్నేతరేపి మయి తే వితతిర్యది స్యాత్ | విస్మా
పయేద్వృషగిరీశ్వర మప్యవార్యా వేలాతిలఙ్ఘనదశేవ
మహామ్బురాశేః॥౯౬॥ విజ్ఞాతశాసనగతిర్వ్యసరీతవృత్త్యా

తమ్, ఉన్నతప్రదేశం ప్రతి ప్రవాహో నారోహతీతి భావః, మయి - త్వ
య్యైవ న్యాయ్యన్యస్తస్వరక్షాభరే, నైసర్గికేణ - స్వాభావికేన, అనేన
భగవద్దయాయా నిర్హేతుకత్వముక్తమ్, తరసా - విషయీకారత్వర
యా, నియుక్తా - ప్రేరితా, మహామ్బురాశేః - సముద్రస్య, నై
సర్గికేణ తరసా నియుక్తా, వేలాతిలఙ్ఘనదశేవ - వేలాతిలఙ్ఘనావస్థే
వ, ప్రళయేహి వేలామతిలఙ్ఘయతి సాగరః, తద్దశేవావార్యాస్మద్దురి
తైర్దురిత ఫలప్రదేన భగవతా త్వయాప్యనివార్యా, నహి ప్రళయసా
గరస్త్రైలోక్యగ్రసనప్రవృత్తః కేనాపి వారయితుం శక్యతే, తే - వితతి-
ర్విస్తారః, స్యాత్ - యది భవేత్, యది మాం విషయీకరోషి చేదితి
యావత్; వృషగిరీశ్వరమపి - అ * వాక్యనాదర ఇత్యాద్యుక్త్యా * భ
వా * దుదాసీనవదాసీనం మహాన్తం పురుష ఇతి మహాప్రభుమపి,
(యద్వా) "శ్రియశ్శ్రియ" మితి వద్దయాయా అపి దయాభూతం ఆ
పన్నరక్షణే భవత్యా అపి ప్రథమతస్సన్నద్ధమపి, విస్మాపయేత్ - కియ
తీయమాపన్నేషు నిర్వ్యాజవత్సలతాఽస్యా ఇతి విస్మయావిష్టం కు
ర్యాత్, తస్మాత్తత్ప్రీణనాయ చాహం త్వయా విషయీకార్య ఇతి భా
వః, [హేతుహేతుమతోర్లిఙితి లిఙ్] "కామప్రవేదనేకచ్చి" దితి వా;
అత్ర చ విశేషణసామ్యాదప్రస్తుతమహానదీవృత్తాన్తస్య పరిస్ఫురణాత్స
మాసోక్తిః, తస్యాశ్చోపమానుప్రాణితత్వాత్తయోరఙ్గాఙ్గిభావ
సఙ్కరః. ... ... ॥౯౬॥

యద్యప్యహం త్వద్రాజకులబలేన ప్రాతికూల్యేప్యతి ప్రసక్తః,
తథాఽపి త్వద్విలాసేష్వన్యపరతాం వల్లభస్యాపాఙ్గ్యదణ్డధరత్వలీ
లాం నివర్తయేత్యభిప్రాయేణాహ - (విజ్ఞాతశాసనగతి) రిత్యాది

వృత్తాదిభిః పరిచితాం పదవీం భజామి। ఏవంవిధే వృషగిరీశద
యే మయి త్వం దీనే విభోఽస్య చ యదణ్డధరత్వలీలామ్॥ ౯౩॥
మాసాహసోక్తి ఘనకఞ్చుకవఞ్చితాన్యః పశ్యత్సు తేషు

వ్యా॥ అన్యచ వ్యవహితపూర్వశ్లోకేన సమ్బన్ధః, విజ్ఞాతశాసనగతిః - సమ్యగ్జ్ఞాతశాస్త్రతాత్పర్యవిషయః, తథాఽప్యాతస్సన్, విపరీతవృత్త్యా - శాస్త్రవిపరీతానుష్ఠానేన, యద్విహితం తదనిషేవణేన యన్నిషిద్ధం తన్నిషేవణేన చేత్యర్థః, అకృత్యకరణ కృత్యాకరణైరితియావత్; వృత్తాదిభిః పరిచితాం పదవీమ్ - వృత్తాదిభిర్గతమార్గమ్, భజామి - స్వీకరోమి, శాస్త్రజ్ఞా అపి తద్విపరీతం సర్వమనుష్ఠితవన్తః, ఆదిశబ్దేన హిరణ్యరావణాదయో గృహ్యన్తే, "మహాజనో యేన గతస్స పన్థాః" ఇతి మహాజనమార్గానుసరణే ప్రాప్తేఽప్యసజ్జనమార్గ ఏవ సేవ్యత ఇతి భావః, ఏవంవిధే - విధినిషేధవివేకసత్త్వేఽపి శాస్త్రోల్లఙ్ఘనశీలే, ఏవం సతి "విదుషోఽతిక్రమే దణ్డభూయస్త్వ" మితి న్యాయేన విభూనాం భూయో దణ్డనమేవ యుక్తమ్, తథాఽపి దీనే చ మయి - దీనత్వేనాదణ్డనీయే మయి, నివర్తనం సుకరమితి ద్యోతనాయ లీలోక్తిః, తస్మాత్ "పితేవ త్వత్ప్రేయాన్ జనని పరిపూర్ణాగసి జనే హితస్రోతోవృత్త్యా భవతి చ కదాచిత్ కలుషధీః। కిమేతన్నిర్దోషః క ఇహ జగతీతి త్వముచితైరుపాయైర్విస్మార్య స్వజనయసి మాతా తదసి నః" ఇత్యుక్తప్రక్రియయా త్వద్విలాసైర్వల్లభం వశీకృత్య దణ్డధరత్వలీలాం నివర్తయేత్యర్థః. అత్ర దీన ఇతి విశేషణం మదణ్డ్యత్వాభిప్రాయగర్భమితి పరికరాలఙ్కారః, "అలఙ్కారః పరికరస్సాభిప్రాయే విశేషణే" ఇతి లక్షణాత్; కించ విభోరితి విశేష్యం దణ్డధరత్వాభిప్రాయగర్భమితి పరికరాఙ్కురః, "సాభిప్రాయే విశేష్యే తు భవేత్పరికరాఙ్కురః", ఇతి లక్షణాత్. ... ॥౯౩॥

ఏవం మదీయమకృత్యకరణాదికమవలోక్య దణ్డన ప్రవృత్తమపి విభుం త్వద్విలాసైర్వశీకృత్య దణ్డనాన్నివర్తయేత్యుక్తమ్, ఇతః పరం ద

విదధామ్యతిసాహసాని । పద్మాసహాయకరుణే నరుణత్సి
కింత్వం ఘోరం కులిఙ్గశకునేరివ చేష్టితం మే॥ ... ॥౯౪॥

జ్ఞానహేతుభూతాకృత్యకరణాదేర్మాం నివర్తయ, కిమర్థం విలమ్బ
సే ఇతి స్వాతన్త్ర్యగర్భముచ్యతే - (మాసాహసోక్తి) త్యాదినా -
పద్మాసహాయస్యకరుణే - పద్మాసహాయభూతాయస్యా ఇతి చ స్ఫుర
తి, మాసాహసమిత్యుక్తిర్మాసాహసోక్తిః, మాసాహసేతి మకార ర
హితాంశానుకారః, మాసాహసమ్ - సాహసంమాస్త్విత్యర్థః, సై
వఘనకఞ్చుకమ్ - నిబిడకఞ్చుకమ్, తేన; మర్మచ్ఛాదకేన, వఞ్చితా
న్యః - శాస్త్రోల్లఙ్ఘనరూపం సాహసం న కార్యమితి పరేషాముప
దేష్టా ఽసౌమనసాఽపితన్నకుర్యాదితి బుద్ధ్యుత్పాదనేన వఞ్చితేతర
జనస్సన్; తేషు - వఞ్చితజనేషు, పశ్యత్సు - పశ్యతః, తాననా
దృత్యేత్యర్థః, [షష్ఠీచానాదర ఇతి సప్తమీ] హస్తకేయం లజ్జాభయహీ
నతేతి భావః, అతిసాహసాని - మనసా చిన్తితం వాచా వక్తుమశక్య
న్యాకృత్యకరణాదీని, విదధామి - కరోమి, మహదిదమాశ్చర్యమితి
భావః, ఏవం కులిఙ్గశకునేరివ - కులిఙ్గశకునిర్నామ మాసాహసమితి వదన్
స్వయం విదారితాస్య సింహదన్తాన్తర్గతమాంసగ్రాహీ శకున్త విశేషః,
తస్యేవ, మే ఘోరం చేష్టితమ్ - శృణ్వతామపి భయజనకం చేష్టితమ్-
దుర్వ్యాపారమ్, త్వమ్ - మమపరమశేషిణీభవతీ, లాభాలాభా
హిత్వదీయావితి భావః, కిం న రుణత్సి - అనిరోధే కిం మూలమిత్యర్థః, మ
మనిరోధశక్తిసద్భావాద్వా? తవశక్త్యభావాద్వా? మమప్రాప్తి
సద్భావాద్వా? తవప్రాప్త్యభావాద్వా? తత్తత్కర్మానుగుణ్యేన
దీక్షితశ్శ్రీవేఙ్కటపతీరక్షిష్యతీతి వా? రక్షకాన్తర సద్భావాద్వా?
అథవా కిం ఫలమిత్యర్థః, అనిరోధే హి ప్రత్యుత భవత్యా విపరీతమేవ
ఫలమ్, శేషవస్తుహానిప్రసక్తేః, తస్మాత్, హే పద్మాసహాయకరుణే -
ప్రియసఖ్యా పద్మయా సహ మమహితమాలోచ్య మదీయం పాపారమ్భక

విక్షేపమర్హసి దయే విపలాయితేఽపి వ్యాజం పిధాయ వృష

పాపం తు మా విషయాకృత్యాకృత్యకరణాదేర్మాం నివర్తయతు భవతీ
త్యాశయః, ఇదం శేషిణః పురతశ్శేషభూతస్యానుసన్ధానం,
పరాఙ్కుశపరకాలాది సూరిభిర్భగవద్యామున ప్రభృతిభిః పూర్వాచా
ర్యైశ్చ కృతత్వాచ్ఛిష్టాచారప్రాప్తశిష్యానుజిఘృక్షయా చ క్రియ
తే, కథమితి చేత్; యద్యప్యేవంభూతా మన్దాధికారిణస్స్వభావన్నిత
థాఽపి తేనోపేక్ష్యాః, అపి తు మహతాం సమ్బన్ధం పురస్కృత్య యథా
కథంచిదఙ్గీకార్యా ఇత్యభిసన్ధాయ తేషు సమ్భావితం దోషమాత్మ
న్యారోప్యైవం విజ్ఞాప్యత ఇతి మన్తవ్యమ్- అత్ర కులిఙ్గశకునేస్స్వస్య
చ సాదృశ్యవర్ణనాదుపమాలఙ్కారః, "ఉపమా యత్ర సాదృశ్య ల
క్ష్మీరుల్లసతి ద్వయోః" రితి లక్షణాత్. ... ... ॥౯౮॥

"విజ్ఞాతశాసనే" తిశ్లోకే దణ్డధరత్వలీలాం శమయేతి ప్రార్థితమ్,
"మా సాహసోక్తి" రితిశ్లోకే నిరఙ్కుశస్వతన్త్రో న సమ్మన్యత ఇతి కృ
పాభిప్రాయం పరికల్ప్య దణ్డనమూలభూతం మదీయమకృత్యకర
ణాదికం నివర్తయేతి విజ్ఞాపితమ్, ఇదానీం కృపాయాస్స్వస్మిన్వాత్స
ల్యాతిశయం పతివాల్లభ్యప్రకర్షం చానుస్మృత్య ప్రాతికూల్యే విద్యమా
న ఏవాయం జనో నిరఙ్కుశమఙ్గీకార్య ఇతి విజ్ఞాప్యతే - (విక్షేప
మర్హసీ) త్యాదినా- హే దయే ! మాతుర్బాలక ఇవ స్వస్మిన్వాత్సల్యో
త్తేజనాయ సమ్బోధనమ్, స్వాధీనసత్వసరణే - స్వాయత్తసత్వగు
ణోన్మేషా, భగవత్కృపయైవ హి సత్వోద్రేకో భవతి, "సాత్వికస్స
తు విజ్ఞేయస్స వై మోక్షార్థచిన్తకః" ఇతి. (అన్యత్ర) స్వావష్టబ్ధ మృగా
దిగమనమార్గా, ద్రాఘీయసీ - దీర్ఘతరా, విపలాయితస్యాపి జనో
ర్గ్రహణసామర్థ్యమస్తీతి ప్రకటయితుం ద్రాఘీయసీత్యుక్తిః, (కృపా
పక్షే) విపలాయితః - ప్రాతికూల్యైకనిరతః, గ్రహణమ్- విషయీ
కారః, (పక్షాన్తరే) విపలాయితః - అతిదూరం పలాయితః, దృఢ

శైలపతేర్విహారమ్ । స్వాధీనసత్త్వసరణి స్స్వయమత్ర

తరా - అత్యన్తదృఢా, కదాచిదప్యాశ్రితం నముఞ్చన్తీ, (అన్యత్ర) అభఙ్గురా, ఏవంభూతత్వాద్గుణత్వాచ్చగుణవాగురాత్వమితి వ్యస్త రూపకమ్, వాగురాయాగుణైః- రజ్జుభిః, గ్రథితత్వాద్గుణ వాగురా త్వమ్, కల్యాణగుణగ్రథితా వాగురాత్వమిత్యపిస్ఫురతి, విపలాయితేఽ పి- విశేషేణపలాయితే, అత్యర్థం ప్రాతికూల్యపక్షేఽపి; ప్రతికూలో విప్రకృష్ట అనుకూలస్సన్నికృష్ట ఇతిభావః, (అన్యత్ర) అతిదూరేఽపి, అత్రజన్తౌ - అస్మిన్నద్రేవిషయే, స్వనైచ్యద్యోతనాయజన్తుశబ్దః, (అ న్యత్ర) మృగాదౌ, వృషశైలపతేర్విహారమ్- పరమవ్యోమనిలయశ్శ్రి యఃపతిర్హి సంసరజ్జన్తుజాత జిఘృక్షయా సార్వభౌమ క్రియమాణమృ గయావిహారన్యాయేన వృషశైలవనమవతీర్ణః, "మాయావీపరమాన న్దం త్యక్త్వా వైకుణ్ఠముత్తమమ్ । స్వామిపుష్కరిణీతీరే రమయా సహ మోదతే" యద్యపిస్వస్థానస్థితఏవ సఙ్కల్పమాత్రేణసంసరతో జ న్తూనానేతుం శక్తస్తథాఽప్యాదరాతిశయేనస్వయమాగత్యనేతు కామశ్చైత్తమస్థానం విభావ్యమయిపక్షపాత గోపనాయవ్యాజంభా వయిత్వేత్యర్థః, స్వయం విక్షేపమర్హసి - ఆత్మనైవ విక్షిప్తాభవేత్య ర్థః, మదీయమపరాధగణంవిచిన్త్య రమారమణో సన్నిధానేఽపి స్వయ మేవమాంక్రోడీకుర్వితిభావః, అర్హసి - యథోక్తప్రకారం కర్తుం తవప్రాప్తిరస్తీత్యర్థః, ప్రసాదంకర్తుమర్హసి, అభయందాతుమర్హ సీతివత్, (పక్షాన్తరే) జన్తోర్విపలాయితత్వేన ప్రభోరుపేక్షిత త్వేఽపి స్వయమేవవిక్షేపమ్ - విసారణమ్, అర్హసి, అత్రచగుణవా గురేతి నోపమితిసమాసః, స్వాధీన సత్త్వసరణిరిత్యాది సామాన్యప్ర యోగాత్; నాపిమయూరవ్యంసకాది సమాసాశ్రయణేన గుణఏవ వాగురేతి సమస్తరూపకమ్, గుణవాగురాత్వమితి వ్యస్తరూపకస్యా వశ్యకత్వేన గుణవాగురేత్యత్ర సమస్తరూపకస్వీకా రస్యవ్యర్థత్వాత్; తస్మాద్గుణశబ్దశ్చసాధారణ ధర్మసమ్పర్కః, సా

జన్తౌ ద్రాఘీయసీదృశతరా గుణవాగురా త్వమ్ ॥ ౯౫ ॥
సన్తన్యమానమపరాధగణంవిచిన్త్య త్రస్యామిహన్తభవ

ధారణ్యాంచ శ్లేషమూలాభేదాతిశయోక్త్యేతి ద్రష్టవ్యమ్, ఏవంచగు
ణవాగురేత్యత్ర సమానాధికరణసమాసవిశేషః, తథాచాత్రస్వాధీ
నసత్వసరణిరిత్యాది శ్లేషమూలాభేదాతిశయోక్తి సఙ్కీర్ణం వ్యస్త
రూపకమలఙ్కారః, కించనిక్షేపమర్హాసిదయే విఫలాయితే పీత్యస్య
సమర్థనీయస్య వ్యాజంవిభావ్యవృషశైలపతే వ్యాహారషీతివాక్యేన స
మర్థనాద్వాక్యార్థహేతుకంకావ్యలిఙ్గమ్, అనయోస్సంసృష్టిః.॥౯౫॥
జననీజడసుతన్యాయేన మాదృశేషువత్సలతరాత్వం మహాపరా
ధదస్తరితస్వరూప మిమంజనం భగవతిశ్రీవేఙ్కటపతా వసమర్ప్యస్వమా
నేఽపివ్యాజేనత్వం వఞ్చయిత్వాక్రోడీకురుష్వేతి ప్రార్థితం ప్రాక్త
నపద్యే, అస్మింస్తుయథేచ్ఛసీతథామనోరథం పూరయిష్యసే, ఇదానీం
తుతదీయాపరాధ గణమపిగణయిత్వావశ్యమఙ్గీకరిష్యసీతిత్వయిమహా
విశ్వాసముప జనయ్యాపరాధ గణాద్భీతిం నివర్తయేతిప్రార్థ్యతే -
(సన్తన్యమానమపీ) త్యాదినా - సన్తన్యమాన - మవిచ్ఛిన్నస్రోతో
రూపేణ మయాక్రియమాణమ్, అపరాధగణమ్ - ఏకఏవాపరాధోన
పౌనఃపున్యేనాచర్యతే, పరన్త్వపరాధసమూహఇతిభావః, తంవిచి
న్త్య - విమృశ్య, త్రస్యామి - మహోరగంస్పృష్ట్వేవభావివ్యసనప
రామర్శేనచ భీతోభవామి, భవతీంచవిభావయామి - అస్మిన్నవసరే
సర్వాపరాధసహిష్ణుత్వేన భవతీంశరణ్యాంనిర్భయశ్చ భవామీత్యర్థః,
హన్తేత్యుభయత్రసమ్బధ్యతే, పూర్వత్రఖేదే, ఉత్తరత్రహర్షే, (య
ద్వా) హన్తేత్యుభయత్రాశ్చర్యే, భయాభయయోః పర్యాయేణావ
ర్తమానత్వాదాశ్చర్యత్వమ్, ఏవంచగారుడమన్త్రవిషభ్యస్తత ఆశీవిష
గ్రహణకేళినిభామ్ - విషధరగ్రహణలీలాసదృశీమ్, తాదృశలీలాసక్త
స్యహివిషధరక్రౌర్యంవిచార్య త్రాసశ్చభవతి, మన్త్రవైభవం స

తీంచ విభావయామి । అహ్నాయ మే వృషగిరీశ దయే జహీ
మామాశీవిషగ్రహణకేళినిభామవస్థామ్ ॥౯౬॥ ఔత్సుక్య

ర్యభయహానిశ్చ, తాదృశీ దశా మయాఽపి ప్రాప్తా, తాం, అహ్నాయ-శీఘ్రమ్, జహి - హాన్యాః, [హాన్తేర్జ ఇతి జాదేశః] తస్యా దశాయా బాధకత్వాతిరేకేణ జహీతి చేతన ఇవ ప్రయోగః, మదీయానపరాధాన్కృతాన్క్రియమాణాన్కరిష్యమాణాంశ్చ సర్వానశేషతః క్షమిష్యస ఇతి త్వయి దృఢం విశ్వాసముత్పాద్యాపరాధగణాద్భీతిం నివర్తయేతి భావః, (యద్వా) యావచ్ఛరీరపాతం భయాభయయోరనువృత్తిర్నాపైష్యతీతి శరీర * భయాభయయోరనువృత్తిం జహీత్యర్థః. ఉపమాలఙ్కారః, ఉపమానోపమేయయోస్సాధారణధర్మః, పర్యాయేణ ప్రవర్తమానభయాభయత్వం * యద్యపి ప్రతియోగిభేదేన భయాభయభేదోఽస్తి, తథాఽపి బిమ్బప్రతిబిమ్బభావేనాపరాధాశీవిషాది ప్రతియోగిభేదాధ్యవసానేన తత్ప్రతియోగికభయాభయయోరుభయసాధారణ్యం ద్రష్టవ్యమ్, తత్రాపి బిమ్బప్రతిబిమ్బయో రాశీవిషగారుడమన్త్రయోర్గరుడమన్త్రేణోపాత్తః, తదూహస్య సుశకత్వేనోపాత్తప్రాయత్వాదితి. ... ... ॥౯౬॥

వేత్థ యథా "మన్యే మాతా జడ ఇవ సుతే వత్సలా మాదృశే త్వ" మితి త్వయైవ పూర్వోక్తమ్, న హి శిశునా క్రియమాణోఽతిక్రమో మాత్రే న స్వదతే, తస్మాత్ప్రత్యుత మత్ప్రీతిహేతోరపరాధగణాన్మాత్రైషీః, ఇతి దయాభిప్రాయకల్పనేన సమాహితస్సన్పూర్వావస్థాం విస్మృత్య దశాన్తరం ప్రాప్త ఇవ త్వయైవ స్మారితం మాతృత్వం పురస్కృత్య వ్యాజస్తుత్యా దయాం స్తౌతి = (ఔత్సుక్యపూర్వ) మిత్యాదినా = హే మాతః! పోషణీయత్వద్యోతనాయ మాతరితి సమ్బోధనమ్, ఔత్సుక్యపూర్వమ్- కదా నామ మహద్భిరపరాధోపహారైరా * తదభిమతైర్దయాం సన్తర్ప్య ప్రసాదయిష్యామీత్యుత్సుకతాపురస్సరమ్, ఇదం

పూర్వముపహృత్య మహాఽపరాధాన్మాతఃప్రసాదయితుం

చోపహరణక్రియావిశేషణమ్, మహాఽపరాధాన్ - భగవదపచారాదీ
ననాదికాలార్జితాన్, మదీయాన్ - మత్సమ్బన్ధినాంచాపచారాన్, ఏకై
కమేవదయాయాస్తృప్తికరణసమర్థమిత్యభిప్రాయేణమహత్త్వవిశేష
ణమ్, ఉపహృత్య - ఉపహారీకృత్య ; మాతురిష్టస్యైవోపహర్తవ్య
త్వాదాశ్రితాపరాధానామేవతదిష్టత్వాచ్చేతిభావః. త్వాంప్రసాద
యితుమ్ - నహిమాతుఃప్రసాదాదధికఃపురుషార్థోఽస్తీతిభావః, మే
మనఇచ్ఛతి - "మనోరథానామగతిర్నవిద్యత" ఇతిన్యాయేన దుర్లభ
మపివస్తుమనస్తథావిధిత్వాపీచ్ఛతీతిభావః, ఇచ్ఛావిషయస్య దౌర్లభ్య
మేవవివృణోతి - (అలిహ్యా) త్యాది—త్వమ్ - దుష్పూరతరో దరా
మాతృత్వేన పోషణీయాచభవతి, తాన్ - "ఏష్మైవాశంసతేలజ్జాం
స్వానీకేనమర్దితు" మితివత్ప్రత్యేకంకృపాత్సు * స్మథనసమర్థాన్
చిరకాలసమ్భృతాన్మహాపరాధా, న్నిరవశేష - మవశేషరహితం
యథాభవతితథా, దయావైభవాపేక్షయాఽపరాధానామత్యల్ప
తయానకించిదప్యవశేషయిత్వేత్యర్థః, అలిహ్యా- [ఈషదర్థేఆఙ్]అత్య
ల్పతయాకబళీకారాద్యయోగ్యత్వా ద్యథాబాలాదయోఽఙ్గుళ్యాది
ష్వాసక్తంమధ్వాదిజిహ్వయాఽఽస్వాదయన్తి ఏవ మీషదాస్వాద్య,
నిరవశేషమాలిహ్యేతి నిరవశేషాస్వాదనేసత్యేవ హీషల్లేహనముచ్య
తే, ఆస్వాదనాల్పత్వేన ఆస్వాద్యాల్పత్వం ఫలితమ్, అలబ్ధతృప్తిః-
స్వోదరమహత్త్వానురూపోపహారానాహరణతృప్తిమలభమానామ
నోవాక్కాయైరనాదికాలారబ్ధా, మదీయామత్సమ్బన్ధినాంచాకృత్య
కరణాదినానావిధాస్త్వాపచారాః ప్రత్యేకంత్వదుదరపూరణక్షు
మాఇత్యుపహృతాస్తైస్స మస్తైరపితవతృప్తిలేశోనదృశ్యతే, కథమీ
దృశం మాతరంపోషితుంప్రభవామీతిభావః, తామ్యసి - ఏతావన్తం
కాలంపూర్ణమాహారమాహరిష్యతీసుతఇతిమనోరథేనధైర్యమవలమ్బ్య

మిచ్ఛతిమేమనస్త్వామ్ । ఆలిహ్యతాన్నిరవశేష మలబ్ధతృ

త మిదానీం మనోరథానామాహారవిషయాణాం వన్ధ్యత్వాద్గ్లానిము
పగచ్ఛసీత్యర్థః, అస్మిన్నవసరే, వృషగిరీశ ధృతా - ఏవంగ్లానిముప
గచ్ఛతీయ మనాథా రాంస్థాతుం నశక్నోతీతివిచార్య వృషగిరీశేనధృ
తా, వృషాఖ్యపర్వతశ్రేష్ఠేనధృతేత్యపిస్ఫురతి; హేదయే? అత్రపు
నస్సమ్భాషణం మూర్ఛాపరిజిహీర్ష యాకృతమితిమన్తవ్యమ్; అహో
ఇయత్తానవచ్ఛిన్నాతవదుష్పూరకుక్షితేతి. అత్రవ్యాజస్తుతిరలఙ్కా
రః, ఏవందుష్పూరకుక్షిత్వేన దుర్భరాసీతినిన్దయాత్వదీయా శ్రితవ్యా
మోహోఽపరిచ్ఛిన్నఇతిస్తుతేర్గమ్యమానత్వాత్; తథాహి మహా
పరాధానుపహృత్యేతి మహాపరాధానాముపహృతత్వేన రూపణా
న్నకేవలమాశ్రితా పరాధానాంక్షోభహేతుత్వాభావః ప్రత్యుత
ప్రీతిహేతుత్వమపీతివ్యజ్యతే, "దోషోయద్యపితస్యస్యా" దితిహ్యాను
గృహీత సర్వలోకశరణ్యేన, ప్రసాదయితుమిచ్ఛతీత్యనేనా వాఙ్మ
నసయోరప్యనర్హానసహ్యేయానపరాధానాశ్రితీయాన్ సుప్రసన్నా
ప్రతిగృహ్ణాతీతిధ్వన్యతే, ఆలిహ్యతాన్నిరవశేషమిత్యత్ర ఆలిహ్య -
ఆసమన్తాదాశ్రితసమ్బన్ధినామప్యపరాధాన్ స్వీకృత్య - క్షమావిషయీ
కృత్వేత్యర్థః, అత్రస్వీకరణమాలిహ్యేత్యాస్వాదనత్వేనాధ్యవసితమ్,
తేనాత్యాదరేణ స్వీకారోవ్యజ్యతే, నిరవశేషమతి క్రూరమప్యపరా
ధమాశ్రితీయమితికృత్వా నావశేషితవతీ, ఆపిత్వత్యాదరేణ స్వీచకర్థే
త్యర్థః, ఏవమాశ్రితవిషయేఽప్యదుష్పూరపరిపూర్ణప్రత్యుపకారకరణే
ఽప్యలబ్ధతృప్తి- ర్త్వయిదృఢతరం విన్యస్త మిమముద్దిశ్యకియదిదం మ
యోపకృతమితి ప్రత్యుపకారకరణ పర్యాప్తిమలభమానేత్యర్థః, వృ
షగిరీశధృతాసతీ - వృషగిరీశేనధృతా - అవష్టబ్ధా, ఆశ్రితవ్యామో
హవిజృమ్భణేన కదాచిదియం పరబ్రహ్మత్వమపిస్వాశ్రితాయదద్యా
దితిభియాదృఢతరం తేనావష్టబ్ధేతిభావః, "అవష్టభ్యచతిష్ఠన్త"

ప్రస్తావ్యస్య హి వృషగిరీశధృతా దయే త్వమ్ ॥ ౬౨ ॥
జహ్యాద్వృషాచలపతిః ప్రతిఘేఽపి న త్వాం ఘర్మోపతప్త

మితివత్, తత ఏవ తితిక్ష్యసి - మనసాఽప్యనుష్ఠేయే మహాపరాధత్వ
షణలక్షణే మహాపకారే కృతేఽపి న కశ్చిదయమిత్యుత్ప్రేక్ష్య ప్రభునిరో
ధేన పర్యాలోచయసీత్యర్థః, అహో "సత్యం జ్ఞానమనన్తం బ్రహ్మే"త్యా
మ్నాతభగవత్స్వరూపస్య పరిచ్ఛేదః, త్వదీయాశ్రితవ్యామోహ
స్యాపరిచ్ఛేద ఇతి భావః, ఏవం నిన్దావ్యాజేన స్తుతేరభివ్యజ్యమానత్వా
ద్వ్యాజస్తుతిః, "వ్యక్తిర్వ్యాజస్తుతిర్నిన్దాస్తుతిభ్యాం స్తుతినిన్దయోః।
కస్స్వర్ధుని వివేకస్తే నయసే పాపినో దివ" మితిలక్షణాత్; కించ వృషగి
రీశధృతే త్యత్ర స్వాభావికీ వృషగిరీశ్వర ధృతిః స్వప్రాప్త్యలాభజనితగ్లాని
హేతుకేత్యుత్ప్రేక్ష్యతే, అలబ్ధత్వప్రస్తావ్యస్య వృషగిరీశ ధృతేర్హే
తుహేతుమద్భావస్య గమ్యమానత్వాత్; తతశ్చ హేతూత్ప్రేక్షా,
సా చ గమ్యా, వ్యఞ్జకశబ్దాప్రయోగాత్; "త్వత్కీర్తిర్భ్రమణశ్రా
న్తా వివేశ స్వర్గనిమ్నగా" మితివత్; అస్యాశ్చ వ్యాజస్తుత్యా ఉపకార
కత్వాత్తయోరఙ్గాఙ్గిభావసఙ్కరః॥ ... ... ॥౬౨॥

సత్యముక్తం త్వయి వత్సలతరాఽహం త్వదీయానపచారానశేష
తః క్షమ ఇతి ప్రతిఘస్తు వృషగిరిపతేరతిఘోరస్తావకీనా నతిక్రమాన్న స
హతే, తతోఽహంకారం వృషగిరిపతిపదకమల పరిచరణవిషయస్త్వ
న్మనోరథః పూరయితుం శక్యం మమేతి దయాభిప్రాయముత్ప్రేక్ష్య శ్రీ
వల్లభస్య తావన్న రోషప్రసఙ్గః, "అరోషణో హ్యసౌ దేవః-నక్రుద్ధస్త్య
క్త్యభిశప్తోఽపీ"తి తత్స్వభావోక్తేః; "రోషమాహారయత్యేవ" మి
తి న్యాయేన యది కుప్యతి త్వాం పురస్కృత్యైవ, "కరుణైకరసాన్త
వోపయాతీ"తి హ్యుక్తం ప్రాగపి, తస్మాత్త్వదీయం చికీర్షితం తత్ప్రతి
ఘో న హన్యాత్; అతః కింకరీభూతతద్రోషాసకృత్ప్రసాదనేనైవ ప్ర
సన్నాత్త్వం త్వబాధ్యైవ స్వతః పురుషార్థః స్వభక్తానాం శీతలయే

ఇవశీతళత్తాముదన్వాన్ । సామానురున్తుదభరన్యసనా

త్యభిప్రాయేణోత్తరమాహ - (జహ్యాః) దిత్యాదినా- హేదయే ! వృ
షాచలపతిః - ప్రతిఘేఽపిత్వాంనజహ్యాత్, యయా పేరితశ్శ్రియః
పతిశ్శ్రీవైకుణ్ఠదివ్యనగరం పరిత్యజ్యకంచిత్పర్వత మధ్యాస్తే, తాం
త్వామయంకథంపరిత్యక్తుం శక్నుయాత్; నూనంభవత్యావైభవంభవ
తీ నజానాతీతివృషాచలపతి పదస్యభావః, ప్రతిఘేఽపి - అపినాత
స్యప్రతిఘఏవనసమ్భవతీతి వ్యజ్యతే, "క్రోధమాహర యత్త్రీవ"
మిత్యుక్తప్రకారేణాహృతేఽపి క్రోధే త్వాంనజహ్యాత్, కింతుత్వత్ప్రీం
కరత్వేనైవ క్రోధమాహరేత్, యదిస్వస్య నిరూపకధర్మభూతాం
త్వాంత్యజేన్నిరూపకాభావాన్నిరూప్యమపినసిధ్యేదితిభావః,[జహ్యాది
దిత్యత్రలిఙ్] హాతుంనశక్తఇత్యర్థః, కిమివ? ఘర్మోపతప్త ఉదన్వాన్
శీతలతామివ - ఘర్మేణ, ఉపసమీపే , ఉపరివాతప్తః, అనేన తాప
స్యాన్తఃప్రవేశోనాస్తీతిసూచితమ్, ఉదన్వచ్ఛబ్దేనాగాధత్వం తాప
స్యాన్తఃప్రవేశాభావహేతు తయావివక్షితమ్, అనేనఘర్మోపతప్తో
దన్వద్దృష్టాన్తేనప్రతిఘోబహిరేవ, అన్తస్తుకరుణైవగాఢమావర్తత
ఇతిసూచ్యతే, సా కిఙ్కరీభూతభగవత్ప్రతిఘా, అశరణ్యశరణ్యాచ;
మామ్ - అనన్యశరణ్యం సకృదేవప్రపన్నంచ, అరున్తుద భరన్యస
నానువృత్తిః- అరున్తుదా - ప్రపత్తివ్యపీడాకరీ, భరన్యసనస్య -
ఆశ్రితకృతస్య, అనువృత్తి- రావృత్తిః,వ్యస్యాస్సాతథోక్తా; సకృత్కృ
తప్రపత్త్యైవాశ్రితయమనోరథేపూరితేసతి తదావృత్తిర్దాతవ్య ఫలా
న్తరాభావాత్ "ఋణంప్రవృద్ధమివమే హృదయాన్నాపసర్పతీ" తి
న్యాయేనమనసిపరివర్తమానా బాధతఇతిభావః, సకృత్ప్రపత్త్యైవ
ప్రసన్నేతిపర్యవసితార్థః, యదుద్దిశ్యైతావత్యార్తిస్తవాసీత్తత్ఫలంకీ
దృశమిత్యత్రాహ- (త్వద్వీక్షణైస్స్పృశే)తి=త్వద్వల్లభకర్తృకావలోకన
సమ్బన్ధఏవ నిరతిశయః పురుషార్థః, తంప్రాపయేత్యర్థః, "మహాత్మ

సువృత్తిస్స్వీకృతైస్స్వైశదమే తవ కేళిపద్మైః ॥౯౮॥ దృ

భిర్మామవలోకయతాం నయే" ఇతివత్ "సకృత్త్వాముద్గ్లభ" ఇత్యుక్తమహాత్మావలోకన విషయత్వం హి మహాపురుషార్థతయా భగవత్సకాశాత్ప్రార్థితం యామునాచార్యైః, తత్ర తదీయకటాక్ష విషయత్వం ప్రార్థితమ్, అత్రాపి తదీయ కటాక్షవిషయత్వమేవ, తత్ర తదీయా భాగవతాః, అత్ర తదీయో భగవానేవ, "జామాతా దయితస్తవేతి భవతీ సమ్బన్ధదృష్ట్యా హరిం పశ్యేమ" ఇత్యుక్తమ్, తద్వదత్రాపి దయాసమ్బన్ధిత్వేన భగవానుద్దేశ్యః, తవ కేళిపద్మైరిత్యనేన తద్వీక్షణానాం దయావిధేయత్వం శీతలత్వ మృదుత్వాదికం చ వ్యజ్యతే, తవ కరేణ స్వైశేతివత్తద్వీక్షణైస్స్వైశేతిహి వ్యపదిశ్యతే, విధేయత్వాతిరేకేణ స్వైశేతి వీక్షణసమ్బన్ధమాత్రం ప్రార్థ్యతే, న తు కబళీకారేణ విషయీకారః, యథా చిరపిపాసితః పిపాసాధిక్యేన జిహ్వాసేచనమపి ప్రార్థయతే తద్వత్. అత్ర పూర్వార్ధే ఉపమాలఙ్కారః, యద్యప్యత్రోపమానోపమేయయోస్సాధారణ ధర్మో న దృశ్యతే, ఉపమేయే తావద్వృషాచలపతౌ ప్రతిఘేఽపి దయాత్యాగాభావ ఉక్తః, ఉపమానే తూదన్వసిఘర్మోపతాపేఽపి శీతలతాత్యాగాభావ ఇత్యుభయోర్భేదాత్; తథాఽపి దయాశీతలయోః ప్రతిఘఘర్మోపతాపయోశ్చ బిమ్బప్రతిబిమ్బభావేనాభేదాత్సాధారణ్యం ద్రష్టవ్యమ్, ఉత్తరార్ధే చారుస్తబకభరన్యసనానువృత్తిరితి విశేషణం సకృత్ప్రపన్నత్వాభిప్రాయగర్భమితి పరికరాలఙ్కారః, "అలఙ్కారః పరికరస్సాభిప్రాయే విశేషణే" ఇతి లక్షణాత్; కిఞ్చ తవ కేళిపద్మైరితి వ్యస్తరూపకమ్, అనేన భగవత్కటాక్షాణాం కృపాకేళిపద్మస్వరూపణేన తదీయకటాక్షానుకృతిం చిత్ప్రవర్తయితుం కుతశ్చిన్నివర్తయితుం చ ప్రభవతి కృపేతి ప్రతీయతే, ఏషామలఙ్కారాణామత్ర సంసృష్టిః ॥౯౮॥

అథవా త్వదనన్యార్హ శేషభూతస్య వస్తునస్తు దయా స్వీకార్యతే

ష్టేఽపి దుర్బలధియం దమనేఽపి దృప్తం స్నాత్వాఽపి ధూళిరసి

శేషభూతస్య ప్రార్థనానుమితిర్వ్యా కిమర్థా? నహి రాజాఽఽత్మీయం మత్తగజమత్యఙ్కుశమితస్తతో ధావన్తం తత్ప్రార్థనయా తదనుమత్యా పాశశృఙ్ఖలాభిర్బధ్నాతి గృహ్ణాతి, తస్మాన్నిరఙ్కుశమతిదృప్తం త్వచ్ఛేషభూతం చ మాం స్వయమేవానుగృహ్య బలాత్స్వీకురుష్వేత్యాశయవానాహ - (దృష్టేఽపీ) త్యాదినా - దృష్టేఽపి - దృష్టమ్ - దర్శనమ్, శాస్త్రాదినా కృత్యాకృత్య వివేకే సత్యపి, (యద్వా) [దృష్ట ఇతి కర్మణి క్తః] త్యాజ్యోపాదేయ విభాగగోచరశాస్త్రే దృష్టేఽపి - విశదతమం జ్ఞాతేఽపి, దుర్బలధియమ్ - దుర్బలా - యథాశాస్త్రమనుష్ఠాపయితుమశక్తా, ధీర్యస్య తమ్; అనుష్ఠానవిశేషజ్ఞానహీనమిత్యర్థః, (అన్యత్ర) దృష్టేఽపి - పురోవర్తినిదర్శనవిషయీకృతేఽపి, దుర్బలధియమ్ - మదవశాత్పరిచ్ఛేత్తుమశక్తధియమ్, దమనేఽపి - తత్తత్కర్మఫలభూతనిగ్రహే సత్యపి - దృప్తమ్, ఏతత్కర్మవశాత్ఖలు మయ్యైతావద్దుఃఖమనుభూతమితి పరమేతాదృశం న కర్తవ్యమిత్యనుతాపరహితమ్, (అన్యత్ర) దమనేఽపి - అఙ్కుశాదినా దృఢప్రహారేఽపి, దృప్తమ్ - తదనాదృత్య వర్తమానమ్, స్నాత్వాఽపి - మలాపహరణాదినా గుణయోగాత్స్నానమిహ ప్రాయశ్చిత్తం వివక్షితమ్, మహదుపదేశాదినా ప్రాయశ్చిత్తకరణేఽపి, ధూళిరసికమ్ - ధూళిశబ్దేన మాలిన్యకరణాత్పాపముచ్యతే, ప్రాయశ్చిత్తం కృత్వాఽప్యకృత్యకరణాదిపాపేషు పునః ప్రవృత్తమిత్యర్థః, ప్రాయశ్చిత్తస్య విధిప్రాప్తత్వాన్న తత్ర రస ఇతి సూచితమ్, స్నాత్వాపీత్యపినా పాపప్రవృత్తేస్తు రాగప్రాప్తత్వాత్తత్ర రసః పుష్కల ఇత్యుచ్యతే, రసికమితి, [అత ఏవ నిరవధిరతి] స్నాత్వాఽపి ధూళిరసికమ్ - కపేవమనున్మత్తః కరోతీతి భావః, (అన్యత్ర) స్నాత్వాఽపి - జలేఽవమజ్జ్యాపి ధూళిరసికమ్ - స్వోపరి పాంసుప్రక్షేపలీలారసికమితి మత్త

కం భజనేఽపిభీమమ్ । బధ్వాగృహాణవృషశైలపతేర్దయేమే

గజస్వభావోక్తిః, భజనేఽపిభీమమ్ - అతీవాయముత్పథ ప్రవృత్తః, అస్మాభిరుపదేశేన నివర్తితవ్య, ఇతిదయాలునాకేన చిన్మహాపురుషే ణవిప్రతిబోధనాయ సానునయం సమీపగమనేఽపి హుంకారాదిభి ర్భయంకరమ్; (గజపక్షే) ఆరోహణాదిభిస్సతతపరిచర్యేః క్రియమా ణేఽపి, భీమమ్ - తేషామపిభయంకరమ్, త్వద్వారణమ్ - ఉక్తప్ర కారేణతవముద్విషయ ప్రవృత్తేర్నివారకమిత్యర్థః, [కృత్యల్యుటోబహులమితికర్తరిల్యుట్] (ఇతరత్ర) తవవారణమ్ - గజమ్ , ఏవం భూతంమామ్ - తవానన్యార్హశేషభూతం , గురుభిస్త్వయ్యర్పితం చ, స్వయ్యముక్తప్రకారేణ, మయానివారణేకృతేఽప్యత్యన్తహితప రాత్వమేవమత్ప్రార్థనామనుమితం నాఽనపేక్ష్యేతియావత్; (గజ పక్షేతు) మామ్- లక్ష్మీమ్, ఐశ్వర్యమితియావత్; ఇదంచత్వద్వారణ మిత్యస్యవిశేషణమ్, ఐశ్వర్యస్యగజపర్యాయత్వా దైశ్వర్యత్వేనగజ వ్యపదేశః, అనుగ్రహశృఙ్ఖలాభిః - అనుగ్రహః - పరిపూర్ణవిషయా కారతదనన్తరభావిజ్ఞాన భక్త్యాద్యభివృద్ధి ప్రభృతయ , స్తఏవవిధే యీకరణసాధనత్వ సామ్యాచ్ఛృఙ్ఖలా, స్తాభిః; (గజపక్షే) అనుగ్ర హసదృశశృఙ్ఖలాభిరితి మధ్యమపదలోపిసమాసః, బధ్వా - విధేయీ కృత్య, అత్రవిధేయీకరణం బన్ధనత్వేనాధ్యవసితమ్, (అన్యత్ర) బన్ధ నంకృత్వా, గృహాణ - అఙ్గీకురుష్వ , యథామదాతిశయాదుత్ఖా తాలానమత్యఙ్కుశమితస్తతోఽపిపరిధావన్తంమద్గ్రాహం మాన్మనో మత్తగజంశృఙ్ఖలాభిర్బధ్వాబలాద్గృహ్ణాతి కశ్చిత్సార్వభౌమస్తథా గు ణేషుసార్వభౌమీత్వమపి త్వద్వారణంమామనుగ్రహశృఙ్ఖలాభిర్బధ్వా గృహాణేత్యర్థః. అలఙ్కారస్తుప్రకృతాప్రకృతశ్లేషః, కవినాస్వనైచ్యప్రద ర్శనప్రస్తావేప్రకృతస్యకవే రప్రకృతస్య మత్త గజస్యచ శ్లేషాత్; (యద్వా) దయాశతకాన్తర్గతత్వేనాస్య దయాయాఏవవర్ణనీయత్వే

మాంత్వద్వారణం స్వయమనుగ్రహశృఙ్ఖలాభిః ॥ ౯౯ ॥
నాతఃపరం కిమపిమేత్వయి నాథనీయం మాతర్దయే మ

నప్రకృతత్వా దప్రకృతయో రేకవిమత్తగజయోశ్శ్లేషః, సచానుగ్ర
హశృఙ్ఖలాభిరితి రూపకోపమాభ్యాం స్వాత్మన్యపిధూళిరసికమితి ల
క్షణామూలాతి శయోక్త్యా చానుప్రాణితః, నచమామేవత్వద్వారణం
త్వదీయమత్తగజమితిగజత్వరూపణంవివక్షితమితివాచ్యమ్, త్వద్వార
ణత్వస్యదయానివారకత్వలక్షణస్య విషయే విద్యమానత్వాచ్ఛ్లేషభిత్తికా
భేదాధ్యవసానేనార్థద్వయైక్యాచ్చత్వద్వారణత్వారోపాసమ్భవాత్;
(కేచిత్తు)శ్లేషమూలాభేదాధ్యవసానేనార్థద్వయైక్యేఽపిస్వాభావికస్య
భేదస్య సత్త్వాద్గజత్వారోపస్సమ్భవతీతిరూపక మేవాత్రాలఙ్కార
ఇత్యాహుః॥ ... ... ॥౯౯॥

అయంకవిస్తావన్నవత్యాశ్లోకైర్దయామస్తౌషీత్, తత ఏకేన
శ్లోకేన పూర్వప్రకృతప్రపత్తిమనూద్య ప్రాప్యత్వేదయా భగవత్ప్రా
ప్తిరూపఫలంప్రార్థితవాన్, అథాష్టభిశ్శ్లోకైస్స్వనైచ్య ప్రదర్శనద్వా
రాఽఽకిఞ్చన్యం ప్రకటీకృత్యస్వస్యదయనీయ తమత్వం విశదీచకా
ర, తతఏతేనతు శ్లోకేన ప్రార్థితంఫలమన్యతస్సిద్ధం విచార్యా నన్య
థాసిద్ధస్వాభీష్టప్రయోజనసిద్ధిం ప్రార్థయతే - (నాత) ఇత్యాదినా-
అతః - ప్రార్థయిష్యమాణాత్, పర-మన్యత్, కిమపిమేత్వయినాథనీ
యమ్ - [మఇతికృత్యానాం కర్తరి వేతిషష్ఠీ] త్వయీతికర్మణోఽధికర
ణత్వవివక్షయాసప్తమీ , నాథతేర్ద్వికర్మకత్వేన దయాయాః కర్మ
త్వాత్;] నాథనీయమ్-యాచనీయమ్, నాస్తి, ప్రార్థయిష్యమాణం
చ ప్రయోజనం యావచ్ఛరీరపాతం ముక్తభోగేనవర్తనమ్ , తతోఽ
న్యత్కిమపినాథనీయంనాస్తి, కథః మితిచేదిత్థమ్, తత్కిమైహికః మాము
ష్మికంవాః నతావదైహికంవాచ్యమ్, "ఆయురన్నంప్రయచ్ఛతి"ఇత్యా
మ్నాయేనయావజ్జీవం కర్మానుగుణ్యేనతస్యభావాత్ ; నాప్యాముష్మికమ్,

యుక్తమప్యతథాప్రసాదమ్ । బద్ధాదరో వృషగిరిప్రణ

తస్య దేహాన్తరభావిత్వేనాల్పాస్థిరత్వాది దోషేణాస్వరూపవిరుద్ధత్వే
నచత్యక్తత్వాత్; భగవత్పదప్రాప్తిస్తు దేశికప్రసాదాదేవ సిద్ధప్రా
యమ్, అతోఽన్యత్కిమపి నావశిష్యతే, తథాచోక్తం ప్రబన్ధాన్తరే,
"యావజ్జీవం జగతి నియతం దేహయాత్రాభిపత్త్యై త్యక్తాస్సర్వే ప్రచతు
పదగ్నాస్సభోగాభోగాః । దత్తే రజ్ఞ్నిజమపిపదం దేశికాదేశకాఙ్క్షీ" ఇతి,
నాతః పరమిత్యర్థాతశ్శబ్దోక్తమేవ దర్శయతి - (మాతా) ఇత్యాది
నా - మాతర్దయే, లోకే సర్వా మాతరశ్శిశువిషయే దయాసమ్పన్నాస్సన
ప్రసీదన్తి, తాదృశీదయైవ మాతా చేత్స్వతః ప్రసన్నో భవతి, బద్ధాద
రః - బద్ధేషు - సంసారిషు, ఆధ్యాత్మికాది తాపత్రయాక్రాన్తేషు,
ఆదరః, "కదాన్వహం సమేష్యామి" ఇతివత్తత్సంశ్లేషాదరో యస్య
సః; "సస్మారప్రోషితౌ సుతౌ - ఉభౌ భరతశత్రుఘ్నౌ మహేన్ద్రవివ
రుణోపమౌ" ఇతి రామలక్ష్మణయోస్సమీపవర్తిత్వేఽపి ప్రోషితభ
రతాదివిషయే పితృహృదయవత్సంసారిషు ప్రోషితహృదయ ఇత్యర్థః,
బద్ధస్సంసారిష్వాదరో యేనస ఇతి సమానాధికరణ బహువ్రీహిర్వా;
అతఏవ వృషగిరిప్రణయీ - తత్సంశ్లేషరసికస్సన్వృషగిరావవతీర్ణః,
ప్రణయిత్వేన శ్రీవైకుణ్ఠాదప్యత్రాభినివేశాతిశయస్సూచితః, అత
ఏవ "త్యక్త్వా వైకుణ్ఠముత్తమమ్ । స్వామిపుష్కరిణీతీరే రమయాస
హ మోదతే" ఇత్యుచ్యతే, తత్రనిత్యసాన్నిధ్యేఽపి, త్యక్త్వా వైకుణ్ఠమి
త్యుక్తమ్, వృషగిరిలాభేసతి శ్రీవైకుణ్ఠవాసస్య సతూల్పత్వాత్;
"ఉత్తమ" మితి తస్యదుస్త్యజత్వఖ్యాపనమ్, వృషగిరావవతీర్యక్రియ
మాణ మనుగ్రహమాహ - (ముకున్దః) ఇతి - భుక్తిముక్తిద ఇత్యర్థః,
"భోగాపవర్గయోరేకం వాఞ్ఛద్భ్యోదదతే ద్వయ" మిత్యుక్తరీత్యాఽ
న్యతరం వాఞ్ఛద్భ్య ఉభయం దదాతీత్యర్థః, ఏవంభూతోఽసౌ- "తా
సామావిరభూచ్ఛౌరిస్స్మయమానముఖామ్బుజః । పీతామ్బరధరస్స్ర

యాయథాసౌ ముక్తానుభూతి మిహదాస్యతి మే మను

గ్వసాక్షాన్మన్మథమన్మథః" ఇత్యుక్తప్రకారేణ నిరతిశయసౌన్దర్యశాలీహ
స్తనిర్దేశార్హః శ్రీనివాసః, ఇహ- అస్మిన్సంసారమణ్డల ఏవ, దేశవిశేషేతు
శ్రీవైకుణ్ఠనాథ ఏవ ముక్తానుభూతిం దాస్యతీతి భావః, (యద్వా) ఇహ-
శ్రీవేఙ్కటగిరౌ, ముక్తానుభూతిమ్-ముక్తానామనుభూతిమ్, ఏకస్యమమ
తేషాం సర్వేషామనుభూతిమ్ - భోగమ్, ఏవమిహైవ ముక్తానుభూ
తిప్రార్థనమర్చావతారవిశేషప్రావణ్యాతిశయకృతమ్, పరత్వాదావ
దర్చావతారాన్తరే చదుర్లభం శ్రీవేఙ్కటపతేర్దివ్యమఙ్గళవిగ్రహసౌ
న్దర్యవిశేషం గాఢాన్ధకారాగారారోపిత దీపవదతి ప్రకాశం సౌ
శీల్యాది కల్యాణ గుణ గణంచానుభూయ తావతా తృప్తిమలభమాన
ఇహైవముక్తానుభూతిం పరిపూర్ణాంమాతరి సమ్బృష్ణప్రాబల్యం పు
రస్కృత్య ప్రార్థయతే - (నాతఃపరం కిఞ్చిదపి) త్యనేన- "భావో నాన్య
త్రగచ్ఛతి" ఇత్యుద్దేశవిశేషప్రాప్తిరప్యనభిమతేతి చస్ఫురతి, "సోఽత్రై
వహన్తహనుమాన్ పరమాం విభూతింబుద్ధ్వాఽవధూయచరితంతవ
సేవతేఽసౌ" ఇత్యవతారగోచరతాదృశభక్తివిశేషశాలినోఽపి కతి
చనమహాన్తః, మే - అసమ్భావితతత్త్వవిచారశక్తేరివ ముక్తభోగం
వాఞ్ఛతే మహ్యమ్, నహిశిశుజనః ఉపపత్త్యనుపపత్తీ విచార్య స్వాభీష్ట
సిద్ధిం మాతృసకాశాదిచ్ఛతీతి భావః, యథా దాస్యతి - యేన ప్రకారే
ణ వశీకృతస్సన్ననుపపన్నమప్యర్థం దాతుం సమ్మన్యతే, అఘటిత ఘట
నాచతురస్య పురుషోత్తమస్య కిమనుపపన్నం నామ? తథా - తేన ప్ర
కారేణ, తంచ ప్రకారం త్వమేవ వేత్సీతి భావః, మయి - త్వద్రాజకుల
మహిమ్నా శ్రీనివాసమప్యనాదృత్య వర్తమానే, ప్రసాదం కురుష్వ- ఆ
త్మనేపదేన త్వదిష్టసిద్ధిరస్యా ప్రార్థ్యత ఇతి గమ్యతే, శిశుజనమనోర
థపూరణం హి మాతుస్స్వప్రయోజనమితి భావః, ముక్తానుభూతిశ్చా
త్రైవ స్తోత్రాన్తరేఽనుసంహితా, "త్వం చేత్ప్రసీదసి తవాస్మి సమీప

తచ్చేత్త్వయ్యస్తిభక్తిర్గసఫూయదహస్తినాథ। సంస్పృశ్యతేయదిచదా గజనస్త్వదీయస్సంసార ఏషభగవన్నపవర్గఏవ" ఇతి, అతఏవశతత మేనశ్లోకేన స్తోతుస్స్వస్యపరమతాత్పర్యవిషయోదర్శితః, భగవత శ్శ్రీవేఙ్కటపతేరనన్యసామాన్యాం దివ్యమఙ్గళవిగ్రహసౌన్దర్యం దివ్యా వయవానాం దివ్యాభరణైస్సహాస్సాభాత్రిం సౌశీల్యాదీంశ్చస్వవైభ వేనాత్యుజ్జ్వలాన్వ్విశదతమమనుభవన్ తదనుభవజనితప్రీతికారితామపచా రకథోజ్ఘితాంమపతాగన్ధగూరగాం తదీయపర్యన్తాంచశేషభ్వరదార వివిధాశేషశేషవృత్తింముక్తభోగాదస్మానాంభజేయమితి. అత్రచబద్ధా దశోవృషగిరిప్రణయీతివిశేషణద్వయమభీష్టఫలప్రదత్వాభిప్రాయగ ర్భమితిపరికరాలఙ్కారః, "అలఙ్కారఃపరికరస్సాభిప్రాయేవిశే షణే" ఇతిలక్షణాత్; కించముకున్దపదంభుక్తిముక్తిప్రదమితిభుక్త్యాస మభివ్యాహారస్వారస్యానురోధాదిహైవముక్తభోగప్రదత్వాభిప్రా యగర్భమితిపరికరఏవాలఙ్కారః॥ ... ... ॥౧౦౦॥

ఏవంశ్లోకశతకేన దయాస్తుతిం నిరవర్తయత్, అనన్తరం భగ వతోలక్ష్మీసఖస్యజగత్సృష్ట్యాది సాక్షాత్సాధనభూతజ్ఞానశక్త్యా దిగుణేషుజాగ్రత్సు తాననాదృత్య ప్రవర్తితేయం స్తుతిస్తేషాంకోపా యనభవేదితిమితి దయావివక్షిత ముక్త్వేత్యసకలగుణసార్వభౌ మ్యాభవత్యాస్తుత్యైవతోషితైస్త్వచ్ఛేషభూతైస్సర్వైకల్యాణ గుణైస్త్వదాశ్రయప్రాబల్యాజ్జాతం కుతశ్చిదపిభయరహితత్వం నూ నమభినన్దితం సద్దృఢీకృతంభవేదిత్యుత్ప్రేక్షయోత్తరమాహ - (నిస్సీ మే) త్యాదినా — నిస్సీమవైభవజుషామ్ - "పరాఽస్యశక్తిర్వివిధై వశ్రూయతే స్వాభావికీజ్ఞానబలక్రియాచ" ఇత్యాదిశ్రుతిప్రసిద్ధనిరవ ధికమహిమశాలినామ్, యథాఽఽహుర్యామునాచార్యాః, "ఉప ర్యుపర్యబ్జభువోఽపి పూరుషాన్ప్రకల్ప్యతేయేశతమిత్యనుక్రమాత్।

తుర్ద మే వృషగిరీశగుణేశ్వరీం త్వామ్। త్రైరేవనూనమవశైర

గిర స్త్వదేకైకగుణావధీప్సయా సదా స్థితా నోద్యమతోఽద్య శేరతే”
ఇతి, తాదృశామ్, గుణానామ్-జ్ఞానశక్త్యాది భగవత్కల్యాణగుణానామ్,
మిషతామ్-పశ్యతామ్, తత్సమక్షమేవేత్యర్థః, [షష్ఠీ చానాదర ఇతి షష్ఠీ] ని
రవధికవైభవాన్గుణాన్పశ్యతోఽనాదృత్యేత్యర్థః, మిషతామితి చేతనస
మాధినా, చేతనసమాధిప్రకరణాత్; అనాదరే హేతుమాహ-(వృషగిరీ
శగుణేశ్వరీ)మితి=వృషగిరీశగుణానామీశ్వరీమ్, “దోషా భవేయురేతే
యది నామ దయే త్వయా వినాభూతా” ఇతి జ్ఞానశక్త్యాదీనాం కల్యాణగు
ణత్వస్య దయాయత్తత్వాత్; “అనుచరశక్త్యాది” తి శ్లోకప్రక్రియయా చ
సకలగుణసార్వభౌమీమిత్యర్థః, మహేశ్వరమవలమ్బ్య స్థితానాం తద్భృ
త్యేభ్యో భీతిరితి భావః, తాదృశీం త్వాం స్తోతుః, [కర్తృకర్మణోః కృతీతి
ప్రాప్తాయాష్షష్ఠ్యాః నలోకావ్యయనిష్ఠా, ఖలర్థతృనామితి తృన్నన్త
త్వాన్నిషేధః, తతశ్చ కర్మణి ద్వితీయేతి ద్వితీయా] ఏవంభూతస్య, మే-
మమ, తవబలాత్ - త్వదాశ్రయప్రాబల్యాత్, జాతంయదు కుతో భ
యత్వమస్తి భగవత్కల్యాణగుణాన్తరేభ్యో భగవతశ్చ భీత్యభావస్త
దితర్థః, అవశైః - స్వస్వామినిస్తోత్రజనితప్రీతిపరవశైస్తై
రేవ, యాననాదృత్య త్వామస్తౌషం యేభ్యశ్చ భయశఙ్కా-తైరేవక
ల్యాణగుణైరభినన్దితం సత్, అస్మాకం స్వరూపస్థిత్యాదికం యస్యా
మాయత్తం కిం బహునా పురుషోత్తమోఽపి యస్సమ్బన్ధాత్సమస్తక
ల్యాణగుణాకరో భవతి, అన్యథా “దోషా భవేయురేత” ఇతి సమస్త
దోషాకరస్స్యాత్, అస్మాకం చ స్వరూపం దోషత్వమేవ స్యాత్తాం కృ
పాం స్తువతా నిరతిశయప్రీతిరుత్పాదితా, తరుమూలే సిక్తే హి తరోరగ్రం
పల్లవితం భవతి, నత్వగ్రే సిక్తే, తథాఽఽత్మవిషయస్తుత్యా నైతాదృశీ
ప్రీతిరస్మాకముదేష్యతీతి సశిరఃకమ్పమనుమోదితాస్స; సత్యాపితమ్-
సత్యం కృతమ్, ఉక్తం నాఽసత్య-మబాధితమ్, దృఢీకృతమిత్యర్థః; [సత్యాప

భిన్నస్థితం మే సత్యాపితం తవ బలాదకుతోభయత్వమ్॥ ౧౦౧॥
అద్యాపి తద్వృషగిరీదశయే భవత్యామారమ్భ మాత్రమ

బ్ధాత్సత్యమావష్టే కరోతి వేత్యస్మిన్నర్థేస త్యాపవాశేణి ణిచిఆపుగాగమేచకృతేకర్మణి క్తః] అనుమోదనేనస్థిరీకృతమితియావత్; కథమిదమవధార్యత? ఇత్యతఆహ - (నూన) మితి = నూన - మసంశయమ్, జ్ఞానశక్త్యాది కల్యాణగుణాన్తర స్వభావపర్యాలోచనయా త్వత్స్వభావపర్యాలోచనయాచఏవం నిశ్చీయతఇతిభావః. అతనిస్సీమవైభవజుషాం మిషతామితివిశేషణద్వయమనాదరణీయత్వాభిప్రాయగర్భమితిపరికరాలఙ్కారః, వృషగిరీశగుణేశ్వరీమితివిశేషణంస్తోతవ్యత్వాభిప్రాయగర్భమితి తత్రాపిపరికరాలఙ్కారః, కించశవేఃకృపాగోచరరతి భావస్య కల్యాణ గుణాన్తర విషయ రతిభావోఽఙ్గ మితిప్రేయోఽలఙ్కారః, త్రయాణామత్రసంసృష్టిః॥ ... ... ॥౧౦౧॥

నిస్సీమవైభవశాలిత్వస్య సర్వగుణసాధారణ్యేఽపి దయాయాస్సకలగుణసామ్రాజ్యేన దయాస్తవనస్యైవ సమస్తకల్యాణగుణప్రీతిహేతుత్వాత్తస్యైవస్తోతు మారబ్ధేత్యుక్తమ్, నన్వనాద్యన్తానామసఙ్ఖ్యేయానాం పురుషదోషదూరగానాం వచసామపి దుష్ప్రవేశవైభవాంకృపామల్ప విషయాపురుషవాక్ కథం ప్రవివిశ్యేత్? కథంతరాంవా స్తోతుమారభేత ? ఇత్యాశఙ్క్యతదిదమతి సాహసం సాక్షాద్దయయాభవత్యా సహ్యతామిత్యాహ - (అద్యాపీ) త్యాదినా = అనేన పరమసాహసేన కింఫలమితిచేత్; "ఆమ్నాయానామసీమ్నామపిహరివిభవే వర్ష బిన్దోరివాబ్ధౌ సమ్బన్ధాత్స్వాత్మలాభో నతుకబళనత స్తోతురేవంసకిం మే" ఇత్యభియుక్తోక్తేస్సమ్బన్ధాత్స్వాత్మలాభః ప్రయోజనమితిభావః, హేవృషగిరీశదయే ? వృషగిరీశపదేన పరవ్యూహాదిదయాఽర్చావతారాన్తరదయాచవ్యావర్త్యతే, కారుణ్యసౌశీల్యక్షమాది కల్యాణగుణానాం ప్రకాశాతిశయస్యపరాకాష్ఠాఽర్చావ

నిదంప్రథమస్తుతీనామ్ । సందర్శితస్వపర నిర్వహణాఽసి

తారకః, అస్యావతారేష్వగ్ర్యావతారోవృషగిరీశః, తస్యదయాచే
తి-ముపక్తవ్యమవాఙ్మనసగోచర వైభవత్వే సర్వాపరాధసహత్వే
చ; భవత్యామ్ - త్వద్విషయే, అనిదంప్రథమస్తుతీనామ్ - ఇద - మేత
త్కాలసమ్బన్ధిత్వమ్, ప్రథమంయాసాంతాః, ఇదంప్రథమాః, తానభ
వన్తీత్యనిదం ప్రథమాః - అనాదికాలసిద్ధాః, తాసాంస్తుతీనామ్ -
శ్రుతీనామిత్యర్థః, [కర్తరిషష్ఠీ] అద్యాపి - శ్రుతిరూపస్తుతీనామ్
"సర్వే వేదాయత్పదమామనన్తి" ఇతిత్వద్వైభవప్రతిపాదకత్వస్యానా
దిత్వేఽప్యస్మిన్నపికాలే, తత్ - "గిరస్త్వదేకైకగుణావధీప్సయా సదా
స్థితానోద్యమతోఽతిశేరతే" ఇతిప్రసిద్ధమ్, ఆరమ్భమాత్రమ్- స్తుత్యార
మ్భ ఏవ న తు శతతమాంశోఽపి నివృత్త ఇతిభావః, తదిదంసాహసమిత్యు
త్తరత్రవాఽన్వయః, ఇదంపూర్వార్ధమేకంవాక్యమ్, ఏతాదృశీశ్రుతీ
నామవస్థా చేదిదమస్మచ్చేష్టితంమహానపరాధ ఇత్యత్రవక్తవ్యం నావ
శిష్యత ఇత్యభిసన్ధాయైతదపరాధసహనమపిస్వపరనిర్వహణ సమర్థా
యాంభవత్యామేవాయత్తమిత్యాహ-(సన్దర్శితే)తి = మన్దస్య-వివేక
శూన్యస్య, మన్దిసః-మహావస్తునోవిషయవైలక్షణ్యంస్వాధికారానధికా
రౌచ విచార్యశ్లాఘమానే, యద్వాతద్వాప్రలపతీతిభావః, ఏవంభూతస్య
మే, త్వయి - విషయే, తదిదమ్ - తత్ - అతిమాత్రమ్, ఇదమ్ -
అర్వాగపరాధరూపం సాహసం స్తోత్రప్రవృత్తిరూపమ్, ననుభక్తి
కారితాయావాచికకైఙ్కర్యరూపాయాస్తుతిప్రవృత్తేరపరాధ
కోటినివేశః కథమితిచేదిత్థమ్, అల్పమతినాపురుషేణ పరిచ్ఛిన్నే
వస్తునిస్తోతుమారబ్ధేసతి మన్దమతీనాం పరిచ్ఛిన్నత్వశఙ్కాస్యాద్వస్తు
తోఽపరిచ్ఛిన్నస్యాప్యల్ప మతిసమ్బన్ధదోషాదతఅపరాధకోటి నివే
శ ఇతికవేరభిప్రాయః, కృపాభిప్రాయేణనైవాయమపరాధః, సన్దర్శి
తస్వపరనిర్వహణాసతీ-సన్దర్శితమ్ ప్రకటితమ్, స్వపరయోః- స్వస్యప

హేధామన్దస్యసాహసమిదం త్వయివన్దినో మే ॥ ౧౦౨ ॥
ప్రాయోదయే త్వదనుభావ మహామ్బురాశౌ ప్రాచేతసప్ర

రస్యనిర్వహణమ్_నిర్వాహో, యయాసా స్వపరనిర్వాహశక్తిం ప్రక టయన్తీత్యర్థః, స్వసమ్బన్ధేనభగవత్యపరాధసహత్వ రూపమతిశయ మాదధాతి, స్వస్మిం స్తన్వయమేవతమతిశయ మాదధాతీతి భావః, తథాభూతాసతీ, సహేధాః - దయావశాదేవహిసర్వత్రాపరాధ సహత్వం దృష్టమ్, సాత్వద్దయాయా స్తవదయా న్తరానపేక్షణాత్స్వ య మేవక్షమేధా ఇత్యర్థః. అత్రమన్దస్యవన్దినఇతివిశేషణద్వయందయనీ యతమత్వాభిప్రాయగర్భమితిపరికరాలఙ్కారః, కించసన్దర్శితస్వపరని ర్వహణేతివిశేషణందయా న్తరనిరపేక్షరక్షకత్వాభిప్రాయగర్భమితిత త్రాపిపరికరాలఙ్కారః, అత్రచకవేర్దయాగోచర రతిభావస్యశ్రుతి గోచరరతిభావోఽఙ్గమితి ప్రేయోఽలఙ్కారః, ఏతేషాం సం సృష్టిః॥ ... ... ॥౧౦౨॥

మహానయమపరాధస్ క్షమ్యతామిత్యుక్తమ్, అథవాఽయమప రాధఏవాదరణీయతా హేతురస్త్విత్యాహ- (ప్రాయ) ఇత్యాదినా- హేదయే ! త్వదనుభావమహామ్బురాశౌ - త్వన్మహిమ మహోద ధౌ, తద్విశిష్టస్యైవమహామ్బురాశిత్వాత్స ప్తమీనిర్దేశః , ప్రాచేత స ప్రభృతయోఽపి , వాల్మీకిపరాశరవ్యాసాదయోఽపి, పరం- మతీవ, దూరతఏవేత్యర్థః, తటస్థాఆసన్ - నత్వవతరితుంస్ప్రష్టుంసమీపం గ న్తుంవా శేకుః, (యద్వా) తటస్థాః- పరంతటస్థాఏవాసన్, ప్రాయ ఇత్యుత్ప్రేక్షా వ్యఞ్జకః, అత్ర శ్రీనివాస స్త టత్వేవాధ్య వసితః, వ్య వ స్థా ప క సా మ్యా త్; త టం హి జ ల వ్య వ స్థా పకమ్, శ్రీనివాసో దయావ్యవస్థాపక, స్వన్మహిమానం స్తుతిగోచరీక ర్తుమశక్తాస్సన్త స్త్వద్వల్లభం పురుషోత్తమమధికృత్య శ్రీరామాయణ మహాభారతశ్రీవిష్ణుపురాణాది మహాప్రబన్ధాన్ ప్రణిన్యుః, నపునస్త్వ

భృతయోఽపిపరంతటస్థాః। తతోఽవతీర్ణమతలస్పృశమా

స్మహిమమహోదధిం ప్రవేష్టుం స్ప్రష్టుం ద్రష్టుంవా శక్నువన్, ప్రా
యః - ఏవమేవభవేదిత్యుత్ప్రేక్షా , ఇయంచహేతూత్ప్రేక్షా, ద
యానుభావస్తుత్యశక్తేరహేతోర్హేతుత్వేన వివక్షితత్వాత్ ; తతో
వతీర్ణమ్_ ప్రాచేతసాదిభిరప్యశక్యావతరణే త్వదనుభావమహామ్బు
రాశావవతీర్ణ "మభిష్టోతుమిచ్ఛామినిరఞ్జనా" మితిప్రతిజ్ఞాయ " అనుచరశ
క్త్యాదిగుణా" మితిస్తోతుమారబ్ధమ్, (అన్యత్ర) జలేప్రవిష్టమ్, అతల
స్పృశమ్-అవధ్యభావాదేవాస్పృష్టావధిమ్, స్తోతవ్యమర్యాదానభిజ్ఞం.
వా; (అన్యత్ర) అగాధత్వాదస్పృష్టాధస్థలమ్, అతఏవ, ఆప్లుతమ్-
దురవగాహవిషయావగాహనేనాకులీకృతవాచమ్, (అన్యత్ర) ఆస
మన్తాత్ప్లుతమ్_ ప్లవమానమ్, అతఏవ; పద్మాపతేఃపరిహాసనోచితమ్-
పరిహాసయోగ్యమిత్యాదరణీయత్వే హేతూపన్యాసః, శక్తిశాలిష్వపి
పురుషేషుపురస్థితేషుకశ్చిదశక్తోమహోదధావవతీర్ణ అతలస్పర్శా
త్సమన్తాత్సమ్భ్రమం ప్లవమానస్స్వేషాం పరిహాసనోచితోహిభవ
తి,తద్వద్వేదైర్వైదికైర్మహాపురుషైశ్చాశక్యోద్యమేదయావైభవస్త
వనేప్రవృత్తస్తు న్నితిహేతు భూతదయాస్వరూపయాథాత్మ్యజ్ఞానా
భావాత్తదైవలక్షణ్యానుగుణపదరచనాద్యసామర్థ్యాచ్చాకులీభూతః,
పద్మాపతేఃపరిహాసనపాత్రం భవామి, ఏవం భూతంమామాద్రియే
థాః- పరిహాసనపాత్రస్యాపిపరిభూతానాంసజ్ఞాన్రియత్వాదితిభావః-
అలఙ్కారస్తు ప్రదర్శితప్రకారేణ హేతూత్ప్రేక్షా, సాచత్వదనుభా
వమహామ్బురాశావితిరూపకేణ తటస్థాఇతిరూపకాతిశయోక్త్యాచా
నుప్రాణితా; తతస్తస్యాస్తయోశ్చాఙ్గాఙ్గిభావః, కించ పరిహాసనో
చితమితివిశేషణమాదరణీయత్వాభిప్రాయగర్భమితిపరికరాలఙ్కారః,
అపిచపరిహాసనోచితత్వస్య సమర్థనీయస్య "తతోఽవతీర్ణమతలస్పృ
శమాప్లుత" మితివిశేషణత్రయేణసమర్థనాత్కావ్యలిఙ్గమ్, తచ్చావతీ

ప్లుతంమాంపద్మాపతేఃప్రహసనోచితమాత్రమేధాః॥౧౦౩॥
వేదాన్తదేశికపదే వినివేశ్య బాలం దేవో దయాశతకమేతద

ర్ణమిత్యాద్యభేదాతిశయోక్త్యనుప్రాణితమితి తయోరఙ్గాఙ్గి భా
వః, హేతూత్ప్రేక్షాదిత్రయాణాం సంసృష్టిః ॥ ... ॥౧౦౩॥

ఏవం దయామభిముఖీకృత్య వక్తవ్యజాతం పరిసమాప్య స్వాత్మ
న్యనుసన్ధేయమనుసన్ధత్తే - (వేదాన్తదేశికే) త్యాదిశ్లోకైస్త్రిభిః,
(అథవా) శ్రోతౄననుకూలాన్పురుషానభిముఖీకృత్య పద్యశ్లోకీయం
ప్రవర్తితా, తత్ర ప్రథమశ్లోకేనప్రకృతప్రబన్ధం ప్రతిస్వస్యపరతన్త్ర
కర్తృత్వానుసన్ధానప్రకారమాహ - (వేదాన్తదేశికే) త్యాదినా-
వేఙ్కటశైలనాథో దేవః - "సాక్షాద్దేవఃపురాణోఽసౌ" ఇత్యుక్తః
క్రీడాపరవశో వాసుదేవః, వైహారికేణ - విహారార్థేన, విధినా-శ్రీవై
కుణ్ఠాద్వేఙ్కటశైలావతరణాత్మనావ్యాపారేణ, సమయే- మదీయ
సుకృతపరిపాకసమయే, యాదృచ్ఛికాదివ్యాజలాభే సతీతియావత్;
గృహీత- మాత్మీయదయావిషయీకృతమ్, స్వవిషయీకారార్థమేవ
శ్రీవైకుణ్ఠంపరిత్యజ్యవేఙ్కటాద్రావవతీర్ణ ఇతికవేరభిమానః, బాల-
మజ్ఞమ్, మామ్ - వేదాన్తదేశికపదే - వేదాన్తదేశికానామ్, పదే-
స్థానే, (యద్వా) వేదాన్తదేశికానామ్ - నాథయామునయతీశ్వర
ప్రభృతీనామ్, పదే - చరణారవిన్దే, అర్థద్వయమేచ యథారుచిస్వా
రస్యం గ్రాహ్యమ్, వినివేశ్య - స్థాపయిత్వా, కేయమ ఘటితఘట
నాచాతురీతిభావః, ఏతద్దయాశతకమ్-ఏతత్- అనుభూయమానప్ర
కారవిశిష్టం సమస్తగుణసమ్పన్నం దోషగన్ధదూరగం చేతిభావః,
"ఇ ద ము ప న త మే వ ం రూ ప మ క్లి ష్ట శా స్త్రీ" తివద
యం నిర్దేశః, అవాదయత్- స్వవల్లభాం స్వయమేవస్తోతుంలజ్జాపా
రవశ్యాదశక్నువన్మాం నిమిత్తీకృతవానితిభావః, జ్ఞానశక్త్యాదిగుణా
నాత్మానం లక్ష్మీంభూమ్యాదిదివ్యమహిషీశ్చ నాదృత్యదయాస్తుతౌ

వాదయన్నామ్ । వైహారికేణవిధినాసమయే గృహీతం
వీణావిశేషమివ వేఙ్కటశైలనాథః॥౧౦౯॥అనవధిమధికృత్య

నియోజనాద్దయాయాం భగవతశ్శ్రీనివాసస్యాఖిలవశాతిశయో వ్యజ్యతే, వేదాన్తదేశికపదేవినివేశ్యేత్యనేన దయాశతకప్రతిపాద్యానాం వేదాన్తతాత్పర్యవిషయత్వం ప్రకాశితమ్, కిమివేత్యాకాఙ్క్షాయామాహ - (వైహారికేణే) తి— వైహారికేణ - విహారఫలకేన, విధినా- వ్యాపారేణ, విహారో - లీలారసః, సమయే- వీణావాదనోచితసమయే, గృహీతం వీణావిశేషమ్ పరివాదిన్యాఖ్యామివ, అనేనస్వస్యావిద్వత్తాపరతన్త్ర్యంస్ఫోరితమ్,వైహారికే..విధినేత్యత్ర హేతౌతృతీయా, విహారఫలకవ్యాపారప్రకరణేన గృహీతమిత్యర్థః, (యద్వా) వైహారికేణ - విహారమధికృత్యప్రవృత్తేన, విధినా - శాస్త్రేణ, శాస్త్రోక్తప్రకారేణగృహీత మిత్యర్థః, తత్రాపి వేఙ్కటశైలనాథ ఏవకర్తా, రాజాదిర్వా. ఉపమాలఙ్కారః, "ఉపమాయత్రసాదృశ్యలక్ష్మీరుల్లసతిద్వయో" రితిలక్షణాత్॥ ... ... ॥౧౦౯॥

అథాస్యప్రబన్ధస్య విషయవైలక్షణ్యం వక్తృవైలక్షణ్యం సకలఫలప్రదత్వ మవద్యగన్ధరాహిత్యమత ఏవశిష్టపరిగ్రాహ్యత్వం చాహ- (అనవధి) మిత్యాదినా- అనవధిమ్ - పరవ్యూహవిభవార్చావతారాన్తరే దేవతాన్తరేవా ఏతావత్యాదయాయా అదర్శనాత్కాలతో దేశతశ్చ పరిచ్ఛేదాభావాచ్చానవధిత్వం శ్రీనివాసానుకమ్పాయాః, తాదృశీమధికృత్య - ఉద్దిశ్య, విషయీకృత్యేతియావత్; "ఆచచక్షేఽథసద్భావం లక్ష్మణస్యమహాత్మన" ఇతివదియమపికాచిత్స్వాహసప్రవృత్తిరితిభావః, ఆచచక్షే- [ఈషదర్థేఆఙ్] లక్ష్మణసద్భావస్యకార్త్స్న్యేనాశక్యకథనత్వాత్స్వకీయజ్ఞానశక్త్యనుగుణమీషదుక్తవానిత్యర్థః, వేఙ్కటేశప్రసూతా- వేఙ్కటేశకవినాజనితా, ఏవంవిషయవైలక్షణ్యంవక్తృవైలక్షణ్యంచదర్శితమ్,పునఃకీదృశీత్యత్రాహ - (అవితథే)

శ్రీనివాసానుకమ్పామవితథవిషయత్వాద్విశ్వమప్రీణయన్తీ।

త్యాదినా-నవిద్యతే, వితథ - మసత్యమ్ , యేషుతే ; అవితథాః-
తథాభూతాః, విషయాః - ప్రతిపాద్యాః, యస్యాం సాతథోక్తాః;
తత్వాత్, విశ్వమ్ - సమస్తం, స్తోతారం - శ్రోతారంస్తోత్రమభ్య
స్యవక్తారం స్తుత్యంచవిషయమ్,అప్రీణయన్తీ అప్రీణానాఽవర్తతి,[అప్రీ
ణశబ్దాత్తత్కరోతీతి ణ్యన్తాల్లటశ్శత్రాదేశః,] వితథవిషయత్వేహి
విశ్వాన్ప్రీణయేత్, అనేనక్షుద్రవిషయస్తుతిర్వ్యావర్త్యతే, సాహి
సర్వేషాం లజ్జాకరీ, జాత్యన్ధమాలోక్య పుణ్డరీకాక్షేతి సమ్బోధనే
హిస్తోత్రప్రభృతీనాం విశ్వేషాంప్రీణాస్యాదితి, వివిధకుశలనీవీ- వివి
ధానా - మైహికాముష్మికాదిభేదేన తత్తదవాన్తరభేదేనచబహు
విధానామ్, కుశలానామ్ - తత్తదభీష్టానాం పురుషార్థానామ్;నీవీ-
మూలధనమ్, సకలపురుషార్థప్రదేత్యర్థః; నీవీవతఃపురుషస్య సకలకు
శలానాం సులభత్వవదేతత్స్రుతి సమ్బన్ధినశ్చపుంస శ్రీనివాసకృపా
ప్రసాదేన సకలపురుషార్థాస్సులభాభవన్తీతియావత్; నీవీత్వ రూప
ణేనవివిధకుశలానా మత్రాత్రయ్యత్వేన యావదపేక్షమాహర్తుంశక్య
త్వం ప్రతీయతే, ప్రధానతమశిష్టోపాదేయతా ప్రయోజకా కార
మాహ - (అనవద్యే) తి - అవిద్యత్వాపరతన్త్ర్యనుసన్ధానేనస్వకర్తృ
కత్వానుసన్ధాన రూపావద్యరహితేత్యర్థః, దోషోల్లాసాదిషు ప్రదర్శిత
కావ్యదోషదూరవర్జితేత్యపి వివక్షితమ్, ఏవంభూతేయంస్తుతిః [క
రణేక్తిః పత్యయః] సత్వభాజాంరోచతే- తేభ్యోరోచత ఇత్యర్థః,
రాజసతామసప్రసజ్ఞస్తు దూరేతిష్ఠతు, "యూయంయూయంవయం
వయ" మితితేషామస్మాభిఃపరిత్యక్తత్వాదితిభావః. అత్రకవేశ్శ్రీని
వాసానుకమ్పాగోచరరతిభావస్య సాత్వికగోచర రతిభావోఽఙ్గమి
తి ప్రేయోఽలఙ్కారః, కించశోభతేసత్వభాజామిత్యనేన శ్రీనివాసా
నుకమ్పాయాఃప్రకృతస్తుతేశ్చ విషయవిషయి భావసమ్బన్ధానురూప్య

వివిధ కుశలనీవీ వేఙ్కటేశ ప్రసూతా స్తుతిరియమనవద్యా

శోభతే సత్వభాజామ్॥ ౧౦౫॥ శతకమిదముదారం సమ్య

స్యప్రతీయమానత్వాత్సమాలఙ్కారః, "సమం స్యాద్వర్ణ్యతే యత్ర ద్వయోరప్యనురూపయోః। స్వానురూపం కృతం సద్మహారేణ కుచమణ్డల" మితిలక్షణాత్; కించాత్రావితథవిషయత్వా ద్విశ్వమవ్రీళ యస్త్రీత్యాదివిశేషణానాముభయ సాధారణ్యాదుభయోరానురూప్యం ప్రతీయతే, తథాహి-శ్రీనిహసానుకమ్పాతావదవితథవిషయత్వాత్-న విద్యతే,వితథో-వ్యర్థః,ప్రయోజనహీనో, యేషుతే- అవితథాః,తథాభూతావిషయాయస్యాస్సా, తథోక్తా; తత్త్వాత్, శ్రీనివాసదయావిషయీకృతేషు ప్రయోజనహీనోగగనకుసుమకల్పఇత్యర్థః, ఏవం భూతత్వాత్, విశ్వమవ్రీళయ స్త్రీ- విశ్వమ్ - సమస్తంస్వాశ్రితంజనం స్వాశ్రయభూతం భగవన్తంతటస్థజనంస్వాత్మానంచ,అవ్రీళయ స్త్రీ-అవ్రీళానుకూర్వతీ, అన్యథాసర్వేవ్రీళితా భవేయురితిభావః, తథావివిధకుశలనీవీ - వివృతంప్రాక్; వేఙ్కటేశ ప్రసూతా - వేఙ్కటేశేనభగవతా శ్రీనివాసేన, ప్రసూతా-జనితా, అనవద్యా-"జగతిమితంపచే"త్యాదిశ్లోకోక్తావద్యరహితా, అనవధిమిత్యనుకమ్పావిశేషణంచ స్తుతిసాధారణమేవ, తతఃవిషయవైలక్షణ్యాదినాఏతత్సమానస్యాధికస్య వాస్తుత్యన్తరస్యాభావాదేతత్స్తుతేరనవధిత్వమ్ - అనవధికాతిశయత్వమిత్యర్థః, ఏవంచాత్రసమాలఙ్కారస్యాధీయాఽకవేస్తాత్పర్యభూమిశ్చ, అస్యచ ప్రదర్శితభావా లఙ్కారైకవాచకాను ప్రవేశసఙ్కరః॥ ... ... ॥౧౦౫॥

అథదయాశతకాఖ్యాస్యస్యప్రాతి స్వికప్రయోజనమాహ- (శతకమిద) మిత్యాదినా- ఉదారమ్ - స్తుత్యవస్తువైలక్షణ్యేనసకలవేదాన్తతాత్పర్యవిషయప్రతిపాదకత్వ లక్షణవైలక్షణ్యేన శ్లాఘనీయమ్,

స్యమానాన్వృషగిరి మధిరుహ్య వ్యక్తమాలోకయన్తీ ।
అనితరశరణానామాధిరాజ్యేఽభిషించే చ్ఛమితవిమతపక్షా

వివిధకుశలనీవీ" త్యుక్త ప్రకారేణ సర్వాభీష్టఫలప్రదం వా; ఇదమ్- "దేవో దయాశతకమేతదవాదయన్మా" మిత్యుక్తప్రకారేణ శ్రీవే ఙ్కటపతినా వాదితమ్, శతకమ్ - సహస్రమయుతం నియుతం వా రచ యితుం శక్తోఽపి పరమకారుణికత్వాదభ్యాససౌకర్యాయ శతకే సమా పితవానితి మన్తవ్యమ్, సమ్యక్ - గురుజనోపదేశ పురస్సర మనభిసం హిత ఫలాన్తరం భక్తిప్రేరితం చ, సార్థమభ్యస్యమానాన్- అభ్యాస శీలాన్, అనుదినమనుసన్ధానపరానితి యావత్; [తాచ్ఛీల్యవయోవచన శక్తిషు చానశితి చానశ్ప్రత్యయః,] వృ ష గి రి మ ధి రు హ్య - వృషగిరేరుచ్చైశ్శిఖరమారుహ్య, శ్రీ ని వా స ద యా యా వృష గి రావేవ వర్తమానత్వేఽపి తదారోహణోక్త్యాది శబ్దమహిమ్నా చా యమర్థో లభ్యతే, ఇదం చోచ్చైరధిరోహణం తత్తద్దేశ స్థితానాం దయాశతకాభ్యాసశీలానాం వ్యక్తాలోకనార్థమ్, వ్యక్తమాలోకయ న్తీ - ఆసమన్తాలోకయన్తీ, అమృతవర్షైరివ కటాక్షైశ్శీతలయన్తీ, వర్తమాననిర్దేశేన తేషామవలోకన మస్యా నిరతిశయ ప్రీతిజనకమితి వ్యజ్యతే, ఇదం చ శ్రీనివాసదయాస్వభావపర్యాలోచనయా తత్ర చేత ససమాధినా చోచ్యతే, ఏవంభూతా శార్ఙ్గధన్వానుకమ్పా-శార్ఙ్గధ న్వన- శ్రీవేఙ్కటనాథ రూపస్య, అనుకమ్పా - శార్ఙ్గధన్వేతి విరో ధినిరసనసాధన సమ్పత్తిరుక్తా, శమితవిమతపక్షా సతీ - శమితో-దూ రోత్సారితః, విమతపక్షః - ఆశ్రితోపాయాన్తరరుచి దేవతాన్తర ప్రావణ్యాదిరూపవిరోధివర్గో, యయా సా; తథాభూతా సతీ; అధి రాజ్యాభిషేకేహి శత్రునిరసనమపేక్షితమ్, అనితర శరణానామ్ - ఉపాయాన్తరనిష్ఠా దేవతాన్తర పరాశ్చేతరశరణాః, తద్విలక్షణా నాం భగవద్ధర్మైకనిష్ఠానామిత్యర్థః, అధిరాజ్యేఽభిషిఞ్చేత్- ప్రపన్న

శార్ఙ్గధన్వానుకమ్పా ॥ ౧౦౬ ॥ విశ్వానుగ్రహమాతరంవ్యతి
షజత్స్వర్గాపవర్గాంసుధాసధ్రీచీ మితివేఙ్కటేశ్వరకవిర్భక్త్యా

జనకూటస్థాన్ కుర్యాదిత్యర్థః, [శకిలిజ్మైతిలిజ్] ఆలోకయా స్తీఅభిషి
ఞ్చేదిత్యనేన ఆలోకనైరేవతీర్థ జలైరభిషిఞ్చేదితివ్యజ్యతే, అనితరశ
రణానా మాధిరాజ్యేఽభిషిఞ్చేదిత్యుక్త్యాఇతోఽధిక మైశ్వర్యంనాస్తీ
తి ప్రకాశితమ్, తేషామాధిరాజ్యంనామ నాథయామున యతివరా
దివత్తన్నిర్వాహకత్వమ్, ఇదంచ స్వరూపానురూపమైహిక లౌకిక
మైశ్వర్యమ్, ఏతత్సిద్ధౌపారలౌకికంస్వరూపానురూప నిత్యైశ్వర్యం
కరతలామలకాయమానమితితదత్రఫలత్వేనోక్త మితిధ్యేయమ్. అత్ర
కవేర్భగవత్కృపా గోచరరతిభావస్య దయాశతకానుసన్ధాతృపురు
షవిషయరతిభావోఽఙ్గమితిప్రేయోఽలఙ్కారః,అపిచశార్ఙ్గధన్వేతి
విశేషణం విరోధినిరసన సాధనత్వాభి ప్రాయగర్భ మితి పరికరాల
ఙ్కారః, అలఙ్కారపరికరస్సాభిప్రాయేవిశేషణే" ఇతిలక్షణాత్;
తదను ప్రాణితత్వాత్ప్రేయో లఙ్కారస్య ద్వయోరఙ్గాఙ్గి భావ
సఙ్కరః॥ ... ... ॥౧౦౬॥

నను "వేదాన్తదేశికపద" ఇతిశ్లోకే "ఫణావిశేషమివవేఙ్కటశై
లనాథ" ఇతిస్తుతివిషయే స్వస్యాచిద్వత్పారతన్త్ర్యముక్తమ్, ఏవం
సర్వప్రకారేణా చిత్సామ్యేభక్తేరప్యభావాద్భక్తిమూలత్వం స్తుతేర్న
స్యాత్, తథాచకథం శిష్టైఃపరిగృహ్ణీ యేరితిశఙ్కాయాం తత్ప
రిహారాయాస్మిన్పద్యేస్తుతి నిర్మాణేతథాపారతన్త్ర్యేఽపిచేతనత్వప్ర
యుక్తాభక్తిరపిపుష్కలా, ఏవంచ సతిపదానాంపద్యభావేన పద్యా
నాంప్రబన్ధభావేనచపరిణతిస్తు కృపావిధేయ భగవత్సఙ్కల్పాదేవ,
నతుభక్తిపారవశ్య ప్రశిథిలాన్తఃకరణేన కవినేత్యభి సన్ధానఆహ-
(విశ్వానుగ్రహ) మిత్యాదినా=అత్రఏవం భూతదయాయాఅప్యాశ్రి
యభూతశ్శ్రీనివాస ఏవస్తూయతామ్, కిమర్థంకృపాస్తుతా? ఇతి శ

దయామస్తౌత్ పద్యావామిహాయస్వీధేయభగవత్సఙ్కల్ప
కల్పద్రుమా జఙ్ఘామారుత ధూత చూతనయతస్సామ్నా

జాఙ్ఘాచపరిహ్రియతే, విశ్వానుగ్రహమాతరమ్ - విశ్వేషామ్- సర్వే
షామ్, విశ్వానామ్- లోకానాంవా; అనుగ్రహేమాతరమ్- జననీమ్,
నిరస్తనిగ్రహప్రసఙ్గం సర్వాననుగృహ్ణాన్తీమిత్యర్థః, అనేన నిగ్రహా
నుగ్రహసాధారణాద్భగవతశ్శ్రీనివాసాద్దయాయావైలక్షణ్యం వ్య
ఞ్జితమ్, వ్యతిషజత్స్వర్గాపవర్గామ్-వ్యతిషజన్తౌ-పరస్పరంసమ్బధ్నన్తౌ, స్వర్గాపవర్గౌ, యస్యాస్తామ్, స్వర్గార్థినే స్వర్గ
మపవర్గంచాపవర్గార్థినేఽపవర్గం స్వర్గంచదదతీమిత్యర్థః, అనేనచ
యాచితమాత్రప్రదాద్భగవతఃకృపాయా ఔదార్యాతిశయఃప్రకా
శితః, ఏవంకార్యతఃకల్యాణతమత్వముక్తమ్, స్వరూపతోఽపితథా
విధత్వమాహ - (సుధాసధ్రీచీ) మితి—సుధాసహచరీమ్ - సుధాస
దృశీమిత్యర్థః, కార్యతస్స్వరూపతశ్చకల్యాణతమత్వం భక్తిహేతు
త్వేనదర్శితమ్, వస్తుసౌన్దర్యస్యస్నేహమాత్రహేతుత్వేఽపి మాతృ
త్వోక్త్యామహనీయత్వప్రతీతేర్భక్తిమూలత్వమపి, మహనీయ విషయ
స్నేహఏవభక్తిః, యథా "స్నేహోమేపరమోరాజంస్త్వయినిత్యం
ప్రతిష్ఠితః । భక్తిశ్చనియతావీర" ఇతిరాఘవీయంనిరతిశయశౌర్యంమ
హనీయత్వహేతుః, అతఃమాతృత్వం తద్ధేతురితివిశేషః, "స్నేహో
మేపరమోరాజ" న్నితిరఞ్జకత్వవదతోఽపి విశ్వానుగ్రహమాతరం
వ్యతిషజత్స్వర్గాపవర్గాం సుధాసధ్రీచీమితి జగద్రఞ్జకత్వం స్నేహ
హేతుత్వేన వివక్షితమ్, ఏవంభూతామ్ దయామ్ - శ్రీవేఙ్కటేశద
యామ్, వేఙ్కటేశ్వరకవి - వేఙ్కటేశ్వరఇతిప్రసిద్ధఃకవిః, ఆప్త
తాద్యోతనాయస్వనామగ్రహణమ్, "వాల్మీకిర్భగవానృషి" రితి
వత్; భక్త్యా - భక్తిప్రేరణయా, నతుఖ్యాత్యాదిలిప్సయా, సహిశ
రఙ్గారాస్వాదనం వేతనసాపేక్షమ్, స్వతఃపురుషార్థత్వాత్; అతఏవ
సుధాసధ్రీచీమిత్యుక్తమ్, ఇతి- ఉక్తప్రకారేణ, "ఏకావిశేషమివ

పాతికో౽యంక్రమః॥ ౧౦౭॥ కామంసన్తుమిథఃకిరమ్బిత

వేఙ్కటశైలనాథ" ఇత్యుక్తప్రకారేణేత్యర్థః, అస్తుత - దయాస్తుతి ప్రీతభగవన్ముఖవికాసావలోకనజనిత ప్రీతేఃక్రియాఫలస్యకర్తృగామిత్వేనాత్మనేపదమ్, దయామస్తుత- శ్రీనివాసస్యస్వీయకృపాస్తుత్యా యావతీప్రీతిస్తావత్యాఃప్రీతేరాత్మస్తుత్యాప్యభావాద్విశ్వాసఃగ్రహేత్వాద్యుక్తరీత్యాతస్యాభగవదపేక్షయా విలక్షణవైభవత్వాచ్చేతిభావః, నన్వయంకవిర్యది భక్తిప్రేరణయాదయా మస్తౌషీత్తర్హికథంపద్యరచనాయాం ప్రబన్ధరచనాయాంచక్షమస్స్యాద్భక్తిపారవశ్యస్యకరణశైథిల్యకరత్వాదిత్యాశఙ్కాయామాహ- (పద్యానా)మితి-ఇహ- అస్మిన్ప్రబన్ధే, పద్యానామయంక్రమః- పద్యత్వాపాదకఃక్రమః, ప్రబన్ధత్వాపాదకస్సఙ్గతివిశేషవిశిష్టశ్చక్రమః; పౌర్వాపర్య మిత్యర్థః, (యద్విధేయేతి)- యస్యా-దయాయా, విధేయో- భగవాన్శ్రీనివాసః, తస్యాః సఙ్కల్పకల్పద్రుమఇవ, తస్మాద్ధేతోర్జాతఇత్యర్థః, సఙ్కల్పస్యాలేశమాదాయకల్పద్రుమస్సఙ్కల్పోపమానీకృతః, "సవితాక్షిప్తేషు పద్గచ్ఛతీ"తివత్, సకలజగజ్జన్మ స్థితిధ్వంసాది సమర్థస్య సర్వాభీష్టఫలప్రదస్యభగవత్సఙ్కల్పస్యపూర్ణసామ్యవద్వస్తునో౽భావాత్ ;అత ఏవజఙ్ఘామారుతధూతచూతనయతః-మహావాతపాతితచూతఫలన్యాయేన, [ధూతశబ్దావయవేచపాణ్యోషధివృక్షేభ్యఇత్యణిక్ఋతేఫలేలుగితిత్రస్యలుక్]సామ్పాతికః-దైవికః,యథామహావాతపతితచూతఫలక్రమస్సామ్పాతికః, నతుకేనచిత్పురుషేణకృతః, తద్వత్పద్యానామయంక్రమఃకృపావిధేయభగవత్సఙ్కల్పకృతత్వాత్సామ్పాతికః; నతుభక్త్యావిష్టపరవశమనసా కవినా౽మునా బుద్ధిపూర్వకృత ఇత్యభిప్రాయః. అత్రవిశ్వానుగ్రహమాతరమిత్యాదివిశేషణత్రయంభజనీయత్వాభిప్రాయగర్భమితిపరికరాలఙ్కారః, కించాత్రకవేశ్శ్రీనివాసదయాగోచరరతిభావస్య తత్సఙ్కల్ప విషయరతిభావో౽ఙ్గమితి ప్రేయో౽లఙ్కారః॥ పూర్వ "మనవధిమధికృత్యే" తిశ్లోకే " స్తుతిరియమనవద్యా

గుణావద్యానిపద్యానినఃకస్యాప్యస్మి౯శతకేసదమ్బుకతకేదో

శోభతేసత్వభాజా" మితిసకలగుణసమ్పన్నామప్యల్పావద్యగన్ధాంచ
మదీయామిమాం స్తుతింశిష్టాస్సబహుమానం పరిగృహ్ణీయురితిప్రత్యా
హావి, అథవక్ష్యమాణశ్లోకేతు యద్యప్యవద్యలేశోఽపినసమ్భవతి,
తత్సమ్భవేఽప్యశిష్టాస్తదుద్భావనేకృతేఽప్యస్మత్పక్షపాతినీదయైవా
సజ్జనైఃకృతందోషోద్భావనం వ్యర్థంకరిష్యతీతి ప్రతిపాద్యప్రబన్ధంప
రిపూరయతి-(కామ)మిత్యాదినా-నః-అస్మాకమ్,పద్యాని-పద్యానాం
స్వకృతత్వేఽపిస్వస్యనిర్మమత్వానుసన్ధానేనస్తోత్రానుసన్ధాతృప్వాత్మా
సమన్వితమంమన్యమాన స్సమ్బన్ధసామాన్యే షష్ఠీప్రాయుజ్క్త, మిథః
కరమ్బితగుణావద్యాని-మిథఃకరమ్బితాని-పరస్పరంసఙ్కీర్ణాని, గుణా
వద్యాని,మేషుతాని; గుణావిషయవైలక్షణ్యాదయః, దోషాః-వక్తృ
రజ్ఞానాదయః, (యద్వా) "కావ్యంస్యాదోషాసగుణౌశబ్దార్థౌ స
దలఙ్కృతీ" ఇత్యత్రసగుణావితి విహితగుణాః, అదోషావితినిషిద్ధ
దోషాశ్చగుణావద్యశబ్దవివక్షితాః,విషసమ్పృక్తమధున్యాయేనదోష
సఙ్కీర్ణాగుణాఅపి నపరిగ్రాహ్యాఇత్యభి ప్రాయేణగుణోక్తిః, ఏకస్మి
న్పద్యేగుణాఏవఅన్యస్మిన్పద్యేదోషాఏవేతివ్యవస్థితత్వేయత్రగుణాఏవ
తస్యపరిగ్రాహ్యతాస్యాత్తాదృశీవ్యవస్థాచనాస్తియత్రగుణాస్తత్రదో
షాశ్చయత్రదోషాస్తత్ర గుణాశ్చేతి పరస్పరసాఙ్కర్యేణ వర్తన్తే,
గుణాఏవదోషా ఇతిమిథశ్శబ్దస్యభావః, తాదృశానికామంసన్తు - గుణ
లేశవైదేశికాని సకలదోషసఙ్కులాని వాభవన్త్వితి కామమిత్యస్య
భావః, విషయవైలక్షణ్యమహిమ్నానాస్మాకం కాచిత్క్షతిరితి భావః,
[ప్రైషాతిసర్గప్రాప్తకాలేషు కృత్యాశ్చేత్యతిసర్గేలోట్] అతిసర్గః-
కామచారానుజ్ఞా, సదమ్బుకతకే - సన్త - స్సాధవఏవ, అమ్బూని,
"నహ్యమ్మయానితీర్థానినదేవామృచ్ఛిలామయాః। తేపునన్త్యురుకా
లేన దర్శనాదేవసాధవ" ఇత్యుక్తపావనత్వాదినా తత్సామ్యాత్తే

షట్త్రింశత్తమ్యాంతి । నిష్ప్రత్యూహవృషాద్రి నిర్ఝరఝర

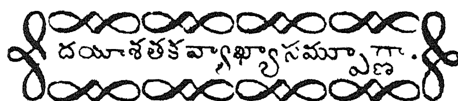
షామమ్బుత్వేన రూపణమ్, తేషాంకతకే- ప్రసాదకే, ననుసతాంస్వ
తఃప్రసన్నత్వాత్తదర్థం ప్రసాదకాపేక్షేతిచే త్త్రాపత్రియాద్యుపాధి
వశాన్మహతామపిమనసికదాచిత్ఖేదితేసః విషయవైలక్షణ్యావక్తృవైలక్ష
ణ్యాదినాశతకమిదంస్వానుసన్ధానేనఖేదంవిస్మార్యసుఖయతి(యద్వా)
“నైవంఘోరాపరాధైస్సపది గురుఫలేవ్యాసమాత్రేణ లక్ష్యేశక్యాప
ష్టిర్గ్రహశ్శ్రాశయయితుముచితా హేతుభిస్తత్తదర్హైః ” ఇత్యుక్త
ప్రకారేణ బ్రహ్మాది దుర్లభే మహాఫలే న్యాసరూపాల్పాయాససాధ్యే
ఘోరాపరాధానుసన్ధానే నాస్తికాగ్రేసరస్యాప్యాస్తిక్యాదేవశక్యా
వాష్టిః గ్రాహిణీస్యాత్, ఏవం శఙ్కాకలుషితమానసం సజ్జనం
“ మయితిష్ఠతి దుష్కృతాంప్రధాన ” ఇత్యాది దయావైభవప్రకా
శనపరమిదంశతకంస్వానుసన్ధానేన తాదృశశఙ్కామపాకృత్యప్రసాద
యతి, అస్మిన్ శతకే - శ్రీనివాసదయావైభవగోచరేశతకేఽనతివిస్తీ
ర్ణత్వేనసఙ్గ్రహే, నతుశ్రీనివాసగోచరే పరవ్యూహవిభవాదిగోచరే
వా, న చా ర్చా వ తా రా న్త ర గో చ రేఽ ర్చా వ తా రా
న్తరదయాగోచరేవా; ఇదమేకమేవపర్యాప్తమ్, పరిగ్రాహ్యతాప్ర
యోజకమితిభావః, సర్వేశ్వరోహినిగ్రహానుగ్రహసాధారణ భూ
తః, దయాత్వనుగ్రహైక స్వభావేతితద్విషయస్తుతిశ్లాఘనీయతరా,
తస్మాదేత దుపాదేయతాప్రయోజకం గుణాన్తరంనాన్వేషణీయమి
త్యాశయః, అసతోదోషస్య కేనచిదుద్భావనేకృతేఽపి భగవతీదయై
వతద్వ్యర్థీకరిష్యతి, నాస్మాభిఃప్రయతితవ్యమిత్యాహ-(నిష్ప్రత్యూ
హే)త్యాది=నిష్ప్రత్యూహో-నిరన్తరాయః, యోవృషాద్రినిర్ఝరఝ
రత్కారః-- వృషాద్రినిర్ఝరాణాం ఝరత్కారః-ఉచ్చైశ్శబ్దః,తచ్ఛ
లేన-తద్వ్యాజేన,ఉచ్చల-న్విజృమ్భమాణః, (దీనే)త్యాది-దీనానామ్-
కృపణానాంమాదృశానాం,మాలమ్బనభూతాయాః- ఆశ్రయభూతా

తాటఙ్కచ్ఛలేనోచ్ఛలద్భిరాలమ్బన దివ్యదమ్పతిదయాకల్లోల
కోలాహలైః॥ ... ... ॥౧౦౮॥

యాః, దివ్యదమ్పతిదయాయాః - దివ్యదమ్పత్యోః - శ్రీశ్రీనివాసయోః,
తయోర్దామ్పత్యస్యాకర్మకృతత్వాద్దివ్యత్వమ్, అనేన దయాశతకం
దమ్పతిదయావిషయమిత్యుక్తం భవతి, తయోర్దయాయాః కల్లోలా
నామ్ - వీచీనామ్, కోలాహలః - కలకలధ్వనిః - అత్ర కల్లోలానాం స్వ
యానుకోధా ద్దయాయాః సాగరత్వరూపణం గమ్యమభ్యుపగమ్యతే,
కస్యదోషశ్రుతింక్షామ్యతి - కస్య శ్రోతుః పురుషస్య, [కర్తరి షష్ఠీ] దోష
శ్రుతిమ్, దూషకేనోద్భావితస్య శతకవిషయస్య దోషస్య శ్రవణం క్షామ్య
తి - సహతే, నకస్యాపీత్యర్థః, తథా చ దోషోద్భావనం వ్యర్థమితిభావః,
(అథవా) కస్య - దూషకస్య, [సమ్బన్ధసామాన్యే షష్ఠీ] దోషశ్రుతిమ్ - తదు
ద్భావితశతకవిషయదోషశ్రవణమ్, అత్ర శ్రవణకర్తా తటస్థజన ఇతి, పద్యా
నిమిథః కరమ్బితగుణావద్యానిసన్తు, దివ్యదమ్పతిదయాకల్లోలకోలాహ
ల అస్మిన్ శతకే విషయే కస్యదోషశ్రుతింక్షామ్యతీత్యన్వయః, (యద్వా)
అస్మిన్ శతకే పద్యాని మిథః కరమ్బితగుణావద్యానిసన్తు, దివ్యదమ్ప
తిదయాకల్లోలకోలాహలః కస్యదోషశ్రుతిం క్షామ్యతీత్యన్వయః,
ఇదం శతకం తావత్సగుణం నిర్గుణం సదోషం నిర్దోషం వా భవతు, విష
య వైభవేన సర్వసేవ్యం స్యాదితి తాత్పర్యమ్. అత్ర చఝురత్తాటఙ్కచ్ఛ
లేనేతి ఛలశబ్దేన వ్యాజపర్యాయేణ నాయం నిర్ఝరఝురత్తాటఙ్క ఇతి
ప్రతీతేః కైతవాపహ్నుతిరలఙ్కారః, "కైతవాపహ్నుతిర్వ్యక్తౌ వ్యాజా
ద్యైర్నిహ్నుతేః పదైః" రితి లక్షణాత్; సా చ దమ్పతి దయాకల్లోలేత్య
త్ర గమ్యమానేన రూపకేణోత్థాపితేతి తయోరఙ్గాఙ్గిభావసఙ్కరః, సద
ముకతక ఇతి రూపకేణ సంసృష్టిః॥ ... ... ॥౧౦౮॥

సుకుమారపదన్యాసావరణీయగుణోజ్జ్వలా ।
రమణీయతరాకించ పరిష్కృత్యాప్రత్యయేన చ ॥౧॥
శ్రీవేఙ్కటేశవిన్యస్తభావాఽవద్యకథోజ్ఝితా ।
సుధాసహోదరీహృద్యాటీకా సేయందయాస్తుతేః ॥౨॥
రామానుజార్యదాసేనవాత్స్యేనపరివర్ధితా ।
శ్రీవేఙ్కటేశమహిషీసాపత్న్యంసమ్యగర్హతి ॥౩॥

ఇతి శ్రీవత్సకులతిలక శ్రీరామానుజాచార్యకృతిషు



కవితార్కికసింహాయకల్యాణగుణశాలినే ।
శ్రీమతే వేఙ్కటేశాయ వేదాన్తగురవే నమః ॥

శ్రియై శ్రీపద్మావత్యై నమః.

శ్రీ శ్రీనివాసపరబ్రహ్మణే నమః.

వేఙ్కటేశావతారోఽయంతద్ఘణ్టాంశోఽథవా భవేత్ ।
యతీన్ద్రాంశోఽథవేత్యేవంవితర్క్యాయాస్తుమఙ్గళమ్ ॥

శ్రీ మ తే ని గ మా న్త మ హా దే శి కా య న మః.

నద్రష్టారో వైభవస్యాస్యసాక్షాన్నైవాభ్యాసస్తత్ప్రతిష్ఠా
యేషామ్ । యేషాంనిత్యంమానసంసాభ్యసూయంతేషాం
భక్తిస్స్యాత్కథంవేఙ్కటేశే ॥ ....*

శ్రీమతేనిగమాన్తమహాదేశికాయనమః.

——(*)——